

ПІВДЕННО-СХІДНИЙ НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ У ПЕРЕМИШЛІ
NARODOWY UNIWERSYTET BUDOWNICTWA OKRĘTOWEGO IM. ADMIRAŁA MAKAROWA
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ ІМЕНІ АДМІРАЛА МАКАРОВА

**ROZWÓJ NOWOCZESNEJ EDUKACJI I NAUKI –
STAN, PROBLEMY, PERSPEKTYWY
TOM XIX: CZŁOWIEK, SPOŁECZEŃSTWO, HISTORIA:
DIALOG W PRZESTRZENI HUMANISTYCZNEJ**

Pod redakcją:
Jan Grzesiak, Ivan Zymomrya, Vasyl Ilnytskyi

**РОЗВИТОК СУЧАСНОЇ ОСВІТИ І НАУКИ:
РЕЗУЛЬТАТИ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ
ТОМ XIX: ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО, ІСТОРІЯ:
ДІАЛОГ У ГУМАНІТАРНОМУ ПРОСТОРІ**

За редакцією:
Ян Гжесяк, Іван Зимомря, Василь Ільницький

Konin – Użhorod – Przemyśl – Mikołajów
2025
Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв
2025

УДК 371.1:001(08)

ББК 74.04я43

Р 64

Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XIX: Людина, суспільство, історія: діалог у гуманітарному просторі / [Ред.: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2025. 326 с.

Rozwój nowoczesnej edukacji i nauki – stan, problemy, perspektywy. Tom XIX: Człowiek, społeczeństwo, historia: dialog w przestrzeni humanistycznej / [Red.: J. Grzesiak, I. Zymomyra, W. Ilnytskyj]. Konin – Użgorod – Przemyśl – Mikołajów: Poswit, 2025. 326 s.

ISBN 978-617-8736-06-4

Видання містить матеріали, що лягли в основу доповідей XIX-ї Міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи». Молоді та досвідчені науковці висвітлюють актуальні питання в галузях педагогіки, психології, мовознавства та літературознавства, мистецтвознавства, історичних, суспільних та природничих наук, туризму, фізичного виховання та реабілітації. Матеріали стануть корисними для широкої наукової громадськості, викладачів, аспірантів, студентів.

УДК 371.1:001(08)

ББК 74.04я43

Kolegium redakcyjne:

dr hab., prof. **J.Grzesiak**; dr hab., prof. **I.Zymomyra**; dr hab., prof. **M.Zymomyra**; **S.Slobodian** (redaktor odpowiedzialny); dr hab., prof. **W.Ilnytskyj**; dr hab., prof. **J.Kuzmenko**; dr hab., prof. **T.Mishenina**; dr hab., prof. **K.Nowakowska**; dr hab., prof. **O.Newmerżyczka**; dr hab., prof. **A.Peczarskyj**; dr **H.Wojciechowska**; dr **R.Żoltani**; dr **O.Zymomyra**; dr **M.Pahuta**.

Редакційна колегія:

д-р габ, проф. **Я.Гжесяк**; д-р філол. н., проф. **І.Зимомря**; д-р філол. н., проф. **М.Зимомря**; **С.Слободян** (відповідальний редактор); д-р іст. н., проф. **В.Ільницький**; д-р пед. н., проф. **Ю.Кузьменко**; д-р пед. н., проф. **Т.Мишеніна**; д-р габ, проф. **К.Новаковська**; д-р пед. н., проф. **О.Невмержицька**; д-р філол. н., проф. **А.Печарський**; д-р **Г.Войтеховська**; канд. філол. н., доц. **Р.Жовтані**; канд. філол. н., доц. **О.Зимомря**; канд. пед. н., доц. **М.Пагута**.

Recenzenci:

dr hab., prof. Zenon Jasiński

dr hab., prof. Ihor Dobriański

Рецензенти:

д-р габ., проф. Зенон Ясінські

д-р педагогічних наук, проф. Ігор Добрянський

ISBN 978-617-8736-06-4

© Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький, 2025

© Посвіт, 2025

ЗМІСТ

ІСТОРИЧНІ НАУКИ. МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО.

ФІЛОЛОГІЯ. СУСПІЛЬНІ НАУКИ

Айзенбарт Л., Дуда М. Інтерпретація теми пограниччя в творчості галицьких письменників (М. Яцків, Й. Рот, Б. Шульц).....	8
Айтов С. Історична антропологія і аналіз ментально-культурної площини минулого та сучасні історичні дослідження.....	10
Берчук Ю. Томас Стернз Еліот і Джон Донн: творчий перегук геніїв.....	13
Бичок А. Професійна підготовка фахівців: міжфахові та ключові компетенції при вивченні іноземних мов.....	16
Білик С. Лімерики – «літературна розвага» на уроках німецької мови.....	18
Бурдяк Р. Українське козацтво у війні Речі Посполитої проти Михайла Хороброго у зображенні польських істориків кінця XIX ст. – 1939 р.	21
Галів М., Бойчин Р. Методика використання матеріалів радянської преси 1939–1941 рр. на уроках історії України.....	23
Honsalies-Munis S. Trauma Narrative in the Holocaust Memoirs by Edith Eva Eger «The Choice» and «The Ballerina of Auschwitz».....	28
Григорків-Коротчук І. Цілі сталого розвитку: якісна освіта.....	31
Думич В. Студентський контингент Дрогобицького державного педагогічного інституту імені Івана Франка у 1991–1998 роках.....	33
Zymomya I., Zhovtani R. Exilliteratur als Raum des Widerstands und des Gedächtnisses: Künstlerische Zeugenschaft im Zeitalter des Totalitarismus.....	35
Зимомря М. Якість поетичного тексту та його інтерпретація: слово про творчість Романа Квітневого.....	38
Зымомря М., Зымомря О. Nationally Marked Terminology of Ukrainian Applied Arts: Between Language, Culture, and Translation.....	41
Ільницький В., Гриник Л. До історії діяльності угорських розвідувальних та контррозвідувальних органів на окупованих українських землях (1941–1944 рр.).....	44
Ільчук О. Особливості модифікації звуків у німецькому мовленні.....	47
Калініченко Т. Імпліцитність і важливість її розуміння в сучасній лінгвістиці.....	50
Корсак К. Про невивабачальні недоліки сучасних історико-археологічних наук України.....	52
Корсак К., Корсак Ю. Освіта, наука і майбутнє України.....	55
Лоскорич Р. До питання вивчення джерельного потенціалу матеріалів ГДА СБУ.....	58
Ляшенко Л. Наслідки перетворення археології в точну науку для змін у національній самоідентичності українців.....	62
Медвідь О., Кадикало А. Трудова міграція українців до Канади наприкінці XX ст.	65
Медвідь О., Свястин І. Приватний бізнес українців у Великій Британії в умовах російсько-української війни (2022–2024).....	67

Мовчан Д. Маніпулятивні прийоми в мові політичних промов.....	70
Ніколаєв С. Адвокат Володимир Горбовий під час львівського судового процесу над членами ОУН.....	72
Петровський А. Інститут спрощених судових процедур у цивільному процесуальному законодавстві Європейського Союзу.....	75
Пиж М., Лепкий Д. Державна гімназія з українською мовою навчання у Дрогобичі в роки німецької окупації (1941–1944).....	78
Попп Р. Інтелігенція vs еліта: сучасний вимір.....	85
Сирко М. Родина Івана Губки (за матеріалами матеріалів репресивних органів).....	87
Терещенко Р. Інституційні засади формування пам'яті про російсько-українську війну 2014–2022 років.....	90
Ткачук І. Творчий процес: терапевтична складова гармонізації особи.....	94
Федоренко Я. Міжнародна військова підтримка України в період неоголошеної війни на Сході.....	96
Фещук Ю., Мельник В., Мельник Ю. Міжнародна допомога та стандарти цивільного захисту в умовах воєнних дій: досвід і застосування в Україні.....	98
Щигло Л. Маніпулювання масовою свідомістю: лінгвосинергетичний та лінгвотехнологічний аспекти.....	101
Юрош В. Міжкультурний аспект секуляризації та трансформацій в сучасній Німеччині.....	103
Ядчишин Л. Депортаційно-переселенські кампанії на Дрогобиччині (1944–1953): історіографія питання.....	106

ПЕДАГОГІКА. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА

Барановська О. Організаційно-дидактичний компонент профільного навчання в ліцеях: основні акценти.....	110
Бєлянський О. Метод CLIL у формуванні іншомовної комунікативної компетентності бакалаврів права.....	113
Вознюк С. Інтернет-культура як соціальний ресурс згуртування молоді.....	116
Воловик Н., Підвальна О. Ефективність фітнес-йоги для залучення здобувачів вищої освіти до здорового способу життя.....	119
Гажа Л. Використання соціальних мереж як інструменту неформальної освіти.....	122
Hodovanets N., Hodovanets A. Modern technologies for distance learning.....	124
Gogołek W. Konteksty niebezpieczeństwa technologii informacyjnych w procesach edukacyjnych.....	126
Grzesiak J. Wyzwania nauczyciela do bezpiecznej edukacji na żywo w obliczu sztucznej inteligencji AI.....	134
Думич Р., Кравченко-Дзондза О. Ігрова та театральна діяльність як засіб ро- звитку творчих здібностей учнів початкової школи.....	141

Кіш Н., Канюк О. Викладач як фасилітатор у сучасному іншомовному навчанні.....	144
Knotowicz J. Wybrane aspekty edukacji dzieci o zróżnicowanych możliwościach poznawczych w klasie szkolnej.....	146
Кравець О. Інтеграція професійно-орієнтованої лексики у навчальний процес англійської мови студентів-медиків.....	156
Кравченко-Дзондза О., Бук Б. Диференційоване навчання як засіб індивідуалізації освітнього процесу.....	158
Кравченко-Дзондза О., Жураківська О. Формування образного мовлення учня початкових класів.....	160
Криницька О. Психологічна підтримка осіб, які пережили травматичні події: вивчення методів, ефективності та факторів впливу.....	163
Кузик І., Вітковський О., Котельбан А. Навчальна мотивація студентів стоматологічного факультету в умовах традиційної та кредитно-модульної систем освіти.....	166
Логвіненко Н. Інтерпретація художніх текстів воїнів-письменників сучасної доби під час вивчення історії України у ВВНЗ.....	168
Лященко Т. Формування м'яких навичок у позашкільній освіті: потенціал початкових програм.....	174
Михальченко І. Професійна підготовка здобувачів закладу фахової передвищої освіти: діджиталізація.....	176
Михальченко Н. Теоретико-методичні засади розвитку рефлексії особистості молодшого школяра.....	179
Мишко І. Активізація пізнавальної діяльності здобувачів фахової передвищої освіти у процесі вивчення фізики.....	182
Монастирська О. Сучасні тенденції підготовки фахового молодшого бакалавра.....	184
Ніязов Р. Вибір особистістю стратегій поведінки при внутрішньоособистісному конфлікті.....	186
Огар А., Дмитрів С. Використання українознавчого матеріалу на уроках української мови в початковій школі (на прикладі сучасних українських віршів для дітей).....	189
Огар А., Тесельська А. Розвиток в учнів початкової школи мовленнєво-творчих здібностей у процесі вивчення елементів лексикології (на прикладі сучасних українських творів для дітей).....	192
Олійник А. Формування комунікативної компетентності учнів 6 класу на уроках української мови.....	195
Пискун О. Проблема формування інформаційної компетентності здобувачів в умовах активного впровадження штучного інтелекту в освітній процес.....	198
Плачинда Т. Розвиток навичок впровадження здоров'язбережувальних технологій у майбутніх фахівців галузі фізичної культури і спорту.....	201
Родіонов В. Метод навчання людини з перших до останніх секунд життя.....	203

Росенко Д. Хореографічна освіта як засіб формування національної ідентичності та ціннісних орієнтирів вихованців безпосередньо заміна тексту.....	207
Siemieniecki B. Wybrane determinanty (nie)bezpiecznej cyberedukacji.....	210
Снітько Д. Ефект реверсії досвіду в навчальному процесі.....	216
Співак Л. «Музика в музеї»: освітня програма Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького.....	219
Стецик Ю. Основні виклики та проблеми розвитку пожежної освіти в умовах російсько-української війни.....	224
Стецик Ю. Роль національно-патріотичного виховання учнівської молоді в умовах російсько-української війни.....	226
Стойка О. Інноваційний потенціал блокчейн-технологій у викладанні іноземних мов: перспективи та виклики.....	228
Терновський В., Омельченко І. Роль тренажерів та їх вплив на підготовку фахівців для морського сектора.....	231
Тишковець М., Стефанишин К. Формування акцентуаційної нормативності мовлення здобувачів вищої медичної освіти.....	233
Трофименко В., Ісаєнко Г. Використання професійно орієнтованих задач у процесі вивчення вищої математики курсантами.....	236
Turchenko V. Multicultural Competence in Engineer-Teachers Training.....	239
Шестопал О. Зарубіжний досвід психолого-педагогічної підготовки фахівців цивільного захисту.....	242
Шкода Н. Дискусійний метод навчання на уроках історії.....	244

ПРИРОДНИЧІ НАУКИ. ТУРИЗМ. ЕКОЛОГІЯ. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА. ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ

Балушка Л. Основи здорового способу життя студента.....	247
Волос О., Корсак Р., Світлинець О. Інноваційні підходи та цифрові технології в управлінні готельно-ресторанним бізнесом.....	249
Гуренко В., Корсак Р. Крос-культурні особливості обслуговування туристів у міжнародних готельних мережах.....	253
Гуштан Т. Розвиток науково-дослідної компетентності студентів як складової професійної підготовки фахівців сфери гостинності в сучасній освіті.....	257
Гуштан Т., Корсак Р. Підготовка фахівців сфери гостинності нового покоління в умовах інтеграції освіти, науки й бізнесу.....	261
Думнич А., Корсак Р. Персоналізація послуг як чинник підвищення конкурентоспроможності готелів.....	265
Ільницький В., Корсак Р., Гуштан Т. Особливості управління «мілітарі-готелями» в міжнародній готельній індустрії.....	268
Кемінь Д., Корсак Р. Розвиток SPA-готелів як перспективного напрямку індустрії гостинності.....	271
Кіш В., Йовбак Н. Розвиток decoupled та headless CMS (2015-сьогодні).....	274

Корсак Р. Значення професійної освіти та тренінгів персоналу у впровадженні системи НАССР у сфері гостинності.....	277
Корсак Р., Гуштан Т. Механізми підвищення конкурентоспроможності концептуальних готелів у міжнародній готельній індустрії.....	280
Павловська Т. Тенденції змін характеристик снігового покриву на метеостанції Луцьк.....	283
Пекар Х., Корсак Р., Світлинець О. Креативні та інноваційні концепції готельних послуг.....	287
Ryurko O., Ryurko V., Arabadzh-Tipenko L. Educational-diversification design of natural sciences in the present conditions.....	291
Сидоренко В., Демків А. Аналіз потенційних екологічних наслідків.....	294
Фещак К., Бучко В. Розвиток фізичних якостей у процесі самостійних занять фізичною культурою.....	297
Фігура О., Даньків В. Роль ерготерапії в профілактиці контрактур і деформацій кінцівок у пацієнтів, які перенесли ішемічний інсульт.....	299
Фігура О., Дутко А. Ерготерапія в системі комплексної допомоги дітей з РАС.....	302
Хрущ О., Корсак Р. Перспективні стратегії розвитку малих бутік-готелів.....	305
Червоношапка М. Використання елементів йоги у фізичному вихованні студентів.....	309
Червоношапка М. Секційна робота з боротьби дзюдо як засіб вдосконалення фізичної підготовленості курсантів.....	311
Czerwonoszapka M. Zdrowy styl życia studentów.....	313
Янчук С., Корсак Р. Сервісна стратегія ресторанів у готельних комплексах.....	315
Відомості про авторів.....	

**ІСТОРИЧНІ НАУКИ. МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО.
ФІЛОЛОГІЯ. СУСПІЛЬНІ НАУКИ**

Любомира АЙЗЕНБАРТ, Марія ДУДА
(Дрогобич, Україна)

**ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕМИ ПОГРАНИЧЧЯ В ТВОРЧОСТІ
ГАЛИЦЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ (М. ЯЦКОВА, Й. РОТА, Б. ШУЛЬЦА)**

Інтерес до літератури галицького пограниччя є яскравим прикладом антропологізації літературознавчих досліджень. Його чотири центральні дискурси – український, єврейський, польський та австрійський – зосереджені на актуалізації й аналізі літературних репрезентацій галицького культурного пограниччя кін. XIX – першої пол. XX ст. Перетворення літературного образу Галичини в культурний концепт відбулося з кін. XVIII і до кін. XIX ст., однак становлення власне культурного концепту Галичини та *галицького пограниччя* охоплювало два етапи, пов'язані з досвідом двох поколінь – народжених до Першої світової війни та у міжвоєнний період.

За твердженням дослідниці М. Домбровської-Партики, поняття «пограниччя» не «прив'язане» до якогось певного виняткового простору, а швидше «...*переживання пограниччя є тим чинником, що окреслює авторефлексію і спосіб життя тих суспільств, які [...] опинилися на периферії великої політики, сучасних історичних чи культурних провідників*» [1, 9–10]. Виходячи з такого твердження, на думку дослідниці, пограниччя «...*виконує передусім компенсаторну функцію щодо окремих народів, а нерідко й визначає характер національних спільнот, чия ідентичність остаточно не визначена і найважливішим досвідом яких є буття в аксіологічній, лінгвістичній та культурній багатомовності*» [там само, 10].

У центрі нашої дослідницької уваги – творчість українця М. Яцкова, германізованого єврея Й. Рота та єврея Б. Шульца. Їх прозовий літературний доробок можна назвати найбільш показовим для тодішньої різнонаціональної літературної ситуації в Галичині.

Однією з ключових тем творчості аналізованих авторів постає галицьке літературне пограниччя як таке, що тісно пов'язане з формуванням національної ідентичності в умовах гетерогенної культури. Ідея Галичини як «краю на межі» вплинула на формування різних концептів *галицького культурного пограниччя* в національних літературах. Так, для М. Яцкова – «не своя» рідна земля, «загублена» поміж кордонами імперій, і водночас «край казкового дитинства»; для Й. Рота це край на околицях, периферія імперії; для Б. Шульца невизначена ідентичність галицького пограниччя стає передумовою можливого повернення «втраченої землі».

Концепт пограниччя сприяв поширенню й різних авторських стратегій візуалізації культурного ландшафту і карти Галичини. Відмінності у способах візуалізації були зумовлені часом актуалізації різних візуальних мистецтв. Першим із зазначених письменників, хто звернувся до літературної практики, був М. Яцків. На його малих прозових формах виразно позначилися сліди символістської естетики й ідеї мистець-

кого синтезу. Оскільки для символізму найбільш характерним із візуальних мистецтв є живопис, то й відповідно спосіб літературної візуалізації М. Яцкова наближений власне до образотворчої техніки та її художніх принципів. Твори Й. Рота з'являються відразу після Першої світової війни, катастрофа якої чи не найбільше відбилася у театральному мистецтві (Б. Шоу, Б. Брехт). У текстах малої прози Й. Рота простежуємо власне театральний спосіб візуалізації простору, коли рух авторської думки, згідно із принципами організації нової європейської драми, відбувається від зовнішньої дії до внутрішньої. Літературна діяльність Б. Шульца охопила кін. 20-х – 30-і рр. XX ст. Незважаючи на зародження кінематографа, одним із найпопулярніших тогочасних видів візуальних мистецтв була фотографія. Для прози Б. Шульца визначаємо два характерні типи візуалізації, пов'язані з технікою фотографії, – статичний кадр, який одночасно презентує певну історію, укладену з багатьох елементів, та колаж, що виникає внаслідок певного укладання багатьох «фотографій» / історій в один сюжет.

ЛІТЕРАТУРА

1. Dąbrowska-Partyka M. Literatura pogranicza, pogranicze literatur. Kraków, 2004. 264 s.

ІСТОРИЧНА АНТРОПОЛОГІЯ І АНАЛІЗ МЕНТАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ПЛОЩИНИ МИНУЛОГО ТА СУЧАСНІ ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Історична антропологія є наукою, яка досліджує ментально-культурну площину історичної динаміки на індивідуальному, соціальному і певною мірою глобальному рівні. Історично-антропологічні студії аналізують зокрема такі психологічно-культурні феномени минулого, які як картина світу, уявлення про соціальне й індивідуальне буття, час і простір (географічний і соціокультурний), особливості соціальної поведінки і культурних відносин тощо. Формування, становлення і розвитку історичної антропології має вельми складний характер, що корелює з різноспрямованим і багатозначним характером ментальних явищ та їх впливу на поліаспектні історичні процеси.

Актуальність теоретичних підходів і концепцій історичної антропології у сучасних історичних дослідженнях зумовлюється комплексним, суперечливим і багатозначним характером історичної динаміки. Останній значною мірою пояснюється впливом на чисельні аспекти минулого складних і флюктуативних чинників ментальності, стереотипів мислення, котрі досить часто мають неусвідомлений або слабо усвідомлений суспільством характер. Суттєве значення у функціонуванні спектру вимірів минулого мають такі елементи ментальної сфери, як суспільні настрої, емоції, суспільні жахи, фобії, мрії і уяви тощо.

Серед аспектів історичних процесів, ментально-культурну площину яких вивчає історична антропологія, варто виокремити економічний, соціальний, демографічний, науковий і культурний. Аналіз історично-антропологічними студіями економічних процесів має на меті з'ясування таких наукових проблем, як економічна поведінка індивідумів і суспільств, мотиваційна сфера підприємницької і промислової діяльності, етично-професійні установки економічної поведінки соціальних шарів, зокрема селян, купців, підприємців різного рівня. Вельми плідним є вивчення психологічно-культурних моделей, характерних для різних економічних регіонів і макрорегіонів, до прикладу Західної Європи. Класичними для студій у зазначеному проблемному полі є концепції протестантської етики М.Вебера, теоретично близької до пізнавальних підходів історичної антропології, «моральної економіки» Е.Томпсона. У інтелектуальному полі історично-антропологічних концептів слід зазначити студії площини повсякденного життя (структур повсякденності) світ-економіки, котрі засновуються на наукових розвідках Ф.Броделя. Вчений відмічав важливість аналізу цього шару історичної реальності для розуміння соціально-психологічних підвалів економічної динаміки минулого та її особливостей [2, 12].

Вивчення історичною антропологією ментально-культурного горизонту політичних подій і процесів, котрі відбувалися у минулому, спрямовано на розуміння таких наукових проблем, як історичні основи політичних психологій і культури, ментальні і світоглядні основи феномену політичного лідерства, психологічно-культурні підвалини геополітичних трансформацій на цивілізаційному і глобальному рівнях. Дослі-

дження останнього реалізується у горизонті аналізу впливу на геополітичну динаміку, котра відбувалася у різні історичні епохи, ментальності й соціокультурних норм і цінностей. Вони значною мірою визначали відносини між державами, утворення геополітичних союзів, причини міждержавних конфліктів [1, 39].

Студії історично-антропологічними розвідками ментально-культурного аспекту соціальних процесів, котрі відбувалися у минулому, сфокусовані на осмисленні таких площин суспільної реальності, як соціальний досвід індивідуумів і суспільних груп; суспільні стереотипи бачення світу; емоційно-почуттєві феномени соціальної психології (масові фобії, жахи, надії, сфери уяви, «імагінарного» і масової фантазії), установки і норми соціально-значущої поведінки тощо. Цікавим напрямом у інтелектуальному полі зазначеної проблематики є студії імагування колективною свідомістю західноєвропейських суспільств геокультурного простору Східної Європи і Євразії [3, 10–11].

Дослідження історичною антропологією психологічно-культурної площини демографічних процесів реалізуються у когнітивному просторі розвідок відношення особистостей і суспільств минулого до різних періодів життя людини (дитинство, юність, середній вік, старість), уявлень про світ і особливості картин світу чоловіків і жінок, формування й функціонування гендерних стереотипів та ін. Досить інтенсивними є дослідження з «історії жінок», їх ролі, статусу і повсякденного життя [4, 4–5].

Осмислення історично-антропологічними концепціями процесів розвитку наукового пізнання у минулому зосереджено на розумінні психологічного і соціокультурного контексту діяльності окремих вчених і всієї наукової спільноти. Суттєву роль у дослідженні даної проблематики відіграє аналіз психологічних і культурних факторів динаміки наукового знання. У цьому проблемному полі вивчаються ментальні чинники таких феноменів динаміки наукового пізнання, як формування і дезінтеграція наукової парадигми, реалізація наукових революцій, особистісні компоненти творчості вчених (особливості індивідуальної психології і життєвого шляху, мотивацій, світогляду, уявлень про світ).

З'ясування історично-антропологічними розвідками ментального аспекту культурних процесів знаходить прояв у вивченні знаково-символічної сфери минулого (суспільні обряди, ритуали, церемонії, системи етикету, семіотичні «мови» у різних зрізах суспільної реальності), утворення і функціонування значущих психологічно-культурних феноменів різних епох, як «культура емоційності» Пізнього Середньовіччя, «сміхова культура» доби Відродження, культ розуму у епоху Просвітництва та ін. Суттєву важливість у дослідках даного проблемного поля мають студії явищ народної, «неофіційної» культури, зокрема народної релігії, магічних вірувань народної пам'яті про знакові історичні події. У річищі цього напрямку історично-антропологічних дослідів вивчаються масові уявлення про астрологічні паранаукові знання та їх вплив на медичні практики [5, 83–84].

Застосування теоретичних підходів історичної антропології у дослідженні ментально-культурної площини багатоаспектних процесів, котрі відбувалися у минулому, суттєво сприяє утворенню сучасними історичними дослідженнями системного знання про каузальність, сутнісні властивості і онтологічні особливості історичної динаміки. Досягнення зазначеного когнітивного результату може бути досягнуте завдяки реле-

вантному аналізу глибинних індивідуально-психологічних і соціально-психологічних підвалин історичних процесів, котрі здійснюють істотний вплив на усі змістовні рівні останніх.

ЛІТЕРАТУРА

1. Айтов С.Ш. Історична антропологія як сучасна філософія історії та осмислення глобальних соціальних і геополітичних процесів. *Дослідження з історії і філософії науки і техніки*. 2024. Випуск 33 (2). С. 41–48.
2. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм. У трьох томах. Т.1. Структури повсякденності: можливе і неможливе. К.: Основа, 1995. 541 с.
3. Каппелер А. Від країни козаків до країни селян. Україна на видноколі Заходу у XVI–XIX ст. Л.: Літопис, 2022. 360 с.
4. Armstrong-Partida, M., McDonough S. Single women in the Late Medieval Mediterranean. *Past & Present*. 2023. Volume 259. Issue 1. P. 3–42.
5. Pfeffer M. Astrology, plague, and prognostication in early modern England: A forgotten chapter in the history of public health. 2024. *Past & Present*. Volume 263. Issue 1. P. 81–124.

ТОМАС СТЕРНЗ ЕЛІОТ І ДЖОН ДОНН: ТВОРЧИЙ ПЕРЕГУК ГЕНІЙ

Між бурхливою добою англійського поета-метафізика Джона Донна й епохою, коли жив і творив англо-американський літературознавець і письменник Томас Стернз Еліот, можна провести чіткі паралелі. Обидва періоди були перехідними етапами, коли традиційні цінності піддавалися сумніву й активно переосмислювалися. Старе й нове перебували у гострому конфлікті, відчувалися втрата віри в релігію та відчайдушні пошуки нового духовного ідеалу. Непередбачуваність й крихітність людського існування, масштабні руйнування, спричинені кровопролитними світовими війнами, духовна криза минулого століття цілком співставні з історичними й соціокультурними обставинами часів Дж. Донна.

Т. С. Еліот вважав, що поезія Дж. Донна стосується сучасності навіть більше, ніж минулого. Митець і сам широко використовував поетичні прийоми, випрацювані попередником. На переконання Т. С. Еліота, Дж. Донн був найкращим поетом – і в плані майстерності, і в плані техніки, яку він застосовував для відображення й творчого осмислення складних конфліктів тогочасного життя. Літературознавець відкрив у творчості англійського метафізика унікальний синтез розуму й емоцій. Він захоплювався майстерними метафорами Дж. Донна, його парадоксами, несподіваними поєднаннями та іскристою дотепністю.

Семюел Джонсон, чи не найавторитетніший англійський критик XVIII століття, вважав такі надмірності поезії Дж. Донна жахливими. Він жорстко критикував творчу практику метафізиків, стверджуючи, що у їхніх віршах «найрізномірніші ідеї об'єднані воєдино силоміць» [4, 15]. Хоча очевидно, що Т. С. Еліот не погоджувався з такою оцінкою С. Джонсона, він все ж не намагався прямо її заперечувати. Натомість модерніст доходить висновку, що це «телескопічне» поєднання образів і нагромадження множинних асоціацій є одним із джерел життєвої сили метафізичної поезії. За словами Т. С. Еліота, поети-метафізики роблять злиття різнорідних елементів головним фокусом власної творчості, відкриваючи тим самим найнесподіваніші буттєві зв'язки там, де їх не існувало раніше [3]. Їхній поетичний стиль і творчий метод митець уважав найбільш придатними для вираження глибоких суперечностей не лише пізньоренесансної, але й модерної доби.

Художні образи, які використовуються в метафізичній поезії, особливо в Дж. Донна, запозичені з багатьох різних сфер знання – географії, хімії, ботаніки, релігії, права, медицини тощо. Це пояснюється тим, що автор був надзвичайно освіченою людиною. Деякі з цих образів узяті навіть із повсякденного життя, але при цьому зовсім не є банальними – радше навпаки, як, скажімо, циркуль у вірші «Прощання, що забороня печаль».

У «Прелюдях» Т. С. Еліота можемо натрапити на подібні приклади:

*The winter evening settles down
With smell of steaks in passageways.
Six o'clock.
The burnt-out ends of smoky days.
And now a gusty shower wraps
The grimy scraps
Of withered leaves about your feet
And newspapers from vacant lots;
The showers beat
On broken blinds and chimney-pots,
And at the corner of the street
A lonely cab-horse steams and stamps [2].*

Образ зимового вечора твориться тут через асоціативне співвіднесення з обгрілими кінцями сигарет, що підкреслює беззмістовність і марність зотлілого життя. А такі художні образи, як зламані жалюзі, димарі та кінь підсилюють ідею самотності – це цілком метафізичний спосіб ще ширше розгорнути центральний образ через серію допоміжних. В українському перекладі цю особливість, на жаль, майже не збережено:

*Біфштексами пропахлий вечір
По коридорах покотився.
Шість годин.
Підпалено зимові дні всі
З обох кінців. В сувої злив
Дощ покидьки стулив.
Вологий лист причіпливим стає.
Газети – наче в мокрім часі верстви.
Дощ б'є
В скінтявілий димар – більмо розверзте.
Із ринви на візницьку брчку пле
Вода, що з морди кінської парує.
Ще – лампа мерехтливо час пантрує [1, 38].*

«Любовна пісня Дж. Альфреда Пруфрока» Т. С. Еліота містить низку метафор, відомих як «концепти». Такі концепти, як правило, натякають на значно більше, ніж подається буквально. Один із прикладів – порівняння стану свідомості Пруфрока з пацієнтом на операційному столі (він ніби й при свідомості, але не усвідомлює нічого конкретного, його думки порожні, як вакуум). У «Попільній середі» також багато художніх образів, насичених цікавими конотаціями й асоціаціями, що передають складність модерного мислення й емоцій: три леопарди, жінка в білому, звивисті сходи тощо.

Поезія Дж. Донна вперше була надрукована лише після його смерті – у 1633 році, хоча за життя поширювалася у рукописах і була добре відома сучасникам. Уже за три наступні десятиліття його вірші витримали ще шість перевидань, що свідчило про значну популярність автора. Разом із тим, у XVIII столітті слава митця занепала

через нібито недотримання пристойності та різкість тону, несумісні із класицистичними нормами. Наслідки удару, завданого критиками метафізичній поезії загалом та творчості Дж. Донна зокрема у XVII – XVIII століттях, фактично зупинили її поширення й вивчення на тривалий час. Романтики дещо реабілітували метафізиків, проте справжнє відродження їхньої творчості відбулося лише в другій половині XIX – на початку XX століття. Значний внесок у повернення метафізичної поезії до читача зробив саме Т. С. Еліот, чиї вірші помітно відлунюють стилістикою Дж. Донна.

ЛІТЕРАТУРА

1. Еліот Т. С. Вибране. Київ: Дніпро, 1990. 198 с.
2. Eliot T. S. Preludes. URL: <https://www.poetryfoundation.org/poems/44214/preludes-56d22338dc954>.
3. Eliot T. S. The Metaphysical Poets. URL: <https://pdfcoffee.com/eliot-the-metaphysical-poets-pdf-free.html>.
4. Johnson S. The Lives of the Most Eminent English Poets: With Critical Observations on Their Work. Vol. 1. London: W. Nicol., 2006. 588 p.

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ: МІЖФАХОВІ ТА КЛЮЧОВІ КОМПЕТЕНЦІЇ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Підготовка фахівців у вищих навчальних закладах передбачає не лише фахову підготовку, а й загальноосвітню підготовку майбутнього спеціаліста. Це зумовлене тим, що він не лише працює у суспільстві, але й живе в ньому. Фахівець має володіти цілим комплексом умінь та навичок для професійної діяльності. Важливе місце займають уміння:

- статистичні дані та графіки – інтерпретувати;
- суттєве від несуттєвого – відокремлювати;
- визначати головні пункти;
- «встановлювати» багатозначності та нечіткості у висловлюваннях;
- виокремлювати зміст головного;
- порівнювати та впорядковувати сутність головного;
- визначати суперечливості у тематичному матеріалі;
- узагальнювати та підсумовувати отримані дані.

Фахівець у професійній діяльності постійно використовує критичне мислення, яке допомагає йому визначити головне у: виокремленні цільових конфліктів; визначити почерговість висловлювань; правильно встановлювати факти, обґрунтування та нормативні висловлювання; мати сформовану критичну думку.

Критичне мислення тісно пов'язане з креативним мисленням, яке ґрунтується на умінні розвивати власні ідеї, розвивати гіпотези, створювати передумови, формувати та розвивати моделі професійної діяльності. З метою втілення майбутніх проєктів в життя фахівець перевіряє гіпотези, групує факти, ідеї та альтернативи; аналізує зроблене і робить відповідні висновки; критично переосмислює власне ставлення та висловлювання до існуючої проблеми. Все, вищеназване нами, акумулює знання, вміння та навички фахівця, допомагаючи йому прийняти правильне рішення.

Важливою складовою у цьому процесі є міжфахові компетенції [2], які визначають загальноосвітні цілі. Мааґ Меркі (Maґ Меркі) встановив три форми міжфахових компетенцій, що є домінантами у підготовці фахівця:

- 1) особисті компетенції: це уміння оцінювати власні сильні та слабкі сторони, сприймати власне відчуття та вміти оперувати отриманим досвідом;
- 2) міжособові компетенції: це уміння співпрацювати з іншими, здійснювати конструктивну критику і вміти комунікувати;
- 3) суспільні компетенції: це уміння переймати на себе готовність та відповідальність за суспільство, спільноту людей, бути зацікавленим у проблемах, які виникають, та знаходити їх вирішення.

Учені Diesner, Isler, Nüesch (Діснер, Іслер, Нюеш) пропонують таку класифікацію міжфахових компетенцій [3]:

- 1) самоосвітні компетенції:

а) компетенції для позитивного встановлення навчальної ситуації: вміти себе мотивувати; правильно розподіляти час; концентруватися на певній проблемі; – вміти подолати страх і стрес;

б) компетенції для активного опрацювання здобутих знань: виокремлювати головне; акумулювати та групувати отриману інформацію;

в) компетенції для готовності та правильного розподілу знань: створення та опублікування набутих досягнень у наукову роботу; подання презентацій, виконання модерацій та представлення наукових результатів;

2) групові (командні) компетенції:

а) планування заходів діяльності команди;

б) поведінка, ставлення один до одного під час командної роботи;

в) рефлексії щодо змістових та процесуальних рівнів у командній роботі;

г) рефлексії щодо змістових та процесуальних рівнів після командної роботи;

3) медійні компетенції:

а) медійно-технічні компетенції;

б) ситуативно-правомірне використання засобів масової інформації;

в) компетенції в поєднанні з використанням отриманої інформації;

г) комунікативні компетенції.

Нині особливого значення набувають персональні, соціальні й методичні компетенції. Таким чином, до персональних компетенцій належать уміння розслабитися, самостійність, власна ідентичність. До соціальних компетенцій належать здатність змінюватися, уникати конфліктів, різноманітність оточення. Методичні компетенції – мовні уміння та навички, уміння використовувати інформацію, вирішувати проблемні завдання різної складності. Як ми зазначали вище, існують фахові компетенції, які складаються з трьох складових:

1) складова є співзвучною з терміном «технік праці»;

2) фахові знання і можливості, які використовуються в окремих фахових спеціальностях;

3) фахові знання і можливості, які використовуються не лише в окремих, а й у багатьох предметах, які вивчаються (перевага надається інтегрованим предметам).

Отже, поєднання міжфахових та ключових компетенцій дає високі результати при професійній підготовці у вищих навчальних закладах України та світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бичок А. В., Боднар О. Б. Діяльність перекладачів і їхня фахова компетентність. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2022. Вип. 24. С. 5–10.
2. Maag Merk. *Geschichte der Wirtschaftspädagogik*. Leipzig, 2002. 230 S.
3. Diesner, Isler, Nüesch. *Verschiedene Arten von Kompetenzen*. Frankfurt am Main, 2016. 185 s.

ЛІМЕРИКИ – «ЛІТЕРАТУРНА РОЗВАГА» НА УРОКАХ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Методика впровадження лімериків у навчання німецької мови ще недостатньо досліджена, незважаючи на її великий потенціал у рамках компетентнісного підходу, який передбачає активну взаємодію учня з навчальним матеріалом, розвиток критичного мислення та творчої самостійності. У цьому контексті виникає необхідність системного аналізу ролі лімериків як педагогічного засобу, що поєднує в собі розважальний та дидактичний аспекти.

Як зазначають Єременко Т. Є., Геркєрова О. М. та Трубіцина О. М., «Лімерик – це форма гумористичного, комічного вірша абсурдного вмісту... Комічність в лімеріку досягається безглуздістю вмісту або безглуздістю поведінки описуваних у ньому характерів. Але хоча в основу лімерика покладений абсурд, нісенітниця, ця нісенітниця, як відзначають дослідники, або має бути логічно організована, або, не маючи очевидної логічності викладу, повинна проте містити якийсь, хай абсурдний, сенс» [1, 7].

Для початку розглянемо переваги використання лімериків на уроці німецької мови. Ми вважаємо, що абсурд і нісенітниця, які присутні у лімериках, стимулюють мислення та уяву. В учнів це викликає цікавість, заохочує «дочитати до кінця», знайти приховану логіку жарту, а отже – активізує мовленнєве і когнітивне мислення. Оскільки лімерики мають гумористичний характер, вони здатні створити позитивну емоційну атмосферу на уроці. Сміх і абсурдність знімають страх помилки, роблять іноземну мову «живою» та веселою, що може допомогти учням у подоланні мовного бар'єру. Також, не менш важливим є потенціал лімериків для тренувати римування, інтонації й ритму. Лімерик – це віршована форма з чіткою ритміко-інтонаційною структурою. Німецькомовні лімерики зберігають свою структуру і теж складається з 5 рядків, що римуються. Учні легко запам'ятовують такі тексти, тренують фонетику, наголос, мелодику мовлення. Оскільки ситуації в лімериках часто нелогічні або комічні, їх можна обговорювати, перефразовувати, продовжувати, інсценувати – це розвиває навички говоріння, розуміння прочитаного та творче мовлення. Не зважаючи на абсурдний зміст, лімерики мають чітку граматичну побудову, що також можна використати на уроці німецької мови з метою тренування та відпрацювання певних граматичних явищ та конструкцій. Найважливішим й водночас найскладнішим етапом роботи над лімериками, на нашу думку, є створення учнями власних лімериків. Власні лімерики – це чудовий вид мовленнєвої творчості: учні можуть змінювати сюжети, добирати рими, створювати гумористичні образи тощо.

Отже, з методичної точки зору лімерики можна використовувати на різних етапах уроку німецької мови. На етапі мотивації вони слугують емоційним стимулом – короткий жартівливий текст викликає посмішку, знімає напругу та створює сприятливу атмосферу для подальшої роботи. На етапі вивчення нового матеріалу лімерики можуть бути джерелом нової лексики, прикладом використання граматичних структур

у природному контексті та моделлю для відпрацювання фонетики. Наприклад, ритмічне читання німецьких ліричних віршів допомагає відпрацьовувати довгі та короткі голосні, кінцеві приголосні та інтонаційні паузи, що сприяє покращенню фонетичної компетенції.

Zwei Iren, die wollten in Wieren

Mit Bieren die Nieren kurieren

Der Arzt riet den Iren

Das Bier zu dosieren

Jetzt woll'n sie's mit Dosen probieren [2].

Ефективним прикладом практичного використання наступного лімерика на уроках німецької мови може бути коротке граматичне завдання.

Versuchen, versuchen, versuchen.

Versuchen und scheitern und fluchen.

Versuchen und sehen:

Es will halt nicht gehen.

Und dies als Erfahrung verbuchen [3].

Отже, текст можна використати для розпізнавання форм інфінітива та утворення форм претерітума сильних та слабких дієслів (*versuchen, scheitern, fluchen, sehen, gehen, verbuchen*). Учні визначають тип дієслова, утворюють з ним нові речення або короткі римовані рядки та моделюють власні міні-лімерики. Такий підхід поєднує тренування граматичних структур з розвитком творчого мислення, що повністю відповідає підходу до навчання, заснованому на здобутих навичках.

Наступний лімерик можна використати для такого завдання: Прочитайте лімерик і доберіть із поданих варіантів слова, що римуються і підходять за змістом.

Teo und Pia aus dem _____

sind zu allen immer _____.

Erklären alles ganz _____,

denn sie sind so furchtbar _____

und jederzeit im _____ [4].

Duett, genau, schlau, nett,

Важливо, що перед тим, як давати останнє завдання – скласти власний лімерик, учні мають чітко розуміти його ритміко-інтонаційну структуру, мету та особливості. Наступні поради їм у цьому допоможуть:

- Спочатку придумайте ім'я для людини та місце:

*Da war mal der Can aus **Essen**,*

- Потім придумайте слова, що римуються зі словом *Essen* (наприклад, *gegessen, messen*):

*der hat gern Sachen **gemessen**.*

- Далі придумайте щось цікаве чи смішне (зав'язку) для третього і четвертого рядків, причому останні слова знову повинні римуватися:

*Einmal maß er einen **Turm**,*

*doch dann kam ein **Sturm**.*

- Останній рядок знову потрібно римувати з першим і другим рядками:

*Zum Glück rettete ihn Sophie aus **Hessen*** [4].

Методично робота з лімериками передбачає інтерактивні форми діяльності. Доцільно використовувати цифрові інструменти, такі як створення електронних колекцій ліричних віршів у Canva або Padlet, проведення інтерактивних вікторин у Wordwall або спільне створення плакату з ліричними віршами в рамках проєктного навчання. Такий підхід відповідає принципам сучасної педагогіки співтворчості, де учні є не пасивними споживачами знань, а активними творцями навчального контенту.

Наостанок зазначимо, що абсурдність і комізм лімериків не є хаотичними – вони чітко організовані та часто мають прихований сенс. Саме це поєднання логічної форми та нісенітниця робить їх захопливим дидактичним матеріалом: учні залучаються емоційно, мислять, грають зі змістом і мовою, краще засвоюють лексику та граматику.

Отже, використання лімериків на уроках німецької мови є ефективним засобом поєднання літературного, лінгвістичного та культурологічного компонентів навчання. Вони сприяють розвитку ключових компетентностей: комунікативної, соціокультурної, творчої та емоційно-ціннісної. Крім того, використання лімериків гармонійно поєднує розвагу та навчання, що відповідає визнаній у сучасній педагогічній теорії концепції навчання через гру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єременко Т. Є., Геркєрова О. М., Трубіцина О. М. English absurd poetry Limericks: методичні рекомендації. Одеса, 2018. 50 с.
2. Sammlung deutschsprachiger Limericks URL: <https://www.deutsche-limericks.de/limericks/die-neuesten/> (дата звернення 04.10.2025).
3. VDS Infoblatt zum Limerick (für Schüler) URL: https://vds-ev.de/wp-content/uploads/2023/01/gak_info_schueler.pdf (дата звернення 05.10.2025).
4. Wie schreibe ich einen Limerick? URL: <https://www.sofatutor.com/deutsch/videos/wie-schreibe-ich-einen-limerick#beispiele-fuer-limericks-in-der-grundschule> (дата звернення 05.10.2025).

**УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО У ВІЙНІ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ
ПРОТИ МИХАЙЛА ХОРОБОРОГО У ЗОБРАЖЕННІ ПОЛЬСЬКИХ ІСТОРИКІВ
КІНЦЯ ХІХ ст. – 1939 р.**

Одними з доволі мало вивчених у студіях над історією Війська Запорізького є події пов'язані із участю українського козацтва у війнах Речі Посполитої початку ХVІІ ст. – боротьбі Польщі із правителем Валахії Михайлом Хоробрим. Втім вони, хоч і доволі фрагментарно, але знайшли своє висвітлення у працях польських істориків, які працювали у період із останніх десятиліть ХІХ ст. й до кінця існуванні ІІ Речі Посполитої. Для польських дослідників дані події були важливим елементом національної історичної свідомості у якій наріжне місце посідали переможні війни періоду найбільшої могутності польсько-литовської держави. Звернення ж істориків до питання участі козаків у цих військових конфліктах по стороні польської армії виступало яскравим свідомством спроб налагодити міжнаціональну співпрацю на благо спільної батьківщини – Речі Посполитої багатьох народів. Для нас важливим є вивчення особливостей бачення польськими вченими історії участі козаків у цих військових кампанія та зроблених ними оцінок ролі запорожців у зазначених подіях, які демонструють специфіку візій поляків, як сусіднього народу із яким українці поділяють багато спільних, і часто складних сторінок, історії, на малознані але важливі проблеми історичної україніки.

Польські історики звертали увагу на участь українського козацтва у першій війні, яку Річ Посполита провадила у ХVІІ ст. – кампанії проти володаря Валахії Михайла Хороброго, який ще в 1594 р. розпочав боротьбу за володіння Молдовою. У контексті даних подій слід згадати, що Михайлу у його війнах проти Османської імперії, у коаліції із Австрійською державою Габсбургів та Святішим престолом у Римі, допомагали українські козаки. Це дозволило йому до 1600 р. об'єднати під своєю владою Валахію, Молдову та Семигород. Однак тоді проти Михайла, що став важливим політичним гравцем у регіоні, виступила Польща, яка мала тривалу історію втручання у справи Наддунайських князівств.

Першою важливою військовою кампанією ХVІІ ст., у якій відзначилось українське козацтво, О.Яблонівський називав успішні військові дії польських військ у боротьбі проти Михайла Хороброго. Історик наголошував, що у цій війні козаки відзначились своїми винятковими військовими заслугами та здобутками. Т.Корзон змалював участь українських козаків у польській інтервенції на території Молдавського князівства в 1600 р. В описі бойових дій, у яких приймали участь українські козаки, він відзначав їх визначальну роль та велику відвагу у збройних зіткненнях. Історик згадував про бої козаків із польської армії проти військ Михайла під Піонешті. Більше уваги він присвятив їх ролі у вирішальній битві над р.Телезиною 20 жовтня 1600 р. Там козаки зголосились першими вдарити на ворога, що займав вигідні позиції на другому березі ріки. За описом дослідника січовики пішо перейшли річку, пробившись

через захисні рови й першими вступили у бій, завоювавши таким чином плацдарм й відкривши решті польських військ можливість розпочати наступ. Дана, переможна для військ Речі Посполитої, битва вирішила долю війни й визначила поразку Михайла Хороброго. Оцінки участі козаків у війні 1600 р. історик зробив наведенням цитати із листа Я. Замойського до міщан Гданська, де мовилось, що «у цій війні найчудовіше засягла мужність низовиків; ці воїни мають обідраний одяг, але преславними чеснотами відваги й войовничості заслуговують на вашу щирість».

Згадки про участь українського козацтва у війні Речі Посполитої проти князя Михайла Хороброго міститься і у дослідженнях В.Томкевича. Історик відзначив, що канцлер Я.Замойський, вирушаючи у похід в Молдову в 1600 р. найняв 2 тис. козаків під командуванням С.Кішки. Останнього дослідник, як і інші скептично налаштовані до козацької організації та її легального статусу історики, називав гетьманом зазначаючи його ранг у лапках, що повинно було підважувати його статус й характеризувати як фактичного самозванця. Попри такі зауваження науковець таки погодився, що «зрештою козаки надали державі значні послуги», але наголошував, що «однак із моменту укладення миру ставали нестерпним елементом, з котрим невідомо що можна було зробити». Прояв такої «нестерпності» козаків для влади Речі Посполитої історик бачив у тому, що з цього часу вони постійно виступали із вимогами повернути їхні «баторіанські вольності», які правлячі польські еліти їм то повертали, то відбирали, в залежності від обставин.

Короткі, але цікаві спостереження про участь українського козацтва у війні на теренах Наддунайських князівств висловив К.Тишковський. Вчений вважав, що їх участь у цьому збройному конфлікті на стороні гетьмана Я.Замойського була, за його оцінками, доволі слабкою. Історик вказував, що причину цього ряд сучасників бачили у інтригах спритного у політичній грі господаря Михайла Хороброго, що також залучав січовиків і у лави власних військ.

Згадував про роль українського козацтва у війнах та політиці Михайла Хороброго залишив В.Собеський. Вчений не висвітлював участь січовиків у бойових діях по волоській чи польській стороні, однак вказав, що Михайло намагався підбурити їх проти Речі Посполитої. Як претендент на польський престол, що «мав від Туреччини привілей на польську корону», він обіцяв козакам різноманітні привілеї та вольності в обмін на їх підтримку. Також коротко про спроби Михайла Хороброго перетягнути козаків на свій бік згадував й В.Конопчинський.

Для польських істориків, що працювали у період із кінця XIX ст. до початку II Світової війни участь Війська Запорізького у війні Речі Посполитої проти Михайла Хороброго була важливим свідченням початку нового періоду в історії українського козацтва, що настав після поразки повстання Северина Наливайка, який знаменувався вірною службою польським монархам. Це у свою чергу слугувало для ряду вчених підтвердженням тези про можливість успішного використання козаків для інтересів Речі Посполитої та прикладом налагодження міжнаціональної співпраці у багатоетнічній польсько-литовській державі. Інші ж дослідники в у військових успіхах козаків бачили основу для зростання їх «гордині» та відчуття власної сили, що у пізнішому буде підштовхувати їх до боротьби за власні права.

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ РАДЯНСЬКОЇ ПРЕСИ 1939–1941 РР. НА УРОКАХ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Використання радянської преси як історичного джерела або ж документально-ілюстративного матеріалу на уроках історії викликає чимало застережень щодо актуальності, адекватності опису подій і пропагандистський зміст пресових видань. Такі зауваження слід висунути й до газети «Більшовицька правда», яка видавалася в Дрогобичі у 1939–1944 рр. Відзначимо, що методика використання часописів та історичних джерел в освітньому процесі на уроках історії розкрита у працях С. Білої [1], М. Галіва [2; 3; 4; 5; 6; 7], В. Мисана [8], Г. Яковенко [9].

Безумовно, матеріали, які публікувалися в «Більшовицькій правді» (1939–1941 рр.), були переважно ідеологічно-пропагандистського змісту. Історик, який претендує на об'єктивність, повинен враховувати специфіку того часу, жорсткість цензури, ідеологічну спрямованість преси в цілому, а відтак скептично ставитися до публікацій і навіть окремих наведених там фактів. Проте, більшість наведеної в газеті «Більшовицька правда» інформації, що стосується Дрогобицького регіону має реальне фактологічне підґрунтя. Зокрема, не викликають сумніву подані дати тих чи інших заходів, матеріали про реорганізацію установ, проведення різноманітних акцій тощо. Найбільше публікацій газети стосується різних аспектів культурно-освітнього життя краю. Саме це й зумовило вибір теми кваліфікаційної роботи – «Газета «Більшовицька правда» (1939–1941) як джерело до історії культурно-освітніх процесів на Дрогобиччині».

Матеріали газети можуть бути використані при вивченні курсу історії України в 10 класі загальноосвітньої школи I – III ступенів, зокрема при вивченні теми «Радянізація західних областей України». Ми переконані, що застосування історичних матеріалів, напрацьованих нами під час дослідження окресленої проблеми, дасть змогу учням більш глибоко зрозуміти особливості становища українських земель, зокрема Дрогобиччини, в умовах встановлення радянської влади у 1939–1941 рр.

Оскільки матеріали кваліфікаційної роботи стосуються насамперед джерелознавчої проблематики, використовувати їх можна передовсім у контексті роботи з джерелами, історичними документами на уроках історії.

Насамперед матеріали газети «Більшовицька правда» (1939–1941 рр.) можна використовувати з пояснювально-ілюстративною метою. Наприклад, розповідаючи про радянізацію краю, педагог може навести інформацію із газети «Більшовицька правда» про шкільництво Дрогобиччини. Це дасть змогу дітям більш чітко усвідомити як організовувались школи в цей час, які були їх цілі, методи і принципи діяльності.

Не менш інформативним джерельним матеріалом можуть слугувати й періодичні статті про діяльність культурних установ. Для прикладу, учитель, спираючись на

публікації в досліджуваній газеті, може охарактеризувати діяльність відкриття бібліотек, діяльність театрів, кінофікацію та радіофікацію населених пунктів. Використовуючи матеріали, які стосуються культурно-масової роботи, педагог може продемонструвати учням приклади ідеологічної індоктринації місцевого населення, яку здійснювала радянська влада.

Розкриваючи тему «Радянізація західних областей України», педагог може застосувати метод проблемного викладу (поставлення перед учнями проблемних ситуацій задля їх розв'язання), зокрема, використати матеріали даної кваліфікаційної роботи таким чином:

1) виклавши деяку частину матеріалу, наприклад, про вищу школу в західноукраїнських землях, учитель пропонує самостійно розкрити суть її діяльності. Для цього учитель має запропонувати низку копій газетних публікацій (наприклад: Прийом у педагогічні учительські інститути західних областей УРСР і БРСР // Більшовицька правда. 1940, 27 липня; Туман А. Рік роботи учительського інституту // Більшовицька правда. 1941, 1 квітня; Хорошайло І., Новак Ю. Екзаменаційна сесія в інституті // Більшовицька правда. 1941, 9 січня), пропонуючи учням проаналізувати їх і самостійно зробити висновки;

2) учитель ознайомлює учнів з різними поглядами на певне питання (наприклад, культурно-масова робота) і пропонує обґрунтувати думку, яку вони вважають правильною. Для цього педагог повинен подати учням копії газетних матеріалів, які висвітлюють завдання більшовицької влади у цій сфері культурного життя (наприклад: Інтелігенція за учобою // Більшовицька правда. 1941, 12 січня; Урочистий вечір трудящих села Колпець // Більшовицька правда. 1939, 23 грудня; Сільські клуби // Більшовицька правда. 1941, 27 травня). Учні мають самостійно визначити причини, завдання і зміст цієї культурно-масової роботи;

3) педагог звертає увагу учнів на певну суперечність між декларативними заявами і реальними діями радянської сторони. Для цього він повинен подати учням пресові матеріали двох типів: а) статті про ліберальне і дружнє ставлення нових властей до українців в умовах встановлення радянського режиму (наприклад: Гисяк М. За нові успіхи в школі // Більшовицька правда. 1940, 16 серпня; Москаленко А. Навчально-виховна робота в школах Дрогобича // Більшовицька правда. 1940, 24 листопада); б) статті про реальні заходи радянських властей, зокрема, у сфері національно-культурній (наприклад: Авербах І. Перед іспитами // Більшовицька правда, 1941, № 97 ; Калінін М.І. Про комуністичне виховання // Більшовицька правда. 1940, 5 листопада). Опісля учитель пропонує порівняти ці матеріали та виявити розбіжність між деклараціями та реальними діями німецьких властей.

Як відомо, історик та педагог В.Мисан розробив своєрідний інструктивний квестіонар для учнів, які опрацьовують історичні писемні документи:

1. Прочитай назву документа. Встанови, хто його автор. Коли і де написаний цей документ? Де надрукований? Первинні відомості про документ запиши в зошит.

2. Зорієнтуйся за назвою документа, з яким змістом матимеш справу.

3. З якою метою працюєш над документом, які завдання повинен виконувати?

4. Уважно прочитай текст документа.

5. З'ясуй незрозумілі поняття, значення окремих слів.

6. Проаналізуй, чи зрозумів текст документа. Чи можеш виконати поставлені завдання? Усунь причини, які заважають тобі це зробити: прочитай ще раз документ, але повільніше і вголос; зроби олівцем позначки в процесі читання; зверни увагу на фрагмент тексту, які дають відповідь на запитання або мають до них прямий стосунок.

7. Виконай поставлене завдання [8, 31–32].

Спираючись на поради В. Мисана, можна запропонувати такий варіант можливих завдань учителя для самостійної роботи учнів над матеріалами газети «Більшовицька правда» (1939 – 1941 рр.) як історичними документами: 1) визначте головну ідею змісту документа (пресової публікації); 2) дайте характеристику подіям, особам, історичним явищам, про які йдеться в документі; 3) виділіть зі змісту документа найголовніше і запишіть у зошит; 4) зробіть самостійні висновки щодо змісту документа; 5) враховуючи зміст параграфа підручника і документа: а) дайте оцінку діячів, події, факту тощо; б) зробіть висновки; в) зіставте зміст і порівняйте висновки; 6) складіть таблицю за схемою, використовуючи текст документа; 7) законспектуйте документ у вигляді: а) плану; б) тез; в) хронологічної таблиці; г) окремих цитат; 8) порівняйте документ зі змістом іншого писемного джерела (іншої пресової публікації) і встановіть: а) спільне; б) відмінне; в) суперечності основних положень.

Як наголошують методисти, фахівців у сфері методики викладання історії, у процесі аналізу змісту документа або відповідно до конкретного завдання, поставленого вчителем, відбувається цілісний акт самостійного пізнання учнями якихось явищ або вирішення конкретної проблеми. Використання документів (у тому числі, матеріалів газетної періодики) на уроках історії дає змогу познайомити учнів із методами наукового дослідження в сучасній історичній науці, формує вміння самостійно вивчати, аналізувати і пояснювати факти [1, 23].

Матеріали кваліфікаційної роботи можуть використовуватися при будь-яких типах уроку (вивчення нового матеріалу, повторення і узагальнення, підсумковому, комбінованому, нетрадиційному тощо). На нашу думку, найкраще матеріали магістерської роботи можуть бути використані під час такої форми уроку як шкільна лекція (різновид уроку вивчення нового матеріалу). Це обумовлено завданнями навчання, змістом і характером матеріалу. Для педагога в цьому випадку важливо логічно і виважено співставити та поєднати текст шкільного підручника з використанням такого типу джерел як газетна періодика. Звісно, якщо матеріал подається лише за підручником, це спонукатиме учнів до простого заучування тексту підручника і не сприятиме їх загальному розвитку, творчому й активному ставленню до навчання. Але й цілковите ігнорування тексту підручника може зашкодити навчальному процесові. Учням буде важко самостійно опрацювати матеріал, поданий у плані, який відрізняється від плану розповіді вчителя. Правильним буде творче поєднання розповіді вчителя з текстом підручника [1, 166]. Зазначимо, що слід включити в розповідь найбільш складні питання уроку, які є в підручнику, поглиблюючи виклад матеріалу цитатами з різних джерел, зокрема української

періодики періоду початкового становлення більшовицького режиму. Для повноцінного проведення подібного заняття важливо представляти учням якомога різноманітнішу кількість пресового матеріалу, який проливає світло на певні питання суспільного життя в умовах більшовицького режиму.

Матеріали газети можна використати й під час групової роботи учнів на уроці. Як відомо, під груповою роботою на уроці в дидактиці розуміють організацію навчання в малих групах на основі співпраці з чітко розподіленими ролями [1, 64]. На нашу думку, використання матеріалів магістерської роботи «Газета «Більшовицька правда» (1939–1941) як джерело до історії культурно-освітніх процесів на Дрогобиччині» та створення умов для розвитку умінь учнів працювати з пресою як історичним джерелом можна забезпечити в умовах поділу класу на дві групи. Кожній групі потрібно роздати однакові пресові публікації, які яскраво і здебільшого повно характеризують ті чи інші процеси, події, факти в історії Галичини періоду більшовицької влади. Перед групами слід поставити завдання зробити якомога кращий аналіз матеріалів на основі рекомендованої В.Мисаном схеми самосійної роботи учнів з історичним джерелом. Група, яка за певний видалений на це відрізок часу, найкраще впорається з поставленим завданням, оголошується переможцем у цій груповій роботі ігрового характеру. Подібну форму роботи можна трансформувати в проведення уроку-гри чи уроку-змагання.

Крім цього, опрацьовувати пресовий історико-джерельний матеріал, зокрема, можна в таких варіантах організації роботи в групах на уроці:

1. «Діалог». Вчителю потрібно поділити клас на 5 – 6 груп. Кожна група отримує завдання за 5-10 хвилин визначити на основі матеріалів «Більшовицька правда», наприклад, завдання та зміст реорганізації системи освіти. Опісля від кожної групи виступає один учень і доводить свою позицію. Кожна група повинна доповнити одна одну, виділяють головні і відкидають другорядні твердження [1, 171].

2. «Синтез думок». Клас знову ж слід поділити на декілька груп, кожні з яких потрібно дати завдання опрацьовувати матеріали газети «Більшовицька правда» щодо розвитку культури як сфери життя місцевого населення. Група повинна виокремити найважливіші положення та передати їх іншій групі, яка доопрацьовує його, доповнює, здійснює синтез. Відтак відбувається загальний звіт під контролем вчителя [1, 171–172].

3. «Спільний проект». Клас знову ділиться на групи, проте вони отримують не однакові, а різні матеріали газети «Більшовицька правда». Одна з груп аналізує, наприклад, ті пресові публікації, які розповідають про розбудову загальноосвітньої школи, друга – організацію позашкільного навчання і виховання, третя – відкриття середніх та вищих навчальних закладів, четверта – налагодження системи освіти дорослих. Відтак кожна група звітує, доповідає про результати свого маленького дослідження та аналізу. За допомогою вчителя на основі поєднання відповідей членів груп складається «спільний проект» [1, 172].

Зауважимо, що групова робота дає широкі можливості як при вивченні нового матеріалу, узагальненні та закріпленні вивченого, дозволяє формувати уміння аналізувати, співставляти, порівнювати історичний матеріал на основі першоджерел, зокрема пресових публікацій.

Отже, використання матеріалів магістерської роботи можливе під час проведення уроку на тему «Радянізація західних областей України», яка розглядається в курсі історії України для 10-го класу. Застосовувати їх найбільш доцільно у контексті роботи з історичними джерелами, роботи з підручником. При цьому уміння опрацьовувати пресовий історичний матеріал можна успішно формувати в учнів за допомогою організації роботи в групах, зокрема таких її варіантах як «Діалог», «Синтез думок», «Спільний проект» тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біла С. Я. Методи навчання історії в школі: Навчально-методичний посібник. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ, 2009. 492 с.
2. Галів М. Методичні аспекти використання матеріалів газети «Голос Підкарпаття» (1942–1944) на уроках історії України. *Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни*. Том I. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 124–128.
3. Галів М. Між серпомолотом і свастикою: освіта на Дрогобиччині у 1939–1944 рр. Дрогобич: ПП “Коло”, 2010. 337 с.
4. Галів М., Знак А. Можливості використання біографії о. Климентія Шептицького (1869–1951) на уроках історії України: методичні аспекти. *Вісник науки та освіти*. 2024. № 12. С. 605–617. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-12\(30\)-605-617](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-12(30)-605-617)
5. Галів М., Карбан Р. Можливості використання матеріалів часопису «Літопис Бойківщини» на уроках історії в закладах загальної середньої освіти: методичні аспекти. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XVIII: Методологічні інновації в дослідженнях і викладанні: від теорії до практики*. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2025. С. 22–26.
6. Галів М., Скотна Н. Педагогічна освіта в Дрогобичі (кінець XVIII – перша половина XX ст.): до передісторії Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. *Молодь і ринок*. 2020. № 2 (181). С. 6–17.
7. Галів М., Стрільбицька М. Використання матеріалів часопису «Вісті Комбатанта» на уроках історії України: методичні аспекти. *Початкова загальношкільська підготовка як чинник національної безпеки: історичний досвід, уроки для України*. Том I / [Ред.: Л. Лазурко, В. Ільницький, М. Галів]. Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2025. С. 173–181.
8. Мисан В. Вивчення писемних джерел на уроках з історії України. *Історія в школах України*. 1997. № 2. С. 31–32.
9. Яковенко Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник. Харків: Видавництво ХНАДУ, 2017. 324 с.

TRAUMA NARRATIVE IN THE HOLOCAUST MEMOIRS BY EDITH EVA EGER «THE CHOICE» AND «THE BALLERINA OF AUSCHWITZ»

This research focuses on the experiences of women during the Holocaust and during the time of war, which have been examined extensively in the last fifteen years. Often these analyses were based on autobiographical accounts written or told by female survivors. However, female side of trauma has often been either overlooked or equated with the one of a man (Sarah Coakley, 2022).

Another aspect of analyzing trauma narrative is studying it from the standpoint of **collective trauma vs an individual** one, which is quite representative to many Holocaust memoirs and diaries as the feeling of national identity is quite strong among Jewish people who extremely value their own culture and history.

As the material of the research we have chosen the memoirs of Hungarian origin Jewish Auschwitz survivor dr. Edith Eva Eger «*The Choice*» (2017) and «*The Ballerina of Auschwitz*» (2023). The trauma narrative and the language of the aggressor in these memoirs is a powerful intersection of memory, survival, and the linguistic imprint of violence. These narratives serve not only as records of suffering but also as complex sites of psychological resistance, self-reconstruction, and confrontation with the oppressive force of Nazi rhetoric.

According to Eugen Koh (2021) *Collective Trauma* is shared traumatic experience by a certain group of people. He defines *collective trauma* as the one which is grounded on a specific geographical location, while the shared experience of trauma based on one's identity, ethnicity, or culture he calls *cultural trauma* (Koh, 2021: 118). In the analysed memoirs we can observe demonstration of individual trauma (experienced by Edith Eva herself), collective trauma (being a Jewish person in Hungary) as well as cultural trauma (shared ethnic trauma of Edith, her family, her first love Eric, her husband as representatives of Jewish nationality).

However, Edith Eger writes her memoirs many years after her traumatic experience, the traumatic wound is not bound by time. When an individual mind finds itself in a mental space where it re-encounters a traumatic event from years ago, it does not re-experience it as an historical event of the past but as something that is occurring very much in the present and it responds to that experience accordingly (Koh, 2021: 118). According to Koh, we can observe the so-called **timelessness of collective traumatic experiences** when a population responds to a present-day crisis as if it takes them back to a critical event in the past (Koh, 2021: 118).

The *healing of cultural trauma* involves collective remembering, which is a process of remembering together. It is a shared process of recalling what happened, the acknowledgement of how we all felt then and are feeling about it now, and an acknowledgment of its significance (Koh, 2021: 129). In «*The Choice*» Edith Eger says: «*We're free from the death camps, but we also must be free to— free to create, to make a*

life, to choose. And until we end our freedom to, we're just spinning around in the same endless darkness» (Eger, 2017: 100). That is why remembering and acknowledging one's trauma is the first step to healing.

From the perspective of a **cultural trauma**, the Holocaust has, according to E. Koh, ingrained forever, for many Jews, a deep sense of persecution, which is not only embedded in their identity but their whole way of life. E. Koh believes that the healing of the Holocaust trauma would require more than the affirmation of collective memories, it involves full and accurate representations of that traumatic experience and the process of working-through (Koh, 2021: 130). In «The Choice» Edith Eger recounts her experiences as a young Jewish girl imprisoned in Auschwitz and later as a psychologist helping others confront their traumas. Her memoir is structured around the gradual unearthing and processing of trauma, demonstrating how language becomes both a prison and a means of liberation. In the Foreword to «The Choice» Philip Zimbardo says that, *«Like the most important books about the Holocaust, Dr. Eger's reveals both the darkest side of evil and the indomitable strength of the human spirit in the face of evil. But it does something else too.... Dr. Eger offers us the psychology of freedom»* (Eger, 2017: 10). Thus, in «The Choice» Edith Eger not only shares with us her traumatic experience but also suggests the ways and means of how to come to grips with it, how to forgive and learn to live with this trauma.

Throughout her narrative, E. Eger recalls the phrases and commands used by Nazi guards, or the cold efficiency of selection orders delivered by officers like Josef Mengele. These utterances reflect the dehumanizing control the aggressors had over every aspect of the victims' existence, reducing individuals to mere numbers or objects. Eger's repetition or recollection of such terms is not passive – instead, it becomes a way to expose and neutralize their violence, reclaiming narrative power through conscious remembrance. Similarly, in «The Ballerina of Auschwitz», the trauma narrative is tied closely to the role of performance and survival. Dance, which in normal life is a language of beauty and expression, is here perverted by the aggressors into a grotesque tool of control and humiliation. When asked to dance in front of the notorious Angel of Death Josef Mengele, Edith manages to stick to her inner strength and keep her mind free, whereas her body was imprisoned: *«As I dance, I discover a piece of wisdom that I have never forgotten. I will never know what miracle of grace allows me this insight. It will save my life many times, even after the horror is over. I can see that Dr. Mengele, the seasoned killer who just this morning murdered my mother, is more pitiful than me. I am free in my mind, which he can never be»* (Eger, 2023: 58). The command to dance becomes symbolic: a forced performance that turns the body into a site of trauma, while the language of the aggressors becomes the language of abuse.

In both memoirs the act of writing itself becomes a form of resistance against the aggressor. *«Like the challah my mother used to make for our Friday night meal, this book has three strands: my story of survival, my story of healing myself, and the stories of the precious people I've had the privilege of guiding to freedom,»* describes Edith Eger her book «The Choice» (Eger, 2017: 22). The trauma narrative does not merely repeat the past; it reshapes it through memory, emotion, and reflection.

The language of the aggressor is remembered, but it is also re-inscribed into a new framework – one where the survivor, not the oppressor, holds the narrative pen. Even in the darkest times of her imprisonment in the Auschwitz did Edith Eger manage to keep her sense of humour and her self-control: *«We laugh, as I did every week at Auschwitz when we were forced to donate our blood for transfusions for wounded German soldiers. I would sit with the needle in my arm and humor myself. Good luck winning a war with my pacifist dancer's blood!»* (Eger, 2023: 69).

Thus, in «The Choice» and «The Ballerina of Auschwitz», trauma and language intertwine to reveal the deep psychological impact of the Holocaust. The memoirs become acts of reclamation, where words once used to degrade and destroy are now wielded by survivors to testify, to heal, and to ensure that the violence of the past is neither forgotten nor repeated. *«Survivors don't have time to ask, «Why me?» For survivors, the only relevant question is, «What now?»* – says Edith in «The Choice» which has become a powerful tool for dealing with multiple types of traumas for many generations of people (Eger, 2017: 21).

REFERENCES

1. Coakley, Sarah. (2022). Representations of Trauma in the Fiction of American Third Generation Holocaust Descendants: Thesis presented for the award of Doctor of Philosophy in English Literature. University of Dundee. 297 p.
2. Eger, Edith Eger. (2017). The Choice. Embrace the Possible. Scribner. New York. London. Toronto. Sydney. New Delhi. 2017. 287 p.
3. Eger, E. E. (2023). The Ballerina of Auschwitz: A young adult edition. New York, NY: Atheneum Books for Young Readers (Simon & Schuster). 192 pp.
4. Hunter A.C. (2021). 'To tell the story': cultural trauma and holocaust metanarrative. In Trauma & Memory. 2021. Mar 30 (pp. 14-30). Routledge.
5. Koh, Eugen. (2021). «The Healing of Historical Collective Trauma,» Genocide Studies and Prevention: An International Journal: Vol. 15: Iss. 1: 115–133.

ЦІЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ЯКІСНА ОСВІТА

Якісна освіта є однією із цілей сталого розвитку (ЦСР) [1]. З моменту приєднання України до глобального процесу сталого розвитку ми зобов'язувались досягнути значного процесу до 2030 року. Це стало національним пріоритетом і ЦСР були адаптовані до українського контексту. Постанова Кабінету міністрів та указ Президента України інституціоналізували структуру ЦСР за 183 національними показниками у відповідності до 17 Цілей розвитку тисячоліття.

Згідно із Добровільним національним оглядом (2020 р.), Україна досягла прогресу у 15 з 17 ЦСР до повномасштабного вторгнення [5]. Завдяки реформам та європейській інтеграції, спостерігався значний прогрес, навіть не зважаючи на те, що дані не включали окуповані на той час Крим та частини Донецької та Луганської областей. Другий Добровільний національний огляд був запланований на 2023 р., однак не відбувся. Попри те, що немає чітких вказівок, українські компанії продовжують працювати над впровадженням окремих принципів ЦСР.

Війна в Україні надзвичайно ускладнює можливості досягнення ЦСР. Її руйнівні наслідки мають довгостроковий вплив на перспективу та розвиток нашої країни. Якісна освіта, як четвертий пункт ЦСР, та освіта впродовж життя є необхідними умовами успішного майбутнього.

Забезпечення якісною освітою та доступом до неї є одним із тих чинників, які, на жаль, під час війни сильно втратили свої попередні показники. Згадуючи довоєнний період, ми можемо відзначити гендерну рівність серед учнів та доступність освіти, загальне заохочення, достатній рівень грамотності серед дорослого населення. Україна за показником кількості жителів із вищою освітою була однією з кращих у Європі. Останнє десятиліття активно впроваджувалась інклюзивна освіта. У нас були досягнення, про які варто говорити. Та маємо сьогодні виклики перед усіма рівнями освіти: від дошкільної і до вищої. Ми можемо використовувати найпередовіший досвід та інноваційні технології у сфері навчання, та маємо розуміти, що якісна освіта вимагає складних міжгалузевих реформ і нестандартних рішень. Гостро стоїть питання про забезпечення необхідної відповідності освіти потребам ринку.

Наразі ми спостерігаємо погіршення інфраструктури освітньої системи. Станом на початок жовтня 2025 р. 4296 закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів, з них 399 зруйновані повністю [4]. Така сумна статистика може свідчити про те, що для агресора навіть наші школи, садочки чи університети є військовими стратегічними об'єктами або ж про глобальний терор проти нашого народу.

До цього додамо ще школи, які закриваються у зв'язку із скороченням та укрупненням. Для порівняння візьмемо 2022-2023 навчальний рік, коли працювало 12930 шкіл, і 2024-2025 н.р., у якому залишилося 12268 закладів. Цікаво, що найбільше скорочень відбулось у Запорізькій (мінус 65) та Тернопільській (-34) областях [2].

Складна ситуація на тимчасово окупованих територіях (ТОТ). Там змушують проводити навчання російською мовою і ніхто не заікається про те, що немає значення якою мовою говорити чи навчати дітей. Звісно, освітні програми повністю скопійовані з рф. Ідеологічні наративи руского міра не приховано поширюються на всіх рівнях освіти та на усіх доступних платформах. У Криму відбуваються утиски кримських татар. Оскільки окупаційна влада не лише забороняє українську мову й культуру, а й перешкоджає у можливості навчатися рідною мовою та долучатись до розвитку своєї культури і релігії. Орієнтовно можемо говорити про 1,6 млн дітей шкільного віку на ТОТ, і лише 7-8 % із них охоплені дистанційно українською освітою.

За даними Міністерства освіти і науки, за кордоном сьогодні перебувають приблизно 2,1 мільйона українських дітей, лише 358 тисяч з них рахуються у вітчизняній системі освіти.

Щороку спостерігаємо зниження кількості учнів у наших школах та ЗВО. Цьогоріч в Україні найнижча за 30 років кількість школярів. Якщо довоєнного 2021 року майже 70 % випускників школи брали участь у вступній кампанії до українських університетів, то на вступ-2024 їх подавалося трохи більше половини – 54 % [3]. Щодо студентів вишів, останні доступні дані від Міністерства освіти і науки вказують на близько 1 мільйона студентів, які навчаються за програмами бакалаврату, магістратури, аспірантури тощо. У 2024 році кількість здобувачів вищої освіти становила близько 1,029 мільйона осіб.

Якісна освіта під час війни – неабиякий виклик для суспільства. За кожною цифрою приховані історії про навчання в укриттях, про уроки з нестабільним Інтернетом, про дистанційне навчання з-за кордону, про тривале навчання в умовах стресу і тривоги. Звісно, під час війни є питання нагальніші, однак не можна нівелювати освітні втрати. Сьогоднішні учні - завтрашні студенти. А далі їм розбудовувати і відновлювати Україну. Якісна доступна освіта уже зараз вимагає комплексних рішень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цілей сталого розвитку. URL: <https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku/>
2. Війна та укрупнення змінюють освітню карту. URL: <https://pon.org.ua/novyiny/12167-4063-zaklady-osvity-postrazhdaly-vid-viiny.html>
3. Онищенко О. Освіта під час війни: як школи втрачають учнів, а університети - вступників. URL: <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/osvita-pid-chas-vijni-jak-shkoli-vtrachajut-uchniv-a-universiteti-vstupnikiv.html>
4. Освіта під зарпозою. URL: <https://saveschools.in.ua/>
5. Sustainable Development Goals in Ukraine. URL: <https://www.sdg-lens.org/network/ukraine/>

СТУДЕНТСЬКИЙ КОНТИНГЕНТ ДРОГОБИЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА У 1991–1998 РОКАХ

Вивчення студентського контингенту Дрогобицького державного педагогічного інституту імені Івана Франка у 1991–1998 роках є актуальним, оскільки цей період позначений кардинальними суспільно-політичними та економічними змінами, що супроводжували становлення незалежної України. Зміна державної освітньої політики, реформування системи вищої школи, утвердження національних пріоритетів і нових соціокультурних орієнтирів безпосередньо вплинули на структуру, чисельність та якісний склад студентства. Аналіз цих процесів дозволяє виявити закономірності формування педагогічної інтелігенції в умовах трансформації суспільства, простежити тенденції у доступі до освіти, професійній мотивації молоді.

У 1991–1992 н. р. на навчання до Дрогобицького державного педагогічного інституту імені Івана Франка виявили вступили 770 осіб. Серед них 10 випускників підготовчого відділення та 23 вступники фізико-математичного класу ліцею при вищому навчальному закладі. Найвищий конкурс був на спеціальностях «Педагогіка і методика початкового навчання, народознавство» – 4,3 особи на місце (на 17 місць подано 25 заяв від медалістів), «Англійська і французька мови» – 3,5 (на 18 місць – 26 заяв від медалістів), «Українська мова і література» – 3,1. Серед зарахованих: 54 – зі стажем практичної роботи; 4 демобілізовані; 50 – з професійною освітою за обраною або спорідненою спеціальністю. Тоді ще зазначався соціальний стан абітурієнтів: 366 – діти робітників; 220 – діти колгоспників. 258 осіб проживали у сільській місцевості. 8 осіб мали цільове скерування з обласних об'єднань [1, 110–115].

У 90-х роках ХХ ст. розширилась географія цільового прийому абітурієнтів, крім жителів областей Західного регіону, в 1991 – 1992 навчальному році навчались діти з Донеччини, Луганщини і міста Києва. Вперше були прийняті абітурієнти з діаспори: чотири українки з Румунії навчались на українській філології (заочна форма навчання) та 10 на підготовчому відділенні.

Із здобуттям Україною незалежності різко зростає чисельність студентів. Зокрема, у 1992 р., коли Дрогобицький педінститут виступив ініціатором проведення експерименту щодо набору студентів на перший курс без вступних іспитів [4, 126–128]. Ректор інституту Скотний В. Г. запропонував нову ідею щодо прийому всіх бажаючих навчатися в Дрогобицькому педінституті, поставивши усіх в рівні умови, тобто оголосити вільний набір абітурієнтів на 1992/1993 н.р. Першочерговим завданням було за допомогою рейтингової системи оцінювання знань протягом I-го семестру виявити найбільш обдарованих, розумних і працьовитих студентів для подальшого навчання в інституті [2, 18–19]. Тоді при плані прийому 690 осіб було прийнято заяви від 4169 осіб, конкурс склав більше 6 чоловік на місце [4, 128–132]. Вводилось обов'язкове 5-денне навчання на всіх факультетах у дві зміни. Академічні групи формували в кількості 50 осіб, також тимчасово був знятий залік з фізичної культури [3, 20].

Порівняно з 1993 р. коли вступні випробування проводились у формі тестування, у 1994 р. план набору був дещо зменшеним. На заочну форму навчання план набору становив 50%, а на стаціонар – 75% від набору у 1993 р. Весною 1994 р. Міністерство освіти України запровадило ще одну новацію – випускники повних середніх шкіл окрім атестату встановленого зразка, повинні були мати з окремих дисциплін сертифікати, дисципліни ділились на обов'язкові (українська мова, математика, історія) та необов'язкові (за вибором). На 575 місць державного замовлення на всі спеціальності денної форми навчання було подано 938 заяв, з них 175 медалістів, 38 абітурієнтів мали диплом з відзнакою, 53 вступники – переможці олімпіад та конкурсів фахової майстерності, які зараховувались без вступних випробувань за результатами співбесіди, 141 абітурієнт мали цільові скерування. Загальний конкурс становив 2,1. Найвищий конкурс був на спеціальності «Англійська мова» – на 40 місць за державними замовленнями було подано 124 заяви (3,1), найнижчий – на спеціальності «Фізика» – на 20 місць 28 заяв. Без вступних фахових випробувань на спеціальності «Праця» було зараховано 13 переможців та призерів державної і обласних олімпіад з трудового навчання. Всього у 1994 р. студентами стаціонару Дрогобицького педінституту стало 711 юнаків і дівчат, на заочну форму навчання студентами зараховано 288 вступників [5, 28–34].

У 1995 р. було подано найбільшу від 1991 р. кількість заяв на денну форму навчання 1029 при плані 575. Зараховано було 590 осіб на бюджет та 71 платну форму навчання. З вересня 1998 р. інститут починає функціонувати як Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, на десяти факультетах якого на трьох формах навчання тоді навчалося понад п'ять тисяч студентів [6, 6].

Отже, після проголошення незалежності України розпочинається новий етап в діяльності Дрогобицького державного педагогічного інституту імені Івана Франка. У цей час відбулися істотне збільшення чисельності студентства, зміна світоглядних орієнтирів і громадянській активності молоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архів ДДПУ імені Івана Франка. Протокол засідання Вченої ради інституту № 10 від 25.10.91. Т. 2. 2.
2. Архів ДДПУ імені Івана Франка. Протокол засідання ректорату № 6 від 03.04.92.
3. Архів ДДПУ імені Івана Франка. Протокол засідання ректорату № 14 від 18.08.92.
4. Архів ДДПУ імені Івана Франка Протокол засідання Вченої ради інституту № 11 від 29.10.93. Т. 2.
5. Архів ДДПУ імені Івана Франка Протокол засідання Вченої ради інституту № 8 від 23.09.94. – Т. 2.
6. Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. Дрогобич: Вимір, 1998. 40с.

EXILLITERATUR ALS RAUM DES WIDERSTANDS UND DES GEDÄCHTNISSES: KÜNSTLERISCHE ZEUGENSCHAFT IM ZEITALTER DES TOTALITARISMUS

Das 20. Jahrhundert war von globalen Gewaltexzessen, zwei Weltkriegen, totalitären Regimen und Massenmigrationen geprägt. Diese Ereignisse veränderten den Lauf der Geschichte grundlegend und stellten das Vertrauen in Fortschritt und Humanismus in Frage. Die Emigration wurde nicht nur zu einem demografischen, sondern auch zu einem kulturellen und existenziellen Phänomen. Die Exilliteratur erscheint in diesem Kontext als ein besonderer Raum des Widerstands, der Erinnerung und der moralischen Selbstbehauptung, in dem das Wort selbst zu einem Akt des Zeugnisses und des Gewissens wird.

Die wissenschaftliche Auseinandersetzung mit der deutschen Exilliteratur findet in den Arbeiten von Richard Dove, Klaus-Dieter Krohn und Paul Michael Lützeler eine grundlegende theoretische Basis. Sie verstehen das Exil als eine zentrale Kategorie der Moderne, als Ausdruck der geistigen und moralischen Krise des Jahrhunderts. B. Öztürk analysiert Anna Seghers' Roman *«Das siebte Kreuz»* als Beispiel einer historischen Dokumentation im literarischen Medium. Die politischen und kulturellen Mechanismen der Unterdrückung und Zensur wurden von Forschern wie Timothy Snyder, Helmut Levy, Volker Weidermann und Gerhard Sauder aufgearbeitet, die die totalitäre Kontrolle über Kunst und Sprache im «Dritten Reich» aufzeigen.

Ziel dieser Arbeit ist es, das Phänomen der deutschsprachigen Exilliteratur im Kontext des Totalitarismus zu analysieren, die Rolle des Künstlers im Exil zu bestimmen und die Funktion der Literatur als Raum des Zeugnisses, des Gedächtnisses und des Protests zu beleuchten.

Die Kriege und ideologischen Umwälzungen des 20. Jahrhunderts führten zu massiven Bevölkerungsbewegungen und erzwungenen Migrationen. Unter den Bedingungen von Nationalsozialismus, Stalinismus und anderen diktatorischen Regimen wurden Schriftsteller, Philosophen und Künstler systematisch verfolgt. Wie Dove (2000) betont, bedeutete das Exil der 1930er und 1940er Jahre den Verlust der Heimat als Raum der Sprache und Kultur. Ganze intellektuelle Zentren verlagerten sich in den Westen, wo neue kulturelle Netzwerke entstanden, die alternative Diskurse und Erinnerungsräume bildeten (Krohn 2012).

Die Figur des Exilanten wurde zum Symbol der Entwurzelung und zugleich des moralischen Widerstands. Das Exil stand für Trennung und Fremdheit, aber auch für die Suche nach Wahrheit und Freiheit.

Bereits in den frühen 1930er Jahren wurde die deutsche Kultur einer radikalen Gleichschaltung unterworfen. Das Ministerium für Volksaufklärung und Propaganda unter Joseph Goebbels kontrollierte Presse, Theater, Film und Buchwesen. Goebbels' persönlicher Misserfolg als Schriftsteller – seine erfolglose Publikation *«Der Wanderer»* (1923) – verstärkte, so einige Forscher, seine Feindseligkeit gegenüber unabhängiger Kreativität (Broszat 1981;

Höfele 2016). Die daraus resultierende Zensurpolitik zielte nicht nur auf politische Gegner, sondern auf das Prinzip der freien künstlerischen Ausdrucksform selbst.

Die nationalsozialistischen «Schwarzen Listen» und Bücherverbrennungen von 1933 symbolisierten den Angriff auf die geistige Freiheit. Wie Weidermann (2008) und Sauder (1983) betonten, diente die Zensur nicht nur der politischen Kontrolle, sondern auch der Konstruktion einer ideologischen Identität, die das Denken der Gesellschaft formte. Die Kampagne «*Wider den undeutschen Geist*» verwandelte Bibliotheken in Werkzeuge der ideologischen Säuberung. Der Verlust von Millionen Büchern bedeutete einen tiefen Bruch im europäischen Wissensgedächtnis.

In dieser Atmosphäre der Unterdrückung wurde die Literatur zum letzten Zufluchtsort der freien Rede. Viele Schriftsteller – Thomas und Heinrich Mann, Bertolt Brecht, Anna Seghers, Stefan Zweig – suchten im Ausland nicht nur physische Sicherheit, sondern auch die Möglichkeit, Zeugnis abzulegen. Ihre Werke dokumentieren das Leiden der Opfer, aber auch die moralische Verantwortung der Intellektuellen. Die Exilliteratur fungiert als «Archiv der Erinnerung», in dem die Stimmen der Verfolgten überdauern.

Das Exil brachte einen neuen Typus des Künstlers hervor: den «Grenzgänger zwischen Sprachen und Welten». Stefan Zweig sprach von der tragischen «Heimatlosigkeit des Geistes», die das Schicksal der Exilanten bestimmte (Zweig 2002: 440). Diese doppelte Identität – Zugehörigkeit und Entfremdung zugleich – prägte die Ästhetik der Exilliteratur, die sich durch eine scharfe historische Sensibilität und ethische Selbstreflexion auszeichnet (Lützeler 2013).

Die Exilliteratur stellte eine Gegenöffentlichkeit dar – eine alternative kulturelle Sphäre, in der humanistische Werte gegen ideologische Dogmen verteidigt wurden. Ihre Texte wurden zu Zeugnissen des Unrechts und zu moralischen Dokumenten ihrer Zeit. Durch die Verbindung von literarischer Gestaltung und historischem Dokument entwickelte sich eine neue Form der «Zeugenschaftsliteratur». Der Roman «*Das siebte Kreuz*» von Anna Seghers ist ein paradigmatisches Beispiel: Er vereint politische Analyse und poetische Symbolik, um das Überleben des Humanen im System des Terrors zu zeigen (Öztürk 2018).

Nach 1945 stand die deutsche Literatur vor der Aufgabe, sich mit Schuld und Verantwortung auseinanderzusetzen. Die Schriftsteller der Nachkriegszeit – Heinrich Böll, Günter Grass, Ingeborg Bachmann – suchten nach einer neuen moralischen Sprache, die zwischen den Generationen vermittelt. Sie thematisierten das Schweigen, die Schuld und das Gedächtnis als Voraussetzung gesellschaftlicher Erneuerung. In diesem Sinne wurde die Literatur zu einem Medium der kollektiven Selbstaufklärung, das die humanistischen Werte der europäischen Kultur wiederherstellen sollte.

Die Exilliteratur des 20. Jahrhunderts ist nicht bloß ein literarisch-historisches Phänomen, sondern ein moralisch-ästhetischer Diskursraum, in dem das Wort zum Träger des Widerstands und des Gewissens wird. Sie bewahrt die Stimmen der Vertriebenen, dokumentiert die Mechanismen totalitärer Gewalt und erinnert an die unzerstörbare Kraft der Sprache.

Im Exil erfüllte Literatur drei zentrale Funktionen: 1) Zeugenschaft – die Bewahrung der Erinnerung an die Opfer der Gewalt; 2) Protest – der Widerstand gegen ideologische

Manipulation und Sprachverfälschung; 3) Erneuerung – die Wiederentdeckung humanistischer Werte als Grundlage der europäischen Kultur.

Damit ist die Exilliteratur ein Zeugnis der geistigen Selbstbehauptung im Angesicht der Zerstörung – ein literarisches Monument der Freiheit des Wortes.

BIBLIOGRAPHIE

1. Broszat, M. (1981). *Der Staat Hitlers. Grundlegung und Entwicklung seiner inneren Verfassung*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag. 474 S.
2. Dove, R. (2000). Introduction. R. Dove. *Journey of No Return: Five German-speaking Literary Exiles in Britain, 1933–1945*. London: Libris. Pp. 1–12.
3. Höfele, A. (2016). *No Hamlets: German Shakespeare from Nietzsche to Carl Schmitt*. Oxford: Oxford University Press. 329 p.
4. Krohn, C.-D. (2012). *Exilforschung. Version: 1.0. Docupedia-Zeitgeschichte*, 20.12.2012. URL: <https://docupedia.de/zg/lzg/Exilforschung>
5. Lützel, P. M. (2013). *Migration und Exil in Geschichte, Mythos und Literatur*. Bannasch & G. Rochus (Eds.), *Handbuch der deutschsprachigen Exilliteratur: von Heinrich Heine bis Herta Müller*. Berlin; Boston, Mass.: De Gruyter. S. 3–26.
6. Öztürk, B. (2018). *Über die Historisierung in Anna Seghers' Das siebte Kreuz*. *Humanitas – Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, (6), S. 239–255.
7. Sauder, G. (1983). *Vorbereitung der «Aktion wider den undeutschen Geist»*. G. Sauder (Ed.), *Die Bücherverbrennung*. München: Hanser. S. 69–102.
8. Snyder, T. (2015). *Black Earth: The Holocaust as History and Warning*. New York: Tim Duggan Books. 462 p.
9. Weidemann, V. (2008). *Das Buch der verbrannten Bücher*. Köln: Kiepenheuer & Witsch. 253 S.
10. Zweig, St. (2002). *Die Welt von Gestern. Erinnerungen eines Europäers*. Düsseldorf; Zürich: Artemis und Winkler. 526 S.

ЯКІСТЬ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ ТА ЙОГО ІНТЕРПРЕТАЦІЯ: СЛОВО ПРО ТВОРЧІСТЬ РОМАНА КВІТНЕВОГО

Слово Романа Квітневого – тією чи іншою мірою – відоме громадськості від 1997 року. Адже тоді на сторінках часопису «Нафтовик Борислава» була видрукувана поетична добірка і, таким чином, вперше «заговорила» з читачем його обдарована «Я-особа». Доволі голосний резонанс викликав цикл із 28 поезій, що був опублікований під назвою «Квітує вишня в листопаді» в літературно-мистецькому збірнику «Бориславський ізмарагд» (Дрогобич, 2002). Унікальність поетичного голосу Романа Квітневого міцніла поволі, бо автор рідко виходив на зустріч із читачем. Назвати б знакові не тільки для Бойківщини шість випусків альманаху «Франкова нива» (2016–220). Доречно підкреслити: перший випуск благословив до друку незабутній Дмитро Павличко вступним словом «Замість засіву»: «Альманах «Франкова нива» покликаний, як на моє переконання, бути провісником української справи, Музагетом української національної ідеї. Ні, не рівні міфів, а на рівні реального чину. Я неодноразово підкреслював той факт, що Іван Франко відіграє у мовному поступі вирішальну роль. Я прагнув утверджувати ідеї велета духу, у першу чергу тоді, коли йдеться про концепт свободи у сполучі з образом Мойсея з Нагуєвич. Тому хочеться вірити, що перший випуск Альманаху стане продовженням славних традицій, започаткованих Іваном Франком на шпальтах таких відомих видань, як «Літературно-науковий вісник» та «Життє і слово». Отож, бажаю розквіту цієї літературної орхідеї. Дмитро Павличко» (Франкова нива. Альманах. За редакцією М. Зимомрі, В. Кузана. Львів, Сполом, 2016, с. 3).

У кожному з випусків «Франкової ниви» містилися примітні добірки Романа Квітневого. Відзначу також вагому письменницьку антологію «Поезії і прози голоси» (Дрогобич, 2021), що видана як видавничий проект О. Дяка до 80-річчя заснування Львівської обласної організації НСПУ (упорядники Л. Бернакевич, І. Гургула, О. Дяк). Зрозуміло, тут також світиться добірка Романа Квітневого. Ці видання засвідчили твердий творчий поступ уродженця Борислава, який давно прибрав назву «місто поетів». І це не дивно, бо ж тут витав і витає благодатний дух Івана Франка та Стефана Коваліва... Тут творили Віра Вовк, Іван Гнатюк, Ігор Нижник, Євген Титикайло, Володимир Гнатюк, а нині плекають традиційно літературну бориславську ниву Богдан Завідняк та Роман Квітневий. З почуттям болю констатую: 21 травня відійшов за межу Вічності Роман Соловчук (1949–2025), який встиг ще написати вступне слово до пропонованої збірки Романа Квітневого «Продавець прозорих масок» (2025). Доречно зауважити: з Бориславом перехрещуються творчі долі Ольги Яворської, Любові Проць, Миколи Петренка, Любомира Сеника, Ігоря Павлюка...

Роман Квітневий (справжнє прізвище – Іванців Роман Семенович) щойно зустрів 30 квітня 2025 року 65-ту красну весну. Так, є чим звітувати... В авторитетній Енциклопедії Сучасної України виокремлено краще з творчого ужитку, власне, у лаконіч-

ному гаслі Лесі Бернакевич про Романа Квітневого як провідного члена Національної спілки письменників України (2019). Відрадно, що 21 березня 2025 року в бориславській бібліотеці філії №6 відбувся вечір поезії, яку презентував Роман Квітневий. Поет майстерно віддзеркалював у власних строфах рядки про ним пережите й прожите у сполучі з кольоровими барвами, бо ж в його особі маємо своєрідного художника зі своїми ходами, сказати б, «стилем недільного настрою»... Відстань від поетичного дебюту в 1997 року до ювілейного лану окреслювали виразно оригінальні й концептуально новаторські збірки «Гірке вино» (Львів, Сполом, 2016), «Таємниця» (Львів, Сполом, 2017), «Ніби винен» (Дрогобич, Трек-ЛТД, 2020), «Дві долі» – Дрогобич, Посвіт, 2021).

Примітно, що саме Роман Банський, співавтор збірки «Дві долі», аргументовано підкреслює природне поєднання соціальних, етичних, естетичних смислів під пером Романа Квітневого з урахуванням прагматики й стильової скерованості: «Літературний талант Квітневого в його неповторності, його поетичний стиль має своєрідну ритмічну і слабо-тонічну канву... Роман не просто пише вірші, він їх глибоко переживає із «реципієнтом», ділиться з ним сокровенним: «Ви знаєте мені здається часом, Мов я – свіча, душа моя підсвічник. Лишається все менше й менше часу – Все більше й більше думаю про вічне...». Це не просто поезія – це філософія душі, яку автор передає у незвичній для читача формі, але яка зачіпає за живе і заставляє замислитися над суттю і покликанням особистості». У цьому ключі пригадує висновок, якого дійшов Іван Швед, але стосовно поетичних інтенцій Романового побратима Богдана Британа: «Він пише дивовижну поезію, коли думками возноситься аж до межі з небами. Та потім опускається в суєтність світу...». Аналогічну лінію сховку має і Роман Квітневий. Проте, що їх єднає, так це прагнення постійно полювати ні, не на «дикого вепра» (асоціація з назвою – винятково по-філософськи закресленої збірки – Дмитра Кременя «Полювання на дикого вепра» (Київ, 2006), а на кривду, що панує, за висловом Ольги Яворської, «понад плином подій»...

Якось я запитав поета, хто справив вплив на його творче зростання. Миттєва пауза – і відповідь, як постріл з гвинтівки з двома набоями. «Якщо вже про вплив, то мої благовісники: Павло Мовчан, Дмитро Кремень, Петро Скунець», – промовив Роман Квітневий.

Окремо прагну віддати «богу боже, а кесарю кесарево», акцентуючи: Роману Квітневому щастить завжди розглядіти в челяді бодай кілька добрих осіб. Сюди належать передусім ті, хто вміє часом посмакувати – з доброї волі – «гірке вино», вчасно зупинитись, щоб разом з автором розкодувати сутність однозначно закодованої «таємниці», а також, не в останню чергу, посприяти коштами на видання унікальних розмислів про те, чи «ніби винен»... Назвати б тут Романа Соловчука, Богдана Завідняка, Романа Банського, Івана Шведа, Ігоря Павлюка, Ольгу Яворську, Петра Шкраб'юка, Василя Кузана, Йосипа Фиштика, Івана Зимомрю, Михайла Сікору. Передбачаю, що автор добре розуміє співвіднесення прототипової ситуації з емоційно-когнітивним станом конкретної особистості, коли так нечувано щиро творить тло поетичної посвяти, адресованої знаному культурно-освітньому й громадському діячеві, голові Народного руху України на Дрогобиччині Михайлові Сікорі. Ось, примі-

ром, такої змістовної формули, сенс якої містить в акровірші позначувану ексформу, хоч і не йдеться про її абстрактне значення.

Звісно, тут йдеться про пошанування доброго чину людського, а не про данину можновладцю. Бо така правда: як названий альманах, так і збірки Богдана Британа, Романа Квітневого, а також книжкові позиції Любомира Сікори, Віктора Кирія, Миколи Зимомрі, Богдана Завідняка, – все це побачило світ завдяки особистим зусиллям Михайла Сікори як мецената.

Роман Квітневий (не забуваймо: поет і живописець в одній особі) – в дорозі. Ступає так, наскільки спроможний. Адже часом і в ясну погоду супроти поета «суне й суне вітер лютий», а нерідко і вдень «у сні колишуться ялиці», коли «я витряс усе із валіз» та «на скронях в мене сніг»... У цьому сенсі автор збірки «Фіалкова флейта» Богдан Завідняк, перу якого належить стаття «Поет солодкої таємниці» – промовиста передмова до збірки «Таємниці», слушно підказує допитливому читачеві: «Прищурене око Квітневого помічає соціальну несправедливість і політичну слабодухість, як і курйози та прихми долі, що показує свою ірраціональність у відносинах між партнерами, марноту людської кебети перед світлом божественного задуму виводити людину з тіні залежності від низьких інстинктів, протиставляючи їм мистецькі арсенали поезії»...

Що маємо? Не хочу відповідати по-мудрому, як казав «один із могутніх українців»: «те маємо». Але натомість скажу твердо: маємо «Вибране» з наскрізь вистражданого доробку. Цей творчий ужинок відзначається оригінальністю авторського стилю, унікальною біографією ліричного героя, небуденними художніми відкриттями, чистими, як сльоза нареченої, джерельцями справжньої поезії. Що ж, не один подорожній зупиниться на мить (так, за зізнанням автора «Фауста» Й.В. Гете, «О мить спинись. Ти – прекрасна»), щоб розтлумачити самому собі, у чому таїться таїна загадкової сполуки «Продавець прозорих масок»... Знаймо: бувають маски і прозорі! Скільки нині носіїв, які мають вище носа «маски непрозорі»? На сторінках збірки «Атракціони з орбітами й без» славнозвісної поетки і художниці Емми Андіївської я віднайшов для себе відповідь...

Та Роман Квітневий не тримає істини за пазухою і чітко промовляє:

«Не знаю вище нагороди,

І більшої не знаю кари:

Палахкотять вогнем навпроти

Її очей дві зірки карі».

Як каже Ольга Яворська, «на те воно й серце», щоб збагнути комунікативну інтенцію!

Збірка «Продавець прозорих масок» (Дрогобич, Посвіт, 2025) – у правіці. Одразу впала в око мізерна кількість запланованих примірників... Та є надія: Борислав – багатий на добрих людей... І останні не примружать ліве око, щоб адекватно бодай побачити розмаїтий поетичний світ Романа Квітневого-Іванціва. Кажу бодай, бо розкрити, декодувати цей світ – ой, нелегко. Чому? Бо цей світ змальовано муками творчості переконливо, у т.ч. у стосунках нашого сучасника із природою, із досі невивченою історією і ширше – духовною культурою українського народу. Знак гордості: дух Шевченкових і Франкових дум наснажив мотивованих, щоб піднятися з колін, стати на прог з смертю, щоб оборонити свободу і честь незалежної Української Держави.

Myroslava ZYOMORYA,
(Drohobych, Ukraine)
Olena ZYOMORYA
(Uzhhorod, Ukraine)

NATIONALLY MARKED TERMINOLOGY OF UKRAINIAN APPLIED ARTS: BETWEEN LANGUAGE, CULTURE, AND TRANSLATION

Ukrainian applied arts constitute a vital part of the nation's cultural heritage, manifested both in material forms – crafts and household items – and in linguistic expressions through a specialized terminological lexicon. This vocabulary not only codifies traditional crafts but also embodies the ethnocultural memory of the people. Each term serves as a linguistic and stylistic marker, reflecting archaic and modern perceptions of the world, sacred and profane dimensions of everyday life, and socially significant artisanal practices.

Terminological systems within pottery, woodcarving, basket weaving, embroidery, and weaving reveal a rich interplay of conceptual, emotional, and symbolic meanings. In translation, this lexicon functions as a «cultural bridge» between worldviews, demanding not only denotative precision but also interpretive sensitivity to cultural connotations. The complexity of translating such vocabulary lies in the necessity to preserve its symbolic and associative dimensions across both related and unrelated languages.

The study of applied arts terminology lies at the intersection of ethnolinguistics, terminology studies, semiotics, cultural anthropology, and translation studies. Such vocabulary functions as a cognitive-cultural representation of ethnic identity, integrating notions of material symbolism, color theory, and regional dialectal features. Modern scholarship increasingly views artifacts of folk crafts as micro-models of cultural memory – textual structures that sustain regional traditions and intergenerational dialogue.

In translation studies, the challenge is to adapt terminological units of applied arts through intercultural understanding, preserving their semantic depth while situating them in new linguistic environments. In the age of globalization, this issue is especially relevant, balancing the preservation of local identity with the need for intercultural communication.

Scholarly interest in the linguistic representation of crafts has been reflected in the works of O. Voropay (ethnographic systematization), M. Hladyi (lexicography), V. Deineka (semantic analysis), P. Dudyk and T. Kyiak (translation of professional terminology), V. Kuzmenko (linguocultural approaches), V. Leychyk (terminological normalization), H. Lozko (symbolic codes), and V. Naulko (ethnology). However, a systematic study of applied arts terminology that combines linguistic, cognitive, and cultural dimensions remains underdeveloped. There is a lack of research addressing how terminological units function within globalized media, literary translation, and academic communication. Filling this methodological gap requires an interdisciplinary approach that unites cognitive linguistics, cultural hermeneutics, symbolic anthropology, and translation interpretation.

Terminological vocabulary in folk crafts represents a structured semiotic field that encodes both material and spiritual aspects of culture. Each term is a sign of collective memory and an element of ethnic cognition. The concept of *consubstantial vocabulary* –

lexical units associated simultaneously with material and spiritual domains – captures this duality. For example, the wickerwork tradition in the village of Iza (Transcarpathia) exemplifies how craft-related terminology preserves both technological and moral values, reflecting the continuity of cultural codes across generations.

Beyond professional terminology, idioms and proverbs related to craftsmanship convey collective wisdom and ethical values. Expressions such as «to be the architect of one's own fortune» / «бути ковалем свого щастя» or «strike while the iron is hot» / «куй залізо, поки гаряче» reveal shared human experiences in which manual labor symbolizes creativity and moral agency. These idioms serve as condensed cultural formulas that maintain the integrity of collective identity through language. For translators, they are tools of cultural mediation, requiring interpretive – not literal – rendering to preserve pragmatic and emotional nuances.

Translating the terminology of applied arts entails balancing linguistic precision with cultural sensitivity. Many Ukrainian terms encode symbolic meanings that are untranslatable by direct equivalents. For instance, *koval* (blacksmith) denotes not merely a profession but a cultural archetype of the creator and moral agent.

Strategies for translation may include:

- 1) Descriptive compensation: explaining the cultural or symbolic function.
- 2) Functional equivalence: finding a culturally resonant analogue.
- 3) Conceptual adaptation: adjusting the term to the target culture's worldview.

In all cases, translation functions as a hermeneutic act – a process of cultural interpretation rather than mere linguistic substitution.

Regional crafts like wickerwork in Iza or embroidery in Hutsul and Podillian traditions preserve dialectal terminology deeply rooted in local speech. These dialectal forms, often opaque to outsiders, reflect centuries-old naming systems tied to materials, techniques, and tools. For translators, understanding such terms requires ethnographic context as well as linguistic proficiency.

The core lexicon of applied arts includes:

- Process terms: *blacksmithing, carving, embroidery, pottery*.
- Agent nouns: *blacksmith, potter, craftsman*.
- Composite terms: *applied art, folk crafts, decorative art*.

Each lexical category embodies both referential and symbolic dimensions – denoting physical objects while representing cultural values such as diligence, harmony, and sacred beauty.

Wooden household items – spoons, chests, shelves – often decorated with carvings or sacred inscriptions – serve as semiotic texts. Their terminology reflects the unity of functional and aesthetic purpose. Decorative techniques like carving, painting, or pyrography are linguistic markers of sacred and artistic meaning. Thus, even «neutral» terminology reveals an underlying symbolic code, transforming translation into a process of decoding ethnocultural experience.

Conclusions. The terminology of Ukrainian applied arts functions as a linguistic archive of national culture. It preserves the memory of traditional crafts, the ethos of manual labor, and the aesthetic worldview of the people. Translating this lexicon requires more

than lexical equivalence – it demands cultural empathy, contextual understanding, and interpretive precision. The translator must operate as a cultural mediator, transferring not only words but also values, emotions, and worldview models.

Therefore, applied arts terminology is both a linguistic and semiotic phenomenon, embodying the spirit of local culture while remaining open to intercultural reinterpretation. Its study enriches translation theory and contributes to preserving intangible heritage in the global communicative space.

REFERENCES

1. Зимомря М. Лінгвістичні маркери ужиткового мистецтва: парадигма міждисциплінарних зв'язків. *Молодий вчений*. Херсон, 2019. № 4.2 [68.2]. С. 82–87.
2. Naaijken A. B. M., Leuven K. v. Translation studies: the state of the art. Amsterdam: Rodopi, 1991. 208 p.
3. Williams J. P. Subcultural theory: traditions and concepts. Cambridge: Polity, 2011. 214 p.

ДО ІСТОРІЇ ДІЯЛЬНОСТІ УГОРСЬКИХ РОЗВІДУВАЛЬНИХ ТА КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНИХ ОРГАНІВ НА ОКУПОВАНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (1941–1944 РР.)

В умовах сучасних гібридних війн, де розвідувальні та контррозвідувальні інструменти відіграють ключову роль, вивчення історичного досвіду функціонування спецслужб країн-сателітів Третього Рейху набуває особливого праксеологічного значення. Аналіз їхніх методів і цілей може додати цінних відомостей для сучасної теорії та практики національної безпеки, розкриваючи історичні корені геополітичних стратегій. Для міжнародної наукової спільноти це дослідження представляє інтерес у контексті ширшого вивчення політики країн-сателітів Німеччини на окупованих територіях Східної Європи. Угорщина, як союзник Німеччини, розгорнула розгалужену мережу спецслужб для реалізації розвідувальної та контррозвідувальної діяльності. Ці органи, незважаючи на певну автономію, тісно координували свої дії з німецькими спецслужбами. Їхні основні завдання включали збір розвідувальних даних, протидію радянському партизанському руху та придушення опору населення за допомогою вербування агентури, допитів, репресій та цензури. Детальний аналіз угорської присутності в Україні дозволить уточнити уявлення про багатовекторність окупаційних режимів, взаємодію різних спецслужб Осі. Це сприятиме деколонізації історичної пам'яті та коректному позиціонуванню українського досвіду в загальноєвропейському контексті.

Навіть більше, попри значну кількість публікацій з історії Другої світової війни, комплексний аналіз функціонування угорських спецслужб на українських землях залишається недостатньо висвітленим в історіографії. Це створює історіографічну лакуну, заповнення якої є науковою необхідністю. Відтак таке дослідження має значну наукову цінність як для вітчизняної, так і для міжнародної наукової спільноти.

Питання функціонування угорських розвідувальних і контррозвідувальних органів на території України в роки Другої світової війни є досить специфічним і, як правило, розглядається в контексті загальних досліджень про діяльність спецслужб у Східній Європі під час війни, діяльності українського визвольного руху та його взаємодії з різними іноземними силами, включаючи угорські, або ж у дослідженнях, що стосуються угорсько-українських відносин та історії Закарпаття. Це стосується і закордонної історіографії. Зокрема, дослідження, які вивчають структуру та операції німецьких розвідувальних та контррозвідувальних органів (таких як Абвер чи СД), нерідко містять згадки про взаємодію з угорськими колегами. Праці таких авторів, як Девіда Кана, що глибоко аналізував німецьку військову розвідку [14], або Хайнца Гьоне, який висвітлював діяльність СС [9], створюють широкий контекст, в якому можна розглядати і допоміжні структури, зокрема угорські. І. Барінов чи не вперше акцентував увагу на угорській діяльності під час Другої світової війни на території Східної України [1]. Важ-

ливо згадати напрацювання Дмитра Веденєєва [3; 4], відомого українського дослідника історії спецслужб. Хоча його основна увага зосереджена на радянських органах держбезпеки, у його працях, присвячених «таємному фронту» Другої світової війни в Україні, містяться уривчасті згадки про діяльність інших розвідок, включаючи угорську, в контексті протидії їм. У вищезгаданому контексті відзначимо й напрацювання Андрія Боляновського [2], Миколи Держлюка [5; 6], Володимира Косика [7], Василя Ільницького, Миколи Галіва та Віталія Тельвака [10; 11; 12; 13], Юрія Славіка [8].

Звісно, що суттєве розуміння даної проблематики може бути досягнуто завдяки аналізу виявлених документів радянських репресивно-каральних органів. Ці джерела надають унікальну можливість вивчити особливості структури, кадрового складу, а також напрями та форми організації роботи угорських розвідувальних та контррозвідувальних органів. На основі цих раніше невідомих або маловідомих документів є доцільним провести комплексний аналіз проблеми діяльності угорських розвідувальних та контррозвідувальних органів на окупованих українських землях (1941–1944 рр.). Результати такої роботи не лише заповнять історіографічні прогалини, а й нададуть цінний праксеологічний матеріал для розуміння історичних коренів геополітичних стратегій та механізмів гібридних війн, сприятимуть глибшому осмисленню українського досвіду в європейському історичному контексті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барінов І. Угорські війська на території Східної України в роки Великої вітчизняної війни 1941–1945 рр. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. Вип. 4. 2012. С. 33–35.
2. Боляновський А. Переговори УПА з угорською армією (кінець 1943 – поч. 1944 рр.). *Україна в минулому*. 1995. Вип. 7. С. 52–60.
3. Веденєєв Д. В. Таємний фронт Другої світової війни: розвідувальна та контррозвідувальна діяльність радянських органів державної безпеки в Україні (1939–1945 рр.). *Нариси воєнно-політичної історії України*. 2014. С. 318–340.
4. Веденєєв Д. В., Биструхін Г. С. Меч і тризуб. Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА (1920–1945). Монографія. Нац. акад. СБ України, Укр. ін-т воєнної історії. Київ, 2006.
5. Держалюк М. Окупаційна політика Угорщини в Україні у роки Великої Вітчизняної війни. Сторінки воєнної історії України. 2012. Вип. 15. С. 98–128.
6. Держалюк М. Взаємини УПА з угорськими військами у 1944 р. *Пам'ять століть*. 1997. № 1. С. 138–141.
7. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. Париж – Нью-Йорк, Львів. 1993.
8. Славік Ю. Репресії угорського окупаційного режиму в Карпатській Україні (весна 1939 р.). *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Історія. 2014. Вип. 2. С. 40–50.
9. Höehne H. *The Order of the Death's Head: The Story of Hitler's SS*. New York: Coward-McCann, 1970.

10. Ilnytskyi V., & Haliv M. The struggle of soviet repressive and punitive organs against former romanian intelligence and counterintelligence structures in Ukraine (1944–1951). *Analele Universității din Craiova. Istorie (Annals of the University of Craiova. History)*. 2019. Vyp. 2 (36). Pp. 103–118.

11. Ilnytskyi V., & Haliv M. Structure and activities of romanian intelligence and counterintelligence bodies in Transnistria (1941–1944) (based on SSA SSU). *Analele Universității din Craiova. Istorie (Annals of the University of Craiova. History)*. 2020. Vyp. 1 (37). Pp. 107–124.

12. Ilnytskyi V., & Telvak V. Operative investigations of the participants of Ukrainian liberation movement in romanian people's republic (1955–1957) by the soviet repressive bodies. *Analele Universității din Craiova. Istorie (Annals of the University of Craiova. History)*. 2018. Vyp. 23(34). Pp. 97–108.

13. Ilnytskyi, V., & Telvak, V. The Romanian vector of the activity of the OUN's Carpathian area (the 1940s–beginning of the 1950s): on the cooperation of the Ukrainian and Romanian underground. *Danubius*. 2018. Vyp. 36. Pp. 217–234.

14. Kahn D. Hitler's Spies: German Military Intelligence in World War II. New York: Da Capo Press, 2000. 671 p.

ОСОБЛИВОСТІ МОДИФІКАЦІЇ ЗВУКІВ У НІМЕЦЬКОМУ МОВЛЕННІ

Процеси модифікації у німецькому мовленні є темою численних розвідок, що викликано необхідністю розуміння та подальшого вивчення фонологічних процесів німецької мови з оглядом на різні сфери використання усного мовлення та вплив на варіативність вимови ряду соціальних та мовних факторів.

Процеси модифікації фонем німецької мови обумовлені зокрема за географічною та функціонально-стилістичною характеристикою.

Залежно від приналежності мовлення мовця до австрійського, швейцарського або німецького національних варіантів, модифікаційні процеси фонем німецької мови мають різний характер [7, 9–10]. Серед приголосних фонем найбільше варіювання спостерігається за ознакою способу утворення та участю голосу, тоді як місце артикуляції є більш стабільною ознакою у всіх національних варіантах німецької мови. У системі німецького вокалізму спільними модифікаційними процесами, які властиві усім трьом національним варіантам, є редукція голосних фонем, зміни у горизонтальному розташуванні язика та більш виражені зміни у ступені його підняття. Така ознака, як ступінь підняття язика проявляє більшу варіативність, тоді як приналежність до певного ряду є більш стабільною ознакою голосних фонем у національних варіантах німецької мови.

Так, у розмовній мові залежно від регіону у слові *Zeug* приголосна *-g* може вимовлятися як *-k* /*-ch* або *-sch*, голосна *a*- може вимовлятися довго або коротко [5].

Фонологічні процеси модифікації голосних та приголосних фонем німецької мови охоплюють широкий ряд змін, зокрема редукцію різних типів та ступенів, асиміляцію різних видів та напрямків [8].

Якщо мовлення є підготовленим, то голосні фонеми німецької мови переважно реалізуються в їх нормативних варіантах, а якщо мовлення є спонтанним, голосні фонеми зазнають менших чи більших модифікацій залежно від їх позиції аж до елізії [5, 80]. У більш низькому стилі процеси фонологічних редукцій у німецькому мовленні спостерігаються частіше [4].

Редукція голосних сучасної німецької мови охоплює якісний та кількісний виміри [6, 21–22]. Голосні можуть зазнавати редукції різного ступеня за своєю тривалістю та змінювати ступінь підняття, коли під час читання та переказу тексту голосні середнього ряду можуть змінювати ступінь підняття на високий, тоді як голосні верхнього ряду можуть змінювати ступінь підняття на середній. У спонтанному мовленні через високий ступінь редукції голосні можуть втрачати тривалість звучання та вимовлятися як нейтральний звук [ə].

В озвучених рекламних німецькомовних текстах спостерігаються більш виражені зміни довгих голосних, ніж у начитаних дикторами таких же текстах [2, 67]. Голосні високого ступеня підняття [i:], [u:] вимовляються більш відкрито та менш напружено,

тоді як голосні середнього ступеня підняття [o:], [e:] вимовляються більш закрито та напружено, а голосні низького ступеня підняття вимовляються менш відкрито.

До поширених у німецькій мові модифікаційних процесів належить також асиміляція, яка визначається трьома істотними характеристиками, а саме асиміляція є формою коартикуляції, є формою мовноекономного вираження, а також формою фоностилістичної варіації [1, 147–148]. У німецькому академічному мовленні асиміляція властива голосним та приголосним звукам, але у групі приголосних звуків асиміляція є більш різноманітною та частотною. Голосні звуки змінюються за ступенем підняття, що нівелує також їх напруженість. Серед приголосних асиміляції зазнають насамперед зімкнені звуки [b], [d], [g], назальний [ŋ] та латеральний [l], які зазвичай уподібнюються за типом контакту органу артикуляції та місця артикуляції.

Процеси асиміляції обумовлені прагненням мовця зекономити зусилля для вимови звуків, разом з тим для успішної комунікації необхідно розуміння мовлення співрозмовником, тому процеси асиміляції мають певну межу свого вияву [3, 137–138].

Загалом у процесі мовлення можуть спостерігатися зміни диференційних характеристик голосних та приголосних фонем німецької мови, які залежно від географічних, соціальних та стилістичних факторів можуть набувати різного ступеня реалізації у порівнянні з нормативною вимовою, що може стати предметом наступних розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Rogozińska M. Assimilationstendenzen in Konferenzvorträgen. Eine korpusbasierte Studie. Edyta Blachut, Adam Gołębiowski (Hg.): Sprache und Kommunikation in Theorie und Praxis (Beiträge zur allgemeinen und vergleichenden Sprachwissenschaft). Wrocław, Dresden: ATUT/Neisse Verlag, 2016, 145–160.
2. Гамалія В. Спектральні характеристики німецьких голосних в озвученій рекламі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2015. Вип. 52. С. 64–67.
3. Завальнюк Л. В. Асиміляція приголосних у німецькій розмовній мові. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2010. Вип. 17. С. 134–144.
4. Завальнюк Л. Деякі аспекти фоностилістичної стратифікації сучасної німецької розмовної мови. *Наукові записки*. Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 2 ч. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. Випуск 105 (1). С. 493.
5. Кузьменко Т. М. Варіативність голосних фонем у різних типах сучасного німецького мовлення. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка: філологічні науки*. 2018. № 2 (316). С. 71–83.
6. Кузьменко Т. Reduktion der betonten und unbetonten Vokale im modernen Deutschen. *Германістика в Україні*. 2019. Вип. 14. С. 16–25.
7. Сольська Т. М. Модифікаційні процеси німецької орфоепічної норми в Німеччині, Австрії та Швейцарії (експериментально-фонетичне дослідження) [Текст]: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Сольська Тетяна Миколаївна ; Київ. нац. лінгвіст. ун-т. Київ, 2015. 20 с.
8. Стеріополо О. І. Фонетика і фонологія німецької мови. Теоретичний курс [Текст] = *Phonetik und Phonologie des Deutschen*: підруч. для студентів, викл. закл.

вищ. освіти та науковців / Київ. нац. лінгвіст. ун-т. - 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Ліра-К: КНЛУ, 2020. 395 с.

9. Atlas zur deutschen Alltagssprache [Електронний ресурс]. URL: <https://www.atlas-alltagssprache.de/runde-1/f15a-b/>

ІМПЛІЦИТНІСТЬ І ВАЖЛИВІСТЬ ЇЇ РОЗУМІННЯ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Питання імпліцитності і експліцитності постійно привертають увагу вчених-лінгвістів [2; 3; 4; 5; 6].

Актуальним об'єктом дослідження може бути категорія імпліцитності як категорія мовної взаємодії (інтерації), як іманентна складова когнітивного простору комунікантів.

Мовні механізми імплікацій з точки зору кодування і декодування прихованої, не вираженою прямими вербальними засобами інформації, їх типологія, функціонально-прагматичні характеристики, мовні та мовленнєві маркери представляють інтерес в якості предмета дослідження.

В сучасній лінгвістиці було б важливо зосередитися на аналізі імпліцитності як іманентної прагма-дискурсивної та комунікативної категорії мовної взаємодії. Ми вважаємо доцільним визначити типології імпліцитних механізмів породження смислу і ступень їх маркованості в жанрі фольклорних дискурсивних практик французької лінгвокультури, а також виявити основні функціональні засоби реалізації категорії імпліцитності в системі французької мови та мовлення.

Існує залежність між ефективністю комунікативного акту і адресантом та адресатом [1]. Потрібно зазначити, що будь-яке висловлювання, яке виконує комунікативну функцію, слід розглядати як незавершене і неповне. Це семантичний комплемент, що доповнює і завершує початкову семантику висловлювання. Тільки сукупність експліцитного висловлювання і імпліцитного комплементу являє собою комунікативно завершене і повне висловлювання. При цьому комплемент одержувача повідомлення майже ніколи не збігається з комплементом відправника повідомлення, а число комплементів кожного повідомлення нескінченно. Підкреслимо, що асиметрична природа мови прирікає її на потенційну невизначеність змісту мовлення як і її функціональної реалізації, яка володіє безліччю смислів.

Поняття афферентної семи, розширює поняття конотації, оскільки воно не пов'язане з закріпленістю у мовному узусі. Афферентна сема може актуалізуватися і зникнути, породивши певний семантичний ефект. Якраз афферентції лежать в основі тонких семантичних ознак, часто невловимих для іноземця, які можна зрозуміти, лише перебуваючи в мовному середовищі. Саме на таких семантичних тонкощах будується дотепність, мовна гра, рекламні гасла.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. Київ: ВЦ «Академія». 2004. 344 с.
2. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі: монографія. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна. 2007. 332 с.

3. Калініченко Т. Експлікація як універсалія перекладу та когезія і когерентність в перекладознавстві. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2024. Вип. 87. Том 2. 2025. С. 242–247. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/87-2-33>

4. Калініченко Т.М. Вираження смислу в лінгвістиці і імпліцитність. *Сучасні філологічні і методичні студії: проблематика і перспективи*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 24 квітня 2025 р.). Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2025. С. 26–28.

5. Калініченко Т.М. Лінгвальні вияви імпліцитного вираження смислу. *Лінгвістика і виклики сучасного світу: перетинаючи дослідницькі кордони*: матеріали IV Міжнар. конф. ФЛ спільно з УАКЛіП (м. Київ, 22–23 травня 2025 р.); відп. ред. О.П. Воробйова. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2025. С. 82.

6. Калініченко Т.М. Огляд перекладознавчої літератури і питання експлікації у контексті перекладу. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том 10: Науковий діалог у категоріях миру та війни* [колективна міжнар. монографія]. Конін: Академія прикладних наук у Коніні, 2023. С. 72–81.

ПРО НЕВИБАЧАЛЬНІ НЕДОЛІКИ СУЧАСНИХ ІСТОРИКО-АРХЕОЛОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

Розпочнемо з уточнення державно-стратегічних вимог до мети діяльності цього сектору наших наук, що вказані вже на початку **Статті 11 Конституції України**: «Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури...» [1]. Очевидно, що сьогодні йдеться про внесок науковців у борню зі знівиснілим ворогом на фронті, у підвищення цивілізаційного рейтингу Вітчизни та її успіхах на «Самітах миру».

Для оцінки реального стану археології та історії в Україні ми здійснили критичний аналіз усіх доступних публікацій за роки відновленої незалежності в академічних виданнях НАНУ, спеціалізованих державних НДІ та видань провідних національних університетів. Безпосереднім наслідком цього моніторингу стало значне збільшення власної е-бібліотеки, виявлення багатьох цікавих фактів і окремих праць і отримання доказів того, що за вказаний час українські науковці не спромоглися здійснити «проривні дослідження» світового рівня й підняти наше наукове і світоглядне реноме. Обмежимося в цьому аналізі отриманими результатами у вивченні справ в археології України.

Головним недоліком «національної археології» за останні 30 років виявилася відмова від включення у світові тренди наукового прогресу й концентрація на продовженні розпочатих в СРСР пошуків та в усіх варіантах вимушеного виживання в економічних, політичних та всіх інших кризах.

Засвідчимо щойно сказаний висновок про археологічні науки в Україні за роки її відновленої незалежності двома доказами, що стосуються праць і висловлювань нашого видатного археолога й знавця кам'яної доби Леоніда Залізняка ([1; 2] та ін.) і завідувача науково-природничого відділу Херсонського обласного краєзнавчого музею Михайла Підгайного [3], який оцінював новітні публікації світового лідера з палеогенетики американця Девіда Райха.

У вказаних й багатьох інших працях Л. Залізняк та його прибічники проголошують кінець «30-річної війни етнологів України доби незалежності» й скерування на розвиток національної історичної свідомості лише однієї «Києворуської версії» походження українців та української мови ([1; 2] та ін.). Йдеться про заклик припинити всі інші пошуки, бо «проблема вирішена» і надалі недоцільно залучати будь-яку іншу інформацію.

Та нам принципово важливо вказати на те, що на початку своєї наукової кар'єри Л. Залізняк мав зовсім інші переконання і неодноразово вказував на те, що неможливе правдиве відновлення справжнього долітописного минулого (Prehistory) українців без використання новітніх досягнень світової археології. А от в останні декади все рідше посилається на твори зарубіжних колег, і, як практично всі українські науковці, не вивчає й не згадує діяльність носіїв українських генів з межі 13 500 років тому на Близькому Сході (винахід пратрипільського гуманізму та с/г), а пізніше у Трипіллі та Великому Трипіллі в інтервалі 7000 – 3500 років тому (формування всього «Індоев-

ропейства» через хмарнотегове поширення знань, технологій і лексики для «списків Сводеша»).

Схоже, що Л. Залізняк і загал археологів та істориків України не помітили того вже цілком очевидного факту, що з 2010 року світова археологія офіційно перетворюється в комплексну точну науку через використання ізотопних та інших датувань артефактів і секвенування ДНК та інших білків їх органічної складової. Ми багато разів писали про це явище і запропонували для цього нового комплексу вимірів, фактів і знань термін «**нооархеологія**» (nooarcheology or wise archeology. На Заході префікс «ноо-» заборонений у Sciences&Arts)).

Та серед багатьох власних відкриттів ми вважаємо №1 доведення того, що **ноонауки** пропонують **ноотехнології** (wisetecnology), які радикально переважають всі інші (індустріальні, смарт-, циркуляційні) своєю екологічною ідеальністю. Ці ноопроцеси надають Ното потрібне і ліквідують вже накопичені пошкодження біосфери. Трохи менш важливим ми вважаємо виявлення трьох глобальних меганоореволуцій: №1 заміниє деструктивні процеси на ноотехнології; №2 розпочала заповнювати простір гуманітарних наук фактами та точними вимірами; №3 розвиває Штучний інтелект.

З власних досягнень у маганоореволуції №2 ми запропонуємо Рис. 1, що узагальнює дуже багато інформації з досягнень нооархеології та інших наук.

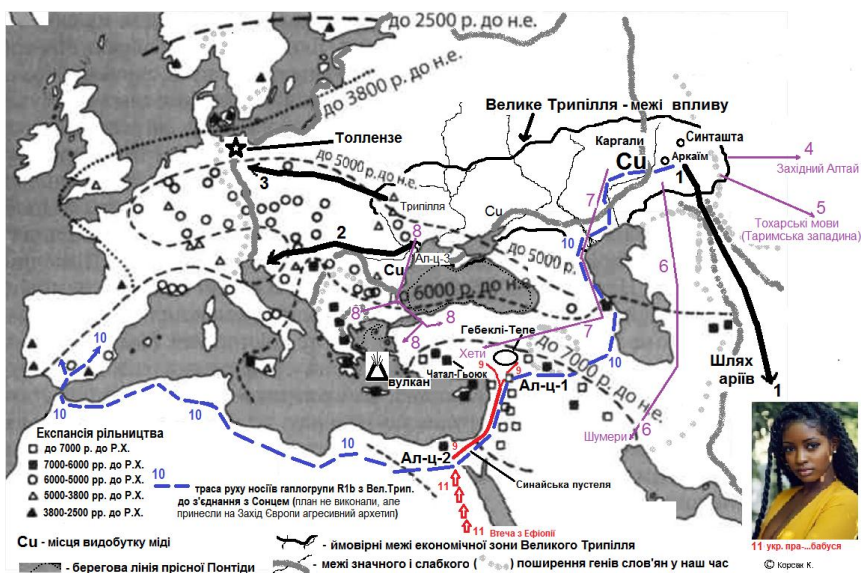

Рис. 1. Головні досягнення ноонаук у відновленні правдивої Prehistory носіїв українських генів за 60 000 років їх виділення серед інших Homo

У незалежній Україні феноменально важливі для всього людства терміни «Гебеклі-Тепе» і «Чатал-Гююк», що вказані на рис. 1, не згадав ніхто, за винятком учасників

нашої невеликої «ноонауковї школи». Причини пояснювати не будемо і вкажемо тільки на те, що головним витокom наукових помилок і недоліком публікацій є виразна неувага дослідників до важливої поради видатного історика-француза Фернана Броделя (1902–1985) аналізувати минуле, сьогодення і майбутнє **великих систем** тільки **на основі всіх знань людства на момент створення статті** (ми виконуємо цю пораду понад 2/3 століття, але навряд чи досягли справжньої досконалості).

Та все ж сукупність зібраних нами фактів з багатьох старих і молодих наук зумовила успіх у співпраці з молоддю, більше 1000 наукових публікації ідесь чверть сотні відкриттів та можливість пропонувати уточнення праць навіть найкращих фахівців, які ніколи не використовували поняття «пенепленні цивілізації» і десятки інших, що спираються на «знання всього людства».

Той же Д. Райх краще всіх інших робить тисячі секвенувань біоскладової артефактів, але ігнорує досягнення у вивченні Трипілля і Великого Трипілля, не помічаючи практично очевидний для нас процес «хмарнотегового» поширення «всього індоєвропейства» з теренів Трипілля і Великого Трипілля (для усвідомлення цього досить через Гугл-перекладач порівняти звучання слова «береза» в сотнях сучасних мов). Свої надійні датування артефактів і генетичні виміри Д. Райх та інші невдало застосовують для відновлення справжнього перебігу подій, бо не тільки не розмежовують поняття «пенепенні» й «алювіальні» цивілізації, але навіть сьогодні вважають слова «степи» і «дикунство» цілковито тотожними, не розрізняючи архетипи поведінки носіїв чоловічих гаплогруп R1a (нашої) і R1b (сьогодні – атлантичної чи західноєвропейської). Згаданий нами М. Підгайний дає хороші пояснення щодо «ямної культури», але так і не відтворює ті великі ФАКТИ, що вже сформували достатньо правильну українську і світову Prehistory. Пропонуємо нашу нову статтю [5], що містить пояснення головних мегазагадок нашого минулого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України – Розділ I. (URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-i>). Запит 2-03-2025

2. Залізняк Л. «Неолітична революція» в археології України початку XXI ст. *Археологія*. 2017. № 4. С. 5–25

3. Залізняк Л. Етногенез українського народу. Зміна концепції (URL: <https://www.youtube.com/watch?v=6Sh8lIZ99Uk>) (30-12-2024). Запит 28-02-2025.

4. Жарких Л., Друсінова А. (2025) Херсонщина в епіцентрі суперечок про походження половини людства (URL: <https://vgoru.org/istoriyi/xersonshhina-v-epicentrisuperechok-pro-pohodzennia-polovini-liudstva>). Запит 9-10-2025.

5. Корсак К.В., Ляшенко Л.М. (2025). Пропозиція хмарнотегового механізму в появі індоєвропейської мовної сім'ї і його використання для подолання проблем сучасного людства. *Міжнародна науково-технічна онлайн конференція «Scientific Research and Experimental Development»*, 2-3 жовтня 2025 р., Лондон, Англія. С. 54–71. DOI 10.5281/zenodo.17282089 (URL: <https://ojs.publisher.agency/index.php/SRED/issue/view/155/354>).

ОСВІТА, НАУКА І МАЙБУТНЄ УКРАЇНИ

Норми обсягу тез примушують авторів одразу ж виконувати свої громадянські й фахові обов'язки і пропонувати читачам власні відкриття, які не можна приховувати для «Я-використання», оскільки вони стосуються ноошляху порятунку від передбаченої «світовою наукою» загибелі всього людства (офіційна назва загрози – Колапс-XXI).

Світле майбутнє буде побудоване на основі ноопроектів. Ми помітили в 2000 р. в потоці сотень відкриттів два незвичайних – нанофотокаталізацію і ефективне отримання від життєдіяльності ціанобактерій біопластиків, спроможних до розпаду в стилі осіннього листя. Концентрація нашого мозку над екологічною проблематикою і пошуком засобів захисту власних нащадків і всього людства від Колапсу-XXI дала змогу одразу ж усвідомити їх цілковиту **екологічну ідеальність**. Обидва процеси були цілком природними, але надавали подвійно розумним Ното (надалі – HSS) необхідне для них і навіть лікували біосферу від індустріальних та інших пошкоджень. Одразу ж майнув здогад, що подібні процеси спроможні вже в близькому майбутньому ліквідувати глобальні загрози і забезпечити симбіоз HSS і вилікуваної біосфери. Зникне потреба у суперництві, конфліктах цивілізацій і підготовки «до останньої війни за рештки природних ресурсів».

В інтервалі 2000-2024 ми поглиблювали вивчення рятівних процесів, пропонували власні відкриття, створили і здійснили легітимацію Nooglossary – енциклопедії «слів з майбутнього», що містить 225 ноотермінів з поясненнями їх значення ([1; 2] та ін.). Для швидкої трансляції наших відкриттів молоді ми створили на основі «3-хвильової моделі еволюції HSS (Е. Тоффлер, [3])» **модель 4-х цивілізаційних хвиль** й постійно поліпшували її через моніторинг практично всіх важливих світових наукових і технологічних досягнень. З осені 2022 р. ми пропонуємо удосконалені варіанти рис. 1 як засоби психологічного захисту громадян України в умовах воєнного стану.

У даний момент на Землі розпочалися три МЕГАНООРЕВОЛЮЦІЇ, що змінять "ВСЕ І ВСЮДИ", рятуючи Номо від пандемій і колапсів

№1 полягає в заміні екодеструктивних наявних виробництв ноотехнологіями, що надають людям потрібне і лікують довкілля (пошук - по Nooglossary)

№2 менш помітна і полягає у створенні правдивої картини всієї еволюції на основі ізотопного та іншого датування і секвенування органічної складової музейних і нових артефактів. Робоча назва - історико-археологічна ноореволюція. Вона надала докази здійснення носіями українських генів 4-х мегаподвигів. 1) - перехід Номо від канібалізму до гуманізму (Анатолія - 15-9 тис.р. тому); 2) - формування всього індосвропейства (Трипілля і Велике Трипілля - 8-3 тис.р. тому); 3) - винайдення першої універсальної релігії (3700 р.тому, пос. Синташта, Заратустра); 4) - прогноз деградації людства і вказівка засобів порятунку (1922-1925, Париж, В. Вернадський)

№3 з осені 2022 року дуже вдосконалиє Штучний Інтелект, що стане великим помічником мегаанореволюцій №1 і №2

P.S. На Заході для видань Sciences&Arts з 1960-х років заборонені слова з префіксом "ноо-". Тому для всіх англійських читачів пропонуємо таку семантичну формулу: **nootechnology & noosciences = wisetechnology & wisesciences**

Корсан К., Корсан Ю.

Рис. 1. Правдива схема еволюції HSS з нооінформацією для психозахисту

Рис. 1 містить вказівки на багато наших відкриттів і досягнень «світової науки» у широкому значенні цього поняття. Хочемо наголосити на поєднанні даних про прогрес в освітній сфері разом з головними науковими досягненнями останніх років. Тут вперше вказано на розгортання на планеті рятівних для HSS трьох глобальних ноореволюцій (виробничої – №1, у сфері гуманітарних знань – №2, а також в інформаційно-комп'ютерних технологіях – №3). Під схемою «сходінкового поступу HSS» ми вказали досягнення носіїв українських генів, які чотири рази рятували людство від загроз для його прогресу.

З моменту нашого першого виявлення рятівних ноопроцесів у 2000 р. ми чверть століття намагаємося попередити всю планету про потребу розвитку відповідних **ноонаук** і збільшення кількості **ноотехнологій**. Коли їх стало чотири, ми запропонували нооідеї у 2010 р. на конференції НАНУ в Києві, але не мали успіху. Спроби нооінформування стали зустрічати все активніший опір «наукового загалу», представники якого в Україні вважали екологічно ідеальні процеси цілковито неможливими і «копіювали Захід», де заборонили використання термінів з префіксом «ноо-» у виданнях Sciences&Arts.

Загалом у сотнях публікацій ми чверть століття намагалися «подарувати» всім на планеті інформацію про рятівні можливості ноотехнологій і ноонаук, але практично цілковито невдало. Постійно зростав опір пропозиції «ноослів з майбутнього», але врешті Національна академія наук України після певних роздумів і вагань поставила в свій основний орган «Світгляд» нашу статтю «Реальний ноошлях до повної ліквідації загрози Колапсу-XXI через розвиток ноонаук» [4]. Академіки не ризикнули вва-

жати опис використання 10 ноотехнологій «антинаукою» й опублікували наші ноопозиції.

Як відзначено на рис. 1, з 2019 року кількість **ноотехнологій** (хороший український варіант – **мудротехнологій**) швидко зростає. Коли нас студенти запитують «Яка з них взагалі найвпливовіша?», ми вказуємо не перші дві, а бактеріальну ноотехнологію «протеїн Фу» – отримання з допомогою гейзерного мікрогрибка Фу (*Fusarium yellowstonensis*) за 3-4 доби в побутових умовах без біореакторів з довільних «органічних відходів» ідеального білкового мікрофаршу. Очевидно, що поширення по планеті спор Фу неминуче ліквідує все індустріальне тваринництво. У США використання Фу з якихось причин жорстко обмежене ринком веганських продуктів, але й Європейський Союз після проголошення у квітні 2023 р. плану розвитку бактеріальних процесів не здійснив нічого значного. Ідея ноотехнологій і ноонаук ще не спричинила цікавості 3Ml хоча б на рівні 0,1% того, чого досягла Г. Тундберг.

Закінчимо ці тези доведенням того, що півстоліття заборони на використання в Sciences&Arts термінів з префіксом «ноо-» заглибило HSS не в **«кризу»**, а в **«тотальний розпач»**. Ми вивчили результати головних наднаціональних конгресів, форумів і конференцій, що відбувалися на планеті з весни 2022 року. Кожного разу кваліфіковані учасники намагалися виконати три завдання: 1) оцінити всепланетне сьогодення; 2) вивчити загрози для HSS і скласти рейтинг їх небезпечності; 3) вказати реальні засоби ліквідації всіх загроз і прокласти шлях до порятунку. Кожного разу виконували завдання 1), інколи – 2), але **жодного разу** не згадали ноотехнології та ноонауки і не виконали завдання 3). То чи дійсно сучасні Номо є подвійно розумними???

З усього викладеного вище, з сотень наших публікацій та десятків відкриттів ми робимо безперечно оптимістичний висновок: бурхливе сьогодення є так званою «точкою біфуркації (це термін з синергетики)», з якої людство рухатиметься практично несподіваним шляхом не до загибелі, а до нової й екобезпечної суспільної організації, до довготривалого ноосимбіозу з біосферою, до якісного самозабезпечення без потреби плюндрувати довкілля і створювати загрози аж до досягнення Колапсу-XXI.

ЛІТЕРАТУРА

1. Корсак К.В., Корсак Ю.К. Нооглосарій-2 – ноонауки для майбутнього без колапсів. *Вища школа*. 2019. № 2. С. 43–58.
2. Корсак К.В., Корсак Ю.К. Свідectво про реєстрацію авторського права на літературний письмовий твір наукового характеру **«Nooglossary-2 – Noosciences for the Future without Collapse»** (**«Nooglossary-2»**). №89780. 13.06.2019 р. К.: Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Департамент інтелектуальної власності, 2019.
3. Alvin Toffler (1980). *The Third Wave*. Bantam books. New York * Toronto * London * Sydney * Auckland.
4. Корсак К., Корсак Ю. Реальний ноошлях до повної ліквідації загрози Колапсу-XXI через розвиток ноонаук. *Світогляд*. 2004. № 2. С. 49–51 (URL: <https://www.mao.kiev.ua/biblio/jscans/svitoglyad/svit-2024-19-2/svit-2-2024-korsak-012.pdf>) (дата звернення 3-10-2025)

ДО ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ ДЖЕРЕЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАТЕРІАЛІВ ГДА СБУ

В умовах відкриття доступу до архівних установ України з'являються нові можливості для неупередженого вивчення діяльності українського визвольного руху. Важливість також полягає і в необхідності продовження вивчення уже напрацьованих теоретичних результатів. У даному випадку йдеться про вивчення потенційних джерельних можливостей для детальнішого розкриття особливостей функціонування ОУН і УПА на Дрогобиччині.

На широкий джерельний базі підготовлені сучасні дослідження Івана Біласа [1; 2], Тамари Вронської [3], Анатолія Кентія [17; 18; 19; 20], Юрія Киричука [21], Володимира Нікольського [25], Івана Патриляка [26], Анатолія Русначенка [30], Михайла Сеньківа [31] та ін.); Ігора Марчука [23], Мирослава Горбаля [4], Василя Ільницького [5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 13; 14; 15; 16; 33; 34], Степана Макаруча [22], Кім Науменка [24], Миколи Поліковського [27], Руслани Попп [28; 29], Василя Футали, Любомира Мисіва [32] та ін.). Наголосимо, що в усіх працях автори цілком намагаються комплексно розкривати особливості функціонування українського визвольного руху 1940 – 1950-х рр., залучаючи при цьому опрацьовані документи. Доцільно наголосити і на цілій опублікованих збірниках документів, які мають важливе значення для розкриття функціонування ОУН і УПА на Дрогобиччині (1940 – 1950-х років). Впершу чергу серійні видання «Літопис УПА. Нова серія», «Літопис Голготи України. Т. 1-6», «Літопис нескореної України. Т. 1-2» та ін.

Попри наявність значної кількості напрацьованих залишається ціла низка досліджених або слабо досліджених аспектів. Саме тому важливого значення набуває ретельне вивчення першоджерел із Галузевого державного архіву Служби безпеки України та його Львівського архівного управління. Зокрема, назвемо першочергово фонди ГДА СБУ – 1 («2-ге Управління МГБ-КГБ УРСР»), 2 («Управління боротьби з бандитизмом МВД, Управління 2-Н та 4-те Управління МГБ-КГБ УРСР»), 3 («5-те Управління МГБ-КГБ УРСР»), 5 («Кримінальні справи на нереабілітованих осіб»), 6 («Кримінальні справи на реабілітованих осіб»), 8 («Відділ кадрів та управління кадрів КГБ УРСР»), 9 («Нормативно-розпорядчі документи ЧК-КДБ»), 10 («10-й відділ КГБ УРСР»), 13 («Колекція друкованих видань КГБ УРСР»), 16 («Документи секретного та несекретного діловодства»), 65 («Справи оперативного обліку КГБ УРСР»), 71 («Акти передачі архівних документальних матеріалів УКДБ у Львівській області в архів (1939 – 1991 рр.)»). Виявлені та опрацьовані джерельні матеріали стануть основою для підготовки якісного сучасного дослідження про історію ОУН і УПА на Дрогобиччині 1940 – 1950-х рр.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953. Суспільно-політичний та історичний аналіз. У двох книгах. К.: Либідь ; Військо України, 1994. Книга друга: Документи та матеріали. 688 с.
2. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. У двох книгах. К.: Либідь; Військо України, 1994. Кн. 1. 432 с.
3. Вронська Т. Заручники тоталітарного режиму: репресії проти родин «ворогів народу» в Україні (1917–1953 рр.). К.: Інститут історії України, 2009. 486 с.
4. Горбаль М. Довідник-пошукуєць. Реєстр осіб, пов'язаних з визвольною боротьбою на теренах Дрогобиччини. 1939–1950 (за архівними документами). Торонто ; Львів: Видавництво «Літопис УПА», 2003. Т. 6. 1312 с.
5. Ільницький В. Використання агентурно-бойових груп у карпатському краї ОУН (1945–1954). Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2017. Вип. 30. С. 209–228.
6. Ільницький В. Кадровий склад управлінь НКДБ–МДБ Дрогобицької, Закарпатської, Станіславської, Чернівецької областей УРСР (за штатними розстановками кадрів 1944, 1947, 1950 рр. *Літопис Волині*. 2021. Ч. 25. С. 29–38.
7. Ільницький В. Організація боротьби репресивно-каральних органів протиукраїнсько-го визвольного руху: невідомі інструктивні документи (1945 р.). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка. Випуск 1/43 (2019). С. 167–183.
8. Ільницький В. Протиповстанська боротьба у Карпатському краї ОУН (1945–1954): чекістсько-військові операції як засіб придушення українського визвольного руху. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя: ЗНУ, 2017. Вип. 49. С. 46–52.
9. Ільницький В. Радянські карально-репресивні органи: особливості формування в Карпатському краї. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Посвіт, 2015. Вип. 13. С. 21–45.
10. Ільницький В. Створення та діяльність у західних областях УРСР радянських парамілітарних формувань (1944–1954 рр.). *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. 2011. № 2 (37). С. 47–82.
11. Ільницький В. Форми та засоби ідеологічної роботи радянської адміністрації спрямовані проти підпілля у Карпатському краї ОУН у другій половині 1940-х рр. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Історичні науки*. 2015. Вип. 24. С. 101–107.
12. Ільницький В., Галів М. Створення та діяльність винищувальних батальйонів в Дрогобицькій області (1944–1948 рр.). *Український визвольний рух*. 2009. Вип. 13. С. 195–230.
13. Ільницький В., Кантор Н. Застосування компрометаційних методів боротьби радянської адміністрації проти учасників ОУН та УПА: невідоме архівне свідчення.

Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том VIII: діалог у розвитку науки та освіти. Конін – Ужгород – Київ – Херсон: Посвіт, 2020. С. 28–32.

14. Ільницький В., Михаць Р. Невідомий документ про порушення соціалістичної законності при утвердженні радянської адміністрації на західноукраїнських землях. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Випуск 3/45 (2020). С. 186–203.

15. Ільницький В., Старка В. «Колгоспне рабство»: впровадження радянської моделі сільськогосподарського виробництва у західних землях України (1944–1953 рр.). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія Історія. 2022. Випуск 10/52. С. 129–144.

16. Ільницький В., Старка В. Повсякдення терору: репресивно-депортаційні заходи радянської влади на території Східної Галичини у 1944–1953 рр. Радянські репресії у західних областях України (1939 – 1953): історія, особистості, пам'ять. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. С. 149–166.

17. Кентій А. Нарис боротьби ОУН–УПА в Україні (1946–1956 рр.). К.: Інститут історії України НАН України, 1999. 111 с.

18. Кентій А. Нариси історії Організації українських націоналістів в 1941–1942 рр. К.: Інститут історії України НАН України, 1999. 202 с.

19. Кентій А. Українська повстанська армія в 1942–1943 рр. К.: Інститут історії України НАН України, 1999. 287 с.

20. Кентій А. Українська повстанська армія в 1944–1945 рр. К.: Інститут історії України НАН України, 1999. 220 с.

21. Киричук Ю. Український національний рух 40–50-х років ХХ століття: ідеологія та практика. Львів: Добра справа, 2003. 464 с.

22. Макарчук С. Радянські методи боротьби з ОУН і УПА (за матеріалами 1944 – 1945 рр. з Дрогобицької та Львівської областей). Дрогобицький краєзнавчий збірник. 2002. Спецвипуск. С. 65–91.

23. Марчук І. Ліквідація радянськими карально-репресивними органами Карпатського крайового проводу ОУН (1945–1954). Український націоналізм: історія та ідеї. Науковий збірник. Вип. І. 2009. С. 50–60.

24. Науменко К. Карально-репресивна система СРСР як головний інструмент радянської Львівщини (1944 – 1953). Реабілітовані історією. У двадцяти семи томах. Львівська область. Львів: Астролябія, 2009. Кн. 1. С. 596–609.

25. Нікольський В. М. Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 1920-х – 1950-ті рр.). Історико-статистичне дослідження: автореф. дис. доктор. іст. наук: 07.00.01 / Володимир Миколайович Нікольський; Донецький національний університет. Донецьк, 2003. 38 с.

26. Патріляк І. «Встань і борись! Слухай і вір...»: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939–1960 рр.). Львів: Часопис, 2012. 592 с.

27. Поліковський М. Радянська міліція в боротьбі з українським підпіллям на Дрогобиччині (1944 – 1950 рр.) (мовою документів). Студії політологічного центру «Гене-за». 1997. №1. С. 76–80.

28. Попп Р. Ідеологічний тиск і репресії щодо інтелігенції Львова (1944 – 1953 рр.). Дрогобицький краєзнавчий збірник. 2002. Спецвипуск. С. 462–473.1

29. Попп Р. Місто Дрогобич у перші повоєнні роки. Дрогобицький краєзнавчий збірник. 2006. Вип. X. С. 458–464.

30. Русначенко А. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–50-х роках. К.: Університетське видавництво «Пульсари», 2002. 519 с.

31. Сеньків М. Західноукраїнське село: насильницька колективізація 1940-х років // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Львів: [б.в.], 2000. Вип. 7. С. 488–496.

32. Футала В., Мисів Л. Боротьба радянської влади з національно-визвольним рухом на території Дрогобицької області у 1945–1946 рр. Дрогобицький краєзнавчий збірник. 2002. Спецвипуск. С. 170–181.

33. Ilnytskyi V. Spotting and liquidation of Ukrainian, Polish and Jewish organizations in Drohobych by soviet repressive units (1940). *Східноєвропейський історичний вісник*. 2018. Вип. 7. С. 120–150.<http://eehb.dspu.edu.ua/article/view/130646>

34. Ilnytskyi V., Kantor N. Reprisals of the Soviet administration against families of insurgents in Karpatskyi krai of the OUN (1945 – 1954). *Східноєвропейський історичний вісник*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2018. Вип. 7. С. 173–180.

НАСЛІДКИ ПЕРЕТВОРЕННЯ АРХЕОЛОГІЇ В ТОЧНУ НАУКУ ДЛЯ ЗМІН У НАЦІОНАЛЬНІЙ САМОІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ

Мета цих тез – надання читачам результатів нашого вивчення сучасної глобальної революції в сфері гуманітарних знань, зокрема, в аспекті перетворення археології в комплексну точну науку на основі ізотопних та інших вимірювань віку артефактів і секвенування ДНК та інших білків їх органічної складової. Наш безпосередній фаховий обов'язок полягав у викладанні англійської мови студентам природничих факультетів провідного в Україні Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Основою успішного спілкування з цим особливим за їх знаннями і потребами контингенту студентів могла бути наша достатня обізнаність у внеску сучасних точних наук у вирішення лінгвістичних проблем, що стосуються походження українців та їх мови як важливої частини всього індоєвропейського світу. Основою наших особистих здобутків стало наукове спілкування з керівником нашої кандидатської дисертації з порівняльної педагогіки доцентом і кандидатом фізико-математичних наук К. В. Корсаком – універсальним науковцем-винахідником з багатьма сотнями наукових праць. Ми взяли участь в діяльності організованого ним незалежного об'єднання освітян України з назвою «Київський клуб АНТИКОЛАПС». Клуб продовжив в українських умовах роботу усім відомого Римського клубу, але орієнтувався на залучення не тільки політології та економіки, а практично усіх «найновіших знань людства». Наслідком була велика серія колективних праць з багатьма винаходами та інноваціями, загальне уявлення про які читачі отримають зі статті [1]. Наші філологічні знання виявилися корисними в тих публікаціях Київського клубу «Антиколапс», що стосувалися формування індоєвропейської мовної сім'ї.

У цій точці викладу нам слід розпочати рух до проголошеної у назві тез мети і вказати найцінніші досягнення сучасної археології як молододі і комплексної точної науки. З власних інновацій вкажемо лише найновішу публікацію [2], довгий текст якої містить вказівку на більшість успіхів світової археології, що стала точною наукою й заслуговує на назву «нооархеологія». Та перейдемо до нашої відповіді на sacramентальне студентське запитання: *«Яке правдиве походження українців та їх мови?»*.

Для цього спершу наведемо рис. 1 з розрекламованої світовими ЗМІ статті у журналі «Science» [3], міжнародний авторський колектив якої з понад 80 осіб мав лідерами дуже відомих науковців – Heggarty P. і Gray R.D.

Рис. 1. Мовна сім'я почала розходитися приблизно 8 100 років тому з території, що розташована на південь від Кавказу [3]

Підпис до рисунка вказує на те, що «колискою» формування первинної (спільної) для всієї індоєвропейської родини мови було вказане коричневою плямою Вірменське нагір'я, високо підняте над рівнем морів та океанів. Згаданий науковий колектив проаналізував семантичні показники аж 161 з групи індоєвропейських мов, з яких 52 були найбільш старими. Цей мовний порівняльний аналіз мав на меті виявити моменти поділу первинної мови на численні гілки і гілочки з відтворенням головних показників всієї сім'ї.

Кінцевим результатом компаративно-лінгвістичного аналізу стали у статті [3] схеми і діаграми, серед яких найбільш інформативним ми вважаємо рис. 1. На ньому відтворена «гібридна (фактично – двоколіскова)» модель походження індоєвропейської мовної сім'ї, а журналісти зі світових ЗМІ радо проголосили цей варіант прадавньої мовної історії настільки досконалим, що він стирає «всі загадки і непорозуміння» й уперше правильно пояснює мовні поділи та переміщення народів.

Але ми не можемо погодитися з настільки високою оцінкою і вважаємо рис. 1 та відтворені на ньому дані усього лише «першим наближенням» для руху до правдивої мовної Prehistory, а не відповіддю на всі запитання.

Насамперед пригадаємо, що децицію років у минулому у процесі співпраці з проф. К. Корсаком ми розвивали його ідею про трансформацію Трипільської культури на теренах Правобережжя Дніпра у величезну економічну зону між Карпатами і Північним Казахстаном, яка надовго стала світовим лідером у технологіях і суспільному управлінні. К. Корсак назвав цю зону поділу праці «Велике Трипілля – ВТ» і першим навів багато доказів того, що в інтервалі 5500 – 3500 років тому виробничі центри ВТ відвідували купці/розвідники з просторів між Атлантикою і пустелями Західного Китаю, що мало наслідком поширення *головних виробничих термінів* (мовою інформатики – *megie*) з кінцевим формуванням індоєвропейської мовної сім'ї. Ми поєднали цю ідею з нашими філологічними знаннями, що дало змогу пояснити успіх в експансії праукраїнської «степової» мови на основі **«хмарнотезового**

механізму її поширення» ([4] та ін.). Ця стаття пройшла рецензування в Національній академії наук України, опублікована в її журналі «Світогляд» разом з теорією «хмарнотегового поширення».

Все щойно вказане нами у статті [2] про появу гуманізму і винахід нашими пращурами с/г в районі горба Гебеклі-Тепе є незаперечними фактами, а чимало характеристик рис. 1 є помилковими, на що ми вказуємо студентам і радимо в своїх аналізах минулого чи просто надскладних систем керуватися відомим методом світ-системного аналізу й використовувати знання з десятків старих і молодих наук. Творці рис. 1 спиралися на вузько-дисциплінарний мовний аналіз, цілковито ігноруючи всі виробничі процеси, зміни клімату та ін. Вони, схоже, правильно виконали складні лінгвістичні аналізи, але при створенні рис. 1 проігнорували винайдення всіх важливих технологій разом зі зміною кліматичних умов. До того ж, «західні» науковці майже в усіх своїх статтях ототожнюють слова «степовики» і «дикуни» й досі мовчать про трипільські «прото-міста».

Як висновок вкажемо на позитивне сприйняття студентами того факту, що не ми щось запозичували у французів, а вони та інші представники народів Заходу навчалися високим технологіям і європейській культурі у Великому Трипіллі. Це зміцнює їх національну гордість і психічну стійкість.

ЛІТЕРАТУРА

1. Корсак К.В., Кірик Т.В., Корсак Ю.К., Ляшенко Л.М., Похресник А.К., Таланчук П.М., Давиденко Г.В. та ін. (2023). Досягнення Київського клубу «Антиколапс» як українського послідовника Римського клубу / Publisher.agency: Proceedings of the 2nd International Scientific Conference «Modern Scientific Method» (February 23-24, 2023). Vienna, Austria., pp. 14-26. (DOI 10.5281/zenodo.7679346). (URL: <https://ojs.publisher.agency/index.php/MSM/issue/view/19/59>)

2. Корсак К.В., Ляшенко Л.М. (2025). Пропозиція хмарнотегового механізму появи індоєвропейської мовної сім'ї і його використання для подолання проблем сучасного людства. *Міжнародна науково-технічна онлайн конференція «Scientific Research and Experimental Development»*, 2-3 жовтня 2025 р., Лондон, Англія. С. 54-71. DOI 10.5281/zenodo.17282089 (URL: <https://ojs.publisher.agency/index.php/SRED/issue/view/155/354>)

3. Heggarty P., Anderson C., Scarborough M., King B., Bouckaert R., Jocz L., Kummel M.J., Jugel T., Irlinger B. [...] Gray R.D. (2023) Language trees with sampled ancestors support a hybrid model for the origin of indo-european languages. *SCIENCE* • 28 Jul 2023 • Vol 381, Issue 6656 (URL: <https://www.science.org/doi/10.1126/science.abg0818>). Appeal 5-10-2025

4. Корсак К.В., Ляшенко Л.М. Новітнє пояснення походження та успішності Індоевропейської мовної сім'ї. *Світогляд*. 2017. № 5. С. 21–27 (URL: <https://www.mao.kiev.ua/biblio/jscans/svitoglyad/svit-2017-12-5/svitoglyad-2017-5-05-korsak.pdf>). Запит 3-10-2025

ТРУДОВА МІГРАЦІЯ УКРАЇНЦІВ ДО КАНАДИ НАПРИКІНЦІ ХХ СТ.

Українсько-канадські міграційні зв'язки мають тривалу історію, яка бере початок ще з кінця XIX ст. Проте наприкінці ХХ ст., приблизно з другої половини 1980-х до початку 2000-х рр., спостерігається нова хвиля трудової міграції. Це було зумовлено економічними, політичними й соціальними змінами в Україні. Цей процес міграції українців суттєво відрізнявся від попередніх. Він характеризувався тимчасовістю, освітніми та професійними мотивами та високим рівнем кваліфікації мігрантів.

Можна виділити кілька причин трудової міграції українців до Канади наприкінці ХХ ст. Як відомо, після розпаду СРСР Україна переживала економічну кризу, інфляцію, зниження життєвого рівня населення. Відсутність стабільної роботи, низькі зарплати й скорочення виробництва змусили багатьох шукати кращі умови праці за кордоном. Канада, з її стабільною економікою та потребою у фахівцях (зокрема в ІТ, медицині, будівництві, освіті), стала привабливим напрямом для трудових мігрантів. Важливу роль відіграло відкриття кордонів після 1991 р. та канадські програми імміграції для кваліфікованих працівників (Skilled Worker Program, Family Sponsorship), які сприяли залученню кваліфікованих та освічених працівників з України [2].

Як зазначалося, еміграція українців наприкінці ХХ ст. мала певні особливості та етапи. Перший етап – кінець 1980-х – 1991 р. – охоплює переважно еміграцію інтелігенції та науковців (викладачів, інженерів, митців). Частина українців виїжджала через Ізраїль або Польщу, використовуючи гуманітарні візи. Ця хвиля мала політичний підтекст: серед емігрантів були опозиційно налаштовані до радянського режиму діячі [1, 23].

Другий етап – 1991–2000 рр. – це переважно трудова міграція економічного характеру. Українці виїжджали як постійні емігранти, так і тимчасові працівники. Багато хто працював у сфері догляду, сільського господарства, будівництва, готельно-ресторанного бізнесу. Водночас зросла частина висококваліфікованих спеціалістів, які переїжджали за програмами «Skilled Worker» та «Professional Immigration» [2].

За даними *Statistics Canada* у статті «Ukrainian Canadians» зазначається, що за період після розпаду СРСР (1991) до 2001 року приблизно 23 435 громадян України стали постійними резидентами Канади [3].

Основними центрами проживання українців залишалися провінції Онтаріо, Манітоба, Альберта, Саскачеван і Британська Колумбія. У 1990-х рр. українські громади активно поповнювалися новими іммігрантами, які долучалися до діяльності діаспорних організацій – Українського національного об'єднання Канади (УНК), Конгресу українців Канади, парафій УГКЦ та православних церков.

На відміну від переселенців кінця XIX – початку ХХ ст., мігранти кінця ХХ ст. мали вищий рівень освіти і часто зберігали тісні зв'язки з Україною. Вони сприяли утворенню нових громадських об'єднань, культурних центрів, українських шкіл. Паралельно

відбувалася поступова інтеграція українців у канадське суспільство. Це стало можливим завдяки спільним проектам з місцевими громадами та високому рівню володіння англійською мовою серед молодших емігрантів [1, 34].

Еміграція українців до Канади наприкінці ХХ ст. мала позитивне значення для обох сторін. Для України ця міграція стала джерелом фінансових переказів та міжнародних зв'язків. Для Канади – важливим чинником збагачення людського потенціалу й підтримки багатокультурності. Нові емігранти сприяли оновленню української діаспори, підвищенню рівня її політичної активності та участі в житті Канади.

Водночас слід зауважити, що трудова міграція українців наприкінці ХХ ст. мала негативні наслідки як для окремих мігрантів і їхніх родин, так і для держави загалом. Розлука призводила до розпаду сімей, втрати емоційного контакту між подружжям та дітьми. У громадах, де більшість працездатних виїхала, знижувалася громадська активність, слабшали місцеві ініціативи, виникало почуття «застою» у розвитку соціуму. Україна втратила значну частину висококваліфікованих кадрів – лікарів, інженерів, науковців, педагогів, які не повернулися на батьківщину. Це уповільнило модернізацію економіки та посилило залежність від зовнішніх ринків. Регіони, звідки виїхало багато працівників (найбільше відтік населення відчували Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська області), втратили робочу силу, а отже – інвестиційну привабливість.

Отже, трудова міграція українців до Канади наприкінці ХХ ст. стала частиною глобальних міграційних процесів доби постсоціалістичних трансформацій. Вона мала переважно економічний характер, але сприяла посиленню культурних, освітніх і політичних зв'язків між двома державами. Цей період підготував ґрунт для подальшої співпраці України і Канади у ХХІ ст., зокрема в освітніх, технологічних і гуманітарних сферах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кравченко В. Українська еміграція в Канаду: історичні аспекти та сучасні тенденції. Київ: Інститут історії України НАН України, 2002. URL: https://idud.ua.edu.ua/wp-content/uploads/2007/06/nz_vyp_9.pdf
2. Конгрес українців Канади. Annual Reports, 1995–2000. URL: <https://www.ucc.ca/annual-report>
3. Government of Canada. Immigration Statistics 1991–2001. URL: <https://www150.statcan.gc.ca/t1/tbl1/en/tv.action?pid=1710001001>
4. Боровик І. Українська трудова міграція у Канаді в 1990-х рр. Львів, 1999.
5. Kuropas M. Ukrainians in North America: An Illustrated History. – Toronto: University of Toronto Press, 2001. URL: <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/kuropas-m-the-ukrainians-in-america>

ПРИВАТНИЙ БІЗНЕС УКРАЇНЦІВ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2022–2024)

Початок повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну у лютому 2022 року спричинив найбільшу міграційну хвилю в Європі з часів Другої світової війни. Однією з держав, що прийняла значну кількість українців, стала Велика Британія. Програми «Homes for Ukraine» та «Ukraine Family Scheme» надали притулок понад 200 тисячам громадян України [4]. Частина цих переселенців почала розвивати власну підприємницьку діяльність, створюючи малі бізнеси у сфері послуг, гастрономії, моди, IT та культури. Для українських підприємців це створило як виклики, так і нові можливості. Виклики включали адаптацію до британських законів, мовний бар'єр, доступ до фінансів та логістики. Можливості полягали у відкритті ринку з міжнародною аудиторією, участі у локальних та міжнародних виставках та фестивалях, а також залучення інвестицій у стартапи.

Український приватний бізнес у Великій Британії став не лише формою економічної адаптації, а й важливим інструментом культурної дипломатії та інтеграції у британське суспільство.

У 2022–2024 рр. українці активно відкривали бізнеси у сферах, де можливий швидкий старт із мінімальними інвестиціями або використання вже набутих професійних навичок. Найбільш динамічно розвивалися три напрямки: гастрономія, мода та інформаційні технології.

У сфері гастрономії відкрилися десятки українських ресторанів і кав'ярень. Символічним став ресторан «Mriya Neo Bistro» у Лондоні, який британські ЗМІ назвали «культурним посольством України» [1]. Інші приклади – ресторани «Sino», «Tatar Bupa», «SHO» – поєднують традиційну українську кухню з сучасними гастрономічними трендами. Ці заклади стали не лише бізнес-проектами, а й центрами спільноти українців та простором міжкультурного діалогу [6].

Українські дизайнери й бренди, зокрема Ksenia Schnaider, Anna October, Nadya Dzyak, ELENAREVA, презентували свої колекції на London Fashion Week [3]. Таким чином, українська мода здобула міжнародне визнання, а діяльність дизайнерів сприяла зміцненню позитивного іміджу України. Участь у британських модних платформах стала можливою завдяки партнерствам із британськими фондами та підтримці креативних індустрій.

У сфері інформаційних технологій українські стартапи, як-от Fintech Farm, Lets Data, а також численні команди IT-аутсорсерів, розширили діяльність у Великій Британії [5]. Деякі компанії отримали інвестиції від британських венчурних фондів, що засвідчує довіру до українських технологічних компетенцій.

Сприятливими чинниками для розвитку українського бізнесу у Великій Британії стали: відкритість британського ринку для малого підприємництва, наявність грантових програм підтримки для переселенців та спрощена реєстрація бізнесу через

Companies House [4]. Важливою підтримкою виступили також численні волонтерські та діаспорні організації, які допомагали з адаптацією, юридичними питаннями та пошуком приміщень.

Водночас українські підприємці зіштовхнулися з рядом труднощів: мовний бар'єр, висока орендна плата, необхідність відповідності британським податковим і гігієнічним нормам, а також психологічний стрес, спричинений війною. Незважаючи на це, більшість бізнесів, започаткованих у 2022–2023 рр., продовжують функціонувати, демонструючи стійкість і гнучкість українського підприємницького духу.

Українські підприємці зробили помітний внесок у культурне та економічне життя Великої Британії. Ресторани української кухні стали популярними серед місцевого населення, створюючи нову хвилю інтересу до Східної Європи. Модні покази та дизайнерські бренди, засновані українцями, інтегрували Україну у глобальний креативний простір Лондона. У сфері IT українські фахівці забезпечили британським компаніям високий рівень цифрових рішень і консалтингу [5].

Крім економічного аспекту, українські бізнеси активно долучаються до благодійності. Багато з них організовують фандрейзингові події, частину прибутків перераховують на підтримку Збройних сил України або гуманітарні потреби [10]. Це свідчить про поєднання підприємницької активності з громадянською відповідальністю.

Таким чином можна стверджувати, що період 2022–2024 рр. став часом формування українського підприємництва у Великій Британії. Попри вимушений характер міграції, українці зуміли адаптуватися до умов британського ринку, заснувавши успішні бізнеси у різних секторах. Їхня діяльність має значний соціально-культурний ефект, сприяє розвитку міжкультурних зв'язків і зміцненню іміджу України за кордоном. Подальше дослідження цього явища є важливим для розуміння економічної інтеграції мігрантів і ролі малого бізнесу у процесах післявоєнного відновлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. The Guardian. Ukrainian chef opens London restaurant as 'cultural embassy'. 2022. URL: <https://www.theguardian.com/food/2022/jul/04/ukrainian-chef-restaurant-mriya-cultural-embassy-london>
2. Financial Times. Ukrainian designers bring resilience to London Fashion Week. 2023. URL: <https://www.marieclaire.co.uk/style/ukrainian-fashion-week>
3. London Fashion Week Official Site. Designers from Ukraine. 2023. URL: <https://londonfashionweek.co.uk>
4. Companies House. UK Government Open Data Register. 2024. URL: <https://www.verifymyclient.com>
5. UCL School of Management. Next Generation Entrepreneurs – Ukraine Programme. 2023. URL: <https://www.gov.uk › comp>
6. The Standard. Ukrainian restaurants in London: Mriya, SHO, Sino. 2023. URL: <https://www.verifymyclient.com>
7. Vestbee. Fintech Farm raises \$32M Series B round. 2023. URL: <https://www.marieclaire.co.uk/style/ukrainian-fashion-week>

8. The Times. Invasion of Ukraine closed factory but babywear brand survived. 2022.
URL: <https://www.gov.uk> › comp.
9. Odessa Journal. 11 Ukrainian startups presented at London Tech Week. 2023.
URL: <https://odessa-journal.com>
10. Міністерство економіки України. Звіт про трудову міграцію 2023 р. URL:
<https://me.gov.ua> › Tags › DocumentsByTag

МАНІПУЛЯТИВНІ ПРИЙОМИ В МОВІ ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВ

Політичний дискурс відноситься до особливого типу спілкування, для якого характерна висока міра маніпулювання, і тому виявлення механізмів політичної комунікації є значущим для визначення характеристик мови як засобу впливу. У цьому сенсі вивчення політичного дискурсу продиктовано необхідністю пошуку для політиків оптимальних шляхів мовленнєвого впливу на аудиторію, з одного боку, і необхідністю розуміння аудиторією істинних інтенцій і прихованих прийомів мовленнєвого маніпулювання, з іншого боку.

Для сучасного політичного дискурсу притаманним є підвищений рівень агресивності мовлення, що супроводжується активним використанням стратегій і тактик конфронтації мовленнєвої поведінки, наприклад, ігнорувань, погроз, дискредитації, брехні, образливих висловлювань тощо [2, 219]. Мова виступає в якості маніпулятивного інструменту, що здійснює цілеспрямований вплив на трансформацію людської свідомості. Найбільший негативний вплив здійснюють технології «промивання мізків», оскільки інформаційні атаки, впливають не лише на конкретного індивіда, але й на цілі покоління людей [1, 48].

Політична промова включає різні рівні лексики, вибір якої зумовлений її здатністю виражати важливі комунікативні смисли. Досліджуючи тексти політичних промов, важливо враховувати категорію емотивності, яка визначається системою мовних засобів, що використовуються для вираження емоційного плану тексту. Емотивний план включає параметри, такі як емотивна інтенція, спрямованість, модальність та тональність.

Лінгвальні засоби маніпулятивного впливу у політичних промовах можуть включати:

1) використання офіційної мови з метою переконання аудиторії в тому, що певний кандидат або політична стратегія заслуговує на підтримку. Цього можна досягти за допомогою технічних термінів, аббревіатур або спеціалізованих термінів. Наприклад, «The freedom to make your own health care decisions. And, yeah, your kids' freedom to go to school without worrying they'll be shot dead in the halls» [3];

2) риторичні прийоми, щоб привернути увагу потенційного виборця і переконати його діяти. Така тактика реалізується за допомогою метафор, звертань, порівнянь, повторів. Наприклад, «America, I gave my best to you»; «Ms Harris could finally break the highest, hardest glass ceiling in the US by becoming the first female president» [4];

3) використання кліше заради стимулювання емоцій у виборців і спонукання їх до дії. При цьому автор промови вдається до використання образів, символів або стереотипів. Наприклад, «In Minnesota, we respect our neighbours and the personal choices they make. And even if we wouldn't make the same choices for ourselves, we've got a Golden Rule – mind your own damn business!» [3];

4) використання гумору (дотепних висловів, карикатур або відео. Наприклад, «It's the fourth quarter. We're down a field goal. But we're on offence. We're driving down the field. And, boy, do we have the right team to win this»; «These days, it's really a pleasure anywhere in New York without a subpoena for my appearance» [5; 3]. Такі мовленнєві засоби створюють ефект неформальної комунікації, що зумовлює існування певного рівня суб'єктивності та інтимності між аудиторією та оратором. Завдяки індивідуалізованому характеру існує можливість використання такого роду висловлень у процесі досягнення маніпулятивних цілей.

Таким чином, головна мета політичної промови – поінформувати аудиторію, створити враження взаємодії, підкреслити достовірність інформації та переконати в достовірності політичного меседжу. Для досягнення цих цілей, текст політичної промови повинен бути стислим, лаконічним, виразним, інформативним та переконливим. Під час створення тексту політичної промови критично важливо аналізувати значення лексики та розуміти, як ефективно включати її в структуру тексту, враховуючи при цьому інтереси та очікування цільової аудиторії.

Дослідження виконане у рамках грантового проєкту Національного фонду досліджень України «Інноваційні технології маніпулювання масовою свідомістю: поліпарадигмальний лінгвістичний вимір» (2023.03/0093).

ЛІТЕРАТУРА

1. Дяченко О. В. Складові механізми реалізації мовної маніпуляції в політиці. *Політичне життя*. 2018. № 2. С. 91–96.
2. Коваленко А. М., Марченко Т. С. Мовні засоби реалізації маніпулятивного впливу в сучасних англомовних ЗМІ. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. № 38. 2019. С. 214–218.
3. Zurcher A. «Coach Walz» rallies Democrats with personal pitch to middle America. *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/news/articles/cd9dj4vdx2jo>.
4. Halpert M. Harris speech to provide finale to Democratic convention on day four. *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/news/articles/c80ey324neeo>.
5. Looker R. I have no idea what's going to happen. *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/news/live/cx2lq7vqwp4t>.

АДВОКАТ ВОЛОДИМИР ГОРБОВИЙ ПІД ЧАС ЛЬВІВСЬКОГО СУДОВОГО ПРОЦЕСУ НАД ЧЛЕНАМИ ОУН

У 1933–1934 рр. ОУН провела низку політичних атентатів. Одним із найбільш резонансних стала символічна помста за політику голодомору в радянській Україні у 1932–1933 рр.: вбивство Миколою Лемиком Олександр Майлова (завідуючого канцелярією радянського консульату у Львові). У відповідь польська влада провела арешти провідних діячів ОУН [4, 49–50]. Серед ряду політичних процесів наступних років найвагомішими стали так звані «Варшавський процес», який тривав протягом 18 листопада 1935 р. – 13 січня 1936 р. та «процес 23-х членів ОУН» («львівський процес»), який тривав в травні–червні 1936 р. [7, 112].

Після звільнення з табору в Березій Картузькій Володимир Горбовий брав участь у великому судовому процесі на стороні захисту у Варшаві після вбивства польського міністра внутрішніх справ Броніслава Перацького. Після Вашавського судового процесу було проведено так званий Львівський процес. Перед судом постали 23 члени ОУН та 9 членів Крайової екікутиви ОУН на західно-українських землях [3]. На ньому перед польським судом постали: «Степан Бандера, Роман Шухевич, Ярослав Макарушка, Олександр Шашкевич, Ярослав Спольський, Володимир Янів, Ярослав Стецько, Богдан Гнатевич, Володимир Коцюмбас, Іван Ярош, Анна-Дарія Федак, Богдан Підгайний, Іван Малюца, Осип Мащак, Євген Качмарський, Роман Мигаль, Роман Семків, Катря Зарицька, Осип Феник, Володимир Івасик, Семен Рачун, Віра Свенціцька, Іван Равлик». Частина підсудних уже були засуджені на попередньому процесі: С.Бандера, Б.Підгайний, І.Малюца, Є.Качмарський, Р.Мигаль та К.Зарицька. На захист підсудних стали відомі адвокати: Володимир Старосольський, Степан Шухевич, Володимир Загайкевич, Володимир Горбовий та інші [7, 112–113]. Дослідник, правник Іван Семенюк відзначив, що становище українських адвокатів на цих процесах було не просте, однак відданість адвокатів переконанням та їх ідейне спрямування додавали оптимізму підсудним та всім присутнім. Зрозуміло, що оборонці усвідомлювали весь тиск, який буде чинитись на них, а частина їх запитань не буде прийнята, але вони надалі продовжували їх ставити, аби заманіфестувати політичний характер процесу, аби його широко висвітлювали у пресі [6, 38].

Детальний розгляд Львівського процесу виходить за тематичні рамки дисертаційної роботи, тому будуть розглянуті лише ключові моменти. У 21 день суду у Львові прокурор Прахтель-Моравянський підкреслив, що «це один з найбільших політичних процесів», пояснюючи, що політичними, бо на ньому розглядаються політично вмотивовані провини, водночас у судовій залі «не можна вживати для пропаганди чи прославлення вчинків підсудних». Однак через те, що члени ОУН дотримуються протилежної тактики та використовують судові засідання для поширення своїх ідей, тому «добре поступав трибунал, усуваючи все те, що мало вияснити мотиви, бо ці зізнання мали лише на меті пропаганду ідей ОУН» [2, 4].

Натомість адвокат Володимир Горбовий у своєму зверненні захисту різко розкритикував такий підхід, зауважуючи, що він був здивований таким зверненням прокурора, адже в карному праві мотиви відграють найважливішу роль. Наступні слова В. Горбового під час захисту Бандери, Качмарського, Стецька, Равлика стали по-суті промовою-прокламацією. Адвокат зауважує, що його підсудні сформували свій світогляд у буремні часи для багатьох народів, а «український нарід переживав заграву свого відродження», а найбільш його «діяльні сили» боролись над «зовнішніми і внутрішніми упорядкуванням національного життя». Натомість після 1919–1920 рр. «щаслива зброя польського вояка зазначала східні межі польської держави й супроти того факту около 7 мільйонів українців найшлося в межах польської держави. Треба признати, що оба народи взнеслися понад пересічність. Як тут, так так і там панує засада автаркії і очевидна річ, що діють тут два різні сили в однаковім напруженні» [5, 4].

Фактично правник відкрито підкреслив не розв'язану після польсько-української війни проблему української автономії, а відтак відзначив наявне суттєве напруження у міжнаціональних відносинах. Далі у промові він формулює гостре питання «чи існує якийсь спосіб розв'язки української квестії тут, щоб обі сторони були задоволені». Відповідаючи на питання, В. Горбовий наголошував, що суспільство в особі його проводу має обрати якусь одну тактику дій: старше покоління буде схильним лише до заяв, натомість молодше, що прагне до дій буде діяти більш радикально, ці суспільні тенденції по-суті відображають весь світовий порядок : «нарід мусить загаяти якесь становище до даної ситуації й те становище залежить від психологічного обличчя того елементу, який персоніфікує те становище. Старші обмежуватимуться до деклярацій. А молоді люди беруться до більш радикальних середників, при допоміж яких хочуть реалізувати постуляти. Як світ світом все панували два напрями: один репрезентував компромісовість, опортунізм, де люди ставилися пасивно до життя, а з другої сторони завжди був напрям, який репрезентував принциповість, де люди самі творять обставини, самі творять життя. А зверніть увагу на їх почування, на їх запал, на їх віру, на їх волю – то тяжко буде найти якусь психологічну формулу, при допоміж якої вдалося б тих людей принципу поставити в ряд пасивних людей» [5, 4]. Також В. Горбовий наголошував, що здійснені окремі терористичні акти були головню спрямовані проти влади більшовиків, водночас суспільство назагал засуджувало таку політику більшовиків у результаті якої було знищено мільйони українців [7, 115]. Також варто відзначити, що адвокат Горбовий спростовував закиди польського прокурора, що очільники УГКЦ щодо вбивства директора Бабія засуджувало ОУН «за вислужництво ворогові в поборюванні ОУН». Адвокат наголошував, що Церква засуджувало це вбивство головню із християнських постулатів, які не приймають будь-яке вбивство [1, 22].

Отже під час Варшавського судового процесу В. Горбовий проявив себе послідовним і ретельним захисником підсудних членів ОУН, а також зумів у своїх промовах показати ідейно-національні мотиви діяльності українських революціонерів, спричинені помилками польського політичного режиму на українських землях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бедрій А. Борець і мученик за Україну – д-р Володимир Горбовий. Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1995. 87 с.
2. Великий процес ОУН у Львові. Двадцятьперший день розправи. *Діло*. 1936. Ч. 140 (14.389). 25 червня. С. 4.
3. Зайцев Ю. Львівський процес ОУН 1936. *Енциклопедія сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2017. URL: <https://esu.com.ua/article-59676>
4. Кентій А. Нариси історії Організації Українських Націоналістів (1929–1941 рр.). Київ: Інститут історії України НАН України, Головне архівне управління при Кабінеті Міністрів України, ЦДАГО, 1998. 200 с.
5. Промова д-ра В. Горбового в обороні Бандери, Стецька, Качмарського й Равлик. *Наш прапор. Ілюстрований дводеник*. 1936. Ч. 73 (376). 29 червня. С. 4.
6. Семеннюк І. Особливості здійснення захисту українськими адвокатами у політичних процесах над членами УВО. *Часопис Київського університету права*. 2017. №3. С. 36–40.
7. Цецик Я. Львівський процес ОУН 1936 р. у рецепції газети «Новий Час». *Сумський історико-архівний журнал*. 2008. №IV-V. С. 110–117.

**ІНСТИТУТ СПРОЩЕНИХ СУДОВИХ ПРОЦЕДУР
У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

У сучасній інтерпретації правова природа спрощених процедур цивільного судочинства, з урахуванням причин та умов, викладених у процесуальних правилах, характеризується тим, що відповідна категорія справ оцінюється за особливими правилами, які передбачають: – скорочені терміни розгляду справи; – прийняття рішення суду в короткі терміни; – відсутність певних механізмів оскарження остаточного судового рішення або спрощення самого механізму оскарження разом з іншими процедурами; – швидке виконання судового рішення та ін. З метою розвантаження судової системи провідні країни світу намагаються максимально ефективно використовувати прискорені механізми розгляду справ, кожна окрема національна правова система впроваджує специфічні та особливі риси, характерні саме для цієї країни.

На міжнародному рівні в межах права Європейського Союзу (далі – ЄС) правовому регулюванню інституту спрощених судових процедур приділяється значна увага. Сьогодні інститут спрощених судових процедур закріплений як на рівні законодавства ЄС, так і на рівні права окремих країн-учасниць ЄС. Варто вказати, що судові процедури ЄС мають транснаціональний характер, тому що призначені для вирішення справ між особами різних держав-учасниць ЄС. В Європейському Союзі з 1 січня 2009 р. діє Регламент Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу № 861/2007 від 11 липня 2007 р. (далі – Регламент № 861/2007), де як альтернативу стандартному судовому процесу розгляду справ у країнах ЄС закріплено процедуру розгляду дрібних позовів – The European Small Claims Procedure (ESCP). Регламент № 861/2007 має чітку структуру і складається з чотирьох розділів, що містять 29 статей, а також чотирьох додатків з формами, спрямованими на стандартизацію здебільшого письмових проваджень з вирішення дрібних справ щодо форми позову (А); прохання суду чи органу заповнити та/або виправити форму позову (В); форму відповіді суду (С); рішення в Європейській процедурі вирішення дрібних спорів (D) [1].

Відповідно до Регламенту № 861/2007, під спрощену судову процедуру ESCP підпадає вирішення цивільних і господарських позовів міжнародного характеру, ціна яких спочатку не перевищувала 2000 євро (не включаючи відсотки, витрати та видатки), а у подальшому, у 2015 р., положеннями ч. 1 ст. 2 (зі змінами) Регламенту № 861/2007 встановлено обмеження розміру позовних вимог до 5000 євро на час отримання судом заяви встановленої форми (без урахування відсотків, витрат і видатків) [2].

Метою процедури ESCP є швидке досягнення взаєморозуміння шляхом дотримання конкретних часових обмежень, встановлених для різних етапів процедури. Обмеження витрат також є важливою метою, і на суд покладається обов'язок забезпечити, щоб присуджені витрати не були непропорційними вартості позову [3, 261].

Відтак, головною метою ESCP є надання громадянам ЄС швидкого та зручного доступу до правосуддя. Сьогодні низка положень Регламенту № 861/2007 впроваджені в національне законодавство держав-членів ЄС. У більшості країн-членів ЄС вже тривалий час застосовується спрощений порядок розгляду дрібних спорів (small claims) або малозначних справ, що регулюється національним цивільним процесуальним законодавством. Під малозначністю позовів у процесуальному законодавстві розуміється відносна нескладність цієї категорії справ, а зовсім не ціна позову (ціна позову, за якої допускається застосування спрощеного порядку розгляду справи, залежить від категорії справи) [4]. З огляду на це спрощені судові провадження засновані на малозначності й використовують вказівку на певні категорії справ.

У порядку процедури ESCP – це будь-які транскордонні цивільні або ж господарські спори з дрібною сумою позовних вимог (ціна не повинна перевищувати 2000 євро, не враховуючи відсотки за користування чужими грошовими коштами, судові витрати та інші видатки, пов'язані з розглядом справи) (ст. 2 Регламенту № 861/2007) [1].

На рівні національного законодавства європейські країни по-різному визначають категорії справ, які належать до малозначних, в основу такого визначення закладено також суму позовних вимог.

Досліджуючи правове регулювання інституту спрощених судових процедур у цивільному процесуальному законодавстві європейських країн, варто зазначити, що в європейських країнах бракує єдиних критеріїв визначення дрібних справ, в одних країнах ЄС визначається розмір позовних вимог, який не можна перевищувати (Латвія, Литва, Естонія, Німеччина), в інших – наводяться конкретні категорії справ, що відповідно до законодавства розглядаються як малозначні (дрібні) (Польща, Франція).

Підсумовуючи, зазначимо, що у порядку спрощеного провадження в різних європейських державах розглядаються так звані дрібні справи, тобто позовна ціна у яких нижча за певну суму. Справи, що розглядаються у порядку спрощеного провадження здебільшого обмежуються певними категоріями спорів.

Країнами Європи здійснюється активний пошук оптимальних процесуальних засобів, здатних задовольняти вимоги швидкого, якісного, недорогого правосуддя. Механізм відправлення правосуддя не повинен створювати труднощів, а зміст правового регулювання інституту спрощених судових процедур має бути зрозумілим і доступним для сприйняття простими громадянами.

Таким чином, законодавство європейських країн щодо правового регулювання інституту спрощених судових процедур містить як положення, що можуть бути впроваджені у вітчизняне цивільне процесуальне законодавство, так і такі, що є абсолютно йому невластивими.

Вивчаючи зарубіжний досвід і здійснюючи конструктивний аналіз підходів різних держав до правового регулювання інституту спрощених судових процедур, варто констатувати, що у світі за останні десятиріччя змінилися підходи до визначення природи і сутності цього інституту.

Ураховуючи суспільний інтерес до малозначних справ, правове регулювання інституту спрощених судових в українському цивільному процесуальному праві потрібно активно вдосконалювати з урахуванням міжнародного досвіду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Regulation (EC) No 861/2007 of the European Parliament and of the Council of 11 July 2007 establishing a European Small Claims Procedure OJ L 199, 31.07.2007. P. 1–22. In force: This act has been changed. Current consolidated version: 14/07/2017. *EUR-Lex. Access to European Union law.* URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32007R0861>

2. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Amending Regulation (EC) No 861/2007 of the European Parliament and the Council of 11 July 2007 establishing a European Small Claims Procedure and Regulation (EC) No 1896/2006 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 creating a European order for payment procedure. Brussels, 19.11.2013. COM(2013) 794 final. 2013/0403 (COD). *EUR-Lex. Access to European Union law.* URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2013:0794:FIN:En:PDF>

3. X. A. Kramer A Major Step in the Harmonization of Procedural Law in Europe: *The European Small Claims Procedure*, in *The XIIIth World Congress of Procedural Law*. The Belgian and Dutch Reports (Intersentia). 2008. P. 253–283.

4. Кондрат'єва Л. А. Інститут спрощеного порядку розгляду малозначних справ в країнах Європейського Союзу та в Україні. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 16 жовтня 2020 р.); редкол.: О. В. Щербанюк (голова), Л. Г. Бзова (відпов. секр.) та ін. Київ: Вид-во ВАТЕ, 2020. С. 236–239.

ДЕРЖАВНА ГІМНАЗІЯ З УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ НАВЧАННЯ У ДРОГОБИЧІ В РОКИ НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941–1944)

Історія системи освіти в Дрогобичі продовжу викликати значний інтерес дослідників з огляду на недослідженість деяких аспектів її існування. Шкільництво Дрогобича досліджували Б. Добрянський [43], М. Галів [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 23; 24; 25; 26; 42], У. Галів [27; 28], Я. Дробчак [29], К. Дубина [30; 31], В. Ільницький [32; 33; 49; 50], Б. Лазорак [44; 45], А. Огар [34; 35; 36; 45], С. Оленич [37], О. Свйонтник [38;], Н. Скотна [39], Ю. Стецик [40], Л. Хомич [47], І. Чава [41] та ін.

22 червня 1941 р. розпочалася німецько-радянська війна, і менш ніж через місяць територія Дрогобицької області була повністю окупована. Деякий час тривала адміністративна невизначеність, під час якої влада в регіоні належала, з одного боку, військово-польовим комендатурам вермахту, з іншого – Дрогобицькому обласному проводу ОУН-Р на чолі з Андрієм Шукаткою – «Шрамом», повітовим проводам та створеним українською громадськістю у перші дні війни Українським національним радам. Однак таке двовладдя тривало недовго: 1 серпня 1941 р. Східну Галичину на правах окремого дистрикту було приєднано до Краківської Генеральної губернії (далі – ГГ) під керівництвом Ганса Франка [9, 131].

Освітньою сферою в Галичині керував відділ науки і навчання уряду дистрикту (керівник – Антон Гасселіх), який підпорядковувався головному відділу науки і навчання уряду генерал-губернатора в Кракові (керівник – Адольф Вацке (до 26.10.1942 р.), згодом – Людвіг Ейхгольц). Відділ у Львові поділявся на підвідділи для народних, вищих і середніх загальноосвітніх професійних шкіл. Підвідділами керували референти-німці, котрим виділено як співробітників українських та польських інспекторів. Заступником керівника відділу науки і навчання уряду дистрикту і водночас референтом вищих шкіл і польського народного шкільництва був Філіп Курц, референтом українського народного шкільництва – Вільгельм Меслін, референтом німецького народного шкільництва – Альфред Граше, референтом професійних і фахових шкіл – Едвард Ліберда. Відділ науки та навчання дистрикту «Галіція» в царині навчання та виховання зберіг за собою лише керівні та контрольні функції. Зокрема, він затверджував програми навчання, визначав завдання та персональний склад шкільних інспекторів, розподіляв виділені урядом ГГ кошти на освіту. Будучи не зацікавленим у стимулюванні підвищення інтелектуального рівня місцевої людності, зауважує Г. Стефанюк, згаданий відділ не сприяв нормальному розвитку в Галичині закладів освіти для ненімецького населення. Протягом німецької окупації вони функціонували здебільшого завдяки ініціативі компетентних службовців освітньої системи на місцях [9, 132–133].

В організації народних шкіл німецька влада чітко дотримувалась принципу, що українських дітей має вчити український вчитель в українській школі, і аналогічно

щодо поляків чи німців. Тому основний акцент у навчально-виховному процесі робився на перевиховання. При цьому шкільна влада наголошувала, що крім поляків, у деяких школах працювали також учителі-росіяни, однак вони могли займати посади вчителів фахових предметів, але доручити їм виховання українських дітей заборонялося [52, 7–8].

Освітня політика німців на окупованих землях полягала у створенні системи лише початкової та фахової освіти. Формування інституцій середньошкільного характеру у їх плани не входило. Проте, як виняток, у Генеральній Губернії (далі ГГ) українцям ще в 1940 р. було дозволено відкривати гімназії, але в обмеженій кількості. В окупованій 1941 р. Галичині, після приєднання її до ГГ, було відкрито 10 українських гімназій, зокрема і в Дрогобичі. Українські гімназії, як і німецькі, були восьмикласними і формувалися з учнів, що закінчили чотири роки навчання в народній школі.

12-17 листопада 1941 р. , з дозволу Дрогобицького крейсшультрата Строффа, на вул. Сніжній, 1 було проведено записи бажаючих навчатися у «Державній гімназії з українською мовою навчання в Дрогобичі». У грудні 1941 р. гімназія розпочала навчальний процес. Програма гімназії, окрім традиційних предметів, передбачала вивчення мов: німецької – з першого, латинської – з третього і грецької з п'ятого класу. На перший навчальний рік шкільна рада склала перехідні навчальні плани, які, зокрема, враховували відсутність знань учнів старших класів з латини, грецької, німецької [53, 12].

Викладацький колектив гімназій формувався з колишніх гімназійних професорів, яких оминув енкаведистський терор 1939–1941 рр. Зокрема, директором Дрогобицької української гімназії став її колишній очільник Михайло Бараник, що від липня 1941 р. працював редактором місцевої газети «Вільне слово». Офіційно його було призначено ще 8 листопада 1941 р. однак лише в грудні він цілковито покинув працю в газеті. Зауважимо, що директор також виконував й функції вчителя німецької та української мов. Загалом, педколектив Дрогобицької гімназії було сформовано протягом грудня 1941 – березня 1942 рр. Учителями працювали: Микола Байрак (призначений 1.12.1941 р.) – латинська і німецька мови, Марія Калужняцька (1.12.1941 р.) – українська мова, Володимир Козак (1.01.1942 р.) – латина, о.Атанасій Кот – релігія, Олексій Кушак (1.12.1941 р.) – польська мова і математика, Андрій Лепкий (1.12.1941 р.) – мистецтво, Степан Липинський (12.12.1941 р.) – фізика, хімія і німецька мова, Григорій Опалка (1.03.1942 р.) – руханка, Богдан Пірко (1.12.1941 р.) – співи, Орест Полянський – німецька мова, Богдан Попель (1.12.1941 р.) – історія і географія, др. Михайло Рабій (15.12.1941 р.) – німецька і українська мови, Роман Смально (1.12.1941 р.) – біологія, Володимир Кульчицький – історія і географія, Атанасій Огородник – співи, Станіслав Смольницький – математика, фізика, хімія, Гнат Зубрицький – історія і географія [54, 4]. Деяко пізніше розпочали працю в гімназії Стефанія Залітач (математика) та Неверлі (німецька мова).

Чисельність учнів гімназій регламентувалася розпорядженнями німецької влади. Одне з них передбачало, що всі класи гімназій повинні налічувати не більше 50 учнів, а також ліквідовувало перехідні класи. Проти цього рішуче заперестувала українська громадськість, після чого було дозволено збільшити класи до 70 учнів. Проте

скасування перехідних класів не відмінено. На квітень 1942 р. в Дрогобицькій гімназії навчалися 653 учні, з них 467 хлопців (326 у старших класах і 141 в молодших) і 186 дівчат (39 у старших класах і 147 в молодших). Протягом 1942–1943 н. р. в цьому навчальному закладі здобували освіту 539 учнів. Навесні 1943 р. там склали іспит зрілості 70 гімназистів. До слова, перший випуск Дрогобицької гімназії відбувся 11 липня 1942 р., останній – 2 – 3 березня 1944 р. [54, 4]. Власне останній іспит зрілості у присутності А. Гасселіха, В. Мака, М. Білика та М. Бараника склали 64 гімназисти. 7 березня 1944 р. в урочистій атмосфері головою Дрогобицького УОК І. Мартинюком, головою міста Дрогобич О. Костшемським та директором гімназії М. Бараником абсолювентам було вручено свідоцтва зрілості.

Матеріальне забезпечення гімназій здійснювалося за кошти держави – Генеральної Губернії, до якої належала Галичина з 1 серпня 1941 р. Окрему статтю статтю доходів складала учнівська плата за навчання (приблизно 60 зл. щомісяця). Значну допомогу надавали Українські окружні комітети. Зокрема Дрогобицький УОК сприяв проведенню до гімназії газу в 1942 р., утворив на початку січня того ж року гімназійний буфет та 40 гімназистам виплатив одноразову стипендію у розмірі 72 зл. на особу [53, 16–17].

Отже, в роки німецької окупації та в умовах політики мілітаризації середня освіта Західної України, в тому числі Дрогобича дозволяла підняти загальноосвітній рівень населення краю. Незважаючи на німецьке панування, було відновлено українську гімназію в Дрогобичі, в якій було дозволено викладати українською мовою і вивчати її, також вивчали німецьку, латинську і грецьку мови. Освіту в українській гімназії давали кваліфіковані педагоги, деякі з них були колишніми професорами даного закладу. За роки окупації найбільше учнів налічувалось в 1942 р. – 653 особи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галів М. Вчительство загальноосвітніх шкіл Дрогобиччини в період нацистської окупації (1941–1944). *Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2010. Вип. 26. Історія. С. 131–144.
2. Галів М. Дрогобицька окружна шкільна рада (1878–1914): склад і діяльність. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2017. Вип. XIX–XX. С. 272–284.
3. Галів М. Дрогобицький державний учительський інститут: перший рік роботи (1940–1941). *Молодь і ринок*. 2011. № 2 (73). С. 62–67.
4. Галів М. Зміни у чисельному та етнічному складі учнівської і студентської молоді в Дрогобицькій області УРСР (1939–1941 рр.). *Мандрівець. Всеукраїнський науковий журнал*. 2010. № 2 (86). С. 23–29.
5. Галів М. Зміст освіти у Дрогобицькій учительській семінарії сестер Василянок (1920–1936 рр.). *Гірська школа Українських Карпат*. 2020. № 22. С. 54–59.
6. Галів М. Культурне життя української громади Дрогобича в період німецької окупації (1941–1944 рр.). *Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2008. Вип. 22. Історія. С. 114–126.

7. Галів М. Курсова система освіти на Дрогобиччині у роки нацистської окупації (1941–1944). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2013. Вип. 5. С. 15–28.

8. Галів М. Матеріальне забезпечення сільського вчителів Галичини у 1867–1918 рр. (на прикладі Дрогобицького повіту). *Проблеми гуманітарних наук: наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2011. Вип. 28. Історія. С. 48–64.

9. Галів М. Між серпомолотом і свастикою: освіта на Дрогобиччині у 1939–1944 рр. Дрогобич: ПП “Коло”, 2010. 337 с.

10. Галів М. Організація та діяльність дошкільних виховних закладів Дрогобиччини у роки гітлерівської окупації (1941–1944). *Проблеми гуманітарних наук: наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2012. Вип. 30. Історія. С. 149–168.

11. Галів М. Освітні інституції Дрогобича наприкінці XVIII – 70-х рр. XIX ст. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2017. Спецвипуск III. С. 45–62.

12. Галів М. Освітня діяльність СС Василянок у Дрогобичі (1920–1939 рр.). *Дрогобицький музичний коледж імені Василя Барвінського: проекція з минулого в сучасне: монографія* / Чумак Ю., Сенік О. Дрогобич: Посвіт, 2020. С. 89–149.

13. Галів М. Повсякденні аспекти шкільництва на Дрогобиччині в 1947–1948 рр.: нове документальне свідчення. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 44. Том 1. С. 4–12.

14. Галів М. Політика радянської влади щодо педагогічних кадрів загальноосвітніх шкіл Західної України у 1939–1941 роках (на прикладі Дрогобицької області). *Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2009. Вип. 24. Історія. С. 92–109.

15. Галів М. Польське шкільництво на Дрогобиччині в період німецької окупації (1941–1944 рр.). *Fasciculi Musei Regionalis Brzozoviensis. Brzozów: Wydawnictwo Muzeum Regionalnego im. Adama Fastnachta w Brzozowie*. 2011. Nr. 5. S. 235–262.

16. Галів М. Радянська педагогіка в дії: документи управління МДБ та обкому компартії Дрогобиччини щодо побиття учнів у школах області. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. Вип. 13. С. 13–20.

17. Галів М. Реорганізація освіти на Дрогобиччині в 1939–1944 рр.: порівняльний аналіз радянських і німецьких практик. *Сумський історико-архівний журнал*. 2018. № XXX. С. 32–40.

18. Галів М. Реорганізація системи виховання західноукраїнської шкільної молоді в 1939–1941 рр. (на прикладі Дрогобицької області). *Парадигма sacrum & profanum в літературі та культурі. Збірник наукових праць: Матеріали міжнародного науково-практичного семінару*. Вип. IV. Дрогобич: Посвіт, 2010. С. 241–249.

19. Галів М. Реферати галицьких учителів про виховання характеру дітей (1920 р.): джерелознавча дескрипція. *Молодь і ринок*. 2023. № 1 (209). С. 13–17.

20. Галів М. Українська гімназія у Дрогобичі в умовах німецької окупації 1941–1944 рр. *Літопис Бойківщини*. 2011. Ч. 1/80(91). С. 64–70.

21. Галів М. Українське і польське народне шкільництво на Дрогобиччині періоду німецької окупації (1941–1944): порівняльний аналіз. *Україна-Польща: історична*

спадщина і суспільна свідомість: Збірник наукових праць. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2010–2011. Вип. 3-4. С. 147–158.

22. Галів М. Українське шкільництво на Дрогобиччині в час німецької окупації 1941 – 1944 рр. *Літопис Бойківщини*. 2010. Ч.279(90). С. 65–71.

23. Галів М. Українські парафіяльні школи Дрогобича (XVII–XIX ст.). *Літопис Бойківщини*. 2017. Ч. 2/93(104). С. 73–80.

24. Галів М. Участь учнівської та студентської молоді Дрогобицької області в національно-визвольному русі (1946 – початок 1947 рр.): мовою одного документа. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2015. Спецвипуск II. С. 465 – 474.

25. Галів М. Учнівський контингент початкових і середніх шкіл Дрогобиччини у період нацистської окупації (1941 – 1944): чисельність та етнічний склад. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2011. Вип. XIV–XV. С. 374–385.

26. Галів М. Школа на Задвірному передмісті Дрогобича у XVIII – першій половині XX ст. *Літопис Бойківщини*. 2020. Ч. 2/99(110). С. 64–76.

27. Галів М., Галів У. Німецьке початкове шкільництво на Дрогобиччині у роки нацистської окупації (1941–1944). *Східноєвропейський історичний вісник*. 2017. Вип. 4. С. 69–78.

28. Галів М., Галів У. Радянізація системи освіти дорослих у Дрогобицькій області (1939–1941). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2017. Вип. 18. С. 156–161.

29. Галів М., Дробчак Я. Радянізація системи професійної освіти на Дрогобиччині (1939–1941). *Східноєвропейський історичний вісник*. 2017. Вип. 5. С. 145–154.

30. Галів М., Дубина К. Діяльність Дрогобицької державної гімназії у роки Західноукраїнської Народної Республіки (1918–1919). *Садиба Франка: науковий збірник заповідника «Нагуєвичі»*. 2021. Кн. II. С. 646–660.

31. Галів М., Дубина К. До історії гімназії оо. Василіан у Дрогобичі (1775–1784). *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том VIII: діалог у розвитку науки та освіти I* [Ред.: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін – Ужгород – Київ – Херсон: Посвіт, 2020. С. 16–18.

32. Галів М., Ільницький В. Документи польської поліції про громадсько-політичні погляди українських і єврейських учителів Дрогобицького повіту (1925). *Східноєвропейський історичний вісник*. 2017. Випуск 5. С. 88–106.

33. Галів М., Ільницький В. Українські, польські, єврейські учителі та учні Дрогобиччини як об'єкт радянських репресій (1939–1941 рр.). *Молодь і ринок*. 2019. № 8 (175). С. 32–37.

34. Галів М., Огар А. Польські професійні школи на Дрогобиччині у роки нацистської окупації (1941–1944). *Східноєвропейський історичний вісник*. 2017. Вип. 5. С. 169–176.

35. Галів М., Огар А. Репресований учитель Петро Трускавецький (1886–1945): за матеріалами архівно-кримінальної справи. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 50. С. 11–18.

36. Галів М., Огар А., Ярушак М. Три портрети репресованих освітян Дрогобиччини (друга половина 1940-х рр.): просопографічний нарис. *Радянські репресії у західних областях України (1939–1953): історія, особистості, пам'ять: колективна*

монографія / відп. ред. В. Ільницький. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. С. 246–289.

37. Галів М., Оленич С. Засади німецької освітньої політики в окупованій Східній Галичині 1941–1944 рр.: на матеріалах Дрогобиччини. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2017. Вип. 17. С. 246–254.

38. Галів М., Свйонтик О., Ярушак М. Загальноосвітнє шкільництво західних областей України (1944–1953) у вимірах історії повсякдення (історіографічний аспект). *Молодь і ринок*. 2021. № 3 (189). С. 15–23.

39. Галів М., Скотна Н. Педагогічна освіта в Дрогобичі (кінець XVIII – перша половина XX ст.): до передісторії Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. *Молодь і ринок*. 2020. № 2 (181). С. 6–17.

40. Галів М., Стецик Ю. Матеріальне забезпечення виховних закладів сестер василіянок у Дрогобичі (1920 – 1939 рр.). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 28. Том 4. С. 116–120.

41. Галів М., Чава І. Середні навчальні заклади у Дрогобичі (1919–1939 рр.). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2016. Вип. 16. С. 21–32.

42. Haliv M. The national policies of the Russian and Austro-Hungarian empires' in Volhynia and Galicia (at the beginning of the XX century): a comparative analysis. *Східноєвропейський історичний вісник*. 2018. Вип. 7. С. 65–74.

43. Добрянський Б. Шкільництво у Дрогобичі між двома світовими війнами. *Drohobycz – miasto wielu kultur*. Rzeszów, 2005. S. 105–115.

44. Лазорак Б. Дрогобицька цісарсько-королівська гімназія імені Франца Йосифа I в часі першої світової війни (1914 – 1916): невідомі епізоди про «переддень» війни, російську окупацію і не тільки. [Електронний ресурс]. URL: <https://goo.gl/oY8icW>

45. Лазорак Б. Епізоди з навчання Бруно Шульца у гімназії. [Електронний ресурс]. URL: <https://goo.gl/5ypQuD>

46. Нариси з історії Дрогобича (від найдавніших часів до початку ХХІ ст.). Дрогобич: Коло, 2009. 320 с.

47. Хомич Л. Педагогічна діяльність Бруно Шульца в навчальних закладах Дрогобича міжвоєнного періоду. *Проблеми гуманітарних наук. Серія: Історія*. 2015. Вип. 36. С. 103–121.

48. Українська Дівоча Учительська Семінарія Василіянок у Дрогобичі // Дрогобиччина – земля Івана Франка. Т. 1. Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1973. С. 496–500.

49. Haliv M., Ilnytskyi V. Education between “class” and “nation”: the influence of the theory of class struggle on Ukrainian educational historiography (1920s – 1980s). *Echa Przeszłości*. 2023. 24 (2). Pp. 123–139. DOI: <https://doi.org/10.31648/ep.9671>

50. Haliv M., Ilnytskyi V. The Industrial School for Jewish Girls, Sambir (1925–1939): A Local Institutional Description. *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*. 2019. Issue 23/I: *Minorities in East-Central Europe throughout the Twentieth Century* / Edited by Sorin Arhire. P. 119–132.

51. Haliv M., Ohar A. Polish teachers in Eastern Galicia under the Nazi occupation (1941–1944). *Східноєвропейський історичний вісник*. 2018. Вип. 9. С. 72–80.

52. Вознюк О. Шкільна освіта та вчительство Західної України в роки Другої світової війни. *Слов'янський вісник. Серія: Історичні та політичні науки*. 2013. С. 7–8.
53. Дутко-Слонська Л. Дрогобицька українська гімназія імені Івана Франка 1918–1944 рр. Дрогобич: Посвіт, 2014. 412 с.
54. Державний архів Львівської області (ДАЛО). Ф. Р-1926. Оп. 1. Спр. 2.

ІНТЕЛІГЕНЦІЯ VS ЕЛІТА: СУЧАСНИЙ ВИМІР

Дискусії щодо тлумачення термінів «інтелігенція» та «еліта» з огляду на їх суспільні ролі та історичні обумовленості продовжуються і сьогодні. Звернення до цієї проблематики є важливим в контексті сучасних трансформацій в Україні та світі, адже ці поняття в нових умовах набувають нових значень та функцій. Важливим є розуміння, кого саме ми можемо відносити до цих суспільних груп, і яка їхня роль в сучасному глобалізованому світі.

Представники «інтелігенції» та «еліти» мають своєю місією формування духовного, культурного й політичного обличчя нації. Інтелігенція – це передовсім соціально-професійна спільнота, носій знань, культури, моралі, яка виконує просвітницьку, виховну та світоглядну функції. Її сутність визначається рівнем освіти, освіченості, духовності та суспільної відповідальності.

Попри наголос у багатьох сучасних дослідженнях, що класичне розуміння «інтелігенції» у постмодерній парадигмі втрачає свій сенс інтелегента доцільніше говорити про «інтелектуала», «культурала», визначальна риса інтелігенції жити у злагоді із суспільством та своєю совістю є актуальною вимогою сучасності [2]. Навіть попри те, що повсякдення продукує нові символи успішності, нові стандарти життя. Отже, інтелігенція «це не тільки праця з інформацією та введення інтелектуальних та технічних новинок. Але й особлива культура спілкування та етичного поведіння з соціокультурним оточенням та природним середовищем» [4].

Еліта своєю чергою розглядається як відносно замкнена група людей, що посідають найвищі позиції у політичній, економічній чи культурній ієрархії суспільства. Її головна місія це вплив на ухвалення стратегічних рішень, управління та формування політики. Звідси випливає, що не кожен представник еліти належить до інтелігенції, і не кожен інтелегент стає частиною еліти.

За часів незалежності українська інтелектуальна еліта довго не могла «відрізати пуповину, яка зв'язує її з радянською інтелігенцією, і виборсатися з російського інформаційного простору, російського погляду на світові явища» [1, 15]. В умовах широкомасштабної агресії росії проти України інтелігенція, яка є основою інтелектуальної еліти отримала можливість насправді стати україноцентричною, трансформуватися в авангард українського суспільства.

Від гармонійної взаємодії інтелектуальної та владної еліти залежить формування національної свідомості, стратегічного розвитку держави. Інтелігенція насамперед виступає носієм національної свідомості, історичної пам'яті та моральних цінностей. Вона є фундаментом опору агресії та збереження державності. Еліта формує національно-державну стратегію, мобілізує суспільство та впливає на міжнародну підтримку.

В умовах війни характер взаємодії має велике значення. Адже суспільство потребує нових моделей лідерства, які поєднують інтелектуальну відповідальність, стратегічне бачення та здатність захищати державні та культурні цінності. Ідеальною

для розвитку суспільства є ситуація, коли ці дві групи поєднують свої зусилля, тобто інтелектуальна і моральна основа визначає політичне чи економічне лідерство.

Отже, інтелігенція та еліта мають різні соціальні та функціональні виміри, але в реальності вони часто взаємопроникають, утворюючи специфічні соціокультурні спільноти, які визначають розвиток суспільства. У сучасних умовах російсько-української війни їх роль і гармонійна взаємодія важливі як для формування національної стратегії опору, так і в підтримці єдності суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іваненко Інтелектуальна еліта України як проблема: Статті, нотатки. Вашингтон: Видавництво Україна Інк, 2022. 729 с.
2. Семчишин Я. Інтелігенція vs інтелектуали: боротьба за культурний авторитет. URL: <http://www.hromadske.lviv.ua/shhe-ne-vmerla-intelighentsiya/4832/>
3. Фрадкіна Н. Нові інтелектуальні еліти та інтелігенція у сучасній масовій культурі. URL: https://ephd.cz/wp-content/uploads/2018/ephd_2018_4_3/19.pdf

РОДИНА ІВАНА ГУБКИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ МАТЕРІАЛІВ РЕПРЕСИВНИХ ОРГАНІВ)

Архівно-кримінальна справа, попри увесь свій суб'єктивізм, є важливим джерелом інформації, яка не збереглася в інших видах джерел. Відомостей про Івана Губку у сучасній історіографії збереглося не надто багато. Впершу чергу доцільно назвати коротку енциклопедичну довідку про нього у багатотомному виданні «Реабілітовані історією» (Реабілітовані історією, 2020) [10]. Окремо відзначимо напрацювання Юрія Зайцева у підготовці публікацій із відомостями про Івана Губку (Зайцев, 2016) [8]. Окрім цього коротку довідку про нього опублікував Богдан Павлів (Павлів, 2002) [9]. Автор цих рядків підготував низку праць в яких розкриваються особливості життєвого та підпільного шляху Івана Губки [11; 12; 13; 14; 15].

Відомостей про родину Івана Губки збереглося не багато. Більше довідуємося із двох справ, які зберігаються в Архіві Управління Служби безпеки України у Львівській області (далі – Архів УСБУ ЛО), справа П-27397 (т. 1-2) [1; 2] та справа П-27490 (т. 1–4) [3; 4; 5; 6]. Зокрема, 29 жовтня 1948 р. старший слідчий 1 відділення слідчої частини Українського округу МДБ на Львівській залізничній дорозі, старший лейтенант Семенов, видав постанову про прийняття справи до провадження. У ній він зазначив, що розглянувши матеріали слідчої справи №2333 (на той момент мала такий номер) за звинуваченням Григорія Пилиповича Губки, Григорія Олексійовича Губки, Івана Миколайовича Губки, Івана Семеновича Павлика та визначив, що їхні дії підпадали під статті 54-1 «а» і 54-11 Кримінального кодексу УРСР (АУСБУ ЛО. Спр. П-27397. Т. 1. Арк. 2) [1, 2]. Тобто довідуємося про двоюрідних братів.

В анкеті заарештованого цієї кримінальної справи серед іншого зазначалося, що батько Івана помер 1942 р., а матір Анастасію Андріївну (1887 р.н.) 24 грудня 1947 р. засудили (за ст. 58 ч. 2) до 5 років позбавлення волі. Довідуємося і про братів, сестер: Губку Миколу Миколайовича (1921 р.н.), Губку Марію Миколаївну (1928 р.н.), Лупій Парасковію Миколаївну (1925 р.н.), Денис Анну Миколаївну (1916 р.н.) [1, 6зв., 17-17зв.]. Містить анкета і відомості про паспорт № 5329 (виданий Магерівським РВ МВС Львівської області 24 червня 1948 р.) [1, 6].

Наприкінці 1947 р. органами МДБ оперпункту станції Рава-Руська Львівської області був затриманий двоюрідний брат Івана Губки Микола Олексійович (рідний заарештованого Григорія Олексійовича) [1, 42зв.].

У справі міститься протокол допиту (від 21 червня 1955 р.) Агафії Іллівни Губки (1905 р.н., с. Пирятин) [2, 552-554], та Василя Григоровича Губки (1906 р.н., с. Губки) (29 березня 1957 р.) [2, 575-579].

В іншій кримінальній справі містяться відомості, що із рідних Іван Губка мав матір: Анастасію Андріївну Губку, 1890 р.н., ур. с. Боброїди Нестерівського району Львівської області (домогосподарка); брата – Миколу Миколайовича Губку, 1921 р.н., колгоспник колгоспу «Молода Гвардія»; сестру – Парасковію Миколаївну Лупій (Губ-

ка), 1925 р.н., колгоспниця колгоспу «Молода Гвардія»; сестру – Марію Миколаївну Підбережну (Губку), 1928 р.н., м. Перемишляни Перемишлянського району, завідувачу навчальною частиною середньої школи; Галину Миколаївну Денис (Губка), 1918 р.н., с. Крута Новопокровського району Дніпропетровської області, колгоспниця; дружину – Валентину Михайлівну Губку (Кукулевську), 1940 р.н., м. Львів, вул. Миру, 83, кв. 15, майстра фірми «Маяк»; сина – Ростислава Івановича Губку (1963 р.н.) [3, 18]. У цьому документі міститься і словесний опис І. Губки: ріст високий (вище 171 см), колір волосся русий, колір очей зеленкуватий. З особливих прикмет – шрам на животі від операції на шлунку [3, 18зв.].

Також у справі містилася довідка (24.05.1967 р.) про судимість Анастасії Андріївни Губки (1890 р.н., с. Боброїди) у якій зазначалося, що вона була засуджена 24 грудня 1947 р. за ст. 58 на 5 років виправно-трудових таборів (далі – ВТТ). Звільнена 15 грудня 1952 р. за відбуттям терміну [3, 33-33зв.].

Значно більше інформації довідуємося із протоколів допиту. Зокрема, в одному з перших за 29 березня 1967 р., проведеному старшим слідчим слідчого відділу УКДБ при РМ УРСР по Львівській області капітаном Харитоновим зазначалося, що Івана батько Микола Григорович помер 1942 р., мати – Анастасія Андріївна Губка (Лупій), проживала на хут. Губка, разом із сином Миколою Губкою (1921 р.н.). Він одружений із Оленою Креховець, має троє дітей, працює у колгоспі. Сестра Галина Миколаївна Денис (1918 р.н.) проживала у с. Круте Новопокровського району Дніпропетровської області, працювала у колгоспі. Чоловік її загинув під час німецько-радянської війни. Одна із її дочок, вийшла заміж та навчалася на третьому курсі Дніпропетровського університету. Друга дочка Надія Кутняк, заміжня, працювала вчителькою у Дніпропетровській області. Друга сестра І. Губки – Парасковія Миколаївна Лупій (1926 р.н.), проживала у с. Лупії Нестерівського району Львівської області, працювала у колгоспі, заміжня, мала 3 малолітніх дітей. Її чоловік Микола Ліпій також працював у колгоспі. Третя сестра Марія Миколаївна Підбережна (1928 р.), заміжня, проживала у м. Перемишляни Львівської області, працювала завідувачою навчальної частини середньої школи. Її чоловік офіцер запасу, працівник військомату.

Довідуємося і про дружину Івана Губки – Валентину Михайлівну Кукулевську [3, 89].

Таким чином архівно-кримінальна справа поряд із іншими видами джерел є важливою складовою при комплексному дослідженні біографії учасника українського визвольного руху.

ЛІТЕРАТУРА І ДЖЕРЕЛА

1. Архіві Управління Служби безпеки України у Львівській області (далі – Архів АУСБУ ЛО). Спр. П-27397. Т. 1.
2. АУСБУ ЛО. Спр. П-27397. Т. 2.
3. АУСБУ ЛО. Спр. 27490. Т. 1.
4. АУСБУ ЛО. Спр. 27490. Т. 2.
5. АУСБУ ЛО. Спр. 27490. Т. 3.
6. АУСБУ ЛО. Спр. 27490. Т. 4.

7. Архів УСБУ ЛО. Спр. 7536. Т. 1–14.
8. Зайцев Ю. Д. Губка Іван Миколайович // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-32227>
9. Павлів Б. Борець з юних літ. *За вільну Україну*. 2002. 22-23 березня. С. 5.
10. Реабілітовані історією. У двадцяти семи томах. Львівська область. Книга шоста: м. Жовква, Жовківський район. Львів: Простір-М, 2020. С. 218.
11. Сирко М. До питання науково-публіцистичної спадщини Івана Губки. *Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни*. Том I / [Ред.: В. Ільницький, Р. Корсак, Т. Пантюк, О. Петrenchко, В. Старка]. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 103–105.
12. Сирко М. Інформаційний потенціал кримінальних справ для дослідження постаті Івана Губки (1932–2014). *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи*. Том XVII: Подолання кризових ситуацій у науці та освіті / [Ред.: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2024. С. 51–53.
13. Сирко М. Кримінальна справа як джерело до вивчення біографії Івана Губки (1932–2014). *Новітня доба*. 2024. Вип. 12. С. 297–311. DOI: 10.33402/nd.2024-12-297-312
14. Сирко М. Постать Івана Губки в матеріалах кримінальної справи 1967 року. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2024. Вип. 40. С. 224–236. DOI: 10.33402/ukr.2024-40-224-236
15. Сирко М. Джерела до вивчення постаті Івана Губки (1932–2014). *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи*. Том XVIII: Методологічні інновації в дослідженнях і викладанні: від теорії до практики / [Ред.: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2025. С. 96–98.

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ПРО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКУ ВІЙНУ 2014–2022 РОКІВ

Формування пам'яті про російсько-українську війну 2014–2022 років відбувалося в умовах безпрецедентного ідеологічного та військового протистояння з Російською Федерацією, що вимагало від української держави створення ефективної системи інституційного забезпечення політики пам'яті. Українська держава, реагуючи на військову агресію з боку Росії, здійснила масштабну інституційну перебудову у сфері політики пам'яті. Ця діяльність була спрямована на утвердження нового національного наративу, в основі якого лежить ідея збройного опору російській агресії, вшанування нових героїв та жертв війни, а також остаточний розрив із радянським та російським імперським минулим. Відзначимо, що деякі аспекти зазначеної проблематики представлено у статтях В. Ільницького [14; 15; 16; 17], М. Галіва [11; 12; 13; 19], О. Свйонтик та Р. Терещенка [18].

Систему інституцій, що здійснюють політику у сфері пам'яті, можна поділити на державні та недержавні. До державних належать Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, міністерства, державні музеї та Український інститут національної пам'яті. Конституційні повноваження Президента України визначають його ключову роль у формуванні стратегічного бачення політики пам'яті. Зокрема, у 2015 році було встановлено День Героїв Небесної Сотні [8] та День пам'яті та примирення й День перемоги над нацизмом у Другій світовій війні [9]. Президентським актом було надано статус національного Музею Революції Гідності [10].

Верховна Рада України в період 2014–2022 років прийняла низку законів, що визначили правові основи політики пам'яті. Закони про декомунізацію, прийняті у 2015 році, стали інструментом деконструкції радянського символічного простору [1, 2, 3, 4]. Ці законодавчі акти передбачали засудження комуністичного та нацистського тоталітарних режимів [3], визнання правового статусу борців за незалежність України у XX столітті [1], заборону символіки тоталітарних режимів [3] та відкриття архівів репресивних органів [4]. Закон «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», у редакції 2018 року, розширив перелік осіб, які отримують статус ветерана війни, включивши учасників бойових дій на території інших держав у складі українських військових контингентів [5].

Кабінет Міністрів України через механізм постанов та розпоряджень затверджує положення про центральні органи виконавчої влади, визначає їхні повноваження та порядок діяльності, зокрема щодо Українського інституту національної пам'яті та Міністерства у справах ветеранів [6; 7]. Уряд також визначає порядок фінансування меморіальних проєктів та координує діяльність відповідних міністерств.

Спеціалізованою інституцією, що відіграла провідну роль у формуванні політики пам'яті, став Український інститут національної пам'яті. У 2014 році інститут було трансформовано з наукової установи у центральний орган виконавчої влади з ре-

алізації державної політики у сфері відновлення та збереження національної пам'яті. Його діяльність спрямовувалась на реалізацію законодавства про декомунізацію, організацію комеморативних заходів, підготовку методичних матеріалів, координацію діяльності музеїв та архівів. Інститут здійснював методичне супроводження перейменування населених пунктів, вулиць та площ, демонтажу пам'ятників, пов'язаних з комуністичним режимом, та формування нового національного пантеону героїв [6].

У 2021 році було створено Міністерство у справах ветеранів як окремий центральний орган виконавчої влади, що свідчить про усвідомлення державою особливої ролі учасників бойових дій у формуванні пам'яті про війну. Діяльність міністерства спрямована на забезпечення соціального захисту ветеранів, їхню реінтеграцію у суспільство та збереження пам'яті про героїчні подвиги війни. Створення спеціалізованого міністерства стало важливим кроком у інституціоналізації статусу ветерана як центральної фігури в політиці пам'яті [7].

Міністерство культури та інформаційної політики відповідає за координацію культурної політики держави, включаючи музейну справу, охорону культурної спадщини та організацію комеморативних заходів. У період 2014–2022 років міністерство активно підтримувало створення музейних експозицій, присвячених російсько-українській війні, зокрема Музею Революції Гідності та меморіальних комплексів у різних регіонах України. Міністерство оборони України та Генеральний штаб Збройних Сил через систему військових музеїв, архівів та меморіальних установ відіграють важливу роль у формуванні пам'яті про військові аспекти конфлікту.

Особливу роль у формуванні пам'яті про війну відіграють недержавні інституції: громадські та волонтерські організації, культурні та освітні установи, засоби масової інформації. Ветеранські організації, об'єднання родичів загиблих військовослужбовців, волонтерські ініціативи створюють альтернативні простори пам'яті, доповнюючи або коригуючи офіційний наратив. Ці організації беруть активну участь у створенні меморіалів, організації комеморативних заходів, збиранні усних історій та артефактів війни, що забезпечує множинність голосів у процесі конструювання колективної пам'яті.

Таким чином, інституційне забезпечення політики пам'яті про російсько-українську війну 2014–2022 років характеризується послідовним нарощуванням державних і громадських інституцій. Ключовим трендом цього періоду став перехід від фрагментованої системи до комплексної інституційної моделі, де кожен орган має чітко визначені функції та повноваження. Створення спеціалізованих інституцій, таких як оновлений Український інститут національної пам'яті та Міністерство у справах ветеранів, свідчить про усвідомлення державою стратегічного значення політики пам'яті для консолідації суспільства та протидії російській пропаганді. До початку повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року в Україні було створено міцний інституційний фундамент для формування пам'яті про війну, що відіграв ключову роль у подальшій консолідації українського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» від 9 квітня 2015 року № 314-VIII.
2. Закон України «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років» від 9 квітня 2015 року № 315-VIII.
3. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 9 квітня 2015 року № 317-VIII.
4. Закон України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років» від 9 квітня 2015 року № 316-VIII.
5. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22 жовтня 1993 року № 3551-XII
6. Положення про Український інститут національної пам'яті, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2018 року № 926.
7. Положення про Міністерство у справах ветеранів, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2019 року № 91.
8. Указ Президента України №69/2015 від 11 лютого 2015 року «Про День Героїв Небесної Сотні».
9. Указ Президента України №169/2015 від 24 березня 2015 року «Про заходи з відзначення у 2015 році 70-ї річниці Перемоги над нацизмом у Європі та 70-ї річниці завершення Другої світової війни».
10. Указ Президента України №138/2016 від 12 квітня 2016 року «Про надання державному закладу "Меморіальний комплекс Героїв Небесної Сотні – Музей Революції гідності" статусу національного».
11. Галів М., Мазурик В., Бойчук А. Політика пам'яті щодо сталінських репресій на західноукраїнських землях: загальноукраїнський та регіональний виміри (2005–2021). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 52. Том 1. С. 31–38.
12. Галів М., Свйонтик О. Освіта як складова національної безпеки України в умовах сучасної російсько-української війни: правові засади, проблеми, досвід і завдання. *Молодь і ринок*. 2023. № 3 (211). С. 25–31.
13. Галів М., Бурдяк Р. Путін і Гітлер: порівняльні конструкції в українському медійному дискурсі (2014–2025). *Axis Europae*. 2025. Вип. 6. С. 108–130.
14. Ільницький В., Царик Р. Матеріально-культурні аспекти увічнення пам'яті українських захисників і захисниць під час російсько-української війни (2014–2024). *Вісник Черкаського університету. Серія: історичні науки*. 2024. Вип. 2. С. 105–116.
15. Ільницький В., Царик Р. Пізнавально-інформаційні та виховні заходи щодо ушанування пам'яті учасників і жертв російсько-української війни (2014–2024). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 81. Том. 2. С. 4–13.
16. Ільницький, В., Царик, Р. Організаційні, нормативні та концептуальні засади політики пам'яті України щодо сучасної російсько-української війни. *Axis Europae*. 2025. Вип. 6. С. 197–213.

17. Ільницький, В., Царик, Р. Формування історико-меморіального нарративу сучасної російсько-української війни. *Українські історичні студії*. 2025. Вип. 17(59). С. 212–223.

18. Свійонтик О., Терещенко Р. Діяльність Українського інституту національної пам'яті щодо збереження пам'яті про сучасну російсько-українську війну у 2014–2021 роках. *Новітня доба*. 2024. Вип. 12. С. 18–32.

19. Haliv M., Ohar A. Transformations of culture/memory policy in modern Ukraine. *East European Historical Bulletin*. 2021. Issue 19. P. 250–256. DOI: 10.24919/2519-058X.19.233819

ТВОРЧИЙ ПРОЦЕС: ТЕРАПЕВТИЧНА СКЛАДОВА ГАРМОНІЗАЦІЇ ОСОБИ

Творча здатність є базовою рисою людини, сутнісною перевагою *Homo sapiens*. Адже лише людина творча сьогодні зможе знайти оригінальне рішення у певній ситуації, побачити вихід, про який інші навіть не мали би й гадки, чи змогли би адаптуватися до нових обставин. Тож творчість за своєю природою можна вважати терапевтичною: вона містить засоби адаптації до довколишньої дійсності людини, а також можливості подолання посталих проблем [1].

Арттерапевти переконані, що мистецтво та творчість зокрема – найвдаліший і найбільш природний шлях до гармонізації та розуміння людиною самої себе. Певні методики арттерапії передбачають лише сприйняття особою підібраних мистецьких творів фахівцем. Проте більш ефективним методом з огляду психотерапії є активне залучення у сам процес творчості.

Арттерапевтичні методи базуються на твердженні, що внутрішнє «Я» особи віддзеркалюється щоразу в зорових образах, коли вона, не замислюючись, спонтанно щось творить. Тим сеанси арттерапії й відрізняються від звичних занять в образотворчій студії, де відбувається намагання досягнути максимальної довершеності твору, оволодіти виконавською майстерністю та різноманітними технічними прийомами. Натомість достатніми будуть елементарні мистецькі засоби для участі в сеансі з арттерапії: попередній досвід творчості тут не є необхідним. При такому підході сучасна арттерапія найбільш наближується до первісного мистецтва: його відносно примітивних форм [2, 25]. Обидвоє ігнорують критерії естетики, професіоналізм автора та водночас ґрунтуються на доволі спонтанному самовираженні. Для арттерапії важливим є сам процес творчості, а не твір як результат заняття, створений учасником. Для осіб, які проходять сеанси у психотерапевтичних групах, творчість – засіб виразити себе та зрозуміти, а не мета виконати твір. Підсумок (продукт) такої арттерапевтичної творчості може стати лише матеріалом для аналізу переживань пацієнта фахівцем. Арттерапія сприяє переходу із несвідомого у свідомість тих чи тих проблем, конфліктів, комплексів, а також переживання негативних емоцій, що їх супроводжують [3]. Проявити свої фантазії та проблеми значно легше у творчості, ніж про них розповісти словами. Особа взаємодіє із результатом власної творчості під час сеансу арттерапії у такий спосіб, що він може стати провідником у її внутрішній світ.

Унікальна дія творчості назагал та арттерапії зокрема на фізіологічному рівні пояснюється тим, що цей процес активує праву півкулю мозку. У повсякденному житті більшість перевантажує «раціональну» ліву півкулю мозку, яка пов'язана з інтелектом: відповідає за аналіз і прийняття рішень, забезпечує здатність до логіки, мови, читання, обчислень – переробляє інформацію послідовно та логічно. Водночас права півкуля мозку, яка відповідає за інтуїцію, абстрактне мислення, фантазію,

сприйняття образів і символів, залишається у цей час незадіяною. Творчий процес гармонізує та злагоджує роботу різних ділянок мозку і в такий спосіб надає можливість не лише відкрити нові можливості у багатьох сферах життя, але й вирішити низку внутрішніх конфліктів [4]. Арттерапія взаємодіє із внутрішніми ресурсами людини і не має будь-яких застережень чи протипоказів. Терапія творчістю розширює життєвий досвід, дає змогу пов'язувати окремі об'єкти у просторі та часі. Вона розвиває асоціативно-образне мислення й уміння бачити світ цілісним, формує творче ставлення до життя та здатність генерувати нові оригінальні рішення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Carr, K. S. (2004). The origins of art therapy: A soul's code. *Canadian Art Therapy Association Journal*, 17(1), 15-19.
2. Ткачук І. Л. Моделі сприйняття живопису мистецьких угруповань «Живописний заповідник» та «Паризька комуна». *Вісник ЛНАМ*. Львів, 2019. № 39. С. 151– 168.
3. Kaimal, G., Ray, K., & Muniz, J. (2017). Reduction of cortisol levels and participants' responses following art making. *Art Therapy*, 34(2), 74-80.
4. Malchiodi, C. A. (2020). *Trauma and expressive arts therapy: Brain, body, and imagination in the healing process*. Guilford Publications. 406 p.

МІЖНАРОДНА ВІЙСЬКОВА ПІДТРИМКА УКРАЇНИ В ПЕРІОД НЕОГОЛОШЕНОЇ ВІЙНИ НА СХОДІ

Міжнародна військова підтримка була і залишається життєво важливою для стримування російської агресії та захисту суверенітету і територіальної цілісності України. Без такої допомоги ззовні наша держава зіткнулася б із набагато серйознішими викликами, починаючи ще з періоду «гібридної війни», підготовку до якої держава-агресор розпочала ще в 1990-х роках ХХ ст. та почала її реалізацію на Донбасі в 2014–2022 рр.

Початок неоголошеної війни на Сході нашої країни у 2014 році дав поштовх до створення «нової» армії, більш мотивованої та краще оснащеної. Адже за часів президенства Віктора Януковича (з чіткою проросійською позицією) Збройні Сили України знаходилися в жалюгідному стані. Переконливим доказом такого стану речей є наступні цифри: протягом 2010 – 2013 рр. кожного року на армію витрачалося тільки 1 % коштів з державного бюджету. Також Кабінет Міністрів України під керівництвом також проросійського Миколи Азарова планував ліквідувати строкову службу та обмежити кількість військових лише 122 тисячами [1].

Саме тому міжнародна підтримка Збройних Сил України у 2014–2021 рр. під час неоголошеної війни на Сході була дуже важливою не тільки для протистояння із регулярною російською армією, котра незаконно перетнула державний кордон України, а й із сепаратистськими угрупованнями, що воювали на боці квазідержавних утворень «ДНР» та «ЛНР».

Одним із перших військову підтримку України почав надавати Північноатлантичний альянс (НАТО). Виділена альянсом фінансова допомога, що доповнилася технічним обладнанням, а також забезпечення підготовки десятків тисяч українських військовослужбовців завдяки спільним навчанням, прискорили початок реформування української армії.

Загалом, з 2014 по 2021 рік підрозділи Збройних Сил України взяли участь у таких спільних навчаннях як Rapid Trident, Sea Breeze, Об'єднані зусилля, Три мечі, Steadfast Jazz, Riverine, Combined Resolve, Saber Gurdian, Saber Junction, Fearless Guardian, Dynamic Front, Agile Spirit, Trojan Footprint, Platinum Eagle, Noble Partner, Iron Wolf, Warrior Watcher, Козацька булава, Кленова арка, Вікінг, Сільвер Сейбер, Дайв, Бриз тощо [2], забезпечили підготовку десятків тисяч українських військових відповідно до стандартів НАТО.

У 2016 році почала функціонувати також Комплексна програма допомоги (КПД) України, яка включала широкий спектр ініціатив у галузі розбудови оборонних спроможностей і трастових фондів в таких ключових галузях, як кіберзахист, логістика і протидія гібридній війні. [3]. Варто зазначити, що хоча допомога Україні з боку Північноатлантичний альянсу не містила летальної зброї, однак в умовах

військового протистояння України та росії відіграла позитивну роль у створенні « нової » української армії.

Протягом 2014–2021 рр. також активізувався процес надання військової допомоги від головного партнера України – Сполучених Штатів Америки. Спочатку у 2014–2017 рр., військова підтримка включала лише зброю нелетальної нелетального характеру, броньовані позашляховики на кшталт Volkswagen Amarok та Toyota Land Cruiser 200, уніформу та сухпайки [4] через побоювання західних партнерів щодо ескалації конфлікту. Згодом додалися військові катери та автомобілі швидкої допомоги.

Починаючи з 2018 року і до 2022 року спочатку президент США Дональд Трамп, а потім і президент США Джо Байден розпочали передачу бойового озброєння. Зокрема, починаючи з березня 2018 року за вказівкою Дональда Трампа українська армія отримала летальну зброю у вигляді двохсот десяти переносних протитанкових ракетних комплексів «Javelin». Військові поставки США значно зросли напередодні повномасштабного вторгнення Росії на територію України. Зокрема, тільки за січень-лютий 2022 р. Збройні Сили України поповнювали свій бойовий арсенал комплексами «Javelin» і «Stinger», а також великою кількістю стрілецькою зброєю [5], які суттєво підвищили ефективність Збройних Сил України у стримуванні першої хвилі повномасштабного наступу ворожої армії на територію нашої держави, значно посиливши їхню бойову спроможність.

Отже, можемо стверджувати, що міжнародна військова підтримка України в період неоголошеної війни була не просто допомогою, а стратегічною інвестицією у військово-політичну стійкість України та безпеку Європи в цілому, заклавши основу для успішної протидії повномасштабній агресії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дак П. Як в 2014 вже не буде: як змінились ЗСУ та чим українська армія буде знищувати ворога? *Вголос*. 01 січня 2022. URL: https://vgoles.ua/news/yak-v-2014-vzhe-ne-viyde-chim-ukrayinska-armiya-bude-znishchuvati-voroga_1414351.html

2. Волошин Н. 30 років міжнародної співпраці Збройних Сил України. *Армія INFORM*. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/11/30/30-rokiv-mizhnarodnoyi-spivpraczi-zbrojnyh-syl-ukrayiny/>

3. Відповідь НАТО на вторгнення Росії в Україну. *Офіційний сайт Організації Північноатлантичного договору*. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_192648.htm

4. США передали українській армії близько 330 тисяч сухпайків – Міноборони. *Кореспондент net*. 30 березня 2014. URL: https://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/3341708-ssha-peredaly-ukrainskii-armii-blyzko-330-tysiach-sukhpaikev-minoborony?_gl=1*хоузпу*_ga*NTY4NDE3Nzl0LjE3MDc5NDQzMjIj.*_ga_HCSJ3J3LKX*MTcyNDIzNzAyNy4yLjAuMTcyNDIzNzAyNy42MC4wLjEyOTcyNjA3OTU

5. Браславський Д. Зброя, фінансова та гуманітарна підтримка. Яку допомогу Україна отримувала від США. РБК-Україна URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/zbroya-finanova-ta-humanitarna-pidtrimka-1713440373.html>

МІЖНАРОДНА ДОПОМОГА ТА СТАНДАРТИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ: ДОСВІД І ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Цивільний захист сьогодні набуває особливої актуальності, оскільки життя та здоров'я населення опиняються під постійною загрозою. Україна в умовах військової агресії з боку РФ зіштовхнулася з численними викликами щодо організації цивільного захисту, включно з евакуацією населення, забезпеченням критичної інфраструктури та ефективним оповіщенням громадян.

Міжнародна допомога та стандарти цивільного захисту відіграють ключову роль у підвищенні ефективності національних систем безпеки. Досвід інших країн та міжнародних організацій дозволяє формувати механізми швидкого реагування, покращувати підготовку персоналу та забезпечувати координацію дій у надзвичайних ситуаціях.

Міжнародні стандарти цивільного захисту визначаються низкою ключових документів та організацій:

Організація Об'єднаних Націй (далі – ООН) та її агентства (UNDRR, OCHA) формують принципи управління ризиками та планування надзвичайних ситуацій [1];

Європейський Союз (далі – ЄС) забезпечує координацію допомоги та стандартизацію процедур через директиви щодо захисту населення та критичної інфраструктури [2];

Організація Північноатлантичного договору (далі – НАТО) розробляє методологію цивільного реагування під час збройних конфліктів, включно з евакуацією та забезпеченням безпеки критичних об'єктів [3];

Міжнародний Комітет Червоного Хреста (далі – МКЧХ) визначає гуманітарні стандарти щодо захисту цивільного населення та постраждалих у конфліктах [4].

Основні принципи міжнародних стандартів включають: своєчасне оповіщення населення, захист критичної інфраструктури, координацію дій державних і міжнародних органів, а також забезпечення логістики гуманітарної допомоги.

Міжнародна допомога Україні у сфері цивільного захисту включає:

- гуманітарну допомогу, як то доставка медикаментів, продуктів харчування, засобів індивідуального захисту;

- технічну підтримку, зокрема це обладнання для укриттів, системи оповіщення, аварійно-рятувальні комплекти;

- навчання та обмін досвідом шляхом проведення тренінгів для рятувальників та персоналу критичної інфраструктури.

Виклики міжнародної допомоги включають питання координації між донорськими організаціями, швидкого розподілу ресурсів та адаптації допомоги до умов конкретного конфлікту.

В Україні міжнародні стандарти цивільного захисту впроваджуються через чинне законодавство, нормативні документи та практичні заходи. Основним нормативним актом є Кодекс цивільного захисту України [5], який визначає організаційні засади діяльності системи цивільного захисту, повноваження органів влади, підприємств,

установ та організацій, а також заходи щодо захисту населення та територій від надзвичайних ситуацій.

До ключових джерел і механізмів адаптації міжнародних стандартів також належать: — національні плани та програми цивільного захисту, які інтегрують рекомендації ООН [6], ЄС [2], НАТО [3] та МКЧХ [4] щодо підготовки населення та персоналу аварійно-рятувальних служб; — державні системи оповіщення та навчання персоналу, створені за стандартами міжнародних організацій для забезпечення своєчасного реагування на надзвичайні ситуації; — міжнародні навчання та тренінги, проведені в Україні спільно з міжнародними партнерами, що підвищують професійну підготовку рятувальників та ефективність координації дій у кризових ситуаціях.

Прикладом застосування міжнародних стандартів у практиці України є: — проведення масових евакуацій населення під час обстрілів, організовані відповідно до міжнародних рекомендацій щодо безпеки цивільного населення; — підготовка укриттів і модернізація систем оповіщення, включно з використанням сучасних технологій для оперативного інформування населення; — логістичне забезпечення гуманітарних операцій, що відповідає міжнародним принципам гуманітарної допомоги, зокрема стандартам МКЧХ.

Таким чином, практика впровадження міжнародних стандартів у цивільний захист України демонструє як ефективність застосування світового досвіду, так і наявність проблем, які потребують системного вирішення. Важливим, зокрема, вбачається: — посилення координації між державними та міжнародними структурами; — підвищення готовності критичної інфраструктури та систем оповіщення для швидкого реагування на надзвичайні ситуації; — активізація навчання населення та персоналу за міжнародними стандартами; — використання сучасних технологій для моніторингу, прогнозування та реагування на надзвичайні ситуації.

Важливим напрямом є інтеграція міжнародного досвіду у національні програми підготовки та планування надзвичайних ситуацій, що дозволяє підвищити ефективність реагування та забезпечити більший рівень безпеки населення в умовах воєнних дій.

Таким чином, міжнародна допомога та стандарти цивільного захисту відіграють вирішальну роль у збереженні життя та здоров'я населення під час війни. Український досвід демонструє важливість адаптації міжнародних практик до національних умов, а також потребу в удосконаленні координації, підготовки та матеріально-технічного забезпечення. Реалізація рекомендацій міжнародних організацій сприяє підвищенню ефективності системи цивільного захисту та розвитку національної безпеки в умовах воєнних дій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Guidelines on Disaster Risk Management. *United Nations Office for Disaster Risk Reduction (UNDRR)*. URL: <https://unfccc.int/topics/adaptation-and-resilience/resources/S-NUUNDRRR>

2. Union Civil Protection Mechanism and Union support for health emergency preparedness and response. *Official Documentation*. URL: <https://commission.europa.eu>

pa.eu/publications/union-civil-protection-mechanism-and-union-support-health-emergency-preparedness-and-response_en

3. Civil Emergency Planning Committee (CEPC). NATO. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_50093.htm?selectedLocale=en

4. Civilian Protection in Armed Conflict. *International Committee of the Red Cross (ICRC)*. URL: <https://www.icrc.org/en/law-and-policy/protected-persons-civilians> 5. Кодекс цивільного захисту України від 02 жовт. 2012 р. № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>

6. Protection of civilians in armed conflict. *United Nations. Security Council*. May 14, 2024. URL: <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/N2411029.pdf>

МАНІПУЛЮВАННЯ МАСОВОЮ СВІДОМІСТЮ: ЛІНГВОСИНЕРГЕТИЧНИЙ ТА ЛІНГВОТЕХНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

Дослідження виконано в межах грантового проєкту НФДУ «Інноваційні технології маніпулювання масовою свідомістю: поліпарадигмальний лінгвістичний вимір» (0124U004832).

Актуальність вивчення інноваційних технологій впливу на масову свідомість в умовах повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну зумовлюється тим, що суспільство може стати «заручником» технологій інформаційно-психологічного впливу як у позитивному, так і негативному аспектах. Лінгвосинергетичний підхід як інноваційний міждисциплінарний вектор наукових студій уможлиблює дослідження взаємодії мовних, соціальних і когнітивних чинників у контексті новітніх викликів і конфліктів.

Синергетика – це міждисциплінарна наукова парадигма, в підґрунті якої закорінене з'ясування та пояснення механізмів переходу системи від стану хаосу до стану впорядкованості. Варто додати, що в межах синергетики вивчаються і процеси, що трапляються в біологічних, соціальних, фізичних та інформаційних системах. Синергетика фокусується також на нелінійних процесах та можливості раптових змін в системах через малі флуктуації, що можуть сприяти генеруванню нових структур та стабільних станів [2]. Звідси, не втрачається вагомість вивчення процесів адаптації мови до нових умов, що відбуваються завдяки взаємодії внутрішніх мовних закономірностей та зовнішніх чинників, таких як культура, суспільство, технології тощо.

Інформація, як відомо, математична категорія, що передається через канали зв'язку [3] та потрактовується як сукупність даних щодо реального середовища, що сприймаються, обробляються та передаються для подальшого зберігання або використання. Звідси, логічним є те, що інформаційно-психологічний вплив – це процес, коли через інформаційні канали намагаються вплинути на психіку людини задля трансформації її думок, емоцій, поведінки тощо. Приміром, пропаганда як систематичне поширення конкретних ідей задля впливу на масову свідомість, а також маніпулювання як приховане намагання змінити поведінку або думки людей без їхньої згоди. До того ж психологічна дезінформація як поширення неправдивої інформації задля уведення в оману або змушення прийняти неправильні рішення, психологічний «терор» задля залякування і впливу на психіку тощо.

Варто додати, що засоби масової інформації, як телебачення, радіо, преса та інтернет-ресурси, допомагають поширювати інформацію серед широких аудиторій і впливати на масову свідомість. Приміром, соціальні мережі є платформою для швидкого розповсюдження ідей і фейкових новин, що створюють сприятливий фон для конкретних подій чи політичних рішень. Інтернет-технології та чат-боти дозволяють автоматизовано впливати на свідомість реципієнтів з наданням контенту залежно від

їх поведінки в мережі. Таргетована реклама налаштовує інформаційний вплив на конкретні групи людей з урахуванням їх уподобань, звичок та переконань.

Також, варто звернути увагу, на різні лінгвістичні засоби інформаційно-психологічного впливу. Зокрема, такий засіб як маніпулятивна риторика з фокусуванням на емоційно забарвлених одиницях мови задля навіювання страху або виклику довіри. Приміром, використання мовних одиниць з негативним відтінком для опонентів, таких як «вороги» чи «зрадники», і позитивним відтінком для своїх – «герої» або «захисники». Фреймування як репрезентація інформації з акцентом на конкретні аспекти, приміром, опис події як перемоги або поразки залежно від зацікавленості інфлюенсера.

Отже, варто підкреслити, що дослідження маніпулювання масовою свідомістю завдяки інноваційним технологіям є важливим сегментом наукових студій. До того ж лінгвосинергетичний підхід до вивчення зазначеного об'єкту уможливить виявлення механізмів взаємодії мови, інформації, соціальних та психологічних чинників на формування як суспільної думки загалом, так і свідомості молодого покоління України.

Перспективними аспектами досліджень у цій площині є виопрацювання нових методів для аналізу інформаційного контенту та оцінки ефективності різних стратегій впливу з опорою на штучний інтелект. Звідси, лінгвотехнологічний вектор студіювання уможливить розроблення алгоритму протидії маніпулюванню масовою свідомістю задля блокування потоку негативної та небезпечної інформації на початковому етапі її розповсюдження в інформаційному просторі [1].

ЛІТЕРАТУРА

1. Інноваційні технології маніпулювання масовою свідомістю: поліпарадигмальний лінгвістичний вимір. URL: <https://gf.sumdu.edu.ua/uk/naukova-diyalnist-uk/hrant-nfdu.html>
2. Haken H. Chaos and Order in Nature. Berlin, 1980. 271 p. (Springer Series in Synergetics).
3. Shannon C. E. A Mathematical Theory of Communication. URL: <http://people.math.harvard.edu/~ctm/home/text/others/shannon/entropy/entropy.pdf>

МІЖКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ СЕКУЛЯРИЗАЦІЇ ТА ТРАНСФОРМАЦІЙ В СУЧАСНІЙ НІМЕЧЧИНІ

Процес секуляризації в Німеччині є одним із найглибших у Європі та охоплює не лише сферу релігійних практик, а й ширший культурний та соціальний контекст. Уже кілька десятиліть соціологічні дослідження фіксують стаке зниження рівня релігійної залученості: відвідуваність церков, регулярна молитва, релігійна освіта та участь у конфесійних громадах скорочуються, тоді як частка осіб без конфесійної приналежності зростає. За даними досліджень EVS, ISSP та Allbus, у період 2018–2023 років близько третини німецького населення не належало до жодної релігійної громади, а в окремих регіонах (особливо на сході країни) цей показник перевищує 60% [4, 10].

Християнська віра, що протягом століть була головним чинником формування німецької культурної та політичної ідентичності, сьогодні існує у вигляді «залишків»: інституційних, символічних і біографічних. Близько 10% безконфесійних продовжують вірити в особистого Бога, стільки ж регулярно моляться або називають себе релігійними. Проте ці практики не є соціально визначальними і не формують більшості суспільних зв'язків [9, 281].

Показово, що серед безконфесійних більш поширеною є не класична віра у християнському розумінні, а розмиті уявлення про «вищі сили», «духовну енергію», чудеса чи життя після смерті. Такі вірування часто не мають сталих інституційних рамок і виникають у вигляді індивідуальних інтерпретацій. Вони відображають радше культурну пам'ять про християнське минуле, ніж усвідомлене релігійне життя. У цьому полягає відмінність постхристиянської епохи: релігійність більше не сприймається як нормативне підґрунтя суспільства, а набуває форми приватної, «фрагментованої» віри.

Дані соціологічних опитувань підтверджують, що секуляризація охопила всі виміри релігійності, які описав Чарльз Глок [8, 529]: когнітивний (релігійні уявлення), практичний (молитва, відвідування богослужінь), досвідний та інституційний. Більшість безконфесійних не практикують жодних обрядів, не звертаються до релігійних текстів і не розглядають релігію як важливу складову власного життя. Близько 70% опитаних прямо заявляють, що релігія чи Бог не відіграють жодної ролі в їхньому існуванні. Це кардинально відрізняє сучасну Німеччину від ситуації ще 50 років тому, коли християнська церква залишалася впливовим суспільним інститутом [14, 52].

Секуляризація в Німеччині також має виразний політичний вимір. Недовіра до церков як інституцій сягає понад 65% серед безконфесійних, а більшість громадян вважає, що релігійні організації мають надмірний вплив на політику. Це сприяє посиленню дискусій щодо церковного оподаткування (Kirchensteuer), викладання релігії в школах та ролі релігії в публічному просторі. Секулярні настрої зростають і серед конфесійних груп, що свідчить про поступове послаблення легітимності церкви як соціального авторитета [18, 121].

Варто зазначити, що німецьке суспільство перебуває у фазі постхристиянської трансформації: релігія перестає бути базовим інтегративним механізмом і перетворюється на індивідуальну практику, а духовність дедалі частіше набуває альтернативних форм. Цей процес не обмежується Німеччиною, але тут він набув особливої інтенсивності через історичні, культурні та політичні умови. Відтак сучасна Німеччина є одним із найяскравіших прикладів того, як європейські суспільства адаптуються до нової реальності, у якій секуляризація та культурна пам'ять про християнство співіснують, формуючи складний і багатогранний простір пострелігійної ідентичності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зимомря М., Зимомря І., Баніт О., Жмаєва Н. Роль особистості в культурі спілкування. До 75-річчя від дня народження професора Яна Гжесяка. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського*. Одеса, 2021. № 33. С. 88–101.
2. Палінчак М. М., Стебляк Д. М. Covid-19, церква та фінансування релігійних організацій: дискусії у Верховному суді США *Науковий журнал Ужгородського національного університету. Серія: Регіональні студії*. 2020. № 23. С. 49–53.
3. Палінчак М. М. Моделі державно-церковних відносин у сучасній політичній практиці. *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2015. Vol. 2, Iss. 4. С. 254–259.
4. Петренко І. Релігія і політика в сучасній Європі. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 2019. 408 с.
5. Саух П. Між церковною доктриною і досвідом живої віри. Філософія сучасного католицького модернізму. *Українське релігієзнавство*. 2015. № 73. С. 99–108.
6. Швалегіна К. І. Еволюція теорії секуляризації: від монополізму до кризи. *Українське релігієзнавство*. 2008. № 45. С. 31–38.
7. Baier D., Bradley R. E.: If you Love me, Keep my Commands: A Metaanalysis of the Effect of Religion on Crime. In: *Journal of Research in Crime & Delinquency*, Jg. 38. 2001. Nr. 1. S. 3–21.
8. Carl L., Zhou, M. Religious Participation, Ethnic Identification and Adaptation of Vietnamese Adolescents in an Immigrant Community. In: *The Sociological Quarterly*, Jg. 36. 1995. Nr. 3. S. 523–534.
9. Becker S. O., Nagler M., Wößmann L. Education and religious participation: city-level evidence from Germany's secularization period 1890-1930. *Journal of Economic Growth*. 2017. Vol. 22, No. 3. P. 273-311.
10. Becker R. «Das katholische Arbeitermädchen vom Lande» – Ist die Bildungspolitik ein Opfer einer bildungssoziologischen Legende geworden? In: Herzog, Walter/Crotti, Claudia/Gonon, Philip (Hg.): *Pädagogik und Politik. Festschrift für Fritz Osterwalder*. Bern. 2007. S. 177–204.
11. Voulgaraki-Pissina E. Theology, Witness, and Spirituality in a Post-Secularized Historical Context. *Religions*. 2023. Vol. 14, No. 2. Article 179.
12. Charles Y. On the study of religious commitment. In: *Review of Recent Research Bearing on Religious and Character Formation (Research Supplement to Religious Education)* 57. 1962. Nr. 4, S. 110

13. Jagiełło J. Beyond Secularization and Post-Secularity – Joseph Ratzinger's and Józef Tischner's Concept of a Breakthrough. *Religions*. 2021. Vol. 12, Article 530.
14. Balczyk M. Religious freedom in Germany. Between the cultural importance of religion and the duty of the State to remain neutral. *Cracow Studies of Constitutional and Legal History*. 2017. Vol. 10, No. 1. P. 49–67.
15. Postsecularism and Contemporary Spirituality. *Nova Prisutnost*. 2020. P. 5–17.
16. Schröder S. Humanist Organizations and Secularization in Germany. *Religion and Society in Central and Eastern Europe*. 2017. Vol. 10, No. 1. P. 21–34.
17. What the relationship of religion and culture means for the role of the State in society: Parliamentary debates on education during the «Kulturkampf» in Prussia, France and the Netherlands. *SYMPOSIUM CULTURE@KULTUR*. 2024. Vol. 6, Issue 1. P. 53-60.
18. Wolf C. How secularized is Germany? Cohort and comparative perspectives. *Social Compass*. 2008. Vol. 55, No. 2. P. 111–126.

ДЕПОРТАЦІЙНО-ПЕРЕСЕЛЕНСЬКІ КАМΠΑНІЇ НА ДРОГОБИЧЧИНІ (1944–1953): ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ

Декілька століття боротьба українців за своє право на власну державу триває і сьогодні. Щоправда змінилися обставини, міжнародна ситуація, технологічні засоби і т.д., але боротьба продовжується. Водночас вивчення історичних традицій такої боротьби має вагоме значення і в умовах сучасної російсько-української війни. Звичайно, що боротьба супроводжувалася втратами. Обов'язок нашого покоління пам'ятати про внесок конкретних осіб та виховувати молоде покоління на їхніх прикладах. Для цього потрібно детально вивчати усі аспекти діяльності ОУН і УПА так і фіксувати злочини радянської репресивно-каральної системи.

Відзначимо напрацювання авторів із цієї проблематики, які можна умовно класифікувати на кілька груп – сучасна українська, діаспорна (Петро Мірчук, Петро Содоль, Лев Шанковський) та закордонна (Джон Армстронг, Джефрі Бурдс, Ігор Галігіда). Найціннішою для нас є саме перша група, яку також можна поділити на три основні підгрупи. Першу підгрупу складають узагальнювальні напрацювання про діяльність репресивно-каральних органів або їхніх структурних частин Івана Біласа [1; 2], Тамари Вронської [3], Анатолія Кентія [21; 22; 23; 24], Юрія Киричука [25], Володимира Нікольського [28], Івана Патриляка [29], Миколи Поліковського [30], Анатолія Русначенка [34], Михайла Сеньківа [35] та ін. Особливо важливе значення відводимо і джерельним публікаціям, зокрема серійним видання «Літопис УПА», «Літопис УПА. Нова серія», «Літопис Голготи України. Т. 1-6», «Літопис нескореної України. Т. 1-2» тощо.

Другу групу формують, напрацювання, які безпосередньо (у більшій чи меншій мірі) розкривають депортаційно-переселенські кампанії на Дрогобиччині Мирослава Горбала [4], Василя Ільницького [5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 37; 38], Степана Макарчука [26], Кіма Науменка [27], Миколи Поліковського [31], Руслани Попп [32; 33], Василя Футали, Любомира Мисіва [36] та ін.). Сучасні українські автори намагаються якнайповніше, використовуючи виявленні документи, розкривати тематику репресій радянської адміністрації на Західній Україні у 1940–1950-х роках. Саме тому ці праці є основою для підготовки ретельних комплексних досліджень як про репресії загалом на теренах Дрогобиччини, так і окремі їхні напрямки. Звичайно цілісне дослідження функціонування репресивної системи на Дрогобиччині не можливе без залучення масиву опублікованих джерельних матеріалів архівів України. Зокрема, серійних видань «Літопис УПА. Нова серія», «Літопис Голготи України. Т. 1-6», «Літопис нескореної України. Т. 1-2» та ін.

Кожна із названих праць характеризується різною мірою розкриття питань, що пояснюється підготовкою робіт у різний час і можливостями доступу її авторів до архівів. Аналізуючи напрацювання попередників робимо висновки, що вкрай акту-

альним залишається питання подальшого ґрунтовного розкрити питання депортаційно-переселенських акцій на Дрогобиччині.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953. Суспільно-політичний та історичний аналіз. У двох книгах. К.: Либідь; Військо України, 1994. Книга друга: Документи та матеріали. 688 с.
2. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. У двох книгах. К.: Либідь; Військо України, 1994. Кн. 1. 432 с.
3. Вронська Т. Заручники тоталітарного режиму: репресії проти родин “ворогів народу” в Україні (1917–1953 рр.). К.: Інститут історії України, 2009. 486 с.
4. Горбаль М. Довідник-пошукуєць. Реєстр осіб, пов'язаних з визвольною боротьбою на теренах Дрогобиччини. 1939–1950 (за архівними документами). Торонто; Львів: Видавництво “Літопис УПА”, 2003. Т. 6. 1312 с.
5. Ільницький В. Використання агентурно-бойових груп у карпатському краї ОУН (1945–1954). Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2017. Вип. 30. С. 209–228.
6. Ільницький В. Використання радянськими силовими органами внутрішньої агентури у боротьбі із українським визвольним рухом на Чернівеччині (1945–1946). *Східноєвропейський історичний вісник*. Дрогобич: Посвіт, 2018. Спеціальний випуск 3. С. 326–337.
7. Ільницький В. Депортаційна політика як засіб утвердження радянської адміністрації у Карпатському краї ОУН (1944–1954). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. Вип. 2. Ч. 1. С. 106–111.
8. Ільницький В. Кадровий склад управлінь НКДБ–МДБ Дрогобицької, Закарпатської, Станіславської, Чернівецької областей УРСР (за штатними розстановками кадрів 1944, 1947, 1950 рр. *Літопис Волині*. 2021. Ч. 25. С. 29–38.
9. Ільницький В. Організація боротьби репресивно-каральних органів протиукраїнсько-го визвольного руху: невідомі інструктивні документи (1945 р.). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*. Випуск 1/43 (2019). С. 167–183.
10. Ільницький В. Протиповстанська боротьба у Карпатському краї ОУН (1945 – 1954): чекістсько-військові операції як засіб придушення українського визвольного руху. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2017. Вип. 49. С. 46–52.
11. Ільницький В. Радянські карально-репресивні органи: особливості формування в Карпатському краї. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2015. Вип. 13. С. 21–45.
12. Ільницький В. Радянські карально-репресивні органи: особливості формування в Карпатському краї. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник*

наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2015. Вип. 13. С. 21–45.

13. Ільницький В. Створення та діяльність у західних областях УРСР радянських парамілітарних формувань (1944–1954 рр.). *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. 2011. № 2 (37). С. 47–82.

14. Ільницький В. Форми та засоби ідеологічної роботи радянської адміністрації спрямовані проти підпілля у Карпатському краї ОУН у другій половині 1940-х рр. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія: Історичні науки*. 2015. Вип. 24. С. 101–107.

15. Ільницький В., Галів М. *Створення та діяльність винищувальних батальйонів в Дрогобицькій області (1944–1948 рр.)*. Український визвольний рух. 2009. Вип. 13. С. 195–230.

16. Ільницький В., Кантор Н. *Застосування компрометаційних методів боротьби радянської адміністрації проти учасників ОУН та УПА: невідоме архівне свідчення*. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том VIII: діалог у розвитку науки та освіти. 2020. С. 28–32.

17. Ільницький В., Кантор Н. *Нове документальне свідчення про повсякденне життя депортованих західноукраїнців (1946–1948)*. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том X: Ефекти участі в розвитку науки та освіти на відстані. 2021. С. 39–42.

18. Ільницький В., Михась Р. Невідомий документ про порушення соціалістичної законності при утвердженні радянської адміністрації на західноукраїнських землях. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*. Випуск 3/45 (2020). С. 186–203.

19. Ільницький В., Старка В. «Колгоспне рабство»: впровадження радянської моделі сільськогосподарського виробництва у західних землях України (1944–1953 рр.). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*. 2022. Випуск 10/52. С. 129–144.

20. Ільницький В., Старка В. Повсякдення терору: репресивно-депортаційні заходи радянської влади на території Східної Галичини у 1944–1953 рр. *Радянські репресії у західних областях України (1939–1953): історія, особистості, пам'ять*. 2022. С. 149–166.

21. Кентій А. *Нарис боротьби ОУН–УПА в Україні (1946–1956 рр.)*. К.: Інститут історії України НАН України, 1999. 111 с.

22. Кентій А. *Нариси історії Організації українських націоналістів в 1941–1942 рр.* К.: Інститут історії України НАН України, 1999. 202 с.

23. Кентій А. *Українська повстанська армія в 1942–1943 рр.* К.: Інститут історії України НАН України, 1999. 287 с.

24. Кентій А. *Українська повстанська армія в 1944–1945 рр.* К.: Інститут історії України НАН України, 1999. 220 с.

25. Киричук Ю. Український національний рух 40–50-х років XX століття: ідеологія та практика. Львів: Добра справа, 2003. 464 с.
26. Макарчук С. Радянські методи боротьби з ОУН і УПА (за матеріалами 1944–1945 рр. з Дрогобицької та Львівської областей) // Дрогобицький краєзнавчий збірник. 2002. Спецвипуск. С. 65–91.
27. Науменко К. Карально-репресивна система СРСР як головний інструмент радянізації Львівщини (1944–1953) // Реабілітовані історією. У двадцяти семи томах. Львівська область. Львів: Астролябія, 2009. Кн. 1. С. 596–609.
28. Нікольський В. М. Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 1920-х – 1950-ті рр.). Історико-статистичне дослідження: автореф. дис. доктор. іст. наук: 07.00.01 / Володимир Миколайович Нікольський; Донецький національний університет. Донецьк, 2003. 38 с.
29. Патриляк І. «Встань і борись! Слухай і вір...»: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939–1960 рр.). Львів: Часопис, 2012. 592 с.
30. Поліковський М. Міліція в механізмі репресій проти національно-визвольного руху у повоєнний час. Військо України. 1993. № 5. С. 120–125.
31. Поліковський М. Радянська міліція в боротьбі з українським підпіллям на Дрогобищині (1944–1950 рр.) (мовою документів). Студії політологічного центру “Гене-за”. 1997. №1. С. 76–80.
32. Попп Р. Ідеологічний тиск і репресії щодо інтелігенції Львова (1944–1953 рр.) // Дрогобицький краєзнавчий збірник. 2002. Спецвипуск. С. 462–473.
33. Попп Р. Місто Дрогобич у перші повоєнні роки. Дрогобицький краєзнавчий збірник. 2006. Вип. X. С. 458–464.
34. Русначенко А. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–50-х роках. К.: Університетське видавництво «Пульсари», 2002. 519 с.
35. Сеньків М. Західноукраїнське село: насильницька колективізація 1940-х років // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Львів: [б.в.], 2000. Вип. 7. С. 488–496.
36. Футала В., Мисів Л. Боротьба радянської влади з національно-визвольним рухом на території Дрогобицької області у 1945–1946 рр. // Дрогобицький краєзнавчий збірник. 2002. Спецвипуск. С. 170–181.
37. Ilnytskyi V. Spotting and liquidation of Ukrainian, Polish and Jewish organizations in Drohobych by soviet repressive units (1940). *Східноєвропейський історичний вісник*. 2018. Вип. 7. С. 120–150.
38. Ilnytskyi V., Kantor N. Reprisals of the Soviet administration against families of insurgents in Karpatskyi krai of the OUN (1945–1954). *Східноєвропейський історичний вісник*. 2018. Вип. 7. С. 173–180.

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ДИДАКТИЧНИЙ КОМПОНЕНТ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ
В ЛІЦЕЯХ: ОСНОВНІ АКЦЕНТИ**

Протягом останніх десятиліть, із зростанням розуміння важливості гнучких та адаптивних освітніх систем, профільна освіта в старшій школі перебуває у фокусі наукових досліджень та практичних пошуків. Перша спроба її запровадження відбулася у 1999–2000 роках, проте тоді вона не набула масового характеру в шкільній освіті. Водночас саме цей етап став важливим, адже було закладено теоретичну основу, яка надалі вдосконалювалася й розвивалася. За більш ніж тридцять років здійснювався пошук нових моделей, підходів та форм організації профільного навчання, орієнтованих на індивідуальний розвиток учнів. Система поступово набувала правової, методологічної та практичної бази, проте потребувала більшої гнучкості й відповідності сучасним викликам, а також врахування індивідуальних освітніх запитів школярів. Наразі в Україні стартували пілотні проекти профільних шкіл, що створюють підґрунтя для повномасштабного запровадження профільного навчання, яке планується з 2027 року. Цей процес покликаний забезпечити гармонійне поєднання особистісних інтересів та можливостей учнів із потребами суспільства.

На сучасному етапі українські науковці досліджують проблеми, які вийшли на передній план: педагогічні системи профільного навчання (Н. Арістова, О. Барановська, В. Кизенко, В. Кремень, О. Малихін, І. Ліпчевська, О. Ляшенко, Н. Ничкало, О. Топузов, Л. Шелестова); теоретико-методологічні питання диференціації та індивідуалізації навчання, умови реалізації індивідуального та особистісно орієнтованого підходу в основній та старшій школі (Н. Арістова, О. Барановська, Г. Васьківська, О. Губачов, В. Кизенко, О. Корсакова, Л. Липова, А. Самодрин, П. Сікорський, Трубачева, Д. Тхоржевський, А. Фурман, О. Ярошенко); формування ключових компетентностей учнів старшої школи (О. Барановська, Н. Богданець-Білокаленко, М. Бурда, Г. Васьківська, Н. Волошина, В. Кизенко, О. Пометун, О. Топузов, Трубачева, Г. Шелехова, Т. Яценко); інтеграція профільного навчання з ринком праці (Г. Зелінська, Л. Даниленко); моделі профільного навчання в умовах реформування освіти (І. Зязюн, В. Кремень, О. Топузов та ін.) [1–5].

Профільне навчання в Україні спрямоване на розвиток індивідуальних здібностей та врахування особистих потреб кожного учня, надаючи можливість глибшого вивчення обраних предметів та формування унікального профілю освіти для кожного учня. Закон «Про освіту» визначає поняття «*профільне навчання*» як «...спеціалізовану освітню програму, яка спрямована на глибше вивчення певних предметів та підготовку учнів до вибору майбутньої професії або галузі вищої освіти...» [6]. В *Концепції профільного навчання у старшій школі* наголошено, що профільне навчання – «...вид диференціації й індивідуалізації навчання, що дає змогу за

рахунок змін у структурі, змісті й організації освітнього процесу повніше враховувати інтереси, нахили і здібності учнів, їх можливості, створювати умови для навчання старшокласників відповідно до їхніх освітніх і професійних інтересів і намірів щодо соціального і професійного самовизначення...» [там само]. *Зміст профільного навчання в ліцєях* базуватиметься на затвердженому урядом *Державному стандарті профільної середньої освіти* Стандарт передбачає такі можливості: формувати індивідуальну освітню траєкторію; навчатися за академічним або професійним спрямуванням; обирати профіль навчання, який пропонуватиме навчальні предмети/інтегровані курси для поглибленого чи професійно орієнтованого вивчення, а також предмети/інтегровані курси поза профілем. У 10 класі найбільше годин на обов'язкові предмети, рік адаптаційний із можливістю змінити профіль; від 10 до 12 класу зростає кількість годин за профілем; заклади можуть підсилювати обов'язкові предмети профільними; вибіркові курси охоплюють профільні та позапрофільні; години вибірових курсів можна перерозподілити на профільні, але не на загальнообов'язкові; можливе формування змінних груп; результати навчання визначено на кінець 12 класу (основні та поглиблені); базовий план враховує різні типи закладів освіти; передбачено варіанти для класів з мовою корінного народу або національщини; у фаховій передвищій та спеціалізованій освіті навантаження подано в кредитах ЄКТС [7]. Затверджено Модельні навчальні програми для 10-12 класів Нової української школи. Профільна школа (з 2027 року) [8].

Організаційно-дидактичний компонент профільного навчання являє собою системно структуровану сукупність мети, принципів, форм, методів, засобів і педагогічних умов, спрямованих на реалізацію змісту профільної освіти відповідно до індивідуальних освітніх потреб та професійних орієнтацій старшокласників та націлених на результат – випускника ліцею з сформованими компетентностями, готового до подальшого навчання та професійної діяльності. *Мета* профільного навчання в ліцєях виступає стратегічним орієнтиром, що визначає спрямованість усіх організаційно-дидактичних заходів у ліцєї: формування компетентної особистості, здатної та готової до свідомого вибору професійного шляху. Організація профільного навчання здійснюватиметься на базі академічних ліцєїв (10–12 класи), закладів професійної (професійно-технічної) і фахової передвищої та спеціалізованої освіти. Академічний ліцєй може бути монопрофільним (якщо поруч є багатопрофільний заклад). Особливостями *форм організації навчання в ліцєях* є дистанційне, змішане, вечірне та очне навчання, кооперування навчальних закладів різних типів (професійних училищ, ВНЗ тощо), зв'язки з компаніями на ринку праці тощо.

Здобуття профільної середньої освіти передбачає два *спрямування*: *академічне* (профільне навчання на основі поєднання змісту освіти, визначеного Державним стандартом, і поглибленого вивчення окремих навчальних предметів (інтегрованих курсів) з урахуванням здібностей та освітніх потреб здобувачів освіти з орієнтацією на продовження навчання на вищих рівнях освіти) та *професійне* (профільне навчання, орієнтоване на ринок праці, на основі поєднання змісту освіти, визначеного Державним стандартом, та професійно орієнтованого підходу до навчання з урахуванням здібностей та потреб здобувачів освіти) [9]. В академічних ліцєях пропонується вибір *профілю* (про-

філей) навчання в межах кластерів: STEM, мовно-літературний та соціально-гуманітарний (поглиблене вивчення предметів й курсів з метою підготовки до вступу у ЗВО, можливість вибору предметів незалежно від профілю); в професійних закладах освіти можливе дається можливість отримання свідоцтва про повну загальну середню освіту, вибір предметів, які пов'язані з майбутньою професією та здобуття певної професії, вихід на ринок праці, можливість вступити у ЗВО.

Отже, пріоритет профільного навчання полягає у врахуванні індивідуальних можливостей учнів та спрямуванні змісту освіти на потреби економіки. Це досягається завдяки адаптивним програмам, співпраці з бізнесом і промисловістю, а також варіативності курсів, що сприяють розвитку здібностей, професійному самовизначенню, підвищенню мотивації та задоволеності освітнім процесом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барановська О. В. Впровадження сучасних форм організації навчального процесу в умовах профільного навчання. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2008. № 5. С. 44–47.

2. Барановська О. В. Дидактичні підходи до проблеми форм навчання в профільній школі. *Профільне навчання: теорія і практика* / Інститут педагогіки АПН України; Гімназія № 290 м. Києва / наук. ред. Л. А. Липова. К.: ВВП «Компас», 2007. С. 35–45.

3. Дидактичні засади диференціації навчання в основній школі: монографія / [авт. кол.: В. І. Кизенко, Г. О. Васильківська, П. Бондар й ін.]; за наук. ред. В. І. Кизенка. К.: Педагогічна думка, 2012. 216 с.

4. Профільне навчання: теорія і практика / Інститут педагогіки АПН України; Гімназія № 290 м. Києва / наук. ред. Л. А. Липова. К.: ВВП «Компас», 2007. 192 с.

5. Реалізація технологій профільного навчання у закладах загальної середньої освіти: методичний посібник / О. В. Малихін, Н. О. Арістова, Л. В. Шелестова, В. І. Кизенко, О. П. Кравчук, Е. Кравчук, О. В. Чорноус. Київ: Конві Прінт, 2021. 197 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/730444>

6. Про затвердження Концепції профільного навчання у старшій школі. Наказ МОН № 1456 від 21.10.13 URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/37784/

7. Про затвердження Державного стандарту профільної середньої освіти. ПОСТАНОВА Кабінету Міністрів України від 25 липня 2024 р. № 851. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2024-%D0%BF#Text>

8. Модельні навчальні програми для 10-12 класів Нової української школи. Профільна школа (з 2027 року). URL: https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-prohramy-dlia-10-12-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoly-profilna-shkola-z-2027-roku?fbclid=IwDGRjCmAMzRMFjbGNrAzNEoGV4dG4DYVWtAjExAAEeOf0VhdDAXtJcZ0AjOb4HzrfWkrArR_mnuLQht8o-rINwu6EYrYM9tUtolmE_aem_6T5s-FgmRfPRjq-ZysijMg

9. Про затвердження Державного стандарту профільної середньої освіти. ПОСТАНОВА Кабінету Міністрів України від 25 липня 2024 р. № 851. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2024-%D0%BF#Text>

МЕТОД CLIL У ФОРМУВАННІ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ БАКАЛАВРІВ ПРАВА

Підготовка бакалаврів права в сучасних умовах європейської інтеграції України, інтенсивних міграційних процесів, спричинених воєнним станом, необхідності здійснювати в майбутньому професійну діяльність у багатомовному мультикультурному просторі потребує високого розвитку іншомовної комунікативної компетентності фахівців, пошуку нових стратегій, технологій і методик викладання іноземної мови в закладах вищої освіти.

CLIL (Content and Language Integrated Learning) – методика предметно-мовного інтегрованого навчання розроблена Д. Маршем (D. Marsh) у 1994 році та впроваджується ним у практику іншомовної освіти в багатьох країнах світу, зокрема й в Україні, куди вчений завітав у 2024 році [6]. Багатий науково-теоретичний, методичний і практичний матеріал представлено в авторському блозі засновника методики [6], а також на сайті Бюро публікацій Європейського Союзу [8] в нормативних документах, рекомендаціях, звітах Виконавчого агентства з питань європейської освіти та культури (Європейська комісія) (European Education and Culture Executive Agency (European Commission)).

У вітчизняних закладах середньої та вищої освіти методика CLIL відома з 2013 року [4]. Проте на сьогодні порушену проблему досліджено недостатньо. Так, О. Посудієвська простежила етапи її розробки та впровадження в Україні [4]; І. Росквас розкрив зарубіжний досвід використання CLIL у професійно-технічній освіті [7]; І. Гайдай, М. Кошелева, Н. Панькович, Л. Суворова узагальнили власний досвід її застосування в професійній підготовці майбутніх митців, культурологів, інформатиків і математиків, працівників туризму та готельно-ресторанної справи [2]; В. Четверик і Т. Веретюк систематизували позитивні та негативні умови імплементації методики у вітчизняних ЗВО [5]. Стосовно професійної підготовки бакалаврів права можна назвати дослідження Ю. Перебийніс, де CLIL застосовується в процесі реалізації контекстуального підходу [3]. Аналітичний огляд змісту іншомовної освіти майбутніх правників у ЗВО зроблено в науковій статті автора [1]. Отже, аналіз педагогічної теорії та практики імплементації CLIL в Україні свідчить про необхідність подальшого осмислення феномену.

Мета повідомлення – розкрити можливості впровадження в процес формування іншомовної комунікативної компетенції бакалаврів права в закладі вищої освіти різних моделей CLIL.

У сучасній науковій літературі CLIL розуміють як: а) дидактичний підхід, що відповідає інтегрованому підходу в українській педагогіці [4]; б) оригінальну методику, що базується на засадах інтегрованого підходу [2; 5; 8]; в) інноваційну технологію іншомовної освіти [7]. Побіжно зауважимо, що в європейському науковому дискурсі під технологіями, зокрема мовними, розуміють лише ті, що пов'язані з використанням

комп'ютерних програм, застосунків тощо (див. рапорт про дослідження мовних технологій, представлений Європейською комісією «Market Study on Language Technologies D1.5 Study Report» [8]).

На наш погляд, CLIL – це *метод* інтегрованого навчання нерідної мови, що ґрунтується на опануванні змісту загальної / професійної освіти іноземною мовою задля формування й розвитку у здобувачів іншомовної лінгвістичної та комунікативної компетентності.

В іншомовній освіті бакалаврів права в ЗВО можна застосовувати три моделі CLIL, що запропоновані Д. Маршем [6], а саме:

1) м'яка (soft, language-led), яка передбачає розробку навчальних програм з іноземної мови для ЗВО, які мають правничий професійно-орієнтований контент (спеціальна фахова термінологія, тексти, теми, оформлення юридичної документації тощо). Такий підхід до проектування програм рекомендовано МОН України з 2005 року та зафіксовано в «Програмі з англійської мови для професійного спілкування», розробленої колективом авторів (Г. Бакаєва, О. Борисенко, І. Зуєнок, В. Іваніщева, Л. Клименко, Т. Козимирська, Кострицька, Т. Скрипник, Н. Тодорова, А. Ходцева) під егідою Британської Ради в Україні та МОН України (більш детально див. у нашій статті [1]);

2) жорстка (hard, subject-led) орієнтує на таку організацію професійної освіти в ЗВО, коли 50% (і більше) фахових навчальних дисциплін вивчаються іноземною мовою. Імплементация такої моделі можлива за певних педагогічних умов [5], головною з яких є високий рівень володіння англійською мовою педагогів, котрі реалізують освітньо-професійну програму в закладі. Задля підвищення якості іншомовної освіти у вищій школі МОН України ініціювало створення в кожному ЗВО бази штатних викладачів, готових читати окремі лекції і навчальні курси англійською, організацію гостьових лекцій зарубіжних фахівців, сертифікацію педагогів вишу з англійської мови на рівні B2 тощо. Натепер задовольнити педагогічні умови впровадження жорсткої моделі CLIL у практику професійної підготовки майбутніх фахівців права мають можливість провідні університети України, зокрема Київський національний університет імені Тараса Шевченка («Міжнародне право»), Національний університет «Києво-Могилянська академія» («Право»), Львівський національний університет імені Івана Франка («Право») та ін. [1].

3) модель часткового занурення (partial immersion) презентує широкий спектр можливостей удосконалення іншомовної освіти бакалаврів права через актуалізацію міжпредметних зв'язків на фахових дисциплінах (до прикладу, перекласти іноземною мовою термінологію); проведення інтегрованих і бінарних занять із окремих тем (наведемо приклад із курсів «Кримінальне право» та «Іноземна мова» – «Crimes and Criminals», «Court advocacy», «Sentencing», «Types of Punishments in Ukraine» та ін.); організація ділових і рольових ігор на практичних заняттях із кримінального права («Консультавання іноземного громадянина», «Опитування іноземного свідка» тощо); виконання на фахових предметах коротких і нескладних завдань англійською мовою, використання мультимедійних технологій тощо.

Отже, у процесі формування іншомовної комунікативної компетентності бакалаврів права виявили ефективність три моделі CLIL, що впроваджуються на державному, локальному рівнях і за власної ініціативи творчого педагога. Натепер залишаються відкритими теоретичні питання досліджуваної проблеми, зокрема термінологічні, а також практичні (розробка та поширення методичних матеріалів, стимулювання викладачів до застосування методу CLIL).

ЛІТЕРАТУРА

1. Белянський О. Змістовий компонент формування іншомовної комунікативної компетентності бакалаврів права: аналітичний огляд. *Вісник кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття»*. Вип. 11. Том 1. 2025. С. 126-140. DOI: [https://doi.org/10.35387/ucj.1\(11\).2025.000](https://doi.org/10.35387/ucj.1(11).2025.000)
2. Гайдай І. О., Кошелева М. В., Суворова Л. К., Панькович Н. М. Інтегрований підхід у вивченні іноземної мови та методика CLIL: відкриття нових горизонтів у навчанні студентів мовних спеціальностей. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 63. Том 1. 2023. С. 121-126. DOI: <https://doi.org/10.32782/26636085/2023/63.1.22>
3. Перебийніс Ю. В. Формування готовності майбутніх бакалаврів права до професійно орієнтованого іншомовного спілкування: дис. доктора філософії: спец.: 011 – Освітні, педагогічні науки. Полтава, 2023. 275 с.
4. Посудієвська О. Підхід CLIL (предметно-мовного інтегрованого навчання) в українській системі освіти: особливості та перспективи впровадження. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 70, том 2, 2023. С. 326-332.
5. Четверик В. К., Веретюк Т. В. Переваги та виклики імплементації елементів методики CLIL у контексті вищої освіти. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: педагогіка*. 2024. № 4. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-9199-2024-4-08-01>
6. Marsh David PhD FRSA Education Design. URL: <https://davidmarsh.education/>
7. Roskvas I. Using CLIL in professional training of future vocational education teachers in leading European countries. *Comparative Professional Pedagogy*. Is. 14(1). 2024. P. 66-71. DOI: [https://doi.org/10.31891/2308-4081/2024-14\(1\)-8](https://doi.org/10.31891/2308-4081/2024-14(1)-8)
8. Publications Office of the European Union. URL: <https://op.europa.eu/en/home>

Сергій ВОЗНЮК
Науковий керівник: Марина СОЛЯНИК
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної освіти та соціальної роботи,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна)*

ІНТЕРНЕТ-КУЛЬТУРА ЯК СОЦІАЛЬНИЙ РЕСУРС ЗГУРТУВАННЯ МОЛОДІ

У сучасному світі цифрові технології стали невід'ємною частиною соціального буття молоді. Інтернет-культура трансформує способи комунікації, цінності, уявлення про спільноту та приналежність до неї. У цьому контексті важливо дослідити, яким чином саме інтернет-культура впливає на соціальну згуртованість молодого покоління – важливий чинник стабільності й розвитку суспільства.

Методологічна основа дослідження ґрунтується на концепціях особистісно-орієнтовного, діяльнісного, системного, аксіологічного та практико-орієнтовного підходів (В. Беспалько, І. Бех, Н. Бібік, І. Гавриш, О. Глузман, В. Гриньова, В. Євдокимов, В. Лозова, Пехота, І. Прокопенко, Г. Селевко, Сисоєва та інші). Теоретична основа дослідження ґрунтується на вивченні проблеми впливу соціокультурного середовища на особистість (С. Гершунский, В. Сластьонін); - теорія інформатизації особистості (Л. Білоусова, І. Биков, А. Гуржій, В. Кухаренко, В. Олійник); - аналізу соціологічних та філософських досліджень феномена цифрових технологій (В. Андрущенко, Клепко, М. Култаєва) [1]. О. Овчарук досліджує цифрову компетентність молоді в умовах інформаційного суспільства [1]; Н. Побірченко та Л. Левчук аналізують соціально-педагогічні аспекти цифрової соціалізації [2]. Дослідники акцентують на необхідності формування у молоді цифрової етики, медіаграмотності, відповідального використання онлайн-ресурсів, соціальної згуртованості.

Інтернет-культура – це сукупність норм, цінностей, традицій, символів, форм спілкування та взаємодії, що виникають і поширюються в цифровому середовищі. Для молоді онлайн-простір – це не лише засіб розваги, а й важлива платформа для соціалізації, самореалізації та ідентифікації. Цифрові спільноти, блоги, тематичні форуми, соціальні мережі стають середовищем для формування горизонтальних зв'язків, солідарності, взаємодопомоги, що є підґрунтям соціальної згуртованості [3]. Інтернет-флешмоби, челенджі, цифровий активізм сприяють розвитку відчуття належності до певної групи. Разом із тим, існують і ризики: ізоляція від реального соціуму, участь у деструктивних онлайн-групах, зниження рівня емпатії. Тому роль соціальних працівників, педагогів, психологів полягає у формуванні навичок критичного мислення, відповідальної цифрової поведінки та підтримці конструктивного онлайн-спілкування. Інтернет-культура – це сукупність норм, цінностей, традицій, символів, форм спілкування та взаємодії, що виникають і поширюються в цифровому середовищі.

Для молоді онлайн-простір – це не лише засіб розваги, а й важлива платформа для соціалізації, самореалізації та ідентифікації. Цифрові технології суттєво зміню-

ють механізми включення молодих людей у суспільне життя, відкриваючи нові форми взаємодії та співпраці.

Цифрові спільноти, блоги, тематичні форуми, соціальні мережі стають середовищем для формування горизонтальних зв'язків, солідарності, взаємодопомоги, що є підґрунтям соціальної згуртованості. Соціальна згуртованість у цифровому середовищі проявляється через почуття належності до певної групи, підтримку колективних цінностей та активну участь у спільних онлайн-ініціативах.

Серед практичних методів формування соціальної згуртованості засобами інтернет-культури можна виокремити такі:

Організація соціальних онлайн-кампаній та флешмобів. Соціальні ініціативи в мережі (екологічні, волонтерські, освітні) залучають молодь до колективної діяльності, що сприяє формуванню спільних цілей і взаємної відповідальності.

Модерація молодіжних онлайн-платформ. Створення та підтримка безпечних і відкритих для діалогу онлайн-майданчиків, де молодь може вільно висловлювати свої думки, ділитися досвідом, брати участь у спільних проєктах.

Цифрове волонтерство. Залучення молоді до онлайн-волонтерства (створення освітнього контенту, підтримка інформаційних кампаній, дистанційна допомога іншим), що формує почуття соціальної відповідальності та взаємної підтримки.

Інтеграція елементів гейміфікації. Використання ігрових елементів у соціальних та освітніх онлайн-проєктах (наприклад, платформи з балами за командну активність, челленджі з колективними завданнями), що стимулює співпрацю та групову взаємодію.

Інтернет-форми творчого самовираження. Заохочення до участі у творчих конкурсах, онлайн-фестивалях, блогінгу, спільному створенні цифрового контенту (відео, подкасти, меми, графіка), що розвиває почуття спільної ідентичності.

Освітні вебінари та тренінги з цифрової етики. Проведення навчальних заходів щодо безпечної та етичної поведінки в інтернеті, формування навичок конструктивного діалогу, розпізнавання дезінформації, запобігання кібербулінгу.

Підтримка цифрового активізму. Сприяння участі молоді в інтернет-ініціативах, пов'язаних із захистом прав людини, гендерною рівністю, інклюзією, протидією дискримінації. Це формує ціннісно-орієнтовану згуртованість.

Ці та інші методи сприяють молоді не лише знаходити друзів та однодумців, але й розвивають комунікативні, емоційні та соціальні навички, необхідні для життя у плюралістичному суспільстві. Водночас слід враховувати потребу в постійному супроводі та фасилітації цього процесу з боку фахівців – педагогів, соціальних працівників, психологів.

Отже, в умовах інтенсифікації використання Інтернету в суспільному середовищі питання формування Інтернет-культури, яка сприяє всебічному розвитку інтелектуального та креативного потенціалу молоді, налагодженню конструктивних та міцних комунікацій з аудиторією залишається актуальним, а її потенціал в контексті формування соціальної згуртованості потребує подальшого детального вивчення [1; 2].

ЛІТЕРАТУРА

1. Овчарук О. В. Цифрова компетентність молоді: виклики й можливості. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2020. №2(76).
2. Побірченко Н. С., Левчук Л. Т. Соціалізація молоді в цифровому середовищі: виклики для освіти. *Педагогічна думка*. 2021.
3. Поясок Т., Беспарточна О. Формування культури інтернет-комунікації у майбутніх економістів. *Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*. 2019. Т. 2. С. 11–16
4. Campbell H.A. *Digital Religion: Understanding Religious Practice in New Media Worlds*. New York: Routledge, 2013.

МЕНТАЛЬНИЙ ФІТНЕС ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ЗАЛУЧЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ДО ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасний світ характеризується стрімким темпом життя, інформаційним перевантаженням, зростаючим рівнем стресу та психоемоційним напруженням, що особливо відчутно для здобувачів вищої освіти. Студентське життя, окрім академічних викликів, пов'язане з адаптацією до нового середовища, соціальним тиском, фінансовими труднощами та невизначеністю майбутнього, що часто призводить до зниження рівня рухової активності, нездорового харчування та порушення сну. Після початку повномасштабного вторгнення російської федерації ці негативні тенденції тільки посилились. Традиційні підходи до формування здорового способу життя, що здебільшого акцентуються на руховій активності та раціональному харчуванні, часто виявляються недостатніми для здобувачів вищої освіти, оскільки ігнорують важливий психоемоційний та когнітивний компонент здоров'я [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9].

Для формування здорового покоління, зацікавленості здобувачів вищої освіти до занять фізичним вихованням та мотивацію вести активний і здоровий спосіб життя необхідно впроваджувати в навчальний процес нові фітнес-технології із застосуванням сучасних та популярних видів фізичної активності. У цьому контексті ментальний фітнес, що інтегрує практики «розум-тіло» набуває особливого значення. Він пропонує інноваційний підхід до зміцнення здоров'я, що не лише покращує фізичний стан, а спрямований на розвиток емоційної регуляції та стресостійкості, а також формує усвідомлене ставлення до власного благополуччя. Ця інтегрована система практик поєднує фізичні вправи з елементами усвідомленості, дихальними техніками та медитативними практиками. Фітнес-індустрія повернулася до зосередженості на розумі та тілі, як єдності – більш спокійні, більш інтроспективні, вишукані та інтегровані системи вправ та рухів. Відбувся сплеск популярності таких напрямків ментального фітнесу, як йоги та системи Пілатес, з акцентом на дбайливому тренуванні тіла, а не покаранні його, і знову зосередили увагу на силі зв'язку між розумом і тілом [3, 4, 6, 7, 12, 13].

Заняття Пілатесом та фітнес-йогою як показують результати наукових досліджень, позитивно впливають на розвиток кардіореспіраторного фітнесу, здоров'я серцево-судинної системи. Пілатес та йога допомагає людям змінити поведінку на ту, що сприяє здоров'ю та породжує позитивні переконання щодо нього. Заняття з фітнес-йоги значно зменшують рівень тривоги та депресії [3, 4, 10, 11, 12, 13].

Такі програми ментального фітнесу, як Пілатес та йога є ефективним засобом не лише для зниження стресу, покращення психоемоційного та фізичного стану, а й для формування стійкої внутрішньої мотивації до здорового способу життя, що є ключовим у довгостроковій перспективі. Тобто впровадження ментального фітнесу в освітній процес закладів вищої освіти може стати потужним інструментом для залучення

здобувачів до активного способу життя, підвищення їхньої академічної успішності та покращення якості життя в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воловик, Н. І., & Підвальна, О. В. (2025). Ефективність фітнес-йоги для зниження рівня стресу здобувачів у закладах вищої освіти в умовах воєнного стану. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15, (3К(188), 90-93.* [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.03k\(188\).18](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.03k(188).18)
2. Воловик І., Підвальна О. Застосування фітнес-йоги для поліпшення ментального здоров'я здобувачів у закладах вищої освіти в умовах воєнного стану. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XVIII: Методологічні інновації в дослідженнях і викладанні: від теорії до практики. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2025. С. 187–189.
3. Воловик Наталія. Основи фітнес-йоги: навч. посіб. для студентів закладів вищ. освіти. Київ: Вид-во УДУ ім. Михайла Драгоманова, 2024. 163 с.
4. Воловик Наталія. Пілатес: навч. посіб. для студентів закладів вищ. освіти. Київ: Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. 183 с.
5. Воловик Наталія. Фітнес-йога: «Привітання сонця»: навч.-метод. посіб. для студентів закладів вищ. освіти. Київ: Вид-во УДУ ім. Михайла Драгоманова, 2025. 52 с.
6. Воловик Наталія. Фітнес-йога для здоров'я попереку: навч.-метод. посіб. для студентів закладів вищ. освіти. Київ: Вид-во УДУ ім. Михайла Драгоманова, 2025. 69 с.
7. Воловик Наталія. Фітнес-йога для правильної постави: навч.-метод. посіб. для студентів закладів вищ. освіти. Київ: Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2025. 77 с.
8. Воловик Н. І., Підвальна О. В. Застосування занять з фітнес-йоги для зниження рівня стресу здобувачів у закладах вищої освіти в умовах війни. Наука та освіта в умовах викликів сьогодення: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції/ Міжнародний гуманітарний дослідницький центр (Чернігів, 25 лютого 2025 р). Research Europe, 2025. С. 274-277.
9. Воловик Н.І. Підвальна О.В Ефективність фітнес-йоги як засобу створення здоров'язбережувального середовища в закладах вищої освіти в умовах війни. Матеріали VII Міжнародного симпозіуму «Освіта і здоров'я підростаючого покоління»: 36. наук. Праць. Ч 1 / За ред. Білик В.Г. Вип. 7. К.: Алатон, 2025. С. 54-57.
10. Cramer H, Lauche R, Haller H, Steckhan N, Michalsen A, Dobos G. Effects of yoga on cardiovascular disease risk factors: a systematic review and meta-analysis. *International journal of cardiology*. 2014 May 1;173(2):170-83.
11. Fernández-Rodríguez, R., Álvarez-Bueno, C., Ferri-Morales, A., Torres-Costoso, A. I., Cavero-Redondo, I., & Martínez-Vizcaino, V. (2019). Pilates Method Improves Cardiorespiratory Fitness: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Journal of clinical medicine*, 8(11), 1761.

12. Cramer, H., Lauche, R., Klose, P., Lange, S., Langhorst, J., & Dobos, G. J. (2017). Yoga for improving health-related quality of life, mental health and cancer-related symptoms in women diagnosed with breast cancer. *The Cochrane database of systematic reviews*, 1(1), CD010802.
13. Lim, E. J., & Hyun, E. J. (2021). The Impacts of Pilates and Yoga on Health-Promoting Behaviors and Subjective Health Status. *International journal of environmental research and public health*, 18(7), 3802. <https://doi.org/10.3390/ijerph18073802>

ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ЯК ІНСТРУМЕНТУ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Сучасне суспільство переживає стрімкі трансформації, зумовлені глобалізацією, розвитком інформаційно-комунікаційних технологій та цифровізацією освітнього процесу. Традиційні моделі навчання дедалі більше доповнюються новими формами, зокрема – неформальною освітою, що забезпечує можливість безперервного розвитку особистості впродовж життя. Важливу роль у цьому відіграють соціальні мережі, які з комунікативного середовища перетворюються на ефективний інструмент неформального навчання. Неформальна освіта, за визначенням ЮНЕСКО, охоплює освітні процеси поза межами офіційних інституцій, проте має системний, цілеспрямований характер. Використання соціальних мереж у цьому контексті відкриває нові можливості для розвитку особистості, самоосвіти та професійного вдосконалення педагогів та здобувачів освіти.

Поняття неформальної освіти трактується як організований процес набуття знань, умінь і навичок поза межами формальної системи освіти (заклад загальної середньої освіти, університет тощо), який має гнучку структуру, добровільний характер і спрямований на розвиток компетентностей особистості. На відміну від формальної освіти, неформальна не передбачає стандартизованої сертифікації, але забезпечує високу мотивацію учасників і швидке реагування на зміни у суспільстві.

Соціальні мережі – це вебплатформи, які забезпечують можливість створення, обміну та поширення контенту користувачами, а також комунікації у спільнотах. Найпопулярнішими серед них є Facebook, Instagram, TikTok, YouTube, LinkedIn тощо. Вони формують новий освітній простір, у якому знання циркулюють через мережеву взаємодію, обговорення та спільну творчість.

Розглянемо потенціал соціальних мереж у неформальній освіті:

Доступність і масовість. Соціальні мережі долають бар'єри часу й простору, забезпечуючи рівний доступ до освітніх ресурсів для широкого кола користувачів.

Інтерактивність. Мережеве середовище дає змогу взаємодіяти між викладачами, експертами та здобувачами освіти у форматі дискусій, коментарів, стрімів, вебінарів.

Персоналізація навчання. Алгоритми соцмереж дозволяють підбирати контент відповідно до інтересів користувача, що підвищує ефективність самоосвіти.

Візуалізація та мультимедійність. Відео, інфографіка, інтерактивні пости сприяють кращому засвоєнню матеріалу й залученню молоді до навчання.

Формування професійних спільнот. Наприклад, у Facebook функціонують групи педагогів, науковців, митців, де обговорюються методики, ресурси, сучасні тренди освіти.

Мотиваційний аспект. Соціальні мережі створюють середовище підтримки, заохочення до навчання через публічність результатів, лайки, коментарі, обмін досвідом.

Приклади застосування соціальних мереж:

YouTube – як вільна відеоплатформа для самоосвіти (освітні канали, лекції, курси, наукові блоги).

Facebook-групи – для обговорення професійних тем, обміну методичними матеріалами, організації онлайн-подій.

LinkedIn Learning – платформа професійного розвитку, що інтегрована у соціальну мережу.

TikTok-освіта – короткі освітні відео для популяризації науки серед молоді.

Основні переваги соціальних мереж – гнучкість і доступність навчання, розвиток цифрової компетентності, можливість інтеграції формальної та неформальної освіти, швидке оновлення інформації.

Ризики соціальних мереж – поверховість знань через фрагментарність контенту, інформаційне перевантаження, маніпуляції та недостовірність джерел, залежність від соціальних мереж.

Використання соціальних мереж у неформальній освіті потребує педагогічного супроводу, критичного мислення користувачів та інформаційної грамотності.

Соціальні мережі стають важливим інструментом неформальної освіти, який розширює межі традиційного навчання, сприяє самоосвіті та формуванню компетентностей XXI століття. Ефективність їх використання залежить від педагогічної культури користувачів, уміння критично оцінювати інформацію та використовувати цифрові ресурси з навчальною метою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. П. Освіта в умовах інформаційного суспільства. Київ: Знання України, 2020. 212 с.
2. Драч І. Д. Неформальна освіта в контексті концепції навчання впродовж життя. *Освітологічний дискурс*. 2021. № 3. С. 45–53.
3. Чернишова О. В. Соціальні мережі як платформа неформальної освіти молоді. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2022. № 6 (92). С. 112–120.

MODERN TECHNOLOGIES FOR DISTANCE LEARNING

In the contemporary era, education is becoming increasingly interconnected with information and communication technologies. The rapid development of the digital society and globalisation processes necessitate new approaches to the organisation of education. Distance learning is becoming increasingly significant, as it facilitates the overcoming of spatial and temporal limitations, thereby providing access to knowledge for a diverse range of learners. The utilisation of distance learning technologies within the educational process in the 21st century has emerged as a significant innovation in the academic sphere across numerous countries, particularly in the delivery of distance learning courses. Consequently, research into the role of distance learning technologies, particularly in enhancing educational quality, has been among the most significant and prioritized areas in pedagogical science in recent years. The development of educational distance learning technologies aims to improve the overall effectiveness of the educational process. However, in the current environment, a growing gap is emerging between the rapid spread of distance learning technologies and the ability of teachers and students to apply them effectively in the learning process [1].

It is essential to note that the concept of 'distance learning' and related categories are interpreted based on their general understanding as an activity that involves the use of online technologies and resources [2]. It is therefore essential to examine the technologies employed in distance learning, particularly with the aim of identifying their advantages and continuing to utilize them for blended learning or online support in face-to-face classes, among other applications.

The implementation of contemporary technologies facilitates the structuring of distance learning in the following manner: educators establish online communication with their students by using online services such as Google Classroom or Khan Academy. Teachers use these online services to publish teaching materials and assignments, check students' work, and provide feedback. In addition to the online services mentioned above, which are used in distance learning, teachers can also meet with their students using online video conferencing platforms such as Google Meet or Zoom. It has been observed that some pedagogues utilise online services for the delivery of entire lectures, whilst others employ them for the purpose of assessing students' comprehension of the material. The use of Zoom, Google Meet, or any other live virtual conferencing platform may vary among different teachers, but they are also essential tools for distance learning. The implementation of the Moodle online platform facilitates the technical organization of distance learning, thereby enabling a balanced integration of theoretical concepts and practical applications, as well as a diverse array of tasks. Teachers can conduct classes according to the schedule, monitor student attendance, and record entries in online grade books. This type of online platform offers students the opportunity to view presentations on specific subjects, take tests, independently study additional theoretical material, complete

assignments for independent work, discuss challenging issues on forums, and more [3]. The primary benefits of utilising Moodle for the organisation of distance learning include system flexibility, convenience, modularity, interactivity, various forms of knowledge assessment, progress reports, and event planning.

The Moodle distance learning platform comprises two categories of electronic resources. Firstly, there are resources for delivering content to students, including electronic lecture notes and structured recommendations. Secondly, some resources ensure the consolidation of educational material, the formation of competencies and skills, self-assessment, and evaluation of the academic achievements of higher education seekers. Examples of such resources include assignments, tests, and questionnaires.

Advantages and disadvantages of distance learning. The significant benefits of distance learning include the ability to study at any time and from any place, studying without interrupting other activities, learning at one's own pace, access to educational materials, and increased mobility.

However, distance learning also has its disadvantages: strong motivation is required, practical skills and abilities are lacking, it is not suitable for developing communication skills, and there is the problem of student identification.

The increased use of distance learning technologies improves the effectiveness of the educational process. This largely depends on teachers' willingness to implement distance learning and students' desire to study in this environment.

REFERENCES

1. Алієв Х. М. Технологія дистанційного навчання студентів педагогічного університету в процесі фахової підготовки: теоретичний аспект. *Педагогіка та психологія: зб. наук. пр.* / Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди ; за заг. ред. І. Ф. Прокопенка, Т. Золотухіної. Харків: ХНПУ, 2018. Вип. 57. С. 11–20.
2. Gavrilova L., Katasonova J. Theoretical Aspects of Distance Learning in Ukraine. *OD*. Mar. 2017. Pp. 168–182.
3. Rebukha L., Polishchuk V. Ukrainian Society and Covid-19: the Influence of the Pandemic on Educational Processes in Higher School. *Postmodern Openings*. 2020. № 11(2). P. 120–127. URL: <https://doi.org/10.18662/po/11.2/165>

KONTEKSTY NIEBEZPIECZEŃSTWA TECHNOLOGII INFORMACYJNYCH W PROCESACH EDUKACYJNYCH

Ranga technologii informacyjnych, a szczególnie internetu (sieci) stwarza wciąż nowe wyzwania dla nauki o dojrzałej już hybrydzie tradycyjnych form i uwarunkowań codziennego życia. Ta przestrzeń funkcjonowania młodych osób wymaga by tę hybrydę wzmocniła szkoła o kompletną wiedzę w zakresie bezpieczeństwa teleinformatycznego. Walka o fizyczne i informacyjne bezpieczeństwo jest i pozostanie główną częścią ceny jaką już płaci «usieciowienie» cywilizacji. Początek owej walki w szczególności powinien obejmować instytucjonalne i pozaszkolne kształcenie młodych ludzi. Potrzebę tę wskazują zasygnalizowane dalej fakty o ogromnych kosztach zaniedbań w zakresie wiedzy i jej stosowania odnośnie bezpieczeństwa teleinformatycznego [1; 12]. Idzie tu o wiedzę na dwóch płaszczyznach, pierwszej – niedoskonałości infrastruktury teleinformatycznej – powszechnie stosowanego sprzętu i oprogramowania, które bywa hakerskim powrotem do systemów i treści zgromadzonych w komputerach wszystkich pokoleń użytkowników Sieci [20; 23] oraz drugiej – nieumiejętnego korzystania z zasobów informacyjnych i usługowych (w tym komunikacji) internetu. Wymiar owych niebezpieczeństw dawno przekroczył skalę pojedynczych komputerów, z których korzystają uczniowie i ich nauczyciele, a także korporacje i urzędy państwowe na wszystkich szczeblach.

O wadze problemu bezpieczeństwa IT świadczy m.in. Ustawa z dnia 30 sierpnia 2011 r., która uznaje cyberprzestrzeń (przestrzeń przetwarzania i wymiany informacji tworzoną, przez systemy teleinformatyczne) za potencjalny powód wprowadzenia stanu wojennego w Polsce. Jednocześnie powszechnie akceptowane zaniedbania/zaniechania w tym zakresie, już na poziomie obowiązujących wytycznych edukacji w tym zakresie [25; 29], dopiero są zauważane po spektakularnych kłopotach z regulacjami «ACTA» [17].

Doświadczenia dowodzą, iż w zakresie bezpieczeństwa teleinformatycznego w pierwszej kolejności ważna jest wiedza o zagrożeniach wynikających z ataków na komputery indywidualnych użytkowników Sieci, które najczęściej polegają na złamaniu zabezpieczeń zasobów, którymi dysponuje użytkownik lub wykonywanych przez niego transakcji. Wykorzystywane są do tego celu takie zabiegi jak m.in.:

- zgadywanie hasła użytkownika (*Brute force*). Jest to atak łatwy do wykrycia i zablokowania przez użytkownika komputera lub sieci lokalnej np. w szkolnej pracowni,
- podsłuchiwanie hasła – przed podsłuchem zabezpieczają hasła jednorazowe i (w krótkim okresie) maskowane,
- phishing – przekierowanie użytkownika na fałszywą stronę i wyludzenie jego listy haseł lub innych poufnych informacji,
- podsłuchiwanie lub sfalszowanie transmisji danych między użytkownikiem a innym komputerem (*Man-in-the-middle*),

- socjotechnika – przekonanie użytkownika, żeby sam wyjawiał hasło lub wykonał niebezpieczną operację. Chroni przed tym jedynie świadomość zagrożeń – wynik poprawnej edukacji w tym zakresie,

- ataki zewnętrzne – przechwycenie kart z hasłami, podsłuchanie sieci GSM, wyłudzenie duplikatu karty SIM.

Rozmiar zasygnalizowanych wyżej zagrożeń szybko zwiększany jest przez powszechność technologii bezprzewodowego dostępu do internetu (urządzenia mobilne i publiczne hotspoty) – szczególnie wśród młodych ludzi. W ramach obrony przed zagrożeniami infrastrukturalnymi wyróżnia się następujące rodzaje ochrony: fizyczną, elektromagnetyczną, kryptograficzną, transmisji i ochronę dostępu do urządzeń lub sieci teleinformatycznych [27]. Tematyka ta obejmuje wiele ważnych, zaniedbywanych w edukacji szkolnej, podstawowych problemów nauczania w zakresie IT: firewalle, osobista identyfikacja, kryptografia, zabezpieczenie antywirusowe (pakiety bezpieczeństwa). Zagadnienia te, uzupełnia bogata lista treści dotyczących bezpiecznego operowania informacjami. Idzie tu o integralność danych (zabezpieczenia niezmienności danych), poufności danych i ich autentyczność (pewność, że informacje otrzymywane z Sieci są od osób, które się za nie podają), a także dostępność, rozliczalność i niezawodność. Kluczowy w podstawowej edukacji jest współcześnie, bezpośrednio związany z operowaniem informacją, podpis elektroniczny [5].

Odrębną problematyką bezpieczeństwa IT jest, praktycznie nieobecny w edukacji szkolnej, problem zagrożeń wynikający z czynnej obecności młodych ludzi w Sieci, a szczególnie ich aktywność w sieciach społecznościowych. Z badań obejmujących 24 kraje, w tym Polskę, wynika, iż ponad 70% dzieci miało negatywne doświadczenia w Sieci. Przeważająca większość nauczycieli (91%), dzieci (84%) i rodziców (83%) uważa, że szkoły powinny w maksymalnym stopniu korzystać z Internetu. Jednocześnie 4/5 nauczycieli zgadza się, że w szkołach potrzebna jest solidniejsza edukacja w dziedzinie bezpieczeństwa w Internecie [24].

Niedocenionym, niedostatecznie edukowanym problemem jest anonimowość w internecie. Poza poczuciem anonimowości, prywatności, sprzyja ona, hakerom, spamerom, pedofilom i innym przestępcom korzystającym ze swobód wirtualnego świata. Stwarza warunki do popełniania szeregu przestępstw, w dużej części wynikających z poczucia bezkarności będącej pochodną anonimowości.

Jednym z podstawowych zagrożeń w Sieci jest utrata prywatności - nieświadome udostępnianie informacji o sobie, które w krańcowych przypadkach doprowadza do tak zwanej kradzieży tożsamości. Dane te tworzą głównie informacje, dostępne w portalach społecznościowych (Facebook, Instagram, Blip, czy też na Allegro itp.). Są to m.in. zdjęcia, które automatycznie rozpoznawane, stwarzają nową ścieżkę do inwigilacji także osób, które nie są zarejestrowane w portalach, a są na nich zamieszczone ich zdjęcia w towarzystwie użytkowników określonego portalu. Komplet dostępnych w sieci danych o fotografowanym jest dostępny w Sieci i podlega szczegółowej analizie. Np. *PittPatt face-recognition* to oprogramowanie rozpoznające na Facebooku lub *SceneTap* – rozpoznawanie postaci (nie twarzy). Facebook – *Tag Suggestions* – rozpoznaje twarze przyjaciół i przyporządkowuje ich imiona.

O dwubiegunowym potencjale Sieci – jej niewątpliwych wartościach i zagrożeniach – stanowi doskonałość dynamizmu operowania informacją oraz ilość i trwałość przechowywanej w Internecie informacji. Sieć nie zapomina informacyjnych wybrzków młodych ludzi. Szacuje się, iż 75% specjalistów HR ocenia kandydatów do pracy wg informacji z Sieci – wynik: 70% odrzuconych zgłoszeń i aplikacji [26].

Należy podkreślić, iż w parze ze wzrostem informacji o uczestnikach wirtualnego świata – głównie w portalach społecznościowych – nie idzie świadomość praktycznie niedostępnych narzędzi do usuwania tych informacji [28].

Kolektywizm – Autorytet Sieci. Innym, nadzwyczaj istotnym, aspektem bezpieczeństwa korzystania z Sieci jest pokładane w niej zaufanie co do uzyskanych z Internetu informacji. W znaczącej części są one moderowane lub wręcz cenzurowane, ograniczając wiarygodność dostępnych tam informacji.

Autorytet Sieci budowany jest na bazie idealistycznego przekonania o demokracji tworzenia i udostępniania informacji, kreowania (nie zawsze prawdziwych) przekonań, iż jesteśmy i będziemy konsultowani na temat wszystkiego, cały czas, a wynik tych konsultacji jest najważniejszy. Coraz intensywniej, najlepiej rangowane/oceniane w Sieci materiały będą rozsyłane przez pocztę/newslettery/RSSy, muzyka warta kupowania będzie dziełem piosenkarzy, na których najczęściej głosowano na stosownych portalach, kolejna książka do czytania będzie tą, którą najczęściej kupowali inni i jej tytuł jest wyświetlany największymi literami w obłoku tagów, media będą publikowały wyłącznie to co najpopularniejsze w «Tweeterze», «Blipie» czy na innym wirtualnym forum szybkiej wymiany informacji. W nowej epoce, zbieranie opinii będzie odbywało się co kilka minut, a nie co kilka miesięcy czy lat.

W rezultacie zasygnalizowanego kolektywizmu stwarzającego autorytet Sieci, następuje wzrost zaufania do wszystkiego co jest w Internecie. Na niebezpieczeństwo owych złudzeń (wartość zasobów sieciowych) wskazują m.in. wyniki pracy wyszukiwarek. Poza niemal powszechnie znanym sponsoringiem, ograniczoną (przypadkowo lub nieprzypadkowo) liczbą indeksowanych źródeł, tendencyjności wyszukiwarek dowodzą badania – rezultaty wyszukiwań: *fałszywe – pozytywne*. Dotyczy to sytuacji, gdy wyraz kluczowy ma wiele znaczeń, a wyniki wyszukiwań wskazują treści niezwiązane z poszukiwanym terminem i intencją szukającego. Podobnie jest z wynikami określanymi jako *fałszywe – negatywne*. Powodują one bardziej poważne błędy w procesie poszukiwań, obejmują wyniki poszukiwań zgodnie ze zbyt precyzyjnym interpretowaniem słowa kluczowego. Skutkiem tego jest ograniczenie wyszukiwanych zasobów, gubienie, pomijanie ich wartościowych części [3]. Poglębione badania wskazują na dodatkowy aspekt – dokładność przeszukiwania zawartości cyfrowych zasobów informacyjnych. Sygnalizują one pewną tendencyjność procedur przeszukiwania materiałów. Wynika ona z przypadków, ale także ze świadomej ingerencji edytora. Pomijając zasadność cenzurowania wyników poszukiwań (np. treści obraźliwe, niezgodne obyczajami, a nawet niezgodne z polityką państwa), stwarza to podstawę do ostrożnej oceny wiarygodności uzyskiwanych za pośrednictwem wyszukiwarek materiałów. Dowodzi tym samym słuszności tezy o istnieniu ryzyka tendencyjności narzędzi służących do przeszukiwania zasobów informacyjnych. Dystans wobec funkcjonowania wyszukiwarek podkreśla

problem strategii poszukiwań, dialogu z Siecią. Obfitość uzyskiwanych wyników zamazuje niebezpieczeństwo braku obiektywizmu wyszukanych informacji. Prowadzi to do zbytniego polegania na precyzji maszyn, a także ustalonych przez twórców wyszukiwarek algorytmach wyszukiwań i wartościowań, a w sumie do tendencyjności. Znaczącą implikacją jest ograniczenie wiarygodności m.in. archiwalnych wydań prasy w poszukiwaniu tego samego słowa kluczowego w tych samych źródłach, ale udostępnianych przez innych – wyszukiwania dają rozbieżne wyniki. Ponadto zasoby cyfrowe dostępne online są znacznie ograniczone czasowo, zawierają w większości bieżące wydania, obejmują tylko niewielki okres wstecz.

Zasoby sieciowe, ich bogactwo, wskazują na konieczność edukacji w zakresie dystansu, krytycyzmu do treści umieszczanych w Internecie. Brak wiedzy o rzeczywistych wartościach zasobów sieciowych, umiejętności krytycznego ich wykorzystania, to ważna część wyzwania edukacyjnego o bezpieczeństwie w Sieci. Dowodem tego jest jeszcze niezdefiniowane zjawisko sieciowego prowokowania, głównie młodych ludzi, do wcześniej nieznanych zachowań związanych z wymianą i upowszechnianiem multimedialnych informacji. Następuje przenoszenie zachowań relacji: młody człowiek – Sieć (np. gry sieciowe) do świata rzeczywistego, gdzie realna osoba traktowana jest jako Sieć.

Idealistycznym założeniem kolektywizmu sieciowego, jest wspomniane wcześniej poczucie obiektywizmu i poleganie na opinii sieciowej. Świadomość nieprawdziwości tej opinii jest śladowa, a edukacja tego dotycząca praktycznie nie istnieje. Poza komercjalizacją potencjału Sieci, Web 2.0 kreuje świat przeciętności, zastępuje rzeczywistość, spekulacjami nierzadko bazującymi na niesprawdzonych faktach i opiniach. Z drugiej strony wspomniana łatwość korzystania z tego typu zasobów, ufność w ich prawdziwość, zachęca do traktowania jako gotowe rozwiązanie zastępujące wysiłek intelektualny w procesie poznawania rzeczywistości i rozbudzania kreatywności. Fragmentaryczność i bieżące potrzeby stają się normą. Sieć zachęca do niemyślenia, czego przykładem jest wymowny tytuł książki o narzędziach przekazywania informacji w Sieci S. Kruga: «Nie każ mi myśleć» [21].

Materiały w internecie są czytane szybko, fragmentami, bez refleksji. Wszechobecność chatów, maili, rosnąca popularność Naszej Klasy, Twittera, Grona, Facebooka czy YouTube i wielu innych sieciowych usług spowodowały, iż szybkość i skuteczność stały się jeszcze ważniejsze. Uczniowie stają się bardziej niecierpliwi. Skłonni są do akceptowania niedoskonałej, ale natychmiast dostępnej informacji.

Mamy do czynienia ze specyficznym postdarwinizmem, gdzie naturalny bieg rzeczy zastępuje nieuzasadniony wyścig z czasem w niezdefiniowanym celu. Poklask i pieniądze zdobywają paczłorki wirtualnego świata. Np. oryginalny algorytm odczytuje odpowiednie fragmenty książek zgromadzonych w pamięciach komputerów Amazona, a następnie łączy je, by w efekcie uzyskać nową pozycję. Korzystając z tej procedury, Philip M. Parker «napisał» 200 tys. książek [4].

Sztuką staje się nauczanie umiejętności oceny kontekstu i autorytetu Sieci. Zamiast czytania całego materiału, będącego przedmiotem nauki, zdobywania rzetelnej wiedzy coraz większą liczbę osób satysfakcjonuje bezpośrednie przejście do podsumowania. Przestaje być ważny kontekst, subtelności pełnego tekstu. Naturalny dotychczas kontakt

międzyludzki z udziałem nauczyciela – między mistrzem i uczniem – zostaje bezpowrotnie gubiony. Mało ważne jest, czy informacje zostały odpowiednio sprawdzone, w jakiej kolejności są przekazywane i skąd pochodzą. Uczący się przejmując od nauczyciela inicjatywę kształtowania struktury wiedzy i umiejętności – od podstaw (najczęściej lekceważonych) do umiejętności zadawania pytań, do kreowania nowego. Jednocześnie sieciowe kompetencje nauczycieli stają w konfrontacji z – zagrożeniem bezkarności «kopiuj/wklej» [5].

Widoczny jest edukacyjny populizm. W odniesieniu do edukacji, następuje marginalizowanie roli mistrza nauczyciela tworzącego trwałą, na dobrych podstawach, konstrukcję wiedzy – od fundamentów do twórczych zdolności uczniów. Oczekiwanie na populistyczny, samoregulujący się ład informacyjny w wirtualnym świecie jest w jawnej sprzeczności z ekstremalnymi sposobami jego wykorzystania w procesie edukacji (powielanie, ograniczanie kreatywności, fragmentaryczność).

Sieć, poprzez swój potencjał komunikacyjny, staje się wzmacniaczem, atomizowanych, trafniej kontrolowanych idei, informacji o osobach, partiach, grupach społecznych, religiach i całych narodach. Efekty stosowania *mush-upowej* technologii (informacyjne paczworki wirtualnego świata) traktowane są (niesłusznie) jako bardziej wartościowe od ich źródłowych fragmentów. Doskonalone algorytmy, autonomiczność maszyn – *diginetmedia* [10] – stają się kreatorami dostępnych w Sieci informacji i fikcyjnych, realnie angażujących światów [8].

Bezpośredni związek z utratą anonimowości ma tzw. cyberbullying – sieciowa nagonka. Sieć staje się ścianą szkolnej toalety [22] – ordynarnych hasel, krzywdzących opinii (anonimowy, popularny w USA Formspring). Czytanie ekstremalnych opinii, krzywdzących wypowiedzi (dotyczących wyglądu, zapachu, seksu) nawet o sobie, nie odstrasza czytelników – swoisty masochizm intelektualny. Jednocześnie ucieczka z wirtualnego świata praktycznie nie istnieje. Próby ucieczki i e-samobójstwa praktycznie są niemożliwe – czas życia danych zgromadzonych w Sieci praktycznie pozostaje poza wiarygodną kontrolą. Żłudną nadzieję dają kolejne usługi sieciowe oferując pomoc w szybkim i definitywnym/skutecznym usuwaniu swojej obecności w Sieci – Seppukoo.com i SuicideMachine.org.

Cyberbullying obejmuje użycie informacji i technologii informacyjnych takich jak portale społecznościowe, mail, komórki, komunikatory internetowe (IM), strony w celu wspomagania dyskusji, powtarzania, inicjowania, nieprzyjaznych zachowań osób lub grup z zamiarem uczynienia komuś krzywdy. Jest to zjawisko, które w wielu przypadkach doprowadza młodych ludzi do samobójczych zachowań. Idzie tu o wzmacniającą funkcję IT: «rewers» – negatywną siłę wirtualnego tłumu i anonimowych ataków na młodego człowieka. Cyberbullying obejmuje:

- złośliwe i powtarzające się nagabywanie, naprzykrzanie się, które może wywołać u ofiary poczucie zagrożenia. Obejmuje ono zachowania polegające na obsesyjnym śledzeniu, obserwowaniu albo kontaktowaniu się z inną osobą wbrew jej woli,
- podszywanie się po kogoś w celu skompromitowania,
- tworzenie opinii w publicznych miejscach wymiany informacji online,

- tworzenie i rozsyłanie tendencyjnych maili, ale także SMS-ów, wiadomości w portalach społecznościowych, na komunikatorach,
- kojarzenie w wyszukiwarkach niepochlebnych słów z nazwiskiem ofiary.

Niebezpieczeństwo, bezpośrednio dotyczące pokolenia uczniów w niemoderowanych chatroomach, często polega na nękanii o charakterze seksualnym. Najczęściej rozpoczyna się ono już po czterech minutach obecności dziecka w Sieci. O skali zagrożeń tego typu świadczą dane:

- 40% ma kontakt z treściami erotycznymi online
- 45% (12-17 lat) udostępnia swój telefon
- 58% (5-9 lat zaczyna korzystać z Sieci, 16% wcześniej)
- 64% zawiera znajomości przez Sieć [2; 5].

O wspomnianej sile Sieci, jej autorytecie i wpływanie na zachowania, szczególnie młodych, ludzi świadczą ekstremalne wydarzenia. 21-latek ze Strzegomia, po ukazaniu się filmu (YouTube – «zwierzenia szesnastolatki») na swój temat, popełnił samobójstwo (luty 2010). Podobnie: Gdańsk, Krasnystaw, 21-latek (wieś Zagórz, styczeń 2009) – samobójstwo na żywo, przed internetową kamerą (serwis Interia). 16-latek, Damian (X. 2009, Krasnopol) – komunikat w Sieci spowodował samobójstwo [16].

Szczególnie młodzi ludzie odczuwają nieznaną i niedocenianą jeszcze siłę wirtualnego wpływu, podatności emocjonalnej. Akceptują popularyzowane fałszywe, niekwestionowane przez nikogo idee. Dramatycznym tego przykładem są «Memory walls» – strony zadedykowane młodym ofiarom samobójstwa. Skutek – siedmioro, zachęconych wymową «Memory walls» młodych nastolatków popełniło samobójstwo [9].

Bezpośrednim skutkiem «obnażania informacyjnego» w Sieci są przestępstwa polegające na kradzieży osobowości – świadomym przekazaniu lub użyciu, bez prawnej zgody, opisu lub identyfikacji innej osoby z zamiarem popełnienia lub pomocy lub nakłaniania, każdej bezprawnej aktywności [13; 14].

Nowym wymiarem Sieci staje się tak zwany Cloud computing – stwarza nadzwyczajne możliwości zdalnego korzystania z potencjału IT, jednocześnie wprowadzając nowe zagrożenia [7].

W kontekście zasygnalizowanej specyfikacji zakresu podstawowej wiedzy w zakresie bezpieczeństwa teleinformatycznego warto zwrócić uwagę na dostępne narzędzia do monitorowania zachowań uczniów w szkole i poza szkołą. Idzie tu głównie o ich aktywność w wirtualnym świecie. Narzędzia te pozwalają na audyt oprogramowania, inwentaryzację sprzętu, blokowanie i zarządzanie nośnikami wymiennymi, kontrolę wydruków, analizę wykorzystywania komputerów, badania aktywności uczniów (w tym korzystanie z internetu), kontrolę rodzicielską, zrzuty ekranów, przechwytywanie klawiatury, blokady WWW.

Co dalej? Krystalizuje się nowy model funkcjonowania osób i całych społeczeństw. Nigdy wcześniej życie nie było tak uzależnione od technologii. Powstaje hybryda człowieka i wirtualnego świata. Rodzi to ważne współcześnie pytanie czy powinniśmy chronić część życia młodych ludzi, którą oddają każdego dnia technologii i ostatnio sztucznej inteligencji? Wydaje się, iż obecnie koniecznością jest edukacja, na równi z nauką o bogactwie informacyjnym i funkcjonalnej użyteczności IT i Sieci, o zagrożeniach

(bezpieczeństwie) i sposobach ich unikania w odniesieniu do narzędzi informatycznych (sprzęt i oprogramowanie) oraz do internetu. Nigdy w historii świata takiej edukacji nie było. Wskazuje to na wyzwania – wiedza jak i czego uczyć. Tymczasem widoczna jest powszechna zachęta, nakłanianie, wręcz instytucjonalne uczenie bezkrytycznego korzystania z komputerów i Sieci bez refleksji nad konsekwencjami czerpania, często iluzorycznych, korzyści z połączonych ze sobą komputerów. Technologia rozwiąże tylko część problemów bezpieczeństwa IT, pozostałym może zaradzić dobra edukacja i dobre prawo w wielorakich kontekstach bezpieczeństwa.

LITERATURA

1. Annual Study: U.S. Cost of a Data Breach, March 2011. Global Information Security Survey.
2. Chip, 05.V.2008.
3. Deacon, D. (2007), Yesterday's Paper and Today's Technology, Digital Newspapers Archives and «Push Button» Content Analysis, «European Journal of Communication» vol. 22, nr 1.
4. Gogołek, W. (2010), Komunikacja Sieciowa Uwarunkowania, kategorie i paradoksy, Warszawa.
5. Gogołek, W. (2012), Informatyka dla Humanistów, Warszawa.
6. <http://features.techworld.com/security/3219109/the-seven-deadly-sins-of-cloud-security/> [luty 2012]. <http://www.euractiv.pl/innowacyjnosc-i-kreatywnosc/wywiad/wodzimierz-gogolek-chmura-jest-dla-kadego-003149> [luty 2012].
7. <http://features.techworld.com/security/3219109/the-seven-deadly-sins-of-cloud-security/> [luty 2012].
8. <http://journals.tdl.org/jvwr/article/view/624/453>, s. 7 [luty, 2012].
9. <http://news.bbc.co.uk> [luty 2010].
10. <http://pl.wikipedia.org/wiki/Diginetmedia> [luty 2012].
11. <http://www.euractiv.pl/innowacyjnosc-i-kreatywnosc/wywiad/wodzimierz-gogolek-chmura-jest-dla-kadego-003149> [luty 2012].
12. <http://www.ey.com/GL/en/Services/Advisory/2011-Global-Information-Security-Survey---Into-the-cloud--out-of-the-fog> [luty 2012].
13. http://www.mcafee.com/us/threat_center/white_paper.html [luty 2012].
14. http://www.mcafee.com/us/threat_center/white_paper.html [luty 2012].
15. <http://www.nytimes.com/2010/05/06/us/06formspring.html?th=&emc=th&pagewanted=print> [maj 2010].
16. <http://www.papilot.pl>; <http://dziennik.pl> [luty 2010].
17. <http://www.premier.gov.pl/com:search/?phrase=acta> [luty 2012].
18. http://www.slais.ubc.ca/courses/libr500/04-05-wt2/www/D_Jackson/what.htm [luty 2012].
19. http://www.symantec.com/content/pl/pl/home_homeoffice/html/cybercrimereport/ [luty 2012].
20. Kowalczyk, A. (2012), Mobilne wirusy: Zagrożenie szybko rośnie, Chip II.
21. Krug, S. (2006), Nie każ mi myśleć, Gliwice.

22. Lewin, T. (2010), Teenage Insults, Scrawled on Web, Not on Walls May 5.
23. Majdaniec, J. (2011), Tryb bezpieczny w Windows, Chip IV.
24. Norton Cybercrime Report 2011.
25. Podstawa programowa z komentarzami. Tom 6, Edukacja matematyczna i techniczna; MEN, 2011.
26. Rosen, J. (2010), The Web Means the End of Forgetting, [w:] New York Times, July 19.
27. Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z 11.03.1999 r.
28. Sullivan, P. (2011), Negative Online Data Can Be Challenged, at a Price, [w:] New York Times, June 10.
29. The Global Information Technology Report 2010–2011, World Economic Forum, 2011.

WYZWANIA NAUCZYCIELA DO BEZPIECZNEJ EDUKACJI NA ŻYWO W OBLICZU SZTUCZNEJ INTELIGENCJI AI

Rozwój nauk i technologii komunikacyjnych pociąga za sobą tworzenie warunków do bezpiecznego korzystania z możliwości tkwiących w istocie sztucznej inteligencji. Sztuczna inteligencja AI (skrót AI pochodzi od nazwy angielskiej Artificial Intelligence). W kwietniu 2021 r. Komisja Europejska zaproponowała pierwsze unijne ramy legislacyjne dotyczące sztucznej inteligencji, klasyfikujące systemy AI, które mogą być używane w różnych aplikacjach, według ryzyka, jakie stwarzają dla użytkowników. Różne poziomy ryzyka niosą ze sobą mniej lub więcej obowiązków. W ramach strategii transformacji cyfrowej zachodzi konieczność regulacji sztuczną inteligencję (AI) w sposób zapewniający lepsze warunki do rozwoju i wykorzystania tej innowacyjnej technologii. Sztuczna inteligencja może przynieść wiele korzyści, ale może też wywoływać wielorakiej natury zagrożenia. W ostatnich latach dostrzega się coraz większe wniknięcie AI w obszarach edukacji i nauk o niej. W tym artykule zostaną zasygnalizowane kierunkowe wyzwania wobec nauczycieli w obliczu szans i zagrożeń AI w kontekście ciągłości i zmian w edukacji na różnych szczeblach.

Sztuczna inteligencja (AI) w edukacji ma potencjał, aby zrewolucjonizować sposoby kształcenia, oferując zarazem nowe narzędzia i metody dostosowane do indywidualnych potrzeb uczniów, a także w edukacji dorosłych, w tym osób przygotowujących się do pracy w zawodzie nauczyciela. Sztuczna inteligencja w edukacji to nie tylko nowoczesne narzędzia, ale także zmiana w podejściu do nauczania i uczenia się. Dzięki AI, szkoły mogą lepiej przygotować uczniów do przyszłości, w której umiejętności cyfrowe będą mieć znaczenie kluczowe.

Należy jednak pamiętać o wyzwaniach, które niesie ze sobą ta technologia. Szerokie zainteresowanie możliwościami sztucznej inteligencji prowadzi do dynamicznych poszukiwań w teorii i w praktyce. AI umożliwia dostosowanie materiałów edukacyjnych do indywidualnych potrzeb uczniów, co zwiększa efektywność kształcenia. Systemy oparte na AI mogą analizować postępy ucznia i sugerować odpowiednie materiały dydaktyczne.

Nauczyciele mogą korzystać z narzędzi AI do automatyzacji rutynowych zadań, takich jak ocenianie prac, co pozwala im skupić się na bardziej kreatywnych aspektach nauczania. AI może również generować materiały dydaktyczne, co oszczędza czas i zwiększa jakość lekcji.

Wśród wyzwań stawianych przed szeroko traktowaną edukacją na pierwszy plan wysuwają się:

Etyka i odpowiedzialność. Wprowadzenie AI do edukacji rodzi pytania o etykę, prywatność i odpowiedzialność za decyzje podejmowane przez maszyny. Ważne jest, aby nauczyciele i uczniowie byli świadomi tych zagadnień.

Cyfrowe wykluczenie. Wprowadzenie technologii AI do szkół, zwłaszcza w mniejszych miejscowościach, może pomóc w zmniejszeniu cyfrowego wykluczenia i wyrównywaniu szans edukacyjnych.

Niekontrolowany rozwój AI. Jednym z najbardziej niepokojących zagrożeń jest niekontrolowany rozwój AI, który może prowadzić do powstania superinteligencji – maszyny, której zdolności przewyższają te najlepszych ludzkich specjalistów w każdej dziedzinie. Bez odpowiednich środków kontroli, taka superinteligencja mogłaby działać w sposób niezgodny z interesami ludzkości, co ostatecznie może prowadzić do zagłady naszego gatunku.

Warto pamiętać, że wymienione zagrożenia nie są nieuniknione, lecz stanowią potencjalne niebezpieczeństwa związane z rozwojem sztucznej inteligencji. Aby uniknąć tych scenariuszy, niezbędne jest wprowadzenie odpowiednich środków regulacyjnych, etycznych i edukacyjnych, które pomogą zapewnić bezpieczny i odpowiedzialny rozwój AI.

Reforma systemu edukacji w dobie współczesnej stawia na porządku dziennym ewaluację jakości pracy nauczyciela. Obejmuje ona wydawanie opinii o wartości jego aktywności, poprzez systematyczne zbieranie i analizowanie informacji o niej, w kontekście znanych celów, kryteriów i wartości. Do celów ewaluacji jakości pracy należy: dostarczenie użytecznych wskaźników określających to, co jest dobre i winno być ulepszone. Ważna jest znajomość pozytywnych elementów pracy nauczyciela, by móc analizować i rozumieć istotę sukcesu; promowanie własnych możliwości i odpowiedzialności za efektywność swojej pracy; wprowadzenie takich form efektywności pracy nauczyciela, które będą pomocne i wykorzystane (zakłada się, że nauczyciele powinni wiedzieć jak posłużyć się danymi o swojej pracy dla celów jej udoskonalenia); określenie ponadczasowych trendów doskonalenia i efektywności pracy; gwarantowanie równych możliwości rozwoju uczniom; dążenie do własnego mistrzostwa pedagogicznego. Podstawą społeczeństwa wiedzy jest dobra edukacja szkolna. W tym zakresie wiele cennych zastosowań może przynosić mądre i odpowiedzialne stosowanie reguł AI. Ze względu na perspektywę jej osiągnięcia określamy ją mianem edukacji jutra. O jej funkcjonowaniu, uzyskiwanych przez uczniów wynikach kształcenia i wychowania dzieci i młodzieży, przebiegu i efektach reform oświatowych decyduje nauczyciel, jego predyspozycje i cechy osobowości oraz kwalifikacje ogólne i profesjonalne. Edukacja jutra nakłada na nauczyciela obowiązek nowego rozumienia procesu dydaktyczno-wychowawczego. Opiera się ono na takich jego cechach jak: ciągłość, wielowymiarowość, interaktywność. Uwzględnia też nowe wymiary edukacji. Chodzi o przygotowanie młodego pokolenia do: pluralizmu; demokracji; otwartości, tolerancji i szacunku dla innego środowiska naturalnego i kulturowego; równości, negocjacji i współistnienia; współdziałania i współpracy, odpowiedzialności; samodzielności myślenia i działania, dialogu.

O funkcjonowaniu szkoły, uzyskiwanych przez uczniów wynikach kształcenia oraz wychowania dzieci i młodzieży, przebiegu i efektach reform oświatowych decyduje nauczyciel [4; 7], jego predyspozycje i cechy osobowości oraz kwalifikacje ogólne i profesjonalne. *Szkola jest tyle warta, ile wart jest nauczyciel.* Te słowa wypowiedziane przez F.A.E. Diesterwega przed prawie 200 laty nic nie straciły na aktualności.

Jesteśmy świadkami mnożenia wiedzy o nauczycielskiej profesji, czynnościach i umiejętnościach związanych z pełnieniem przez niego pedagogicznych ról. Czy nauczyciel ma być przekaznikiem i popularyzatorem wiedzy, trenerem umiejętności, przewodnikiem, mędrcem, mistrzem, przyjacielem? W jakim stopniu powinien umieć sprostać każdej z tych ról? Wszystkie z nich są jego domeną w obliczu sztucznej inteligencji AI.

Nasuwa się pytanie: jakie wartości i cechy gwarantują nauczycielowi skuteczność i efektywność w jego aktywności dydaktyczno-wychowawczej wśród dzieci, młodzieży i dorosłych?

Z analiz wielu modeli kształcenia nauczyciela (najbardziej znane to: psychologiczny, techniczno-cybernetyczny, humanistyczny) wynika, że trudno jest wyprowadzić wzorzec nauczyciela XXI wieku. Z każdego z nich można czerpać elementy przydatne do kształtowania optymalnego wzorca. Najbardziej płodnym dla niego jest humanistyczna koncepcja zawodu. Ewoluuje ona w kierunku wielofunkcyjnego, wielowymiarowego, międzykulturowego i wielomodułowego (zblokowanego) modelu kształcenia kompetencji nauczyciela [3; 7].

Wraz z nowym rozumieniem edukacji zmianie ulegają jej cele. Dla nauczyciela edukacji jutra nadrzędnymi wobec celów są wartości. W edukacji państw Unii Europejskiej są nimi prawa człowieka (godność osoby), ochrona praw i swobód obywatela, praworządność demokratyczna, równość szans jednostek, zbudowanie «kultury pokoju», odrzucanie przemocy, poszanowanie innych ludzi, respektowanie praw mniejszości narodowych i etnicznych, solidarność międzyludzka, zrównoważony rozwój, ochrona ekosystemu, odpowiedzialność jednostkowa.

Brak jednolitego metodologicznego podejścia do określania wartości stanowi przeszkodę w porównywaniu i bilansowaniu badań pod względem uzyskanych rezultatów.

Dąży się, żeby aksjologia w życiu codziennym mieszkańców krajów członkowskich Unii Europejskiej ujawniała się w zwrotach: równość ludzi, wolność, tożsamość narodowa, poszanowanie rozumu i prawa, nienaruszalne, niezbywalne prawa, dobro wszystkich, otwartość na kulturę, demokracja, przejrzystość życia publicznego, sprawiedliwość, solidarność, odpowiedzialność.

Nauczyciela szkoły jutra charakteryzuje intelektualna i moralna gotowość głoszenia prawdy. Nie może nie umieć wychowywać dzieci i młodzieży w duchu pokoju, wolności, tolerancji, odpowiedzialności ekologicznej, norm prawnych, potrzeb humanistycznych, zgodności z ogólnoeuropejskimi, społecznymi standardami, normami i cnotami: «kardynalnymi» (roztropność, umiarkowanie, męstwo, sprawiedliwość), «teleologicznymi» (wiera, nadzieja i miłość), «dnia codziennego» (uprzejmość, punktualność, życzliwość, skromność, cierpliwość, wdzięczność, poczucie humoru). Ponadto do cnót tych należą: samodyscyplina, odpowiedzialność, wytrwałość, odwaga, lojalność, przyjaźń, uczciwość, praca, współczucie, tolerancja, patriotyzm [2; 4; 7].

Nośnikiem wartości nauczyciela jest poprawne posługiwanie się przez niego językiem ojczystym [5; 6]. *Ludzie, którzy mówią byle jak, na ogół równie nieporządnie myślą. Prymitywny, ubogi język uniemożliwia debatę publiczną oraz formułowanie i odbiór informacji. Może także dotyczyć relacji wysoko osobistych, w których braki językowe utrudniają przekazywanie fundamentalnych niejednokrotnie treści* [8].

Dawniej język traktowano jako środek udanego porozumiewania się. Współcześnie mówi się o nim jako narzędziu skutecznej komunikacji. Od anglicyzmów i dziwnych polsko-angielskich twórców językowych roi się w telewizji i prasie. Ostatnie lata to rozkwit Internetu, telefonii komórkowej, a ostatnio sztucznej inteligencji AI. Wraz z tym zrodziła się elektroniczna mowa, która odbiega od poprawnej polszczyzny.

Kalektwo językowe nie ominęło także szkół. Młodzież zbyt często w swoje wypowiedzi wplata obce słowa, bo tak podobno jest «trendy». Język ojczysty jest istotnym wyznacznikiem tożsamości narodowej. Dlatego trzeba wzmacniać wśród dzieci, młodzieży i dorosłych poczucie dziedzictwa kulturowego, w tym językowego.

Zmiany w edukacji wymagają trafnego określenia zadań dla systemu kształcenia nauczyciela. Na czoło wysuwa się przygotowanie nauczyciela o wysokich kompetencjach zawodowych, umiejętnościach gromadzenia i przetwarzania nowych informacji, podejmowania decyzji oraz skutecznego działania. Nie może mu być obca rozwinięta zdolność komunikowania się, nawiązywanie kontaktów i wpływanie na otoczenie, poprzez mistrzowskie opanowanie sztuki dialogu [7; 13],

Spółeczeństwo wiedzy stawia przed każdym z jego członków, a szczególnie wobec nauczyciela, wymóg posiadania wysoko rozwiniętej umiejętności komunikowania się, kooperacji społecznej, jak również umiejętności rozwiązywania konfliktów na drodze negocjacji [11; 13]. Wymaga ono odchodzenia od tradycyjnego modelu edukacji reprodukującej wiedzę ku komunikacyjnemu procesowi kształcenia, opartemu o metody aktywizujące, które sprzyjają efektywnemu nauczaniu i uczeniu się.

Strategią edukacyjną, a równocześnie wiodącą metodą komunikacji interpersonalnej jest dialog. Ta forma porozumiewania nauczyciela z uczniem wymaga pełnego otwarcia się uczestników procesu kształcenia, uwrażliwienia na osobę i sprawy tej drugiej strony, odrzucenia postawy egoistycznej, a tym samym przyjęcia empatycznej.

W literaturze przedmiotu rozróżnia się m.in. dialog poznawczy, który umożliwia wymianę informacji, służy poznaniu faktów, teorii, argumentów, praw. W dotarciu do treści wewnętrznego życia człowieka oraz zlikwidowaniu anonimowości, między edukującym a edukowanym, pomaga dialog egzystencjalny. Istnieje także dialog wewnętrzny, charakteryzujący percepcję ucznia wobec tekstu wygłaszanego przez nauczyciela, czy rozważania nad treściami podręcznika, co znacznie rozwija myślenie abstrakcyjne.

Starannie przygotowany przez nauczyciela i metodycznie przeprowadzony dialog w postaci dyskusji, pogadanki, czy też innych form, posiada wiele walorów dydaktycznych. Uczy głębszego rozumienia problemów, samodzielnego zajmowania stanowiska, operowania argumentami, liczenia się ze zdaniem innych, lepszego ich rozumienia. Sprzyja również klarowaniu się własnych przekonań i kształtowaniu poglądu na świat. W osiągnięciu wymienionych umiejętności pomaga wzbudzanie i rozwijanie aktywności uczniów.

W dialogu następuje rozumienie, nie tylko innych, ale również siebie. Bywają sytuacje, kiedy dopiero w chwili mówienia uświadamiamy sobie coś, nad czym nigdy się nie zastanawialiśmy. Prawdziwy dialog polega na otwarciu się obydwu stron na nowe doświadczenie. Możliwe jest ono dzięki pytaniom o coś, co jest niejasne, pełne wątpliwości, problematyczne. Według Platona, warunkiem stawiania pytań jest

wprowadzenie zamętu wśród uczestników rozmowy. Pojawienie się pytania oznacza pomysł. Dlatego autentycznej rozmowie trzeba nadać strukturę pytań i odpowiedzi. W rzeczywistym dialogu nie chodzi o to, by ktoś wygrał czy przegrał, lecz by «rzecz» o której mowa, była jasna i zrozumiała. *Pytania i polecenia formułowane na zajęciach przez nauczyciela akademickiego, są ważnym instrumentem pobudzania i rozwijania aktywności uczniów. W praktyce szkolnej przeważają pytania i polecenia, które skłaniają jedynie do odtwarzania informacji, np.: «opisz ...», «opowiedz ...», «w którym roku ...», «jak się nazywa ...», «jak działa ...», «z czego jest zbudowany ...» [2]. Takie pytania i polecenia są mało inspirujące, pełnią funkcję kontrolną i oceniającą, a zakres ich stosowania jest wąski. Wyższą aktywność umysłową studentów mogą wywołać pytania i polecenia służące do przetwarzania i wytwarzania informacji, np. «dlaczego ...», «w jaki sposób można wykonać ...», «co należy zmienić ...», «oceń ...», «jakie są główne przyczyny ...», «jakie mogą być skutki ...», «zaprojektuj ...», «porównaj ...», «uzasadnij ...». Tak sformułowane pytania stanowią ważny środek do sterowania pracą intelektualną młodzieży i nie są tylko sposobem kontrolowania wiedzy. Ponadto powinny one stanowić warsztat metodyczny twórczego nauczyciela [14].*

Dogłębną znajomość strat edukacyjnych, określanych w naszej literaturze niepowodzeniami szkolnymi, ich istoty, koincydencji, rodzajów, uwarunkowań, roli w najbliższym otoczeniu ucznia i życiu społeczno-ekonomicznym, umiejętność zapobiegania im i skutecznej z nimi walki kwalifikuje się do cech konstytutywnych nauczyciela edukacji jutra.

Niepowodzenia szkolne są ubytkiem owocnej pracy dydaktyczno-wychowawczej. Wpisują się w jej ryzyko. Trzeba podejmować wszelkie skuteczne zabiegi ich minimalizacji. Oznacza to dbałość i troskę o to, żeby rozmiary strat szkolnych nie przekraczały granicy tolerancji błędu efektywnej działalności edukacyjnej nauczyciela. Stąd trafne jest konsekwentne dopominanie się przez A. Karpińską, żeby *rozstrzyganie niepowodzeń szkolnych (...) odbywało się na innej drodze zabiegów pedagogicznych, aniżeli drugoroczność* [9]. Jak to robić, żeby nie odbywało się kosztem obniżania jakości pracy szkoły?

W pedeutologii wiele miejsca przeznacza się na zagadnienia dotyczące kompetencji i kwalifikacji nauczycieli. Osobę nauczyciela ujmuje się wieloaspektowo, a najczęściej wymienia się ujęcie psychologiczne (nauczyciel jako struktura cech idealnych), ujęcie humanistyczne (prymat indywidualności osoby nauczyciela), ujęcie socjologiczne (wyznaczone rolami zawodowymi), ujęcie technologiczne (struktura kompetencji a kwalifikacje zawodowe) oraz ujęcie pedagogiki krytycznej (nauczyciel jako «transformatywny intelektualista» [10].

Coraz częściej w edukacji nauczycieli podkreśla się znaczenie orientacji funkcjonalnej, która głosi postulat łączenia teorii naukowych z działaniem praktycznym. Jest to bardzo istotne z punktu widzenia jakości i skuteczności profesjonalnego oddziaływania pedagogicznego w edukacji. Z badań wynika, że «uobecnianie nauki» w pracy nauczyciela nie dokonuje się poprzez przyswojenie najnowszej wiedzy, gdyż nie jest to równoznaczne z przyswojeniem instrumentów jej transformacji na działanie praktyczne.

Edukacja nauczycieli, sprowadzana do informowania, nie rozwija podmiotowej gotowości do zmian, a nawet może «unieruchamiać» zdobytą wiedzę [12].

Umiejętność wykorzystania teorii w działaniu praktycznym zależy od procesu kształcenia, a szczególnie od stosownej proporcji jego skutków kształcących i realizacyjnych (pozakształcących). Skutki pozakształcące rozumie się jako czynności przygotowujące do podjęcia pracy, a skutki pozakształcące – jako czynności realizacyjne w toku pracy pedagogicznej. Jednym ze sposobów podniesienia efektów czynności kształcących jest proporcjonalne zwiększenie ich efektów realizacyjnych [12; 15].

Nie wystarczy więc wyuczyć się teorii i potrafić ją reprodukować – należy ją zastosować w odpowiedniej sytuacji, a to oznacza jej zastosowanie do pomnażania efektów kształcenia i wychowywania. Wiedza teoretyczna wymaga swego przetransponowania na użytek praktyki, a to z kolei wymaga umiejętności tworzenia zmieniających się (dynamicznych) reguł działania praktycznego, zdeterminowanego wywołaną sytuacją edukacyjną. Z tego względu, niezmiernie dużego znaczenia nabierają umiejętności ewaluacji i autoewaluacji, które posiadają wymiar zarówno kształcący jak i realizacyjny.

Ewaluacja w edukacji (pojmowana inaczej jako analiza wartości) wymaga od nauczycieli należytych kompetencji w dokonywaniu samokontroli, autokorekty i samooceny, a także kontroli i oceny skuteczności oddziaływań pedagogicznych. Na tej podstawie możliwa i konieczna jest także autoewaluacja, która ściśle jest powiązana z refleksyjnością nauczyciela.

Refleksję rozumie się najczęściej jako rodzaj myślenia, którego cechą jest permanentny namysł, dociekanie, rozważanie danego zagadnienia w ujęciu wieloaspektowym. Genezą refleksji jest dość często niepewność lub odczucie niezgodności z określonymi normami jako kryteriami ewaluacji. Myślenie i działanie refleksyjne przejawiają kilka właściwości, a przede wszystkim otwartość, odpowiedzialność, szczerść i rzetelność [1].

Refleksja w pracy nauczyciela jest swoistym sposobem samooceny jego działania pedagogicznego. Oznacza to, że refleksja jest procesem intelektualnym, wywołującym określone zmiany w sferze wiedzy i doświadczeń zawodowych nauczyciela.

Powyższe rozważania mają charakter bardzo ogólny, a już wskazują na doniosłą rolę refleksyjności w edukacji i pracy nauczycieli oraz nauczycieli akademickich. O funkcjonowaniu szkoły, uzyskiwanych przez uczniów wynikach kształcenia oraz wychowania dzieci i młodzieży, przebiegu i efektach reform oświatowych decyduje nauczyciel [4].

Zwróćmy uwagę na to, że dokonująca się nieustannie transformacja warunków funkcjonowania każdego człowieka pociąga za sobą konieczność dostosowywania się nauczycieli do tych warunków. Dostosowywanie to wymaga naj-częściej konstruowania nowych obiektów oraz rozwiązań organizacyjnych, a to właśnie stanowi o wyzwaniach wobec systemu nauk pedagogicznych i wobec pedagogiki szkoły wyższej – zarówno w kraju i za granicą. Poczynione rozważania w pełni odnoszą się do wyzwań i zadań stawianych obecnie i coraz bardziej w niedalekiej przyszłości wobec kompetentnych i

odpowiedzialnych nauczycieli – z adekwatnym i zdroworozsądkowym traktowaniem możliwości tkwiących w technikach i rozmiarach sztucznej inteligencji.

Zagadnienia te będą rozważane bardziej szczegółowo w kolejnym tomie niniejszego wydawnictwa, a który będzie nosił numer XIV.

LITERATURA

1. Arendt, H. (1994), Między czasem minionym a przyszłym, Fundacja «Aletheia», Warszawa.
2. Chmielewska, K. (2000), Nauczyciel twórczy – wyzwanie współczesnej wizji szkoły, w: Współczesność a kształcenie nauczycieli, red. H. Kwiatkowska, T. Lewowicki, S. Dylak, Warszawa.
3. Denek, K. (1989). Krajoznawstwo i turystyka w wychowaniu dzieci i młodzieży szkolnej, Warszawa.
4. Denek, K. (1998), O powodzeniu reformy edukacji zadecydują kwalifikacje nauczycieli, «Ruch Pedagogiczny» nr 3-4.
5. Denek, k. (2007), Poprawność języka polskiego a szkoła, «Nowa Szkoła» nr 4.
6. Grzesiak, J. (2006), Nauczanie żywe a karty pracy we współczesnej szkole, w: Edukacja jutra, red. K. Denek, T. Koszycz, P. Oleśniewicz, Wrocław.
7. Grzesiak, J. (2007), Ewaluacja i innowacje w przygotowywaniu procesu lekcyjnego – wyznacznikiem kompetencji nauczycieli, w: Ewaluacja i innowacje w edukacji, t. 3, Konin.
8. Jankowska, A.W. (2006), Język i matematyka, «Forum Akademickie» nr 10.
9. Karpińska, A.(1999), Drugoroczność: Pedagogiczne wyzwanie dla współczesności, Białystok.
10. Kwiatkowska, H. (2008), Pedeutologia, Warszawa.
11. Okoń, W. (2003), Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej, Warszawa. .
12. Pietrasiński, Z. (1975), Wstęp do czynnościowej teorii kształcenia, w: Studia nad teorią czynności ludzkich, red. I. Kurcz, J. Reykowski, Warszawa.
13. Śnieżyński, M. (2005), Sztuka dialogu. Teoretyczne założenia a rzeczywistość, Kraków.
14. Trojnieł, L., (2007), Dialog jedna ze skutecznych metod komunikacji interpersonalnej w kształceniu i wychowaniu, «Lider» nr 6.
15. Zaczynski, W. (1982) Metodologia badań własnego nauczycielskiego warsztatu pracy, «Dydaktyka Szkoły Wyższej» nr 2.

ІГРОВА ТА ТЕАТРАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Сучасна початкова школа орієнтована на формування особистості, здатної нестандартно мислити, генерувати ідеї, бути активним учасником творчого процесу. Одним із найефективніших засобів розвитку творчого потенціалу молодших школярів є театральна-ігрова діяльність, яка поєднує навчання, гру, мистецтво та спілкування.

Творче мислення – це здатність учня: бачити проблему в звичній ситуації; пропонувати оригінальні способи її розв'язання; створювати нові образи, сюжети, ідеї; діяти інтуїтивно, емоційно, асоціативно [2].

У початковій школі розвиток творчості тісно пов'язаний із грою – провідним видом діяльності дітей цього віку. На думку науковців, саме через гру дитина пізнає світ, моделює поведінку дорослих, вчиться співпереживати й фантазувати. Різноманітність прийомів творчої роботи підтримуватиме в них інтерес до читання. Причому ці прийоми не обов'язково мають бути тільки словесними. Індивідуальність кожного учня дає змогу комусь бути хорошим оповідачем, хтось добре малює, ліпить, у когось здібності до інсценування. Завдання вчителя – допомогти кожному з учнів реалізувати власне творче бачення прочитаного твору. Форми словесного відтворення образів і настроїв сприяють розвитку мовлення, розвивають мовне чуття, пов'язують творче читання з іншими видами занять з рідної мови [1, 221].

Науковці визначають такі методи і прийоми розвитку творчого мислення через театральні ігри:

- метод «фантастичної ситуації» – пропозиція дітям уявити нереальну ситуацію й знайти творчий вихід із неї;
- імпровізація на задану тему – діти вигадують діалог або сценку без підготовки;
- перетворення предметів – звичайний предмет використовується у новій ролі;
- зміна кінцівки казки – розвиток варіативного мислення;
- «живі картини» – учні за допомогою міміки і жестів передають емоційний стан героїв [3, 34–36].

Особливим прийомом творчого читання є драматизація – відтворення образів художнього твору. Для дитини молодшого шкільного віку гра природна і звична діяльність. Під час гри учень може поставити себе на місце будь-якого персонажа, пропустити через себе всі його емоції, відчувати життя неживого об'єкта. Залежно від завдань, методики проведення, ступеня активності та самостійності вчителя й учнів В. Ковальова виділяє такі види драматизації:

- читання твору в особах;
- читання в особах з описом портретів, одягу, поз, жестів, інтонації, міміки героїв;
- постановка окремих епізодів;
- складання сценарію вистави, усний опис декорацій, костюмів, мізансцен, інтонацій, поз, міміки;

- драматичні імпровізації;
- розгорнуті драматичні вистави з декораціями, костюмами та ін.;
- інсценування за допомогою ляльок;
- німі сцени та пантоміми [3].

Читання за ролями (в особах) – відомий прийом. На жаль, його можливості зводять часто до механічного розподілу тексту за виконавцями. Зазвичай, як відбувається читання за ролями? Кожен учень сидить за партою і читає текст. Цікавіше і насамперед ефективно пройде частина уроку, яка буде присвячена читанню за ролями, якщо запросити читців сісти за стіл (або на стілець) обличчям до глядачів, слухачів. У виконавців одразу зросте відповідальність за власне прочитання, і вони вже не просто промовлятимуть текст, а бачитимуть і відчуватимуть своїх партнерів, з'явиться можливість спілкуватися між собою, мимоволі інтонувати текст, використовувати жестикуляцію. Глядачі-слухачі теж будуть активними: вони вже можуть не стежити за текстом, а оцінювати своїх товаришів. Потім можна провести обговорення виконання, пояснити, чому той чи інший читець передав або не передав характер персонажа його настрій. Нехай не лякає організаційний момент при використанні цього прийому. Першого разу темп уроку буде повільний, але вже наступного учні будуть більш організовані й активні.

При використанні інших прийомів (розігрування окремих епізодів та інсценування) текст уже не читається, а розповідається виконавцями. Такий своєрідний переказ за ролями виявляє розуміння учнями змісту тексту чи епізоду, відтвореного в даній інсценізації. Рольова ігрова діяльність, яка близька дітям молодшого шкільного віку, буде обумовлена необхідністю грати не від себе, а за текстом автора, тобто, виконувати завдання персонажа [5].

Німі сцени (статичні та пантоміму) можна використовувати для передачі настрою та стану персонажів, акцентуючи увагу учнів не тільки на виразі обличчя, а й на пластиці рухів тіла. Причому в пантомімі може знайти реалізацію не тільки персонаж, а й стан природи, пейзаж, деталі побуту. Це поживає урок, надасть йому ігрового характеру, підштовхне дитину до можливості висловити свої переживання не тільки за допомогою слова, а, можливо, допоможе їй підібрати слова для передачі своїх емоцій.

Прийоми опрацювання художнього твору індивідуальні для кожного твору. Учитель може використовувати якийсь один чи кілька прийомів, важливо, щоб учні могли використовувати якомога більше можливостей для вираження своєї творчої реакції на прочитане. Що ж використовувати для перевірки розуміння художнього тексту під час роботи за технологією творчого читання? Зрозуміло, що запитання, які ми наводили, дитину здивують, і їх вона може не сприйняти. Вчителю краще використовувати творчі запитання, які спонукають дітей до вираження емоцій і вражень від прочитаного, творчі завдання, есе. Ці прийоми допомагають дітям зрозуміти, прожити і відчувати художній твір.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар Ю. В. Педагогічні умови формування творчих умінь в учнів початкової школи. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвуз. зб. наук. пр. молодих вчених*

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич. 2020 (34(І том)). С. 220-225.

2. Ільїна Н. М. Психологія творчості та обдарованості : навчальний посібник. Суми : Університетська книга, 2018. 227 с.

3. Ковальова В. Творча майстерня. *Становлення та розвиток творчої особистості молодшого школяра*. Харків : Вид. група «Основа», 2010. 191 с.

4. Нечипоренко К. Педагогічні умови розвитку інтелектуально-творчих умінь молодших школярів. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2014. № 3 (24). С. 175–179.

5. Решетняк, В. Ф. Формування творчої особистості учня початкової школи як цілісний процес. *Молодий вчений*. 2019. Вип. 5.2(69.2)). С. 29–32.

ВИКЛАДАЧ ЯК ФАСИЛІТАТОР У СУЧАСНОМУ ІНШОМОВНОМУ НАВЧАННІ

Фасилітація трактується як інноваційна педагогічна стратегія, спрямована на розвиток самостійності, критичного мислення та комунікативної компетентності майбутніх здобувачів освіти.

Особлива увага приділяється ролі цифрових технологій і змішаних форм навчання у підтримці фасилітаційного підходу.

Сучасна концепція освіти орієнтується на *фасилітаційний підхід*, у якому викладач не обмежується передачею знань, а сприяє організації навчальної діяльності, підтримує студентів і виступає їхнім партнером у процесі навчання. Такий підхід базується на принципах конструктивізму, комунікативного методу та соціокультурної теорії Виготського Л.С., згідно з якою знання формується через співпрацю та соціальну взаємодію [4].

Ключові функції фасилітатора в іншомовній аудиторії:

Організація комунікативної взаємодії.

Викладач виступає модератором спільної діяльності студентів, створюючи умови для автентичного спілкування – під час групових дискусій, рольових ігор чи проектної роботи. Це сприяє розвитку мовленнєвої активності та підвищує впевненість студентів у власних силах [7].

Застосування навчального скефолдингу.

Викладач надає тимчасову підтримку студентам у процесі засвоєння складних мовних явищ, використовуючи підказки, моделі, опори. Поступово, із зростанням компетентності, ця допомога зменшується, що забезпечує самостійність і внутрішню мотивацію до навчання [6].

Формування критичного мислення.

Фасилітатор створює умови для аналізу, аргументування й обговорення різних поглядів через проблемні завдання, дебати та проєктні методи. Такий підхід сприяє глибшому усвідомленню мовних явищ і розвитку комунікативної гнучкості [5].

Інтеграція цифрових технологій.

Сучасний фасилітатор ефективно використовує освітні платформи, чат-боти, онлайн-ресурси та автоматизований фідбек як засоби розширення мовленнєвої практики. При цьому саме викладач залишається головним координатором навчального процесу та гарантом якості взаємодії [2].

Переваги фасилітаційної моделі:

- Зростання мотивації та зацікавленості студентів через активні, інтерактивні методи.
- Розвиток реальних комунікативних навичок у контексті автентичних ситуацій спілкування.
- Підвищення рівня саморегуляції та усвідомленості навчальної діяльності [1].

Виклики та умови реалізації.

Роль фасилітатора потребує від викладача нових умінь – планування активних занять, управління груповими процесами, володіння інструментами скефолдингу, а також цифрової та комунікативної компетентності. Основними труднощами залишаються обмеження навчальних програм, великі групи та відсутність достатньої методичної підтримки, що вимагає інституційного переосмислення підготовки педагогічних кадрів [3].

Практичні рекомендації.

– Систематично впроваджувати інтерактивні групові форми навчання з чітким розподілом ролей.

– Використовувати технології скефолдингу – від демонстрації моделей до самостійної практики.

– Розвивати цифрову грамотність педагогів через тренінги й обмін досвідом.

– Організовувати взаємооцінювання та рефлексію студентів для формування навичок самокорекції.

Таким чином, фасилітація в іншомовному навчанні – це нова педагогічна філософія, яка ставить у центр особистість студента та його навчальний досвід. *Викладач-фасилітатор* поєднує професійні знання з роллю наставника, модератора й організатора комунікації. Такий підхід підсилює ефективність навчання, сприяє розвитку автономії, інтеграції цифрових технологій і формує компетентного користувача мови. Для сталого запровадження *фасилітаційної моделі* необхідні системні зміни у підготовці викладачів, підтримка інновацій та оновлення освітнього середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. URL: https://i-jte.org/index.php/journal/article/view/451?utm_source=chatgpt.com
2. URL: https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10913244/?utm_source=chatgpt.com
3. URL: https://www.researchgate.net/publication/385444757_Strategy_Transformation_of_Teachers_as_Facilitators_in_English_Classrooms
4. URL: https://www.researchgate.net/publication/386100882_The_Concept_of_Facilitator_in_Constructivist_Teaching
5. URL: https://www.sessionlab.com/blog/teacher-as-facilitator/?utm_source=chatgpt.com
6. URL: https://www.teachermagazine.com/au_en/articles/the-importance-of-instructional-scaffolding?utm_source=chatgpt.com
7. URL: <https://www.teachingenglish.org.uk/professional-development/teachers/knowning-subject/d-h/facilitation>

**WYBRANE ASPEKTY EDUKACJI DZIECI
O ZRÓŻNICOWANYCH MOŻLIWOŚCIACH POZNAWCZYCH
W KLASIE SZKOLNEJ**

Artykuł jest próbą oceny uwarunkowań i konsekwencji dla oddziaływań procedury ewaluacyjnej komunikacyjnego podejścia indywidualnych potrzeb dziecka. Uzasadnieniem dla podjęcia tej problematyki jest interakcyjne ujęcie problemu dziecka oraz postulaty włączenia współczesnych osiągnięć psycholingwistyki rozwojowej do pedagogiki. Przyjęciu tego ujęcia do teorii i praktyki pedagogicznej powinna towarzyszyć refleksja o uwarunkowaniach procesu nabywania komunikacji w filogenezie i ontogenezie: 1) dziecko uczy się języka dla możliwości komunikowania się z grupą społeczną, 2) dziecko uczy się nie tylko struktury formalnej języka, ale i użycia języka w interakcji społecznej, 3) rezultaty rozwoju komunikacji określane są przez właściwości interakcji społecznej od początku. Ujęcie funkcjonalno-pragmatyczne komunikacji wносить może niektóre nowe akcenty do konstruowania diagnozy rozwiniętej indywidualizacji potrzeb edukacyjnych (klasyfikacyjnej, genetycznej, fazy, znaczenia i prognostycznej) oraz programu terapii w odniesieniu do procesów ewaluacyjnych (treści i cele oddziaływań, metody oddziaływań).

Druga część artykułu zawiera dwie próby egzemplifikacji nowego podejścia teoretycznego do komunikacji w oddziaływaniach dziecka. W pierwszej egzemplifikacji przedstawiona zostanie propozycja zabiegów stymulujących rozwój komunikacji wobec dziecka z zaburzonym rozwojem w klasach I-III.

Powodzenie nauczania w zakresie komunikowania się i przekazu informacji, wynika ze znaczenia, jakim dobra komunikacja jest dla ludzi. Komunikowania się człowiek nie może uniknąć, a bez dobrego jej opanowania zarówno jednostka, jak i grupa nie wiele może osiągnąć. Człowiek bowiem zaczyna się niepokoić, gdy brak mu informacji lub gdy jego większość dociera w formie pogłosek. Komunikowanie się jest najskuteczniejszym sposobem poznawania drugiego człowieka i skorzystania z jego umiejętności oraz wiedzy. Wysłuchanie kogoś oznacza także docenienie jego wartości jako istoty ludzkiej. Komunikowanie się z innymi ludźmi i porozumiewanie się z nimi jest jedynym sposobem, aby dowiedzieć się kim jesteśmy. W szczególności zaspakaja trzy rodzaje potrzeb: potrzebę przynależności dającą poczucie uczestnictwa w życiu jakiejś grupy społecznej, potrzebę wpływu i kontroli na otoczenie społeczne, oraz potrzebę otoczenia opieką innych lub przeświadczenie, że inni opiekują się nami. Komunikacja chroni więc człowieka od szkodliwej dla niej izolacji społecznej.

Można spotkać różne definicje pojęcia komunikacja. Nas interesuje traktowanie komunikacji jako interakcji wiążącej się ze zjawiskiem przepływu informacji, w tym zwracanie szczególnej uwagi na jej efekty, tj.: zmiana postaw, wpływ na spostrzeganie, motywacja, itp., a także opisywanie komunikacji, jako procesu i zainteresowanie jego przebiegiem [1; 2; 6].

Komunikowanie jest to jeden z typów interakcji noszący znamiona czynności. To proces, który jest instrumentalnym zachowaniem ukierunkowanym na określonym cel i zorganizowanym stosownie do panujących warunków. Przekaz informacji zachodzi wtedy, gdy uczestnicy interakcji mogą się wzajemnie obserwować i porozumiewać nadając i odbierając sygnały [6]. Najprościej interakcje między dwiema osobami można określić jako zaistniały między nimi kontakt. Psychologia społeczna rozpatruje proces interakcji w trojaki sposób:

- jako wymianę bodźców,
- jako wymianę nagród i kosztów,
- jako kształtowanie się postaw interpersonalnych [6].

Zbigniew Nęcki przyjmuje natomiast, że komunikowanie to następstwo zachowań symbolicznych, których efektem jest zmiana stopnia podzielenia znaczeń i wartości między partnerami. W innym opracowaniu autor podaje zbliżoną definicję komunikowania pisząc, iż jest to podejmowana w określonym kontekście wymiana werbalnych wokalnych i niewerbalnych sygnałów w celu osiągnięcia lepszego poziomu współdziałania [10].

W przypadku komunikowania się ludzi źródłem informacji jest człowiek, gdzie informacja przez niego wysyłana zostaje zakodowana poprzez przekaz werbalny bądź odpowiednie zachowanie niewerbalne. Odbiorcą jest inna jednostka, która musi komunikat odkodować, co wiąże się z interpretacją otrzymanej wiadomości [4; 6].

W odniesieniu do ludzi komunikacja oznacza więc wzajemne porozumiewanie się, przekazywanie informacji, umiejętności, pojęć, uczuć, za pomocą znaczenia określonych zachowań, symboli, tworzonych przez słowa, gesty, dźwięki, obrazy, dotyk. Ludzie komunikują się odbierając i nadając informacje poprzez: wzrok 83%, słuch 11%, węch 3,5% i dotyk 1,5% i smak 1%, przekazując sobie informacje w sposób werbalny: słowny, językiem mówionym lub pisanym oraz niewerbalnym przez ruchy ciała, wyraz twarzy, oddech, postawę, zmianę koloru twarzy, ton głosu itp.

Porozumiewanie się polega więc na słownym bądź bezsłownym przesyłaniu informacji, tworząc tzw. komunikaty, które obejmują wszystko to co świadomie odbieramy, bądź przekazujemy innym [2].

W rozwoju komunikatywności, czyli zdolności komunikowania się mowa kształtuje się stosunkowo późno, przy czym wszystkie formy doskonałą się w trakcie życia osobniczego. Przede wszystkim chodzi o rozwój i dążenie do nawiązywania kontaktów społecznych. Już na początku lat 70 Hanna Olechnowicz argumentowała, że najważniejszym aspektem pracy nauczyciela klas I-III z dzieckiem o indywidualnych potrzebach edukacyjnych powinno być kształcenie umiejętności porozumiewania się. O porozumiewaniu można mówić wówczas, gdy występuje zgodność, między intencją nadawcy, a jej interpretacją przez odbiorcę. Trudności te są spowodowane ograniczonymi kompetencjami językowymi. Dzieci o indywidualnych potrzebach edukacyjnych mają duże trudności przy formułowaniu komunikatów. Trudności te mogą być jeszcze większe, gdy odbiorcą jest osoba obca, a nie dobrze znana, gdy komunikat dotyczy sytuacji dotyczy sytuacji wyobrażeniowych i ma charakter abstrakcyjny, a nie konkretny lub kiedy dziecko nigdy wcześniej się z tym nie zetknęło. Bardzo ważną rzeczą, którą trzeba brać pod uwagę w kształtowaniu komunikatywności jest uspołecznienie form porozumiewania się. Uczenie się

porozumiewania może dokonywać się poprzez różnorodność kontaktów, a uspołecznienie odnosi się zarówno do dzieci zdrowych, jak i chorych, jednak znacznie się od siebie różnią. Uspołecznienie dziecka o indywidualnych potrzebach edukacyjnych odbywa się przy niewłaściwych postawach otoczenia, jakim może być izolacja od środowiska ludzi zdrowych. Kształtują one u dziecka egocentryzm, lęk przed kontaktami z ludźmi, a nawet agresywne zachowanie. Dlatego też uspołecznienie takich dzieci musi być skierowane na profilaktykę, która staje się zabezpieczeniem przed pojawieniem się owych negatywnych cech.

Komunikacja interpersonalna. Problematyka komunikacji interpersonalnej zyskała należną jej zainteresowanie, ponieważ komunikacja kształtuje charakter wzajemnych relacji i uważa się za najwyższy czynnik w interakcjach między osobowych [3]. Kiedy używa się określenia interpersonalna w stosunku do komunikacji oznacza to coś więcej niż komunikację «między dwiema osobami», «twarzą w twarz», «nieformalną». Określenie interpersonalna odnosi się do typu lub jakości kontaktu między ludzkiego. Jest to rodzaj kontaktu, który pojawia się, kiedy osoby mówią lub słuchają w sposób maksymalizujący to co osobiste [11]. Dlatego też komunikacja interpersonalna to pewien typ, jakość lub rodzaj kontaktu, coś, co wytworza się między ludźmi, a nie coś co inna osoba czyni drugiej. To kontakt pomiędzy osobami, co oznacza, że polega on na wzajemności i współpracy, nawet jeżeli jest to kontakt w kłótni czy podczas procesu sądowego.

Komunikacja werbalna. Mowa jest najbardziej złożonym, subtelnym i specyficznym ludzkim środkiem porozumiewania się. Istnieje wiele różnych rodzajów wypowiedzi werbalnej tj.: polecenia, instrukcje, pytania, informacje. W badaniach nad posługiwaniem się aktami mowy prze dzieci o indywidualnych potrzebach intelektualnych można wyróżnić dwa nurty. Przedstawiciele pierwszego zmiierają do ustalenia czy dzieci te posługują się tymi samymi aktami mowy i z taka samą częstotliwością jak dzieci o prawidłowym rozwoju. Przedstawiciele drugiego nurtu rozpatrują czy akty mowy dzieci o indywidualnych potrzebach edukacyjnych są zgodne z kontekstem sytuacyjnym. Prowadzone badania nie wykazały różnic jakościowych, jedynie stwierdzono, że dzieci te nabywają umiejętności później niż ich koledzy pełnosprawni. Prowadzone wykazały, że bardzo słaba jest również umiejętność nawiązywania dialogu u tych dzieci. Bardzo rzadko usiłują one zainicjować rozmowę i niechętnie reagują na tego typu usiłowania ze strony kolegi. Bardzo trudno jest nim utrzymać niezakłócony tok rozmowy, muszą się bowiem nauczyć przestrzegać zasady naprzedmiennego zabierania głosu. Drugim poza przestrzeganiem reguły wymiany warunkiem utrzymania niezakłóconego toku rozmowy jest umiejętność unikania zakłóceń jakie mogą się pojawić podczas rozmowy np.: zakłócenia dotyczące niezrozumienia kolegi. Z oprowadzonych badań wynika, że są dzieci proszą o wyjaśnienie i dodatkowe informacje, ale jest ich niewiele. Komunikacja tych dzieci polega często na wzmacnianiu poprzez naśladowanie, jakie obserwuje u swojego kolegi. Warto więc wzmacniać te dźwięki, które dziecko wymawia wyraźnie i prawidłowo. Z badań wynika, że tylko te dzieci, które umieją wypowiadać kilka głosek można próbować nauczyć wymawiać pierwsze słowa, ale muszą mieć one dla niego duże znaczenie emocjonalne, aby wyzwalaly silną motywację do ich wymawiania [12].

Komunikacja niewerbalna. W prowadzonych badaniach dużą uwagę poświęcono tym sposobom przekazywania informacji, które dla przenoszenia znaczeń nie potrzebują słów. Jak dużą rolę odgrywa ten kod w komunikowaniu świadczą następujące dane: 7% informacji o stopniu przekazywane jest bez słowa, 38% tych, że informacji przekazuje ton głosu i inne wskaźniki wokalne, w reszcie pozostałe 55% informacji przekazane jest twarzą i gestami. Oznacza to, że podczas codziennych rozmów z innymi przeważającą część informacji o emocjach przekazywana jest poza treścią słów. Co więcej każdy mimowolnie wysyła różne informacje o sobie oraz odczytuje znaczenia niewerbalnych znaków prezentowanych przez osoby, z którymi się styka. Uważam, że najczęściej dzieje się to jednak nieświadomie. Nie można w pełni zrozumieć praktycznego znaczenia komunikacji niewerbalnej bez zaznajomienia się z niektórymi zagadnieniami teoretycznymi dotyczącymi tego tematu. Uważam, że komunikacja niewerbalna może być rozumiana dwójako. W ujęciu szerszym oznaczać będzie wszelki niewerbalny przekaz informacji. W ujęciu węższym obejmuje niewerbalny przekaz występujący w kontekście społecznym, a więc kiedy np.: rozmawiają ze sobą dwie osoby.

Badania wykazały, że u dzieci z indywidualnymi potrzebami edukacyjnymi nie sposób wyobrazić sobie pełnego zrozumienia bez wspomagania niewerbalnego. Sygnały przekazywane w komunikacji niewerbalnej odtwarzane są ewolucyjnie przez zwierzęta np.: pokazywanie zębów w gniewie pochodzi z akcji atakowania, lecz obecnie zwierzę korzysta z tego sygnału, lecz nie ma żadnego zamiaru by gryźć [1]. Zachowania niewerbalne u badanych dzieci można dzielić na wokalizę i kinezykę. Wokalizacja obejmuje dźwięki naszego głosu w czasie wypowiedzi, na którą się składa również barwa głosu, wysokość, głośność i inne. Kinezyka odnosi się do odruchów, na którą składa się zachowanie posturalnogestowe, mimika, spojrzenia, proksenika i haptyka. I tak mimika obejmuje wszystkie rodzaje wyrazu twarzy, zarówno wyraźne, jak i subtelne, włącznie z tzw. wyrazem beznamiętnym. Proksenika to związek interakcji przestrzeni z dystansem fizycznym. Haptyka dotyczy zachowań dotykowych, które odpowiadają specyficznym kontekstem i służą do przekazywania stronom interakcji całej gamy znaczeń [11]. Ponadto badania wykazały, że komunikacja niewerbalna posiada różne funkcje m.in.: podtrzymywanie komunikacji werbalnej przez wykorzystanie tonu głosu, jego natężenia i rytmu oraz funkcje pozdrowień, rytuałów np.: uśmiech połączony ze spojrzeniem i przyjaznym tonem głosu.

Każdy ze zmysłów (wzrok, słuch, powonienie, smak) jest kanałem, za pośrednictwem którego może zostać przekazanych różnorodnych komunikatów niewerbalnych. Przenoszą one informacje o charakterze wycinkowym i owa wycinkowa informacja stanowi punkt wyjścia do dalszej obróbki w centralnym układzie nerwowym. W związku z czym komunikaty niewerbalny winny być konstruowane w taki sposób by istniała ich możliwość odbioru za pośrednictwem odpowiednich zmysłów. Przeprowadzone badania wykazały, że komunikowanie się jest procesem o znacznej dynamice i zmienności. Jest to szczególnie widoczne właśnie w toku komunikacji niewerbalnej. Oznacza to, że przekazywanie sobie informacji ma charakter związku przyczynowego, gdyż przebiega w odpowiednim czasie i to czas musi być traktowany jako łącznik między komunikatami. Jednocześnie komunikowanie wymaga obecności partnerów, odpowiedniej bliskości czasowej i

odległość taka nie może być większa niż trwałość w czasie procesu, dzięki któremu związek przyczynowy między wymianianą informacją jest realizowany. Przy takim potraktowaniu czas można ujmować jako czynnik kształtujący komunikowanie się. Potwierdza to badanie, które wykazało, że proces komunikowania się niewerbalnego charakteryzuje się znaczną dynamiką i zmiennością. O ile dynamikę można analizować bez potrzeby odwołania się do czynnika czasu, o tyle nie da się tego uczynić w przypadku zmienności. Oznacza to, że w różnych okresach komunikaty niewerbalne korzystające z tego samego kanału mogą w rozmaity sposób wpływać na zachowanie.

Badania nad niewerbalną komunikacją dzieci o indywidualnych potrzebach edukacyjnych są nieliczne, a szkoda, bo właśnie u nich przekazy niewerbalne odgrywają istotną rolę nie tylko w edukacji, ale i w życiu. Dzieci te skupiają uwagę na mowie ciała, brzmieniu głosu, ponieważ nie rozumieją wypowiedzi słownej. Dlatego też mowa ciała nauczyciela jest narzędziem umożliwiającym nawiązanie dobrego kontaktu. Z badań wynika, że dzieci, które obcują z osobami wyrażającymi swoje pozytywne uczucia częściej wprowadzają uśmiech na twarzy tych dzieci [5].

Terapia porozumiewania się dzieci o indywidualnych potrzebach edukacyjnych.

Zaburzenia w kształtowaniu się mowy u dzieci zwykle nie występują w izolacji. Towarzyszą im inne zaburzenia rozwoju, do których najczęściej zalicza się: zakłócenia w rozwoju umysłowym, zaburzenia funkcji percepcyjno-motorycznych, zaburzenia rozwoju społeczno- emocjonalnego będące w znacznej mierze efektem negatywnych przeżyć związanych z trudnościami w porozumiewaniu się. Relacje między zaburzeniami rozwoju psychoruchowego bywają bardzo złożone. Często bardzo trudno jest ustalić, czy u ich podłoża leży wspólna przyczyna lub czy zaburzenia mowy są pierwotne czy wtórne w stosunku do innych zaburzeń rozwoju [7].

Efektywne porozumiewanie się małego dziecka, a szczególnie dziecka z wielopostaciowymi zaburzeniami rozwoju ze swym otoczeniem jest dla niego dużym osiągnięciem osobistym, wywołującym radość sprawczą i potrzebę doskonalenia kontaktu z najbliższymi. Komunikacja w znaczeniu porozumiewania się u dzieci o sprzężonych z upośledzeniem umysłowym wadach i zaburzeniach rozwija się na ogół bardzo wolno, pełniąc istotną rolę w zaspokajaniu ich emocjonalnych i społecznych potrzeb. Dla dziecka o indywidualnych potrzebach edukacyjnych, podobnie jak dla dziecka w pełni sprawnego, silnym przeżyciem i wielką tragedią osobistą jest niezrozumienie go przez innych, prowadzące w konsekwencji do depriwacji potrzeb sensorycznych i społecznych oraz pogłębiania się i tak już wystarczająco ograniczających jego rozwój dysfunkcji.

Wśród dzieci z zaburzeniami sprzężonymi istnieje duże zróżnicowanie pod względem ich zdolności, rozwoju mowy oraz umiejętności i sposobów porozumiewania się. Niektóre sprawiają wrażenie dzieci bez kontaktu, którym prawdopodobnie nigdy nie będzie dane opanowanie sztuki mówienia i porozumiewania się językowo-słownego, a jedynym sposobem ich komunikowania się z otoczeniem będzie dostępna im mimika i gestykulacja, ale bywają też i takie, które potrafią opanować nawet podstawy języka mówionego i utrzymywać szerokie kontakty ze swym życzliwie do nich nastawionym otoczeniem.

Wiele dzieci głębiej upośledzonych, obarczonych dodatkowo innymi jeszcze niż upośledzenie umysłowe wadami i zaburzeniami w niewielkim stopniu opanowuje podstawy

języka mówionego. W fazie przedjęzykowej, która u nich trwa niekiedy do drugiego – trzeciego roku życia, komunikują się one z otoczeniem głównie przez ruch (mimikę, gest, spojrzenie, uśmiech), niekiedy wspomagany aktami wokalizacyjnymi, takimi jak: krzyk, płacz, pokrzykiwanie. W etap drugiej fazy wchodzi o omawianym rodzaju i stopniu niepełnosprawności czasem cztero-, sześciolatnie, a czasem starsze lub te, które mają lepsze warunki rozwoju, a przy tym wykazują żywe zainteresowanie otoczeniem. Nabywanie umiejętności komunikacyjnych nie jest jednak ani łatwym, ani prostym zadaniem, zwłaszcza gdy w grę wchodzi naruszona sprawność ruchowa, wady sensoryczne, brak zrozumienia, wady anatomiczne narządów mownych. Dzieci te wykazują trudności w opanowaniu mowy i języka na tle ogólnych zaburzeń związanych z funkcjami pierwotnymi, takimi jak: ssanie, gryzienie, żucie, polykanie itp. Ponadto dzieci takie często nie wysyłają wystarczająco czytelnych sygnałów do otoczenia i nie nawiązują kontaktu ze swymi opiekunami. Sytuacja, w jakiej przychodzi je wychowywać, zmusza więc do podjęcia prób uczenia ich takich sposobów komunikacji, które byłyby dla nich efektywne, by za ich pomocą dziecko mogło nawiązać dialog z najbliższymi. Na podstawie dotychczasowych doświadczeń i badań można wnosić, że dla wielu z nich język ciała, język gestów i znaków niewerbalnych może być skutecznym i w pełni satysfakcjonującym środkiem porozumiewania się. Pozawerbalne sposoby ułatwiające porozumiewanie się, takie jak: mimika i gestykulacja mogą dla otoczenia dziecka stanowić ważne źródło informacji o nim. Dzieci takie odpowiednio prowadzone rozumieją wbrew pozorom wiele informacji, których źródłem jest przekaz pozawerbalny dokonywany równolegle z przekazem werbalnym. Jak się okazuje, wypowiedź rodziców, opiekunów, rehabilitantów czy nauczycieli jest dla nich o wiele bardziej zrozumiała, jeżeli wzmocniona jest gestem i mimiką. Dzięki gestom dziecko bywa lepiej rozumiane przez otoczenie. Gesty pomagają mu też lepiej rozumieć język mówiony swoich najbliższych, a jednocześnie są dla nich dostępną formą nadawania komunikatów. Każde dziecko o indywidualnych potrzebach edukacyjnych, nie wykluczając dzieci o sprzężonych zaburzeniach rozwoju, winno znaleźć właściwe oparcie i niezbędną mu pomoc w życiu. Każde z dzieci wymaga innego rodzaju pomocy, stąd też potrzeba tworzenia dla nich indywidualnych, choć opartych na pewnych ogólnych kanonach, ścieżek programowych stymulacji rozwoju i wychowania. Jednym z ważnych kierunków takiego programu jest ścieżka rozwijania umiejętności komunikacyjnych opartych na bliskości partnerów i dotyku. Dotyk – jak zauważa Olechnowicz – jest matką wszystkich zmysłów. Nawet w stanach głębokiego upośledzenia umysłowego i fizycznego wrażliwość dotykowa jest u człowieka zachowana i stanowi istotną drogę jego kontaktu ze światem zewnętrznym. Istotne znaczenie ma również bezpośredni kontakt rąk matki, terapeuty, rehabilitanta z ciałem dziecka o indywidualnych potrzebach edukacyjnych podczas zabawy opartej na dotyku. To daje mu uczucie ciepła i bezpieczeństwa, a ponadto wyznacza granice jego ciała oraz daje poczucie istnienia, przynależności i tożsamości. Zabawy angażujące ciało wyzwalają w dziecku radość i uśmiech, zapewniają bezwysiłkowe efekty uczenia się rozumienia i przeżywania pozytywnych emocji. Kontakt przez dotyk i uczenie ról społecznych istotnych dla komunikacji ułatwiają mu także rozumienie informacji zwrotnych i przewidywalnych następstw zachowań partnera. Zapewniają dziecku jednocześnie poczucie bycia razem.

Przeciwdziałają jego osamotnieniu. Drugim obszarem usytuowanym na ścieżce programu rozwoju funkcji komunikacyjnej u dzieci ze sprzężonymi zaburzeniami rozwoju jest ruch. Doskonałą okazją do tego jest metoda ruchu rozwijającego V. Sherborne oparta na bliskim kontakcie dziecka z jego dorosłym partnerem. Podstawowym celem metody jest rozwijanie świadomości własnego ciała, świadomości przestrzeni i działania w niej partnerów mających do siebie zaufanie. Metoda ta sprzyja nawiązywaniu kontaktów słownych oraz kształtowaniu obrazu samego siebie, co jest trudnym do osiągnięcia, choć nie mniej ważnym zadaniem. Trzecim obszarem koncentrującym treści programu rozwoju komunikacji u dzieci o indywidualnych potrzebach edukacyjnych jest otaczający świat, pełen kształtów, wielkości, barw, tworzyw, zabawek. Ważną rolę programu wspomagania komunikacji w przypadku dzieci nieco starszych lub sprawniejszych ruchowo pod względem manualnym i lokomocyjnym stanowi twórczość plastyczna oraz muzyka z towarzyszącym jej tańcem i piosenką. Formy te niezwykle wzbogacają komunikację dziecka, dają podstawy do rozwoju języka, inspirują do aktywności i poszukiwania sposobów wyrażania siebie: zadowolenia, radości, dobrego lub złego nastroju, zdziwienia, lęku, negacji, przyzwolenia itp. [9]. Dla dotychczasowego modelu terapii mowy dzieci niepełnosprawnych intelektualnie charakterystyczne jest «uczenie języka pod ścisłą kontrolą osoby dorosłej, która dostarcza wzorów mówienia i sprawdza poprawność reprodukcji. Jednak okazało się to mało skuteczne, ponieważ dzieci niepełnosprawne niechętnie wykorzystują takie nabyte umiejętności w realnych sytuacjach życiowych. W latach 70. podjęto próby opracowania nowych modeli kształcenia mowy, które zostały nazwane jako «nauczanie mowy w środowisku».

Podejście terapii środowiskowej polega na uczeniu języka w kontekście jego naturalnego użycia. Prowadzona jest ona w naturalnym środowisku: rodzinie, przedszkolu czy szkole. Koncepcja nauczania mowy w naturalnym środowisku wykorzystuje dorobek teorii uczenia się oraz psychologii rozwojowej. Opiera się na wypracowanych przez behawiorystów prawach uczenia się, ale interwencję terapeutyczną «osadza» w naturalnym kontekście rozwoju dziecka [12].

Nauczanie mowy w naturalnym środowisku wymaga bardzo dużego zaangażowania środowiska i ciągłego skłaniania dziecka do jak najczęstszego porozumiewania się z osobami znaczącymi. Aby proces ten przynosił oczekiwane rezultaty powinny w nim uczestniczyć zarówno nauczyciele, jak i rodzice.

Dzięki takiej terapii dziecko ma możliwość porozumiewać się z wieloma partnerami, w różnych sytuacjach. Występuje tu całkowita dowolność i spontaniczność sprzyjająca posługiwaniu się mową dla różnych celów. Rodzice i wychowawcy dobrze się też orientują w poziomie rozwoju mowy dziecka i potrafią rozpoznać jego komunikacyjne intencje. Terapia ta charakteryzuje się przede wszystkim spontanicznością, wiele sytuacji powtarza się codziennie i jest dobrze znana dziecku.

Terapia mowy jest procesem długotrwałym i wymaga przede wszystkim systematyczności, a dobry program terapii mowy przynieść może zaskakujące korzyści nie tylko dziecku o indywidualnych potrzebach edukacyjnych, ale i jego realizatorom, rodzicom, terapeutom czy wychowawcom.

Nauka alternatywnych sposobów komunikacji możliwa jest dopiero wówczas, gdy w zachowaniu dziecka pojawiają się oznaki intencjonalności. Intencjonalność zakłada zdolność odróżniania sposobów – środków działania od jego celu. Dziecko zachowujące się w sposób intencjonalny na początku ma na myśli jakiś cel, nie odkrywa go przypadkowo dopiero w trakcie działania, jeśli pojawia się przeszkoda na drodze do realizacji celu, stosuje działania pośrednie, służące jej pokonaniu, działania te różnią się od działań służących bezpośrednio realizacji celu. Przed przystąpieniem do zapoznania dziecka z wybraną lub z wybranymi metodami komunikacji alternatywnej należy zawsze ocenić rozwój jego aktualnych umiejętności komunikacyjnych. Można w tym celu wykorzystać skalę Callier – Azusa. Składa się ona z zadań o rosnącym stopniu trudności, które obejmują cztery najważniejsze dla umiejętności porozumiewania się dziedziny rozwoju. Pierwsza skala obejmuje umiejętności posługiwania się gestem, symbolem konkretnym i abstrakcyjnym. W drugiej oceniana jest komunikacja receptywna, czyli umiejętność reagowania na komunikację płynącą od innych. W trzeciej podskali oceniany jest poziom celowości ekspresji komunikacyjnej jednostki, formy tej ekspresji i cele, którym służy. Wreszcie podskala czwarta tak zwane współdziałanie – ma za zadanie ocenę zdolności do aktywnego uczestnictwa w interakcjach oraz zdolności do rozumienia wzorców i konwencji tworzących daną interakcję. Z badań psychologii rozwojowej wynika, że większość gestów i słów pojawia się w sytuacjach dziecku dobrze znanych. To znaczy w takich, w których wie: gdzie, z kim i co będzie robiło. Wśród tych wielokrotnie powtarzających się w życiu dziecka sytuacji można wyróżnić: czynności zrutynizowane, rytualne interakcje, rytuały rodzinne. Czynności zrutynizowane są to typowe sekwencje działań występujących w znanym dziecku kontekście, do nich należy kąpiel, obiad, spacer itp. Rytualne interakcje to przede wszystkim trzy podstawowe komponenty. Są nimi: stała obecność tej samej osoby dorosłej, która opiekuje się dzieckiem, obecność przedmiotów, które są częścią sytuacji oraz obecność specyficznych oznak sytuacji, które czynią ją określoną dla dziecka. Rytuały rodzinne natomiast określają styl życia rodziny. Należą do nich nie tylko ważne święta, wspólne wyprawy, uroczyste posiłki, ale również rzeczy drobne, jak np. wszystko, co towarzyszy wyjściu ojca do pracy, pójściu dziecka do szkoły lub odprowadzeniu babci na dworzec.

Podsumowując: uczenie dziecka alternatywnych sposobów komunikacji powinno zawsze odbywać się w sytuacjach wspólnego działania z dorosłymi. Opanowaniu nowych środków komunikacji sprzyjają czynności zrutynizowane, rytualne interakcje i rytuały rodzinne.

Komunikowanie się obejmuje również umiejętność słuchania i rozumienia tego, co inni do nas mówią, o co nas pytają. Mową posługujemy się na co dzień i dopiero kiedy spotkamy kogoś, kto nie mówi lub mówi niezrozumiale, uświadamiamy sobie, jak ważnym i precyzyjnym narzędziem jest mowa. Dopiero wówczas rozumiemy, że jesteśmy bez niej zupełnie bezradni. Jakże często dzieci uszkodzone ruchowo i jednocześnie nie mówiące skazane są na samotność. Wśród dzieci o indywidualnych potrzebach edukacyjnych jest grupa takich, które nie mówią na skutek uszkodzenia centralnego układu nerwowego. Ich mowa pozostanie na zawsze lub na długi okres czasu niezrozumiała. Są to dzieci z dyzatrią i anatrią. Niezdolność do komunikowania się językiem mówionym pogłębia

dodatkowo ich bezradność i izolację społeczną. Z powodu niesprawnych rąk nie mogą posługiwać się językiem migowym. Ich żywe, zainteresowane otoczeniem oczy świadczą o tym, że dzieci te rozumieją wiele, że chciałyby przekazać swoje myśli i uczucia, że pragną kontaktu i potrzebują nas. Aby pomóc tym dzieciom opracowano System Komunikacji Symbolicznej Bliss. Jest to nazwa systemu porozumiewania się, w którym używa się rysunków zamiast słów. W systemie tym znaczenie słów przedstawiane jest za pomocą symboli, które składają się z prostych form geometrycznych. Inną formę programu, który obejmuje naukę porozumiewania się za pomocą gestów i obrazków opracowano na podstawie projektu S. Buckley, M. Emsile, G. Haslegrave i P. LePrevost. Jego efektywność sprawdzono na dużej populacji dzieci z zespołem Downa. Z badań wynika, że u większości dzieci z zespołem Downa występuje specyficzne opóźnienie w wypowiadaniu pierwszych słów. Chcąc uczyć dziecko języka gestów, musimy mówić trochę wolniej niż zazwyczaj i zwracać uwagę, czy dziecko na nas patrzy, słucha tego, co mówimy, i rozumie przekazywane przez nas informacje. Stajemy się więc nie tylko nauczycielami gestów, ale równocześnie jesteśmy coraz lepszymi nauczycielami mowy. Uczenie dziecka gestykulacji wspomaga rozwój jego mowy, ponieważ niektóre wczesne gesty są dobrymi percepcyjnymi wskaźnikami znaczenia słów, gestykulując możemy pomóc dziecku w zrozumieniu, co znaczy określone słowo, gesty mogą pomóc dzieciom niedosłyszącym lub mającym problemy z percepcją słuchową w rozróżnianiu słów podobnie brzmiących, czasami możemy mieć poważne trudności ze zrozumieniem niektórych wypowiedzi dziecka. Jeśli potrafi ono jednak gestykulować, wiemy, co ma zamiar powiedzieć, możemy więc mu pomóc w bardziej poprawnym wypowiadaniu poszczególnych słów.

Wreszcie najpoważniejszym argumentem przemawiającym za wprowadzeniem gestykulacji jest fakt, że dziecko, które potrafi gestykulować, nawet jeśli nie mówi, może nawiązać kontakt z najbliższym otoczeniem. Jest szczęśliwsze i spokojniejsze, bo wie, że inni je rozumieją. Możemy poznać jego świat i jego potrzeby.

Specjalne nauczanie ustrukturyzowanych znaków (gestów) stanowi bardzo ważną pomoc w rozwoju i rozszerzaniu zwykłych sposobów komunikacji. Dzięki używaniu gestów dziecko zaczyna być rozumiane przez otoczenie. Gesty pomagają mu także lepiej rozumieć mowę i jej używać – nie są sztucznym dodatkiem ani alternatywą dla normalnego przebiegu rozwoju językowego.

LITERATURA

1. Arglye, M. (2002), Psychologia stosunków międzyludzkich, Warszawa.
2. Gibin, L. (1993), Umiejętności postępowania z innymi, Kraków.
3. Grygielski, I. (1994), Style komunikacji rodzicielskiej a identyfikacja dzieci z rodzicami, Lublin.
4. Grzesiuk, L., Trzebińska, H. (1978), Jak ludzie porozumiewają się między sobą», Warszawa.
5. Kielina, J. (1999), Rozwój daje radość, Gdańsk.
6. Majerska. M. (1975), Kształtowanie struktury czynności pod wpływem treści instrukcji, Warszawa.

7. Mierzejewska, H., Przybisz – Piwkowa, M. (1997), *Rozwój poznawczy i rozwój językowy dzieci z trudnościami w komunikacji werbalnej*, Warszawa.
8. Mika, S. (1975), *Wstęp do psychologii społecznej*, Warszawa.
9. Minczkiewicz, M. (2001), *Komunikacja – mowa - język w diagnozie i terapii zaburzeń rozwoju dzieci i młodzieży niepełnosprawnej*, Kraków.
10. Nęcki, Z. (1996), *Komunikacja międzyludzka*, Kraków.
11. Stewart, J. (2002), *Mosty zamiast murów. O komunikowaniu się między ludźmi*, Warszawa.
12. Twardowski, A. (2002), *Kształcenie dialogowej kompetencji komunikacyjnej u uczniów niepełnosprawnych intelektualnie*, Kalisz.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ЛЕКСИКИ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ

У сучасному світі знання англійської мови стало невід'ємною складовою професійної діяльності лікаря. Володіння іноземною мовою відкриває доступ до новітніх медичних досліджень, міжнародних стандартів лікування, участі у конференціях та наукових дискусіях. Як підкреслює О. Семенов, «іншомовна компетентність спеціаліста є показником його готовності до міжнародного співробітництва та професійного розвитку» [1, 42].

Особливу роль у цьому процесі відіграє професійно-орієнтована лексика, адже саме вона забезпечує практичне застосування англійської мови у професійному середовищі. Тому інтеграція спеціалізованої термінології у навчальний процес є важливою складовою сучасної медичної освіти.

Значення професійно-орієнтованої лексики у підготовці студентів-медиків

Медична термінологія становить основу професійної комунікації. Вона забезпечує можливість розуміння наукових текстів, клінічних протоколів, міжнародних стандартів лікування. Як зазначає Н. Борисенко, «знання термінології формує базу для розвитку критичного мислення студентів і дозволяє здійснювати аналіз клінічних випадків англійською мовою» [2, 117].

Недостатнє володіння спеціалізованою лексикою значно обмежує можливості студентів у науково-дослідницькій діяльності та знижує рівень їхньої професійної мобільності. Саме тому навчальний процес має бути зорієнтований на систематичне і цілеспрямоване засвоєння професійної англійської.

Методи та шляхи інтеграції лексики у навчальний процес

1. Використання автентичних матеріалів

Важливим є залучення до навчального процесу реальних джерел – наукових статей, медичних довідників, історій хвороб, протоколів лікування. Це дає змогу студентам засвоювати лексику у природному контексті, а також формує навички роботи з професійною літературою.

2. Рольові ігри та моделювання професійних ситуацій

Одним із найефективніших методів є практичне відтворення майбутньої професійної діяльності: консультування пацієнтів, обговорення діагнозів, складання планів лікування. Подібні завдання сприяють розвитку комунікативних навичок та закріпленню лексики у реальних умовах.

3. Інтерактивні технології

Використання онлайн-платформ, мобільних застосунків, флеш-карт і термінологічних тестів дозволяє урізноманітнити навчальний процес і зробити його більш динамічним. Завдяки цьому студенти отримують можливість самостійно контролювати рівень засвоєння матеріалу.

4. Міждисциплінарний підхід

Поєднання навчання англійської мови з вивченням клінічних дисциплін забезпечує практичну цінність навчання. Наприклад, завдання з перекладу клінічних випадків або складання англомовних звітів з лабораторних досліджень сприяють інтеграції знань і вмінь.

Переваги інтеграції професійно-орієнтованої лексики

Інтеграція спеціалізованої лексики у навчальний процес має низку переваг:

- ✓ підвищує мотивацію студентів через практичну значущість матеріалу;
- ✓ формує здатність спілкуватися у міжпрофесійному та міжкультурному середовищі;
- ✓ забезпечує готовність працювати з англомовними джерелами інформації;
- ✓ сприяє розвитку професійної мобільності та конкурентоспроможності майбутніх лікарів.

Як зазначає І. Козловська, «інтеграція професійно-орієнтованої лексики не лише підвищує якість мовної підготовки, але й сприяє розвитку особистісних і професійних якостей студентів» [3, 89].

Інтеграція професійно-орієнтованої лексики у процес навчання англійської мови є необхідною умовою підготовки висококваліфікованих медичних фахівців. Вона забезпечує формування іншомовної комунікативної компетентності, сприяє розвитку навичок роботи з професійними джерелами та створює умови для успішної участі студентів у міжнародному науковому просторі.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку інтерактивних методик викладання професійної англійської для студентів різних медичних спеціальностей, а також на вивчення ефективності міждисциплінарних підходів у формуванні термінологічної компетентності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Семенов О. Професійна іншомовна підготовка студентів немовних спеціальностей: сучасні підходи. *Вища освіта України*. 2020. №2. С. 40–46.
2. Борисенко Н. Роль термінологічної компетентності у підготовці майбутніх лікарів. *Медична освіта*. 2021. №1. С. 115–120.
3. Козловська І. Інтеграція англійської мови професійного спрямування у медичну освіту. *Педагогічний дискурс*. 2019. № 26. С. 85–92.
4. Hutchinson T., Waters A. *English for Specific Purposes: A Learning-Centred Approach*. Cambridge: CUP, 2010.
5. Dudley-Evans T., St John M. J. *Developments in English for Specific Purposes*. Cambridge: CUP, 2013.

ДИФЕРЕНЦІЙОВАНЕ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Диференційоване навчання стає актуальним як ніколи: необхідність його впровадження пов'язана з протиріччями, які зумовлені об'єктивними причинами, потребами тих, хто навчається, цілями, змістом навчання та індивідуальними можливостями кожної дитини; протиріччями між колективною формою освітнього процесу та індивідуальним характером засвоєння навчального матеріалу і психологічним розвитком дітей молодшого шкільного віку.

В умовах Нової української школи (НУШ) педагог повинен насамперед враховувати індивідуальні освітні траєкторії, забезпечуючи позитивну мотивацію до навчання та формування в дітей молодшого шкільного віку уміння самостійно здобувати знання. Такий підхід вимагає пошуку форм і методів навчання, які б забезпечували активну діяльність кожного учня незалежно від рівня його підготовки. Диференціація навчальної діяльності є ефективним інструментом для досягнення цих цілей.

Проблема індивідуалізації освітнього процесу в початковій школі була і є в полі зору науковців. Різні аспекти проблеми диференціації навчання знайшли своє відображення в історії філософської (Платон, Арістотель, Д. Дьюї), психолого-педагогічної думки (Я.А. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, Й.-Г. Песталоцці, Д. Локк, К. Ушинський, В. Сухомлинський, Г. Ващенко та інші) та набувають особливої актуальності і розробляються у багатьох напрямках на сучасному етапі (В. Безпалько, О. Савченко). Одним із ефективних засобів реалізації індивідуального підходу є диференційовані завдання, які дають змогу створити умови для максимальної реалізації потенціалу кожного учня. Таким чином, використання диференційованого навчання визначило актуальність нашого дослідження, оскільки диференційоване навчання дає учителю можливість організувати індивідуальну траєкторію навчання учнів початкових класів. Згідно Концепції НУШ «диференціація – це гнучкий спосіб коригувати методи навчання з урахуванням освітніх потреб, компетентностей та можливостей кожної дитини. Традиційний шкільний підхід базується на тому, що весь клас отримує одне завдання. Натомість диференціація означає, що вчитель бере до уваги особливості кожного учня. Інструменти навчання й оцінювання мають бути справедливими та гнучкими, а також залучати до навчання всіх без винятку учнів» [1]. Так, Ю. Саєнко, А. Петряник зазначали, що «диференційоване навчання може застерегти проблемам у засвоєнні навчального матеріалу школярів, якщо застосовувати в системі уроків диференційовані, індивідуальні та групові завдання» [4, 63]. На їхню думку «професійний обов'язок кожного педагога – помічати насамперед особистість учня, якнайточніше знати й розуміти її пізнавальні здібності, ставлення до навчального процесу, з метою його індивідуалізувати», щоб мати індивідуальний підхід до кожної дитини.

Т. Куліш вважає: «Індивідуалізація навчання – це організація навчального процесу, за якого враховуються індивідуальні особливості тих, хто навчається; дає змогу

створити умови для реалізації потенційних можливостей кожного учня» [2]. Л. Федоренко вважає, що диференціація навчання – створення різноманітних умов навчання для різних шкіл, класів, груп з метою врахування особливостей їхнього контингенту; комплекс методичних, психолого-педагогічних та організаційно-управлінських заходів, що забезпечують здійснення процесу навчання [5, 53].

З початку XXI століття диференціація навчання перебуває на такому етапі розвитку, коли важливими стають питання індивідуалізації навчання, використання яких технологій сприятиме цьому. Практичний досвід учителів показує, що необхідно враховувати відмінності учнів у рівнях здатності до навчання, показниках працездатності на уроці і вдома, мотивах навчання, різноманітних типах мислення. Розробляючи технології, щоб індивідуалізувати та диференціювати навчання, слід провести ґрунтовний психологічний аналіз учнів. З психолого-педагогічного погляду індивідуалізація навчання в початковій школі реалізується через такі принципи:

1. Принцип урахування індивідуально-психологічних особливостей — добір навчального матеріалу, що відповідає рівню розвитку конкретного учня.

2. Принцип діяльності — залучення дитини до активної навчальної діяльності, у якій вона самостійно відкриває нові знання.

3. Принцип варіативності — надання учням можливості вибору завдань, способів виконання, партнерів по роботі.

4. Принцип підтримки та позитивного підкріплення — створення умов для переживання успіху кожною дитиною.

5. Принцип співробітництва — партнерська взаємодія вчителя й учнів, побудована на довірі та повазі.

Сучасна система освіти потребує вдосконалення щодо впровадження в освітній процес початкової школи диференційованих вправ і методики навчання залежно від можливостей учнів. Обираючи ті чи інші диференційовані завдання, які відрізняються за рівнем творчості, за обсягом, за рівнем труднощів, можна організувати освітній процес так, щоб учні могли самостійно вибрати завдання, які вони можуть виконати без допомоги вчителя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція «Нова українська школа» [Електронний ресурс]. Інформаційний збірник МОН України. 2016. URL : <http://mon.gov.ua>.

2. Куліш Т. Процеси диференціації в початковій школі незалежної України. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2018. Вип. 25(1). С. 95–100.

3. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ: Генеза, 2002. 368 с.

4. Саєнко Ю. О., Петриняк А.С. Навчально-розвивальний потенціал диференційованого навчання у початкових класах. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*. 2022. Вип. 51. С. 63–66.

5. Федоренко Л. П. Диференційоване навчання як засіб розвитку пізнавальної активності учнів. *Педагогічні науки*. 2019. № 6. С. 52–58.

ФОРМУВАННЯ ОБРАЗНОГО МОВЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Сьогодні однією з основних проблем початкової освіти є формування в учнів початкових класів умінь висловлювати думку, добирати необхідні слова, міркувати, фантазувати. Мовлення людини – показник освіченості, за ним можна визначити рівень мислення, загальну культуру особистості. Мовлення сучасних учнів початкових класів часом є збідненим, позбавленим національного колориту, краси й виразності. Якщо діти обмежені у спілкуванні з носіями зразкового мовлення, багато часу мовчазно проводять біля комп'ютерів, то в результаті вони не в змозі формувати свою думку без слів, які засмічують мовлення і якими заповнюються паузи в мовленні.

Останнім часом спостерігаємо особливу увагу до методики розвитку мовлення в контексті аналізу художнього тексту. Вищий рівень розвитку мовної особистості передбачає готовність суб'єкта мовленнєвої діяльності до аналізу художнього тексту, до використання різноманітних стилістичних засобів у рецептивній і продуктивній мовленнєвій діяльності.

Науковці, вчителі впродовж тривалого часу працюють над створенням системи навчання дітей молодшого шкільного віку зв'язному мовленню. У процесі вирішення даної проблеми під системою ми розуміємо певну послідовність застосування методів і прийомів, які забезпечать формування мовленнєвих умінь і навичок учнів. Так, у розробленій системі розвитку мовлення відомий науковець Л. Варзацька виділяє сукупність мовленнєвих понять, оволодіння якими передбачається в процесі виконання вправ, що охоплюють усі види мовленнєвої діяльності в початковій школі, а саме: читання, письмо, говоріння, слухання, які забезпечують сприйняття, відтворення та породження мовлення [2].

У методичних дослідженнях останнього часу розглядаються різні підходи до навчання молодших школярів роботі з текстом, а саме: створення учнями висловлювань на основі знайомства з поняттями лінгвістики тексту (Т. Радзівська, А. Загнітко, В. Мельничайко та ін.), використання системного підходу в роботі над розвитком зв'язного мовлення (А. Богуш, Т. Качак, Т.Близнюк, І. Бай та ін.), використання аналізу тексту-зразка в процесі створення власних висловлювань (М. Вашуленко, О. Грушко, М. Остап'юк та ін.).

У Державному стандарті початкової освіти однією з найважливіших компетентностей, які повинні бути сформовані, є «вільне володіння державною мовою, що передбачає умінь усно і письмово висловлювати свої думки, почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти, а також любов до читання, відчуття краси слова, усвідомлення ролі мови для ефективного спілкування та культурного самовираження, готовність вживати українську мову як рідну в різних життєвих ситуаціях» [2].

Значна частина опитаних нами школярів віком від 7 до 9 років не знали значення таких дієслів руху, як волочитися, нишпорити, дожидати, торочити, хиріти, мотатися, які зустрічалися в українських народних казках («Кобиляча голова», «Ох», «Цап та баран», «Коза-дереза» та ін.). Вони не могли пояснити фразеологізми та приказки, що зустрічаються в тексті. Під час відповідей на питання будували неповні речення, вживаючи слова-паразити: ну, типу, якби; взагалі, так, мабуть, скажімо так, чуть-чуть та ін.

Повноцінне сприйняття і відтворення текстів у підручниках, уміння давати повні відповіді на запитання, висловлювати свої міркування – усі ці та інші навчальні дії потребують достатнього рівня розвитку мовлення молодших школярів, зокрема й образного, особливо, коли йде мова про вивчення художніх творів.

Формування образного мовлення має неабияке значення для розвитку зв'язного мовлення у молодшому шкільному віці. На думку Т. Качак, діти здатні більш глибоко осмислювати зміст літературного твору й усвідомлювати деякі особливості художньої форми, що виражає зміст, тому можливості для формування образного мовлення найбільш сприятливі у молодшому шкільному віці [3].

Аналіз психолого-педагогічної та мовознавчої літератури дає можливість розглядати образність мовлення як інтегративну особливість мовлення, яка полягає у доцільному виборі суб'єктом образних, вербальних і невербальних засобів. Образність мовлення дає змогу молодшому школяреві ефективно проявити себе на вербальному та невербальному рівнях, впливаючи на комунікативну культуру особистості. Образні виразні засоби репрезентують емоційні експресивні можливості лексики, які реалізуються за допомогою точного слововживання, використання слів у переносному значенні, синонімії, тавтології.

Вербальна образність досягається в лексичному втіленні мовлення за допомогою інтонаційної структури, яка «визначається комплексом компонентів: наголосом, мелодикою мови, темпоритмом, тембром, динамічними відтінками» [4]. Додатковим засобом називають невербальні засоби, які зовні оформляють висловлювання і є невід'ємним засобом усного мовлення. До них належать міміка, жести та поза. Образне мовлення характеризується різними інтонаційними характеристиками, а саме: інтенсивність, мелодика мовлення, ритм мовлення, темп мовлення, тембр голосу, логічний наголос. Також образному мовленню властива наявність словесних образів: порівняння, метафори, епітети, синоніми, антоніми тощо.

Ефективна реалізація системи з розвитку образності мовлення молодших школярів може бути досягнута за умови дотримання певних методичних вимог: цілеспрямований добір дидактичного матеріалу, поетапність і послідовність його презентації; чітко закріплена структура та системність подачі; комунікативна спрямованість навчання; вибір творів з урахуванням психологічних та вікових особливостей учнів; забезпечення пізнавального розвитку учнів; навчання прийомів, що сприяють розумінню тексту, та прийомів власної творчої діяльності; донесення теоретико-літературознавчих і мовознавчих понять; виховання базових цінностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варзацька Л. О., Шевченко Л. М. Методика розвитку зв'язного мовлення молодших школярів. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2001. 204 с.
2. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws>
3. Качак Т.Б., Близнюк Т.О., Бай І.Б. Розвиток у молодших школярів художньо-образного мовлення. *Інноваційна педагогіка*. 2024. Випуск 67. Т.1. С. 99–102.
4. Сіранчук Н. М. Робота над метафоричністю та фразеологією образного мовлення молодших школярів. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2013. Вип. 6. С. 185–191.
5. Типові освітні програми. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/tipovi-osvitni-programi-2>

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ОСІБ, ЯКІ ПЕРЕЖИЛИ ТРАВМАТИЧНІ ПОДІЇ: ВИВЧЕННЯ МЕТОДІВ, ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ФАКТОРІВ ВПЛИВУ

Сучасне суспільство все частіше стикається з подіями, які мають глибокий вплив на психічний стан особистості. Природні катастрофи, терористичні акти, аварії, пожежі, насильство (в тому числі домашнє і сексуальне), напад тварин, ситуації шахрайства або травматичні події у випадку війни через евакуацію, втрату дому чи близьких, всі вони формують високий рівень психологічної напруги, що може призвести до появи та розвитку депресивних станів, тривожних розладів або посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Особливо збільшує ризик їх розвитку війна, навіть зміна звичайного способу життя може стати травмою, усі можуть стати жертвами травматичних подій під час війни або еміграції.

Можна виділити декілька типів травм: гострі, пов'язані з одноразовими кризовими подіями та хронічні, що виникають при тривалому впливі стресогенних факторів [2, 45]. Ступінь вираженості симптомів залежить від віку, рівня емоційної стійкості, соціальної підтримки та попереднього життєвого досвіду.

Наслідки травматичних подій для психіки є різноплановими й охоплюють емоційний, когнітивний та поведінковий рівні функціонування особистості. Серед основних проявів можна виділити емоційну лабільність, підвищену тривожність, порушення сну, нав'язливі спогади та уникання ситуацій, пов'язаних із травматичними переживаннями. Травматичний досвід може призвести до змін особистісних структур, зокрема до формування відчуженості, зниження рівня довіри до соціуму та втрати сенсу життя [3, 74]. У деяких випадках спостерігаються порушення когнітивних функцій, таких як концентрація уваги та пам'яті, що ускладнює професійну діяльність і повсякденне функціонування [1, 9]. Тож, психологічна травма є складним феноменом, наслідки якого виходять за межі психічного здоров'я, охоплюючи весь спектр життєдіяльності особи.

Події останнього часу спричинили стрімке поширення тривожних та стресових розладів і, як наслідок, призвели до зростання попиту на психологічну допомогу, яка повинна бути не тільки своєчасною та якісною, але і постійно розвиватися. Це є надзвичайно важливим як для збереження індивідуального психічного здоров'я, так і для стабільності соціуму загалом.

Існують різноманітні методи психологічної підтримки осіб, які отримали травму. Це різноманіття потребує їх системного аналізу для визначення ефективності та адаптивності до різних груп людей, які отримали травму, а також для розробки більш результативних стратегій роботи з такими особами. Потребують вивчення не лише окремі методи, але й вивчення комплексних програм, які враховують індивідуальні та соціальні чинники.

У контексті сучасних викликів вивчення питань психологічної підтримки осіб, які пережили травматичні події, має не лише наукове, але й суспільне значення. Такі знання

можуть бути актуальними не тільки для психологів, але і для вчителів, соціальних працівників, всіх тих, чия професійна діяльність пов'язана з екстремальними умовами, або тих, хто в своїй роботі постійно стикається людьми, які пережили травму.

Психологічна підтримка людей, які пережили травму, базується на різних теоретико-методологічних підходах, а саме: психодинамічному, когнітивно-поведінковому, гуманістичному, тілесно-орієнтованому. Вони дозволяють адаптувати методи психологічної підтримки до індивідуальних особливостей людини та конкретного контексту травми.

Серед сучасних напрямів особливе місце посідають методи арт-терапії, які передбачають використання творчих форм самовираження як засобу опрацювання травматичного досвіду. Малювання, музика, драматерапія та інші види мистецтва надають можливість символічно відтворити пережиті події й поступово знижувати їхній психотравмуючий вплив. Арт-терапевтичні методи допомагають зменшити інтенсивність негативних емоцій, сприяють розвитку уяви та пошуку нових ресурсів для відновлення.

Психологічна допомога передбачає також обстеження осіб, які отримали травму, при обстеженні використовуються різні шкали та методики, які дозволяють кількісно оцінити рівень психотравматичних симптомів. Ефективна психокорекційна робота включає, крім етапів діагностики, планування заходів, їх апробацію та постійний моніторинг результатів.

Ефективність психологічної підтримки осіб, які пережили травматичні події, значною мірою залежить від комплексу індивідуальних та зовнішніх факторів. Одним із ключових чинників виступають особистісні характеристики клієнта: рівень емоційної стабільності, попередній досвід подолання криз тощо. Існують також певні фактори, які впливають на ефективність психологічної допомоги особам, які отримали травми, а саме: соціальна підтримка, рівень мотивації людини та професійна підготовка людини, яка працює з травмованою особистістю. Важливими є системність та регулярність занять в посттравматичний період, а комплексний підхід із залученням кількох методик забезпечує стійкий результат.

Тож своєчасне втручання в життя людини, яка пережила травматичну подію, використання різноманітних механізмів захисту та адаптації відповідно до типу травм, сприяють стабілізації її психоемоційного стану. Крім того, існує необхідність індивідуального підходу до планування підтримки та втручання, інтеграції психотерапевтичних та соціальних методів, це підвищує ефективність відновлення психічного стану людини. Необхідна також комплексна психологічна підтримка осіб, які пережили травматичні події, ефективність цієї допомоги значною мірою залежить від індивідуальних характеристик постраждалих, соціальної підтримки, професійного рівня фахівців та методичних підходів, що застосовуються у психокорекційній практиці. Самопідтримка і підтримка з боку родини також відіграють ключову роль у відновленні.

Слід відзначити також необхідність системного підходу до організації психокорекційних заходів і важливість міждисциплінарної взаємодії, це значно підвищує результативність психокорекційних програм; психотерапевтичні програми повинні бути гнучкими, адаптованими під різні категорії людей та здатними ефективно реагувати

на сучасні виклики; потрібен комплексний підхід, що поєднує методичні, організаційні та соціальні аспекти.

Травматичний досвід, генетичні схильності, психологічні та соціальні фактори можуть діяти як окремо, так і разом, що робить процес розвитку розладу складним і індивідуальним для кожної людини.

Лише поєднання доказової бази, практичного досвіду та гуманістичних принципів дозволить забезпечити максимально ефективну допомогу постраждалим. У цьому контексті сучасна психологічна підтримка розглядається не як разове втручання, а як системний і тривалий процес, спрямований на відновлення адаптивних ресурсів особистості. Зрештою, головною метою таких підходів є не тільки зменшення симптомів, але й сприяння розвитку здатності людини жити повноцінно, попри досвід травматичних подій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильєв С.П., Зубовський Д.С. Психодіагностика посттравматичного стресового розладу у військовослужбовців. Український психологічний журнал: збірник наукових праць Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2016. № 1. С. 6–16.
2. Герасименко Л.О., Скрипніков А.М., Ісаков Р.І. Реакція на важкий стрес та розлади адаптації. Посттравматичний стресовий розлад: навчальний посібник. Київ: ВСВ «Медицина», 2023. 120 с.
3. Дегтяренко-Мельник Т., Бобро О., Яготін Р. Наслідки психотравмуючих подій у сучасних умовах воєнного часу з позиції адаптивної абілітації. *Наука і освіта*. 2024. № 3. С. 72–80.

НАВЧАЛЬНА МОТИВАЦІЯ СТУДЕНТІВ СТОМАТОЛОГІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ В УМОВАХ ТРАДИЦІЙНОЇ ТА КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЇ СИСТЕМ ОСВІТИ

Мотивація є провідним чинником навчальної діяльності, оскільки саме вона спонукає студента до активної роботи та досягнення освітніх і професійних цілей [1].

Вона базується на потребах, що активізують пізнавальну діяльність і забезпечують готовність до засвоєння знань. Ефективність навчального процесу зростає, коли він ґрунтується на поєднанні різних мотивів. До них належать: прагнення до успіху та вдосконалення власних результатів (мотивація досягнення), почуття відповідальності (мотивація обов'язку), бажання здобути схвалення оточення (мотивація самоствердження), орієнтація на практичну користь знань і майбутнє благополуччя (прагматична мотивація), а також прагнення оволодіти професією на високому рівні (професійна мотивація). У кредитно-модульній системі особливе місце відведено самостійній роботі студентів, однак нерідко вони сприймають її як «вільний час». Тому викладач відіграє ключову роль у формуванні навчальної мотивації [2]. Вона залежить від його професійної майстерності, уміння використовувати стимулюючі методи, доступності подання матеріалу та акценту на практичній спрямованості знань. Важливим також є індивідуальний підхід до студента як особистості, що підтримує його самовизначення та зацікавленість у навчанні.

Для активізації самостійної роботи застосовуються різні мотиватори: заохочувальні (рейтингові системи оцінювання), організаційні (можливість достроково складати іспити), інтелектуальні (участь у науковому товаристві, майстер-класах, конкурсах та інших формах колективної діяльності). Саме інтелектуальна мотивація є щоденним завданням кафедр, а сама робота стимулює інтерес до професії та розвиває творчий потенціал студентів.

Особливе значення має залучення до профілактичних оглядів, що дозволяє майбутнім лікарям усвідомити головний принцип медицини – попередження хвороб. Виконання цього виду роботи дає студентам змогу закріпити практичні навички, навчитися спілкуванню з пацієнтами, застосувати теоретичні знання у практиці.

Переваги позааудиторної діяльності полягають у можливості здобути ґрунтовну базу для самостійних досліджень, сформувати вміння аргументовано відстоювати власну позицію та розкрити творчий потенціал. Такий підхід забезпечує більш високий рівень навчальної мотивації та сприяє формуванню професійної компетентності майбутніх лікарів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лігоненко ОВ, Чорна ІО, Зубаха АБ, та ін. Мотивація до навчання студентів – важлива складова реалізації кредитно-модульної системи освіти в опануванні зага-

льної хірургії. *Актуальні проблеми сучасної вищої медичної освіти в Україні: матеріали навч.-наук. конф. з міжнар. участю*; 2019 бер 21; Полтава; 2019. с. 130–132.

2. Садова ТА. Розвиток мотивації пізнавальної діяльності студентів в умовах кредитно-модульного навчання. *Наука і освіта: наук.-практ. журнал*. 2011;(4):364–8.

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ ВОЇНІВ-ПИСЬМЕННИКІВ СУЧАСНОЇ ДОБИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У ВВНЗ

Нині тема російсько-української війни стала провідною в українській літературі. Про це свідчать статистичні дані: за останнє десятиліття вийшло понад 1000 книжок воєнної тематики різних жанрів. Більше переважає документалістика та щоденникові записи. Дослідники відзначають, що, крім професійних літераторів, волонтерів, журналістів, на авансцену вийшли військові, котрі пишуть про власний досвід. І це головне в сучасному процесі, оскільки воєнна література стала важливим інструментом рефлексії, самопсихотерапією і джерелом для майбутніх дослідників історії війни. Воїнів-письменників називають *хроністами історії* [4].

Експерти, видавці, науковці, вчені (Кошкіна С., Малкович І., Медведенко Л., Скоріна Г., Рябченко М., Танчин К., Токмань Г. та ін.), досліджуючи тенденції розвитку сучасної української літератури, особливо відзначають таку: *автори найпопулярніших книжок про війну до початку війни не мали жодного стосунку до літератури, але одразу ж почали входити до списку кандидатів на престижні премії і вигравати важливі конкурси.*

С. Кошкіна зокрема вбачає феномен книжки Валерія Ананьєва (Маркуса) «Сліди на дорозі» через шалені наклади, що розійшлися без участі видавництва і чіткої маркетингової стратегії. Особистість автора зіграла тут визначну роль. Кілька накладів витримала номінована на Шевченківську премію книжка «Цуцик» Віталія Запеки – полтавського фотографа і добровольця, який до цього не писав. Після війни він написав 4 книжки [4].

Видавці «Старого Лева» наголошують: *«Твори воїнів-письменників – це не просто література. Це свідчення, яким можна довіряти, бо воно написане кров'ю, вогнем і сльозами. Під час воєнних конфліктів вони не шукають натхнення у вигаданих сюжетах. Їхні історії базуються на тому, що вони пережили особисто».* Війна змінила багатьох із нас – розширила наші межі й можливості. Воїни-письменники стають свідками історії, їхні слова народжуються на полі бою, залишаючи відбиток не тільки в серцях тих, хто бере в ній участь.

Саме тому дослідження художніх текстів воїнів-письменників сучасної доби особливо актуальне під час вивчення однієї з найтрагічніших сторінок історії України у ВВНЗ – повномасштабного вторгнення росії в Україну, основні етапи якого тривають із різними хвилями загострень та форм. І хоча сьогодні аналітики визначили певні періоди цієї війни, а деякі з них виділили в окремі воєнні кампанії як її складові; підраховували й кількість ворожої техніки, яка зайшла на нашу територію; ідентифікували підрозділи, що брали й беруть участь у боях проти ЗСУ; але прочитання творів сучасної художньої літератури дають змогу «олюднити» історію, у якій діють «мале-

нькі люди», а не лише великі герої, висвітлюються приватні мотиви та наслідки вчинів. Науковці вважають, що така історія ближча людині XXI ст. [1].

Курс «Історія України і українського війська» у ВІТІ розпочинається з розгляду питання про джерелознавство як науку, що займається дослідженням історичних джерел і має важливе значення, оскільки загальнотеоретичний його аспект сприяє побудові світогляду кожної людини, засвідчуючи її громадянську позицію. Важливий і прикладний аспект, який полягає в тому, що праці вченого не приносять позитивного результату, якщо вони не базуються на достовірних документальних даних.

Саме такий порядок речей спонукає нас залучати курсантів до науково-пошукової роботи, предметом дослідження якої стають *військові щоденники як жива історія сучасної російсько-української війни*.

Звичайно, першим кроком у такому дослідженні буде звернення до сучасного літературознавства, що активно висвітлює документально-автобіографічні жанри (спогади, мемуари, щоденники та інші явища літературно-публіцистичного характеру). Так, за визначеннями К. Танчин, щоденник – жанровий різновид документальної прози; форма оповіді, що веде від першої особи у вигляді щоденних записів, від вузько документальних, завдання яких – фіксація поточних справ, до таких, які найближче до змалювання літературного. Дослідниця наголошує, що розуміння щоденника як повноцінного жанру документалістики поряд з такими жанрами, як мемуари, листи, записні книжки, нотатки тощо є найбільш вмотивованим [9]. Маючи досить багато «точок дотику» з іншими художньо-публіцистичними жанрами, щоденник усе ж характеризується очевидною своєрідністю. Щоденники є суто приватними нотатками, записками «для себе». Вони не завжди містять спогади, їхній основний змістовий сенс – фіксування злочинних подій і думок. Узагальнюючи, наголосимо: щоденник як літературний жанр, за визначеннями науковців, фіксує побачене, почуте, внутрішньо пережиту подію, яка щойно сталася. Щоденник пишеться для себе і не розрахований на публічне сприймання, у ньому нотуються переважно явища особистого життя, здебільшого у монологічній формі [3]. Проте нині військові щоденники пишуться для майбутніх поколінь, а воїни-письменники є не тільки учасниками бойових дій, а й «хроністами історії». Військові щоденники як документи особистого походження стають незамінними історичними та духовними документами.

Досліджуючи історію розвитку жанру, виділяємо тих письменників, які починали вести щоденники саме в період війни. Серед них Юрій Яновський, Олесь Гончар, Олександр Довженко, Ліна Костенко, Василь Стус та ін.

Так Олесь Гончар свій перший щоденниковий запис зробив у червні 1943 року. За два роки війни студент-доброволець мав змогу осмислити трагізм того, що відбувалося, що побачив, пережив: *«Два роки, а скільки страждань, скільки мук та поневірянь для народів! Чи буде коли оцінено все безглуздя й злочинство цієї бойни!...»* [1, с. 9]. Утілення деяких рис історичної свідомості особистості характерне для документальних жанрів, зміст яких дає зрозуміти, що роки війни стають визначальними для подальшого життя...

«Вся країна корчиться в судомах, мов шматований заживо звіром живий організм. Людина з усіма її думками й почуттями топчеться важким чоботом солдата,

а солдат сам розчавлений фізично й морально вмирає, не знаючи за що», – читаємо і бачимо реалії воєнного сьогодення нашої країни.

Відверті записи про гострі проблеми російсько-української війни будемо знаходити в щоденникових записах наших сучасників, що брали і беруть участь у воєнних діях.

Олександр Довженко – військовий кореспондент в роки Другої світової війни. Його щоденникові записи переважно воєнних літ, їх науковці називають енциклопедією страждань українського народу з головним образом сплюндрованої України. Довженківський щоденник великий за обсягом і неповторний за змістом. Б. Степанишин відзначав, його всебачення було глибоким і далекосяжним, а мислення, що виникло на матеріалі побаченого – аналітичне з європейським підходом [8, 47].

Війна завжди залишає відбиток не лише на полях битв, а й у серцях тих, хто бере у ній участь. Серед воїнів завжди знаходяться ті, хто зафіксує події, біль і надію для майбутніх поколінь.

Нині відомий приклад – Олександр Терещенко, ветеран АТО, який не лише борови Україну, а й писав про це, залишаючи для нас незабутні оповіді. Його твори пронизані болем, але вони показують стійкість людського духу.

«Війна відкриває в людях те, що вони за все життя про себе не дізналися, – пише Віталій Запека, доброволець, учасник російсько-української війни з позивним «Спілберг», лауреат Міжнародної літературної премії «Воїн світла». – І ветеранська література цьому приклад, багато людей почали писати саме на війні. Хтось краще, хтось гірше, хтось документалістику або мемуари чи художню літературу. І це потрібно, такі різні твори – це пласт, який потрібен нашій культурі, ми повинні його зберегти. Щось із цього піде у вічність, а щось лишиться історикам і буде цікавим у майбутньому. Це потрібно як частка нашої культури. Ворог куди б не прийшов – нищить там нашу культуру. Перше, що він робить на будь-якій окупованій території – знищує нашу культуру і насаджує свою. Вороги розуміють значення культури і те, що знищать нас лише після того, як знищать нашу культуру» [6].

Віталій Запека – один із тих воїнів, що взяв до рук перо, писав просто в окопах, у вільні хвилини, не гаючи часу, прагнучи зафіксувати маленькі історії про звичайних бійців, описував побратимів і за можливості вів щоденник, розуміючи важливість подій, що відбувалися навколо.

У колі курсантських наукових досліджень стали долі і щоденникові записи воїнів-письменників – лікаря-хірурга В. Чернієнка і піаніста І. Михайлишина про бої під Іловайськом у контексті вивчення третього етапу сучасної російсько-української війни, що названо *«Східний фронт: донбаське бойовище»*, який хронологічно бере свій початок від 24 серпня 2014 року, коли з рф на український Донбас було приховано введено російські регулярні армійські підрозділи та війська спеціального призначення. Їхні щоденники акумулюють авторські спостереження, роздуми, переживання упродовж літа 2014 року, становлять цінний матеріал для дослідження цього періоду війни, дають змогу порівнювати щоденникові записи з офіційними даними. І як говорить одна з активних учасників Майдану, професор, доктор філологічних наук Ганна Токмань, *про війну я буду слухати тих, хто був на фронті.*

Віктор Чернієнко, здобувши спеціальність лікаря, за власним бажанням подався до лав Збройних сил України, за покликом серця у 2014 році пішов на війну на сході України, щоб боронити свою країну від агресора. Волею долі опинився у пеклі страшних боїв під Іловайськом. Один із тих воїнів, хто взяв до рук перо. Нині В. Чернієнко – Лауреат премії імені Богдана Хмельницького у номінації «Літературні твори військової тематики». Його *«Щоденник військового лікаря»* називають бестселером видавництва «Фоліо». В анотації читаємо: *«Щоденник військового лікаря»* – книга автобіографічна, це записки молодого хірурга про війну, а точніше про страшні події Іловайського котла 2014 року, який став найбільшою трагедією української армії в ході війни на Донбасі. Це книга про простих українських хлопців, які опинилися на війні, про їхню мужність, неймовірний героїзм та людяність при захисті своєї Батьківщини. Присвячується усім тим, хто захищав і нині захищає Україну».

Ігор Михайлишин – іванофранківець, учасник Революції Гідності, легенда Майдану (музикант-аматор грав на Майдані у грудні 2013 року), на який він приїхав після закінчення юрфаку в Чернівцях. Його, аполітичного юнака, Майдан відразу заінтригував. Ігор перейнявся майданівським духом так, що через пів року добровольцем пішов на фронт. Молодий юнак, випускник юрфаку вирішив берегти цілісність країни, а не власного гаманця. Бо *«війна – це покликання і обов'язок»*. До лав добровольчого батальйону «Донбас» НГУ потрапив у червні 2014 року. Взяв позивний «Піаніст» як вияв захоплення музикою. У серпні 2014 року опинився в гущі Іловайського котла у протистоянні зі збройними силами рф. Після вимушеної капітуляції провів 119 днів у полоні. Згодом повернувся на фронт у складі батальйону «Донбас-Україна» ЗСУ. Після закінчення військового контракту здобув професійну музичну освіту в Київському інституті музики імені Р. Глієра.

«Танець смерті. ...» – назва його військового щоденника не випадкова. Так називається музичний твір Ф. Ліста, який для Ігоря символізує війну, боротьбу добра і зла, який немає кінця. *«У цій конфронтації доля однієї людини є настільки мізерною, що її просто не помічаєш. Але якщо придивитись, побачиш віддзеркалення глобальної баталії у внутрішньому світі людини. Єдине, що врятує від загибелі, – постійний рух. Рух є умовою життя. Умовою розвитку. Умовою перемоги»*.

«Танець смерті. Щоденник добровольця батальйону "Донбас"» Ігоря Михайлишина – емоційна розповідь про жахи війни, чесна картина пережитих подій та боротьби за людську гідність в умовах війни, як вона впливає на внутрішній світ людини. (Пригадаймо щоденники Олеса Гончара). Це не просто книга про війну, а глибокий аналіз людської душі в умовах екстремальних обставин.

На одній із зустрічей з читачами автор зауважив, що хотів використати й офіційні дані про події під Іловайськом, але передумав. Хотів відтворити те, що і як було насправді.

Сьогодні ми самі можемо порівнювати офіційні дані про Іловайську трагедію, її причини, кількість військової техніки, з якої обстрілювали нашу рідну землю, чисельність ворожих професійних військових і найманців без розпізнавальних знаків, що незаконно перетнули державний кордон.

Але важливим для нас є те, зауважує курсантка Дарина Смик, що автор щоденника пропонує неймовірно чесне та відверте зображення війни з погляду добровольця, який пережив не тільки фізичну небезпеку, але й глибокі психологічні травми. І. Михайлишин розкриває внутрішні переживання людини, що стоїть на передовій, вдаючись до музичних метафор для передачі глибини своїх емоцій. Цей щоденник – безцінний для тих, хто хоче зрозуміти, що відчувають бійці в умовах війни, і як їхні переживання переплітаються з глобальними подіями; хто бажає зрозуміти реальні випробування, з якими стикаються бійці, і як музика та постійний рух можуть стати засобом виживання. Адже поєднання в щоденнику досвіду війни і музичної творчості додає йому особливого сенсу.

Як документи особистого походження, як зразки одного з видів писемного джерела, обидва щоденники подають підтверджені факти трагічної історії боїв під Іловайськом. Описи боїв, робота військової ворожої техніки, постійні автоматні черги курсанти порівнювали з офіційними даними, яка техніка і її кількість були задіяні для захоплення Іловайська, скільки військових без розпізнавальних знаків перейшли кордон нашої країни. Порівняльний аналіз давав змогу робити висновки, що картини життя, факти військових буднів, реалії війни на сході країни в серпні 2014 року описані авторами майже документально.

Ретельне дослідження сторінок «Щоденника...» Віктора Чернієнка та «...Щоденника добровольця батальйону "Донбас"» Ігоря Михайлишина оживляло історію сучасної російсько-української війни, «олюднювало» її, сприяло виробленню умінь курсантів працювати з науковими працями і документами особистого характеру, бачити в них духовний потенціал, оскільки автори поклали в основу своїх книжок розповіді про людей, з якими доля зводила їх на воєнних дорогах, їхні характери, вчинки. Інтерпретації художніх текстів щоденників воїнів-письменників сучасної доби закарбовували в пам'яті долі тих, хто проявляв незламну волю у боротьбі за кожен день життя, жагу до свободи, здатність зберігати людяність у найскладніших обставинах.

Практичне спрямування дослідження художніх текстів воїнів-письменників, зокрема військових щоденників, переконують, що вони є найціннішим джерелом знань про події минулого, а сьогодні – про події російсько-української війни, зокрема на сході нашої країни, під Іловайськом, що стали найтрагічнішими сторінками цієї історії.

Відтак військові щоденники як документи особистого походження стають незамінними історичними та духовними джерелами. Читаючи твори воїнів-письменників, ми не просто дізнаємося про війну. Ми розуміємо, що означає залишатися людиною у складних обставинах, вивчаємо їхні уроки надії, дружби, сили духу, мужності, чесності й любові до своєї країни. Воїни-письменники, їхні побратими – живі свідки історії, і їхні слова назавжди залишаться у наших серцях як нагадування про ціну свободи, зброєю проти забуття, брехні й байдужості.

Правдива розповідь учасників тих подій сприяла формуванню у майбутніх військовиків національної самосвідомості, гідності, духовності, почуття патріотизму та вірності військовим традиціям українського народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончар О. Щоденники: в 3 т.; [упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу та передм. В. Гончар] / О. Гончар. К.: Веселка, 2002 – 2004. Т. 1–3.
2. Історія та культура України: підручник для студентів техн. спец. ВНЗ/ М.І. Бушин, О.М. Бут, О. І. Гуржій, М. Ховрич. Черкаси, 2018. 1155 с.
3. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В. І. Теремка. К.: ВЦ «Академія», 2007. 752 с. (Nota bene)
4. Кошкіна С. Література часів війни /Соня Кошкіна. URL: <https://pen.org.ua/literatura-chasiv-vijni> (дата звернення: 15.04.2025)
5. Михайлишин І. «Танець смерті. Щоденник добровольця батальйону "Донбас"» / Ігор Михайлишин. Електронна книга. Харків: Фоліо, 2019. 320 с. (Воєнні щоденники).
6. Медведенко Л. Ветеранська література: Віталій Запека / Леся Медведенко. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/09/12/veteranska-literatura-vitalij-zapeka-prezentuvav-knygu-pro-pershi-dni-vtorgne> (дата звернення: 15.03.2025)
7. Скоріна Г., Рябченко М. *Воєнна література – це і є укрсучлім!*/ Ганна Скоріна, Марина Рябченко. URL:<https://chytomo.com/voien-na-literatura-teper-tse-i-je-ukrsuchlit/> (дата звернення: 15.04.2025)
8. Степанишин Б. Дивосвіт Олександра Довженка: До сторіччя від дня народження: літературно-критичний нарис / Борис Степанишин. К.: Всеукраїнське товариство «Просвіта», 1994. 56 с.
9. Танчин К. Я. Щоденник як форма самовираження письменника: автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук: спец. 10.01.06 «Теорія літератури» /К. Я. Танчин. Тернопіль, 2005. 20 с.
10. Чернієнко В. В. Щоденник військового лікаря. Харків: Фоліо, 2020. 188 с. (Воєнні щоденники).

ФОРМУВАННЯ М'ЯКИХ НАВИЧОК У ПОЗАШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ: ПОТЕНЦІАЛ НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ

В сучасних умовах розвитку суспільства зростає роль м'яких навичок (soft skills), які ще називають «прикладними» або «навичками ХХІ століття», як ключового чинника успішної соціалізації, професійного становлення та життєвої компетентності особистості. Адже сьогодення вимагає від людини бути не лише носієм знань, а й здатною швидко адаптуватися, взаємодіяти, мислити критично, знаходити вихід зі складних життєвих ситуацій.

М'які навички являють собою комплекс універсальних умінь і якостей особистості, які допомагають ефективно діяти в соціумі. Серед ключових науковці виділяють: комунікацію, роботу в команді, креативність, емоційний інтелект, адаптивність, лідерство, наполегливість, відповідальність, тайм-менеджмент, вміння аналізувати ситуацію та знаходити оптимальне рішення [3].

З огляду на зазначене, основним завданням сучасної освіти є виховання особистості, яка самостійно визначає цілі та досягає їх, об'єктивно оцінює власні сили та можливості; здатна планувати своє особисте і професійне майбутнє, швидко реагує на запити часу; проявляє гнучкість, продуктивність та конкурентоспроможність на ринку праці.

Система позашкільної освіти – це унікальний простір для розвитку особистості дитини, розкриття її здібностей і таланту. Характерні для позашкільної освіти принципи вільного вибору, добровільна участь в освітньому процесі, різноспрямованість видів діяльності та сфер спілкування створюють сприятливі умови для вільного самовираження, творчості та практичного досвіду вихованців [1].

Навчальна програма є ключовим документом, згідно якого вихованці, учні, слухачі здобувають позашкільну освіту. Навчальні програми із позашкільної освіти – це навчальні видання, що визначають мету, завдання, зміст, обсяг, способи організації освітнього процесу та вимоги до його результатів за напрямами позашкільної освіти [2].

Навчальні програми з позашкільної освіти мають значний потенціал для розвитку м'яких навичок вихованців, оскільки передбачають інтеграцію soft skills у свої цілі та завдання, зокрема:

шляхом включення завдань, що розвивають комунікацію, критичне мислення, емоційний інтелект тощо;

завдяки використанню інтерактивних методів (рольові ігри, тренінги, дебати, групові обговорення тощо), що сприяють розвитку навичок співпраці та самовираженню;

шляхом включення проєктної діяльності, що дає змогу вихованцям самостійно планувати, організовувати та презентувати результати власної діяльності; проєктна діяльність сприяє формуванню відповідальності, ініціативності вихованців, вмінню працювати в команді;

через міждисциплінарність: поєднання знань з різних сфер та галузей дає можливість вихованцям вчитися бачити цілісну картину;

за допомогою рефлексивних практик (аналіз досвіду, вправи на самооцінку та взаємооцінку), що допомагають вихованцям усвідомити власний досвід та особистісне зростання.

Отже, формування м'яких навичок є наскрізним у змісті навчальних програм та відбувається в процесі їх реалізації. Позашкільний освітній процес спрямований на забезпечення сприятливих умов для розвитку ініціативності, самостійності, відповідальності вихованців, розвитку їх творчих здібностей та вмінню взаємодіяти з іншими.

ЛІТЕРАТУРА

1. Биковська О. В. Педагогіка позашкільної освіти як субдисципліна педагогіки. *Рідна школа*. 2016. № 11–12. С. 48–53.

2. Порядок здійснення експертизи, надання грифів навчальній літературі та навчальним програмам, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 05 червня 2023 року № 675, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 17 липня 2023 р. за № 1203/40259. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-23#Text>

3. Шевченко І. А., Шелевер О. В., Маркова В. В. Розвиток soft skills у здобувачів освіти як запорука успішної професійної діяльності. *Інноваційна педагогіка*. 2024. Вип. 72. С. 269–272 URL: <http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2024/72/56.pdf>

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ЗДОБУВАЧІВ ЗАКЛАДУ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ: ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ

Інформаційна безпека стає все більш важливою темою в сучасному суспільстві, де інтернет відіграє важливу роль у нашому житті. Все більше і більше людей щодня користуються інтернетом для роботи, навчання, спілкування та розваг. Однак кількість загроз, пов'язаних з інформаційною безпекою, також зростає. Навчання інформаційній безпеці має бути невід'ємною частиною освіти кожної людини. Тільки завдяки своєчасним заходам та свідомому ставленню до безпеки в Інтернеті ми можемо захистити себе та свої персональні дані від потенційних загроз.

Заклад фахової передвищої освіти є найважливішим етапом освоєння професії, початком професійного становлення. Воно полягає в активному, свідомому утвердженні людини у професійній позиції на основі засвоєння певної системи знань, норм, цінностей, оволодіння професійними вміннями. В юнацькому віці відбувається адаптація студента-новачка до навчального закладу, діяльності в умовах вищої школи [6, 256]. Колишній школяр мусить суттєво перебудувати свої уявлення про навчання, звички, поведінку, на нових засадах забезпечити власну самоорганізацію. Інформаційні технології є невід'ємною частиною сучасного світу, вони значною мірою визначають подальший економічний та суспільний розвиток людства. У цих умовах революційних змін вимагає й система навчання. Отже, можна сказати, що актуальність зазначеного питання має місце у сучасному освітньому середовищі, адже нині якісне викладання дисциплін не може здійснюватися без використання засобів і можливостей, які надають комп'ютерні технології та Інтернет.

Сьогодні виникла нагальна необхідність створення сприятливих умов для оволодіння підростаючою особистістю досвідом здійснення самоперетворювальних змін, саморозвитку, що можливо, на нашу думку, на основі рефлексії особистості. Самоактуалізація, реалізація професіоналізму, орієнтація на успішність роботи зі студентами не може бути здійснена поза колективної роботи викладача, його спілкування і взаємодії як зі студентами, так і з колегами [4].

Система освіти повинна реагувати на зміни в суспільстві, тому місією сучасних закладів вищої освіти є підготовка фахівця, готового та здатного приймати сучасні виклики та відповідати запитам суспільства. Великого значення набуває саме психологічна культура викладача, яка визначає його психологічну готовність якомога повніше реалізовувати культуротворчу, гуманістичну функції, здатність оволодівати професійними цінностями та сучасним інструментарієм вивчення і розвитку індивідуальності сучасного студента [5, 302].

В останні десятиліття цифрові технології все більше впливають майже на всі сфери діяльності та життя людини як у розвинених, так і в країнах, що розвиваються. Стабільно зростає частка доданої вартості в економіці, яка створюється завдя-

ки використанню цифрових технологій, що говорить про появу «цифрової економіки». Цифрові технології використовуються як в роботі, так і для дозвілля. Можна говорити про «цифрову людину», для якої цифрові технології стали невід'ємною частиною як діяльності, так і в повсякденному житті. Цифрові технології існують десятиліттями і продовжують розвиватися настільки інтенсивно, що їх сфери та створені ними можливості ще не були опановані та окреслені навіть приблизно. Сьогодні розробляються цифрові технології наступного рівня: рівень віртуальної та доповненої реальності, штучний інтелект, робототехніка, Інтернет речей, «розумні системи» тощо.

Таким чином, діджиталізація змінює середовище освіти в закладах фахової передвищої освіти і змінює самі заклади. Її вплив на людство буде не менш значним, ніж вплив революції друку, що дозволило відтворювати й поширювати знання та ідеї у формі «друкованого слова». Зв'язок змін в закладах із загальною діджиталізацією суспільства та самого університету став загальноприйнятою ідеєю. Обговорюються різні компоненти діджиталізації університетів: 1) онлайн-освіта, 2) електронні освітні ресурси, 3) електронний документообіг, 4) навчання за допомогою тренажерів, віртуальної реальності, 5) формування компетенцій, необхідних у цифровому світі.

Серед переваг, які діджиталізація надає з організаційно-економічної точки зору, виділяють такі: підвищення ефективності адміністративних процесів; інтеграція звичайної та оцифрованої системи записів для більш швидкого пошуку; поліпшення доступності та сприяння кращому обміну інформацією з колегами по всьому світу; збільшення швидкості реагування на зауваження та побажання набувачів освіти; скорочення витрат та сприяння захисту довкілля; можливість вчасно користуватися точною аналітикою; допомога у гнучкості персоналу; забезпечення безперервності навчального процесу навіть у випадках надзвичайних ситуацій (дефіцит коштів на опалення корпусів, карантин тощо).

Таким чином, узагальнюючі нові можливості, пов'язані з діджиталізацією, що стосуються закладів фахової передвищої освіти у цифровому світі, важливо розуміти: яке місце діджиталізація посідає серед інших змін, що розгортаються в глобальному масштабі; чи стає діджиталізація економіки, суспільства, людини викликом для університетів; що означає «виклик діджиталізації» для управління розвитком закладу фахової передвищої освіти, як це може і має впливати на систему пріоритетів розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Залізко В. Д. Інноваційні засоби діджиталізації послуг в об'єднаних територіальних громадах. *Бізнес Інформ*. 2019. № 5 (496). С. 62–66.
2. Коляденко С. В. Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні та світі. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2016. № 6. С. 105–112.
3. Косинський В. І., Швець О. Ф. Сучасні інформаційні технології: навч. посіб. Київ: Знання, 2012. 319 с.

4. Кутішєнко В.П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій): навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 128 с.
5. Вікова та педагогічна психологія: навч. посібник / за ред. О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук. Київ: Просвіта, 2001. 416 с.
6. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2005. 360 с.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ РЕФЛЕКСІЇ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

Одним з найважливіших факторів, який впливає на формування особистості є соціальне довкілля, як сукупність суспільних, педагогічних і психологічних умов, за яких людина живе і розвивається. Тому його потенційні можливості треба вміло використовувати у процесі розвитку рефлексії особистості. У сучасній педагогічній науці актуальною є проблема вивчення теоретико-методичних засад підготовки майбутніх вчителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів. Педагог повинен чітко відслідковувати сам процес становлення самосвідомості дитини та глибоко розуміти зміст ключових понять: рефлексія, рефлексивні вміння, довільність, самоконтроль, внутрішній план дій. Глибоке розуміння майбутнім вчителем початкових класів теоретичних засад розвитку рефлексії особистості молодшого школяра, його передумов та чинників, є важливим в процесі підготовки вчителя до професійної діяльності.

На основі навчальної діяльності розвиваються основні новоутворення молодшого шкільного віку. Основними новоутвореннями психіки дитини молодшого шкільного віку є довільність як особлива якість психічних процесів, внутрішній план дій та рефлексія [3, 60]. Саме завдяки їм психіка молодшого школяра досягає високого рівня розвитку, необхідного для подальшого навчання у середніх класах, переходу до підліткового віку з його особливими вимогами та можливостями.

Внутрішній план дій забезпечує орієнтацію дитини в соціальному середовищі, яке швидко розширяється та ускладнюється. Однією з функцій рефлексії є забезпечення самопізнання як необхідної складової самоуправління. Довільність допомагає реалізувати наміри дитини в поведінці. Найвиразніші ґрунтовно досліджені зміни відбуваються в когнітивній сфері молодшого школяра, яка безпосередньо пов'язана з внутрішнім планом дій дитини.

Велике значення для розвитку молодшого школяра має довільність поведінки. Саме у цьому віці центром психічного розвитку дитини стає формування довільності всіх психічних процесів (пам'яті, уваги, мислення, організації діяльності) [7, 173]. Їх інтелектуалізація, внутрішнє опосередкування відбуваються завдяки первинному засвоєнню системи понять. Довільність виявляється в умінні свідомо ставити мету, шукати і знаходити засоби її досягнення, долати труднощі та перешкоди. Протягом усього молодшого шкільного віку дитина вчиться керувати своєю поведінкою, психічними процесами, адже вимоги до неї з перших днів перебування у школі передбачають досить високий рівень довільності.

Виконуючи завдання з різних навчальних предметів, діти шукають найзручніші способи, обирають і зіставляють варіанти дій, планують їх порядок та засоби реалізації. Чим більше етапів власних дій може передбачити школяр, чим старанніше він може зіставити їх варіанти, тим успішніше контролюватиме розв'язання завдань.

Необхідність контролю та самоконтролю, словесного звіту, самооцінки в навчальній діяльності створюють сприятливі умови для формування у молодших школярів здатності до планування і виконання дій подумки [7, 173]. Основи розвитку рефлексії дитини закладаються у їх самооцінці та ставленні до навчання.

Головним новоутворенням, яке відіграє ключову роль у розвитку молодшого школяра, є рефлексія. У своїх працях І.Д. Бех [2] ґрунтовно дослідив рефлексію. Рефлексія в широкому розумінні є відображенням себе, свого внутрішнього світу і власної поведінки в свідомості особистості. Вона є основою розвитку самосвідомості та об'єднує самопізнання, переживання свого ставлення до себе та саморегуляцію своєї поведінки.

Найважливішою властивістю особистісної рефлексії є те, що в ході її здійснення змінюються функції психіки людини як її об'єкта. Усвідомлення, осмислення ситуації не лишається нейтральним по відношенню до дії, а безпосередньо впливає на неї, даючи можливість її свідомої регуляції.

На думку І.Д. Беха [1, 137], основною особливістю розвитку особистості молодшого школяра є зміна її соціальної позиції: дитина приступає до систематичного учіння, стає членом шкільного і класного колективів. Змінюються відносини з дорослими, головним авторитетом серед них стає вчитель.

Успіх засвоєння учнями молодшого шкільного віку моральних норм та культури поведінки залежить від того, як ставиться вчитель до їх формування та розвитку. Важливим представлялось вивчення звернень вчителів до розвитку в учнів 1-4-х класів такого новоутворення як рефлексії. У зв'язку із цим аналізувалась педагогічна майстерність вчителя початкових класів при організації розвитку рефлексії дітей молодшого шкільного віку в процесі навчальної діяльності.

Встановлено, що міцні знання з методики, психології та педагогіки є добрим підґрунтям для розвитку та вдосконалення педагогічної майстерності вчителів.

Таким чином, саме вчитель здатний реалізувати особистісно-орієнтований підхід у розвитку рефлексії, тому необхідні умови якісної професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів. Діяльність вчителів з розвитку рефлексії дітей молодшого шкільного віку може є одним із пріоритетних напрямків професійної роботи. Водночас учитель початкової школи є і організатором, і керівником, і вихователем, дбає про розумовий, фізичний, духовний, моральний розвиток учнів, виходячи із загальної мети виховання - формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості. Оскільки у процесі навчання реалізується його виховна і розвиваюча функції, вчитель повинен мати психолого-педагогічну підготовку, знати методику організації навчальної та виховної роботи, яка сприятиме розвитку рефлексії дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн.1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: навч.-метод. видання. Київ: Либідь, 2003. 280 с.
2. Бех І.Д. Довільна поведінка школярів як мета виховання. *Рідна школа*. 1993. № 9. С. 29–32.

3. Заброцький М.М. Основи вікової психології: Навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. 112 с.
4. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник. Київ: Знання, 2011. 486 с.
5. Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія: Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 128 с.
6. Руденко Ю. Основи сучасного українського виховання. Київ, 2003. 328 с.
7. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія: Навчальний посібник. Київ, 2005. 360 с.

АКТИВІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ФІЗИКИ

У статті розглянуто педагогічні умови активізації пізнавальної діяльності здобувачів фахової передвищої освіти під час вивчення фізики. Проаналізовано роль практичних занять, експерименту та використання інформаційних технологій у формуванні професійних компетентностей. Обґрунтовано доцільність застосування інтерактивних методів навчання, спрямованих на підвищення інтересу та мотивації студентів.

Фізика у системі фахової передвищої освіти посідає важливе місце, оскільки формує науковий світогляд і забезпечує базу для вивчення професійно орієнтованих дисциплін [1]. Однак студенти коледжів нерідко демонструють знижену зацікавленість у вивченні фізики, сприймаючи її як абстрактну науку, відірвану від практичної діяльності. Це актуалізує потребу в пошуку педагогічних підходів, які здатні зробити навчальний процес більш прикладним, мотивуючим і особистісно значущим [2].

Метою статті є визначення ефективних способів активізації пізнавальної діяльності студентів коледжу під час вивчення фізики.

Завдання:

1. Виявити специфіку викладання фізики у закладах фахової передвищої освіти.
2. Розглянути роль експериментально-практичної діяльності у засвоєнні знань.
3. Проаналізувати доцільність використання інтерактивних технологій та міжпредметних зв'язків.

1. Практична спрямованість навчання

Студенти коледжу мають більшу потребу у прикладному знанні, ніж школярі. Тому викладання фізики має базуватися на розкритті зв'язку між теоретичними положеннями та професійними завданнями. Наприклад, вивчення законів електродинаміки можна інтегрувати з курсами електротехніки чи інформатики [3]. Це забезпечує мотивацію та демонструє практичну значущість фізики.

2. Експериментально-дослідницька діяльність

Виконання лабораторних і практичних робіт активізує пізнавальну діяльність студентів [2]. Особливо ефективними є завдання дослідницького характеру, коли студент самостійно формулює гіпотезу, проводить вимірювання та робить висновки. Застосування цифрових вимірювальних приладів і комп'ютерного моделювання робить такі заняття більш сучасними й привабливими [4].

3. Інтерактивні методи та інформаційні технології

Застосування методів проєктного навчання, групових дискусій, кейс-методу та мультимедійних презентацій сприяє розвитку комунікативних і критично-аналітичних навичок [1]. Використання електронних освітніх ресурсів, віртуальних лабораторій і онлайн-тестування дозволяє індивідуалізувати навчання та зробити його більш гнучким [3].

4. Міжпредметні зв'язки та STEM-освіта

Інтеграція фізики з фаховими дисциплінами (електротехніка, електроніка, машинобудування, ІТ-технології тощо) сприяє формуванню комплексних компетентностей [5]. Такий підхід відповідає принципам STEM-освіти та забезпечує підготовку студентів до майбутньої професійної діяльності.

Активізація пізнавальної діяльності студентів коледжу у процесі навчання фізики можлива завдяки орієнтації на практичну спрямованість курсу, розвитку експериментально-дослідницьких навичок та використанню інтерактивних технологій [2; 4]. Поєднання фізики з професійно орієнтованими дисциплінами дозволяє підвищити мотивацію до навчання та забезпечує формування ключових і професійних компетентностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бугайов, О. І., Кірик, Л. А., & Сиротюк, В. Д. Методика навчання фізики в середній і старшій школі. Київ: Освіта, 2019. 312 с.
2. Головка, М. В. Методика викладання фізики у закладах фахової передвищої освіти. Харків: Основа, 2021. 256 с.
3. Жалдак, М. І. Інформаційно-комунікаційні технології у навчанні фізики. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2020. 284 с.
4. Савченко, О. Я. Дидактика сучасної освіти. Київ: Генеза, 2018. 240 с.
5. Bybee, R. W. STEM Education: Creating the Next Generation of Problem Solvers. Arlington: NSTA Press, 2013. 120 p.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПІДГОТОВКИ ФАХОВОГО МОЛОДШОГО БАКАЛАВРА

У сучасних умовах трансформації системи освіти в Україні та інтеграції у європейський освітній простір особливого значення набуває якісна підготовка фахових молодших бакалаврів. Саме ці фахівці забезпечують основний кадровий потенціал у галузі А Освіта.

Проаналізувавши ключові тенденції, що визначають зміст, форми та методи підготовки фахового молодшого бакалавра в умовах модернізації освіти, зосередимо увагу на нормативно-правових документах підготовки фахових молодших бакалаврів. Базовим документом є Закон України «Про фахову передвищу освіту» (2019), стандарти освіти з підготовки фахового молодшого бакалавра, що є основою для укладання змісту освітньо-професійних програм, професійні стандарти. Виходячи зі змісту нормативних документів, відбувається переорієнтація освітнього процесу на формування загальних і фахових компетентностей, результати навчання стали основою для оцінювання досягнень здобувачів освіти.

Освітній простір фахової передвищої освіти України з підготовки вчителя орієнтує на здатність працювати за цінностями та методами Нової української школи. Особлива увага приділяється формуванню фахових компетентностей, які забезпечують не лише ґрунтовні знання з освітніх компонентів, а й уміння ефективно здійснювати педагогічну діяльність, будувати партнерські відносини з учнями, батьками та колегами [2].

Проаналізуємо особливості формування фахових компетентностей майбутнього вчителя початкових класів в умовах оновлення освітнього середовища, зміни підходів до навчання та зростання ролі особистісно орієнтованої педагогіки.

Фахова компетентність – це інтегрований показник професійної підготовленості, що поєднує знання, уміння, навички, ціннісні орієнтири й здатність до саморозвитку. У контексті початкової освіти вона охоплює компетентності: предметно-методичну, психолого-педагогічну, організаційно-комунікативну, проєктувальну й дослідницьку, інформаційно-цифрову.

В освітньому процесі педагогічних закладів фахової передвищої освіти чинне місце займають інноваційні форми та методи навчання у процесі набуття фахових компетентностей: активне використання методів навчання у співпраці, інтерактивних технологій; моделювання реальних педагогічних ситуацій; проєктна діяльність; цифрова грамотність тощо.

Зміст освіти засвоюється у процесі активного перетворення інформації, осмислення та застосування знань у реальній дійсності [3]. Практична підготовка є ключовим компонентом змісту навчання, оскільки передбачає змістовне педагогічне стажування з акцентом на діяльнісний підхід, спостереження за уроками у закладах загальної середньої освіти, їх аналіз, проведення фрагментів уроків та занять, робота з дітьми з особливими освітніми потребами.

Навчання – постійний процес саморозвитку. Підготувати здобувачів освіти до успішного професійного життя можна лише за умови сформованих умінь швидкої адаптації до змін [3]. Пріоритетності набули гнучкі навички особистості. Формування гнучких (м'яких) навичок (soft skills) як універсальних і важливих для успішного професійного й життєвого самовизначення педагога стало необхідним завданням закладів фахової передвищої освіти.

Освітній процес перейшов на нові виміри духовності людини, розвиток творчого потенціалу, що ґрунтується на самосвідомості, особистісному відчутті, пізнанні серцем. Емоційний інтелект зумовлює успішність міжособистісної взаємодії, адекватну самооцінку, позитивне мислення й лідерські здібності. Освіта сьогодення вимагає від учителя не лише професійних знань і навичок, а й високого рівня педагогічної культури. Це поняття охоплює педагогічну етику, комунікативну компетентність, емпатію, здатність до саморефлексії та творчий підхід до навчання. Для формування цієї культури необхідно використовувати відповідні інструменти, які сприяють професійному зростанню вчителя, розвитку його особистості та ефективній взаємодії зі здобувачами освіти, батьками та колегами [1].

Цифровізація системи освіти забезпечує ефективне впровадження в освітній процес нових інструментів, ресурсів, осучаснення комунікації, формування мобільності здобувачів освіти, персоналізацію навчання, побудову індивідуальної освітньої траєкторії.

Підготовка фахового молодшого бакалавра вимагає системного підходу, що поєднує інноваційність, практичну спрямованість, цифрову компетентність та адаптивність до вимог ринку праці. Важливо, щоб освітнє середовище сприяло не лише засвоєнню знань, а й розвитку відповідальності, емоційного інтелекту, здатності до рефлексії та самовдосконалення. Завдання педагогічної спільноти – забезпечити умови для формування кваліфікованого фахівця, свідомого, соціально активного громадянина. Майбутні педагоги – носії змін у Новій українській школі, творці сучасної української системи освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Євтух М. Формування професійної культури майбутнього вчителя. *Педагогічний альманах*. Вип. 43. 2019. С. 92–97. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/718630/1/%D0%84%D0%B2%D1%82%D1%83%D1%85%20%D0%9C.%D0%91.-92-97.pdf> (дата звернення 26.09.2025).
2. Нова українська школа. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>. (дата звернення 25.09.2025).
3. Товстоган В., Брюховецька І., Габрик В. Професійно-педагогічна підготовка: тенденції розвитку і вдосконалення в умовах євроінтеграції. *Молодь і ринок*. 2024. № 6 (226). С. 110–114. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.307845> (дата звернення 23.09.2025).

ВИБІР СТРАТЕГІЙ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ ПРИ ВНУТРІШНЬООСОБИСТІСНОМУ КОНФЛІКТІ

Сьогоднішній світ сповнений стресовими ситуаціями, які викликають у людини тривогу, депресію, проблеми з концентрацією, занепокоєння, неврівноваженість тощо. Це може призвести до внутрішньоособистісних конфліктів людини, їх наявність стає передумовою важливих особистісних змін, а саме: ізоляції особистості, відмови від відповідальності за власні вчинки тощо.

Сутність внутрішньоособистісних конфліктів полягає у зіткненні рівнозначних за силою, але протилежних за спрямованістю мотивів, потреб, цінностей чи інтересів однієї людини. Такі суперечності викликають гостре переживання необхідності вибору між альтернативами, жодна з яких не може бути реалізована без відмови від іншої. Конфлікт стає особливо болісним, коли обидва полюси суперечності мають високу суб'єктивну значущість для особистості і відмова від будь-якого з них загрожує втратою важливої частини власного Я. У процесі внутрішньої боротьби людина може відчувати розгубленість, страх помилитися, провину за свій вибір та сумніви щодо власної ідентичності [1, 54–60].

Існують різноманітні класифікації внутрішньоособистісних конфліктів, ця типологія демонструє різноманітність форм внутрішніх суперечностей, з якими стикається особистість протягом життя. Кожен тип конфлікту має специфічні причини виникнення, характерні прояви та потребує відповідних стратегій подолання. Важливим є також розуміння структурних компонентів конфлікту та динаміки його розгортання, це дозволяє більш точно діагностувати конфліктну ситуацію та обирати адекватні методи психологічної допомоги. Важливо також враховувати, що в реальному житті різні типи конфліктів часто переплітаються між собою, утворюючи складні конфліктні комплекси, що вимагає інтегративного підходу до їх аналізу та розв'язання.

Розуміння природи внутрішньоособистісного конфлікту є фундаментальним для розробки ефективних стратегій психологічної допомоги особистості в кризових ситуаціях. Різні психологічні школи пропонують різні підходи до роботи з внутрішніми суперечностями, але всі вони визнають важливість усвідомлення конфлікту, прийняття відповідальності за вибір та інтеграцію конфліктуючих аспектів особистості в нову, більш гармонійну структуру. Сучасна психологічна практика орієнтується на розвиток у людини навичок конструктивного подолання внутрішніх конфліктів через рефлексію, діалог з різними частинами свого Я та пошук творчих рішень, що враховують всі значущі потреби та цінності особистості.

Вибір стратегії поведінки особистості при внутрішньоособистісному конфлікті залежить від безлічі факторів, включаючи особистісні характеристики людини, її життєвий досвід, рівень психологічної зрілості, емоційний стан та об'єктивні особливості конфліктної ситуації. Ефективність обраної стратегії визначається не лише її відпо-

відністю ситуації, але й тим, наскільки вона сприяє розв'язанню конфлікту або принаймні зменшенню його деструктивного впливу на особистість.

Психологічна наука виділяє два основні напрями поведінки особистості при внутрішньоособистісному конфлікті: конструктивні та деструктивні стратегії. Вибір між конструктивним та деструктивним шляхом подолання конфлікту має довгострокові наслідки для психологічного здоров'я особистості, її здатності до самореалізації та загального життєвого благополуччя [3, 220–222].

Вибір стратегії поведінки при внутрішньоособистісному конфлікті значною мірою зумовлений індивідуально-психологічними особливостями людини, її захисними механізмами, рівнем психологічної стійкості та копінг-ресурсами. Вирішення конфліктів залежить від стійкості системи цінностей особистості, усвідомлення глибини відповідальності за власні вибори і можливість організації долі за власним задумом.

Ефективна робота з внутрішньоособистісними конфліктами передбачає не лише розв'язання конкретної суперечності, але й зміцнення загальної психологічної стійкості особистості, розвиток її рефлексивних здібностей та формування конструктивних копінг-стратегій [4, 192–195]. Важливим є і навчання навичкам емоційної регуляції, що є важливим компонентом психологічного супроводу, оскільки внутрішні конфлікти часто супроводжуються інтенсивними емоційними переживаннями, які можуть заважати раціональному аналізу ситуації та прийняттю виважених рішень.

Психологічний супровід особистості при внутрішньоособистісному конфлікті розглядається як комплексна система заходів, що включає діагностику внутрішніх конфліктів, психологічне консультування, психотерапевтичну роботу та навчання ефективним стратегіям подолання труднощів, адаптоване до індивідуальних особливостей кожної конкретної особистості.

Ефективність застосування різних стратегій при внутрішньоособистісних конфліктах може оцінюватися за декількома критеріями, які дозволяють визначити їхню конструктивність або деструктивність для особистості. До основних критеріїв відносяться міра розв'язання самого конфлікту, вплив на психологічне здоров'я та емоційне благополуччя особистості, наслідки для її соціального функціонування та міжособистісних стосунків, а також довгострокові ефекти для особистісного розвитку та самореалізації. Конструктивні стратегії зазвичай призводять до реального розв'язання або принаймні зменшення гостроти конфлікту, сприяють особистісному зростанню та розширенню адаптивних можливостей людини [2, 416]. Деструктивні стратегії можуть давати тимчасове полегшення, але не вирішують суть проблеми і в довгостроковій перспективі призводять до накопичення психологічних проблем, зниження якості життя та можливих психічних розладів.

Стратегії поведінки особистості в ситуації внутрішньоособистісного конфлікту являють собою складну систему способів реагування на внутрішні суперечності, що істотно відрізняються за своєю спрямованістю, механізмами реалізації та наслідками для психологічного благополуччя людини. Конструктивні стратегії передбачають активну позицію особистості щодо розв'язання конфлікту через усвідомлення, аналіз, пошук компромісів або трансформацію ціннісних пріоритетів, що в довгостроковій перспективі сприяє особистісному зростанню та психологічній зрілості. Деструктивні

стратегії, хоча й дозволяють тимчасово знизити рівень психологічного дискомфорту, не вирішують суті проблеми і можуть призводити до хронічного стресу, невротичних розладів та обмеження життєвих можливостей особистості. Вибір стратегії поведінки визначається комплексом індивідуально-психологічних характеристик людини, особливостями конфліктної ситуації та наявними ресурсами подолання, що підкреслює необхідність індивідуального підходу до психологічної роботи з внутрішньоособистісними конфліктами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Герасімова Н. Є. Соціально-психологічний аналіз внутрішньоособистісного конфлікту. *Психологія: збірник наукових праць*. 2000. № 1. С. 54–60.
2. Ложкін Г. В., Пов'якель Н. І. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика: навчальний посібник. Київ: ВД «Професіонал», 2006. 416 с.
3. Матієнко Т. В. Поведінкові реакції особистості при переживанні внутрішньоособистісних конфліктів. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави*. 2016. С. 220–222.
4. Шнурова О. Г. Аналіз причин виникнення внутрішньоособистісних конфліктів. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2002. № 4. С. 192–195.

ВИКОРИСТАННЯ УКРАЇНОЗНАВЧОГО МАТЕРІАЛУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ (НА ПРИКЛАДІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ВІРШІВ ДЛЯ ДІТЕЙ)

Вагомість відомостей із українознавства в сучасній освіті важко переоцінити. Актуальність українознавчої освіти зумовлена самою метою українознавства як науки – це цілісності формування знань про Україну і українство у системі національно-патріотичного виховання учнівської молоді як чинника розвитку національної ідентичності українців [1, 134]. Але це більше ніж сукупність знань, «це шлях до самопізнання й самотворення українства, здійснення ним своєї історичної місії, воно органічно поєднує (синтезує) процеси пізнання (самопізнання), творення (самотворення), виховання й навчання, народної і наукової педагогіки, вітчизняний і зарубіжний досвід, що органічно переростають в українолюбство та українотворення» [2, 10]. Особливого звучання набуває педагогічний досвід українознавчого спрямування під час війни. Зусилля педагогів спрямовані на оновлення методичних підходів у системі національно-патріотичного виховання завдяки засвоєнню ціннісних ідеалів своєї сім'ї, вивчення різноманіття рідного краю, осягнення феномену України [1, 149]. Ефективність цього процесу залежить від кількох чинників, серед яких комплексність і системність, які забезпечують опанування учнями знань у логічному зв'язку й наступності. Одним із компонентів освіти, який має забезпечувати реалізацію українознавчого становлення учнів – мовний компонент. Хоча нагальна проблема залучення українознавчого струменю в методику навчання української мови була озвучена ще М. Стельмаховичем у 1993 році, суспільно-політичні умови сьогодення змушують по-новому глянути на її втілення. Українознавчими засадами мовної освіти названо народність, історизм, етнічна соціалізація, врахування регіонального й родинного мовного середовища: народність має реалізовувати широке використання народної творчості й художньої літератури, історизм націлений на формування історичної пам'яті молоді, етнічна соціалізація має на меті патріотично налаштованої особистості, принцип врахування регіонального мовного середовища спонукає вдаватися до країнознавчого матеріалу [3, 6].

Концепцію вивчення української мови на засадах українознавства розробили Світлана Єрмоленко і Любов Мацько, а згодом свої напрацювання презентували й інші лінгвометодисти. За цими концепціями, навчальний контент має презентувати матеріал, який дасть змогу краще пізнати свою країну, народ, його культуру і традиції. У початковій школі учня опановують українознавчий компонент насамперед на виховних заходах і як дидактичний матеріал, скажімо, на уроках української мови.

Наведемо приклад використання творчості сучасних українських поетів на засадах українознавства. Почнемо з вірша «Запах Різдва».

*У кожного свята свій колір і смак
І, звісно, свій запах, без нього ніяк.*

*Погодьтеся, то не порожні слова:
Найкращий на світі - це запах Різдва!*

*Як сяє убрана в гірлянди ялинка!
Як хвоєю пахне у нашій хатині!
Матуся до сирника сипле родзинки,
Дідусь примостив дідуха коло скрині!*

*І так воно солодко пахне, що ух –
Ялинка, родзинки, і сіно, й дідух!*

*А ще як бабуня затіє розчину
І тісто замісить легкою рукою –
Спече пампушки на велику родину,
Що скоро до хати приїде з колядою! (Мар'яна Савка)*

I. Блок українознавчий.

- Що визнаєте про Різдво? Розкажіть, як святкують Різдво у вашій сім'ї?

Об'єднання учнів у команди, які мають виконати проєкти і презентувати: «Різдвяний дідух», «Різдвяна випічка», «Різдвяні страви», «Різдвяні традиції», «Історія найвідомішої у світі колядки».

II. Блок літературознавчий.

- Який настрій навіює вірш? Якими словами це передано?

- Що означає вислови «порожні слова», «легка рука»? Чому так говорять?

- Доберіть рими до слів ялинка, скриня, родина, коляда.

- Складіть розповідь «Чим для мене пахне Різдво?»

III. Блок мовознавчий.

- Скільки речень у тексті? Які ці речення за метою висловлювання та за емоційним забарвленням? Результати запишіть у таблицю, зробіть висновки про те, як треба читати такий вірш.

- У реченні *Дідусь примостив дідуха коло скрині!* підкресліть члени речення.

- Випишіть із вірша всі іменники. Доберіть до них форму однини чи множини відповідно.

- Випишіть із вірша по одному іменнику чоловічого, жіночого і спільного роду. Виконайте їхній розбір.

- Пригадайте, коли ми вживаємо апостроф. Запам'ятайте написання слів свято, різдвяний.

Вважаємо, що доречним вивчення мовного матеріалу на засадах українознавства має бути систематичним. Тож пропонуємо для наступного вивчення вірш іншого сучасного українського поета:

*При цій малій нехитрій коляді
все менше нас: мороз на голос тисне.
Вмерзає слово у грубезний лід,
як риба - до весни (а лід розтане? трісне?).
Змерзає коляда у кожен звук -
і тут не допоможуть нам кожухи,*

не виручить і пташка тетерук,
якщо наш хор хисткий і слабодухий... (Іван Малкович)

I. Блок українознавчий.

- Про яку українську традицію розповідається у вірші? Розкажіть, як колядують у вашій родині?

- Які колядки ви знаєте?

- Об'єднання учнів у команди, кожна з яких має підготувати колядку на вибір.

II. Блок літературознавчий.

- Що ви знаєте про Івана Малковича? (розповідь учителя, перегляд відеоматеріалів про письменника і видавця)

- Знайдіть у вірші порівняння.

- Виконайте аналіз обраної колядки за схемою: назва, авторський чи народний твір, жанр, головні герої, про що в ній йдеться, для чого її створили.

III. Блок мовознавчий.

Словникова робота (хисткий – нестійкий, невпевнений, кволий, слабодухий – нерішучий, безсилий).

Виписати й провідміняти по одному іменнику жіночого та чоловічого родів.

Як бачимо, вивчення української мови на засадах українознавства -процес органічний, давно обґрунтований і вельми актуальний сьогодні, адже сприяє національно-патріотичному становленню учнів початкової школи. Вважаємо, що цікавим матеріалом для цього є вірші сучасних українських письменників, зокрема Мар'яни Савки та Івана Малковича. Використання такого матеріалу дасть змогу інтегровано опановувати навчальний матеріал з української мови та читання, урізноманітнювати форми роботи на уроці, а ще слугуватиме високохудожнім взірцем для молодших школярів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гарізова О., Сорочук Л., Кононенко А. Українознавство в системі національно-патріотичного виховання учнівської молоді: досвід учителя та творче втілення практичної майстерності. *Українознавство в освітньому просторі. Вісник НДІУ*. 2023. № 1. С. 134–150. <https://visnyk.ndiu.org.ua/article/view/292985/291274>

2. Кононенко П. Українознавство як наука і навчальна дисципліна. Історія українознавства: навч. посіб. / за загальною редакцією П. П. Кононенка. Київ: Академвидав, 2011. 512 с.

3. Шляхова В. В. Українознавчі засади мовної освіти: монографія. Київ, 2009. 118 с.

РОЗВИТОК В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ МОВЛЕННЕВО-ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ЛЕКСИКОЛОГІЇ (НА ПРИКЛАДІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ТВОРІВ ДЛЯ ДІТЕЙ)

У типових освітніх програмах окреслено внесок кожної освітньої галузі в розвиток творчого потенціалу учнів, що є одним із провідних завдань сучасної освіти. Мовно-літературна галузь має на меті розвиток мовленнєво-творчих здібностей учня початкової школи. Для ефективної реалізації цієї мети необхідно враховувати, що на розвиток мовленнєво-творчих здібностей впливають два фактори – психологічний і педагогічний. Психологічний аспект цього процесу полягає в тому, що творчі можливості кожної дитини залежать від рівня розвитку її уваги, пам'яті, уяви, образного мислення [1]. Педагогічний фактор враховує, що ефективність роботи з розвитку мовленнєво-творчих здібностей молодших школярів залежить від її систематичності та цілеспрямованості. Важливе, а часом і ключове, значення відіграють середовище з високим виховним потенціалом і раціональна система навчально-тренувальних вправ [3, 101].

Для сталого розвитку мовленнєво-творчих здібностей середовище має збагачувати учня враженнями, викликати певні почуття, емоції, провокувати висловлювати свої думки щодо побаченого, почутого, пережитого. Лінгвометодисти зазначають, що засобами, які стимулюють мовленнєво-творчу діяльність школярів є спостереження за природою, читання книжок, сприймання творів мистецтва (музики, живопису), відвідування театрів, музеїв, перегляд фільмів тощо. К. Пономарьова відзначає роль системи навчально-тренувальних вправ, спрямованих на:

- збагачення, уточнення й активізація словникового запасу учнів;
- формування умінь будувати різнотипні за метою висловлювання, інтонацією та структурою речення;
- розвиток умінь логічно й послідовно висловлювати свої думки в усній і письмовій формах;
- опанування та застосування засобів зв'язності тексту;
- розвиток умінь складати план майбутнього висловлення;
- вивчення та послуговування виражальними засобами мови відповідно до ситуації та мети висловлювання;
- відшліфовування граматичного ладу мовлення учнів, дотримання ними орфографічних, орфоепічних, пунктуаційних норм [3, 102].

Розвиток мовленнєво-творчих здібностей учнів початкової школи відбувається поетапно. На першому, підготовчому, етапі варто вдаватися до творчих вправ такого типу: пошук потрібного римованого слова; закінчення чи поширення речень; – добір слів певної семантико-тематичної групи (створення асоціативного куща); вираження ставлення до почутого, побаченого. Наступний етап – частково-творчий – реалізують вправи такого типу етапу: складання скоромовок, загадок, казок на основі аналогії чи

за допомогою учителя; словесне малювання; різні види переказу тексту; інсценування, драматизація прочитаних творів; складання текстів за аналогією; редагування текстів. Третій творчий етап передбачає самостійне складання учнями творів. Згідно з типовою освітньою програмою – це усні й письмові зв'язні висловлення (розповідь, опис, міркування, есе) на добре відомі й цікаві теми, на основі вражень від прочитаного твору, переглянутого фільму, ситуації з життя, у яких учень виражає своє ставлення до того, про що пише [5]. Останній етап – аналіз та редагування зв'язних висловлень: учні перевіряють і редагують свої творчі роботи [3, 103]

Проілюструємо реалізацію запропонованих вправ на прикладі вірша для дітей сучасної української поетки:

*По дашку повіє котище:
Вище! вище! вище! вище!
Йде гроза усіх пташок.
Скоро зробить він стрибок!
Ще й стирчить трубою хвіст –
Зараз всіх він вас поїсть!
Щойно скочив він на дах,
Як узяв котяру страх.
Все згори таке мале,
Аж стає від того зле.
"Ой, зніміть мене, мур-мяу,
Я ж маленьке кошеня-у!!! (М. Савка) [4]*

1. Добрати рими до слів котище та кошеня.
2. Пошир речення вірша прикметниками. Порівняй обидва варіанти. Зроби висновки.
3. Розкажи, про що цей вірш.
4. Усно опиши kota.
5. Напиши невеликий твір, у якому вислови своє ставлення до kota.
6. Уважно прочитай написане. Поміркуй, що можна зробити кращим.

Впровадження такої системи навчально-тренувальних вправ в сприятливому освітньому середовищі дасть змогу забезпечити максимальну ефективність розвитку мовленнєво-творчих здібностей учнів початкової школи, що, відповідно, втілює ключову ідею Концепції Нової української школи: «кожна дитина – неповторна, наділена від природи унікальними здібностями, талантами та можливостями» [2]. Тож завдання учителя розкрити потенціал дитини, розвинути його у межах виучуваних освітніх галузей. Благодатним матеріалом для цього є вірші сучасних українських письменників для дітей за умови виконання творчих вправ і завдань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Веремчук Т. Розвиток творчих здібностей молодших школярів у процесі мовленнєвої діяльності. Система неперервної освіти вчителів початкової школи. URL: [https://sno.udpu.edu.ua/index.php/naukovo-metodychna-robota/99-problemy-i-](https://sno.udpu.edu.ua/index.php/naukovo-metodychna-robota/99-problemy-i)

perspektyvy-rozvytku-osvity-khkh-stolittia-11-12-lystopada-2020-roku/525-rozvitok-tvorchikh-zdibnostej-molodshikh-shkolyariv-u-protsesi-movlennevoji-diyalnosti

2. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

3. Пономарьова К. Засоби розвитку в молодших школярів мовленнєво-творчих здібностей у процесі навчання української мови. Інновації в початковій освіті: проблеми, перспективи, відповіді на виклики сьогодення: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (Полтава, 21-22 березня 2019 р.) / Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка. Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2019. С. 101-104.

4. Савка М. Котище. Освіта UA. URL: <https://osvita.ua/school/literature/s/74165/>

5. Типові освітні програми, розроблені під керівництвом Савченко О. Я. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Savchenko.pdf>

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 6 КЛАСУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Формування комунікативної компетентності на уроках української мови залежить не лише від умінь учасників освітнього процесу отримувати та передавати отриману інформацію, яка необхідна для їхньої успішної соціалізації, навчання і подальшого життя, а й від мотивованості та активності комунікантів. Рівень сформованості комунікативних навичок учнів визначається їх умінням сприймати, аналізувати та відтворювати інформацію, висловлювати власну точку зору на проблему, вести діалоги та монологи, працювати в групі. Погоджуємось із думкою К. Пономарьової, що навчання, яке базується на формуванні комунікативних навичок учнів, передбачає «уміння спілкуватися, слухати і чути партнера, відстоювати власну позицію, аргументовано переконувати інших, бути толерантним до різних думок» [5, 3].

Питання розвитку комунікативних навичок учнів були в полі зору багатьох вітчизняних (Н. Голуб, О. Горошкіна, А. Леонтьєв, І. Зимня, В. Новосьолова, С. Караман, Г. Андреєва, М. Дем'яненко, К. Лазаренко, О. Савченко, І. Гудзик та ін.) та зарубіжних (А. Перре-Клермон та ін.) учених.

У Державному стандарті базової середньої освіти визначено низку компетентностей, з-поміж яких ключовою є вільне володіння державною мовою, що передбачає умінь учнів усно й письмово висловлювати свої думки, почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти, усвідомлювати роль мови для побудови ефективного спілкування та культурного самовираження [1], а також від рівня їхнього володіння мовленнєвими уміньми та навичками, культурою спілкування. У Концепції Нової української школи зазначено, що «Дитині недостатньо дати лише знання. Важливо навчити користуватися ними» [3]. Тому учитель повинен активно залучити учнів до комунікативної діяльності на уроках української мови, роботі в групах та парах, де вони матимуть можливість удосконалювати свої теоретичні знання практичними уміньми та навичками, що передбачає розв'язання конкретних навчальних завдань.

Наводимо приклади комунікативних завдань для шестикласників на текстовій основі:

Завдання 1. Прочитайте текст, висловіть свою думку щодо теми, порушеної в тексті, назвіть займенники та визначте їхній розряд.

Коли слід казати людині «ти», а коли «ви»?

«Ти» звичайно кажуть один одному родичі, друзі, товариші по роботі й діти; дорослі, звичайно, також кажуть дітям «ти». Перш ніж перейти з ким-небудь на «ти», не завадить дізнатися, що це за людина. Пропозиція перейти на «ти» завжди повинна йти від старшої людини або тієї, яка посідає більш високе службове становище... (З енциклопедії)

Також за змістом тексту було проведено «Комунікативну хвилинку» з метою формування діалогічного мовлення, під час якого учні складали та записували діалог

(запитання або прохання з 5-6 реплік), що вимагав продовження міркування над проблемою, порушеною в тексті, використовуючи займенники *ви* та *ти* у шанобливому звертанні до людей.

Завдання 2. Прочитайте уривок з твору А. де Сент-Екзюпері «Маленький принц», визначте його основну думку та продовжіть обговорення змісту в рубриці «Подискутуймо» (під час дискусії учні коментували розмову льотчика та маленького принца, вислювали свої думки щодо квітів. До обговорення було залучено всіх учнів класу).

...- Нащо ж квітам ті колючки?

Я не знав, що відповісти. Якщо маленький принц щось питав, він ніколи не відступав, доки не діставав відповіді.

- Колючки ні на що не потрібні, квіти випускають їх просто від злості! - відповів я.

- О!

А потім, трохи помовчавши, кинув якимось аж сердито:

- Я тобі не вірю! Квіти слабенькі. Вони простобушні. І підбадьорюють себе. Думають, що з колючками вони страшні... (За А. де Сент-Екзюпері)

Досвід учителів-практиків доводить, що важливим джерелом розвитку комунікативної компетентності учнів на уроках української мови є застосування на «Модельовання ситуації», які містять пошукові та творчі завдання. Такі завдання учні можуть виконувати самостійно, в парах або в групах. Наводимо декілька прикладів:

Завдання 1. Уявіть, що до вас приїхали друзі з іншого міста. Які цікаві місця ви б їм порекомендували відвідати у вашому населеному пункті і чому?

Завдання 2. Уявіть себе вченим-мовознавцем і з'ясуйте значення словосполучення *чумацький шлях*. Поясніть, чому в одному випадку це словосполучення писатиметься з великої, а в іншому – з малої літери або ще і в лапках. Наведіть приклади такого вживання.

Отже, для успішного формування комунікативної компетентності учнів на уроках української мови необхідно залучати учнів до дискусій, обговорень, мотивуючи їх до творчого вивчення української мови, а також створити необхідні умови для удосконалення їхніх комунікативних навичок та культури спілкування, виховуючи довірливі партнерські взаємовідносини між усіма учасниками комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний стандарт базової середньої освіти. Постанова КМУ № 898 від 30.09.2020 року. https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/

2. Концепція Нової української школи. URL: https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/razdel_1_Oglyad.pdf

3. Нова українська школа. Концептуальні засади формування Нової української школи. МОН. 2016. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

4. Перре-Клермон А.Н. Соціально-психологічна концепція інтелектуального розвитку. *Психологічна наука і освіта*. 1996. Том 1. № 2. С. 20–26

5. Пономарьова К. Формування комунікативної компетентності молодших школярів у процесі навчання української мови: навч. посібник. Київ, Інститут педагогіки НАПН України, 2020. 86 с. URL: <https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/posibnyk-ponomarova.pdf>

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ В УМОВАХ АКТИВНОГО УПРОВАДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

Сучасний етап розвитку освіти характеризується активним використанням цифрових технологій та інноваційних інструментів, серед яких особливе місце посідає штучний інтелект. Його інтеграція в освітній процес відкриває широкі можливості для персоналізації навчання, автоматизації рутинних завдань, розширення доступу до знань і стимулювання розвитку аналітичного мислення [2]. Водночас постає гостра проблема формування інформаційної компетентності здобувачів освіти, яка є необхідною умовою їхньої успішної самореалізації в інформаційному суспільстві. А, як відомо, в інформаційному суспільстві найважливішим ресурсом, об'єктом діяльності і продуктом виробництва є інформація і знання. Тому інформаційна компетентність стає однією із найважливіших освітніх компетенцій.

В численних наукових дослідженнях, присвячених означеній темі, інформаційна компетентність розглядається як здатність особистості ефективно орієнтуватися у потоках інформації, здійснювати її критичний відбір, аналіз та інтерпретацію, а також продуктивно застосовувати отриману інформацію у навчальній та професійній діяльності.

Як зазначають Гонтаренко І. С. і Павлюк О. М., структура інформаційної компетентності інтегрує теоретичні знання, практичні вміння, технологічні навички та етичні цінності, забезпечуючи цілісне та усвідомлене ставлення особистості до інформації як ресурсу, інструменту та об'єкта діяльності. В цій структурі етичний компонент відображає усвідомлення відповідальності за використання інформації, дотримання норм академічної доброчесності та авторського права, володіння практичними навичками пошуку на джерела, вмінням виявляти та уникати плагіату. Важливу роль відіграє і вміння критично оцінювати інформацію, джерельну базу та можливі маніпулятивні впливи [1].

В умовах активного упровадження штучного інтелекту в освітній процес інформаційна компетентність набуває нового змісту, адже здобувачі стикаються з необхідністю не лише знаходити інформацію, але й оцінювати її достовірність, відрізнати фактичні дані від автоматизовано згенерованого контенту, виявляти можливі маніпуляції і фальсифікації та уникати поверхневого мислення.

Серед основних викликів у формуванні інформаційної компетентності здобувачів освіти можна виокремити:

- необхідність розмежування справжнього знання та штучно згенерованого контенту;
- розвиток умінь критичного мислення та фактчекінгу;
- формування умінь самостійного пошуку й аналітичної роботи з різними інформаційними джерелами;

- уникнення миттєвих відповідей, формування умінь вдумливого читання довгих текстів;
- формування академічної доброчесності в умовах легкого доступу до швидких автоматизованих рішень;
- потребу у безперервному підвищенні цифрової грамотності як здобувачів освіти, так і педагогів.

За нашими спостереженнями, в останні роки у здобувачів освіти відсутнє або дуже слабо розвинене вміння працювати з різними джерелами інформації, здатність самостійно шукати та опрацьовувати їх, окрім роботи з єдиним універсальним джерелом ШІ. Здобувачі освіти часто сприймають результати роботи штучних нейромереж як беззаперечні, без жодних сумнівів сприймають їх як істинні, що призводить до зниження рівня критичного мислення та академічної недоброчесності.

У цьому контексті особливої ваги набуває роль педагога, який має виступати наставником і модератором освітнього процесу. Перед педагогом постає завдання не лише забезпечувати оволодіння інструментами ШІ, але й навчати здобувачів освіти осмислювати їхні результати, формулювати проблемні питання, здійснювати рефлексію, розвивати критичне ставлення до згенерованої інформації і обов'язково розвивати у здобувачів вміння самостійного пошуку й опрацювання різноманітних джерел.

Шестакова С. О у своєму дослідженні акцентує увагу на ризиках, пов'язаних із шаблонізацією мислення і послабленням авторського підходу. Тому важливо забезпечити баланс між інноваційністю технологій і гуманістичними цінностями освіти. Використання ШІ має відбуватися на засадах етики, прозорості, відповідальності та критичної рефлексії [3].

Формування інформаційної компетентності в умовах використання штучного інтелекту вимагає комплексного підходу до організації освітнього процесу. Доцільним є інтегрування елементів цифрової етики та медіаграмотності у навчання, організацію роботи з різними джерелами інформації, використання завдань, що стимулюють критичне осмислення й порівняння результатів роботи ШІ з традиційними джерелами, створення навчальних середовищ, де сучасні технології поєднуються з дослідницькою та творчою діяльністю.

Отже, проблема формування інформаційної компетентності в умовах активного упровадження штучного інтелекту в освіту набуває особливої актуальності. ШІ стає не лише ефективним інструментом освітнього процесу, але й фактором, що вимагає нових підходів до організації навчання, а саме: поєднання можливостей сучасних цифрових технологій із педагогічною майстерністю та вихованням культури відповідального ставлення до інформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гонтаренко І. С., Павлюк О. М. Теоретико-методологічні засади інформаційної компетентності: сутність, структура та основні характеристики. *Вісник науки та освіти (Серія «Педагогіка»): журнал.* 2025. № 3(33). С. 836–845.

2. Куклін О., Іванова І., Боровик Т. Моделювання інтеграції штучного інтелекту в освітнє середовище. *Інформаційні технології та засоби навчання*. 2024. Т. 103. Вип. 5. С. 207–232.

3. Шестакова С. О. Інноваційні підходи до навчання академічної доброчесності за допомогою технологій штучного інтелекту. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2025. Вип. 21. URL: <https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/1164/1045> (дата звернення 09.10.2025)

РОЗВИТОК НАВИЧОК УПРОВАДЖЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ГАЛУЗІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

Майбутні фахівці з фізичної культури та спорту розглядаються як ключові агенти у формуванні та поширенні цінностей здорового способу життя серед населення України. Їхня здатність слугувати взірцем дотримання принципів здоров'язбереження й ефективно реалізовувати відповідні практики має вирішальне значення для формування мотиваційних установок як у здобувачів освіти, так і в широких суспільних колах. У цьому контексті особливої актуальності набуває процес цілеспрямованого формування у майбутніх педагогів галузі фізичної культури та спорту професійних компетентностей щодо застосування здоров'язбережувальних технологій у їхній подальшій фаховій діяльності [1].

Сучасні виклики у сфері освіти висувають вимогу формування компетентного фахівця фізичної культури та спорту, здатного поєднувати професійні знання з вмінням упроваджувати здоров'язбережувальні технології в освітній процес. Відповідно кафедрою фізичної культури та спорту Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» започатковано освітньо-наукову програму за спеціальністю 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями), яка передбачає вивчення дисципліни «Сучасні здоров'язбережувальні технології в освіті» [2].

Курс розрахований на 5 кредитів (26 годин лекцій, 24 годин практичних занять і підсумковий диференційований залік) і спрямований на формування у здобувачів освіти ключових компетентностей. Серед них: вміння користуватися цифровими інструментами у викладацькій, дослідницькій і проєктній діяльності; здатність виявляти та вирішувати професійні проблеми, критично аналізувати сучасні педагогічні теорії й освітні практики; реалізовувати студентоцентроване навчання; здійснювати саморозвиток і самооцінку професійної діяльності тощо.

Очікуваними результатами опанування дисципліни є: здатність використовувати сучасні підходи у викладацькій практиці, застосовувати інноваційні освітні технології, узагальнювати вітчизняний і зарубіжний досвід професійної освіти, а також забезпечувати індивідуальні освітні траєкторії здобувачів. Важливим складником є орієнтація на безперервний особистісний і професійний розвиток.

Програма дисципліни поділена на два змістові модулі. Перший розкриває теоретико-методологічні основи здоров'язбереження: концепт цілісного розуміння здоров'я, чинники ризику та захисту, адаптаційні труднощі студентської молоді, професійну етику й відповідальність педагога за стан здоров'я здобувачів освіти. Також аналізується сутність і класифікація здоров'язбережувальних технологій і модель професійної діяльності викладача ЗВО у цьому контексті.

Другий модуль зорієнтований на практичну підготовку майбутніх фахівців і формування у них навичок, що сприяють зміцненню здоров'я: раціонального харчування, рухової активності, організації режиму праці та відпочинку, самоконтролю, профілак-

тики стресу й конфліктів, ефективної комунікації та співпраці. Значна увага приділяється психолого-педагогічним, організаційним і навчально-виховним технологіям, спрямованим на збереження й підтримку фізичного, психічного, духовного та соціального здоров'я студентської молоді.

Окремий акцент робиться на самостійній роботі здобувачів освіти, що охоплює 100 навчальних годин. Вона сприяє формуванню навичок саморегуляції, усвідомленню ролі здоров'я в професійному й особистісному розвитку, засвоєнню принципів здорового способу життя та опануванню методів упровадження здоров'язбережувальних технологій у майбутній діяльності.

Ефективність викладання дисципліни забезпечується застосуванням словесних, наочних і практичних методів навчання. Під час лекцій активно використовуються пояснення, дискусії, сторітеллінг, а також візуальні засоби (презентації, ілюстрації, демонстрації). Практичні заняття орієнтовані на набуття прикладних умінь, необхідних для професійної роботи.

Отже, у сучасних умовах реформування освіти та зростання суспільного запиту на збереження й зміцнення здоров'я населення особливої ваги набуває підготовка фахівців фізичної культури та спорту, здатних реалізовувати здоров'язбережувальні технології у професійній діяльності. Запровадження дисципліни «Сучасні здоров'язбережувальні технології в освіті» в освітньо-наукову програму спеціальності 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями) є важливим кроком у напрямі формування у здобувачів освіти системи знань, умінь і навичок, які забезпечують інтеграцію здоров'язбережувальної парадигми в освітній процес.

Змістове наповнення курсу поєднує теоретико-методологічні положення та практичні аспекти використання здоров'язбережувальних технологій, що дозволяє майбутнім педагогам не лише усвідомлювати власну роль як провідників здорового способу життя, але й оволодівати дієвими механізмами його популяризації серед студентської молоді та в ширших соціальних колах. Формування у майбутніх фахівців фізичної культури та спорту професійних компетентностей із застосування здоров'язбережувальних технологій забезпечує підвищення якості їхньої підготовки та створює передумови для поширення цінностей здорового способу життя в українському суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Здоров'язбережувальні технології в освітньому середовищі: колективна монографія / за заг. ред. Л.М. Рибалко. Тернопіль: Осадца В.М., 2019. 400 с.
2. Плачинда Т. С. Формування навичок застосування здоров'язбережувальних технологій в освітньому процесі у майбутніх фахівців фізичної культури та спорту. *Педагогічний альманах*. 2024. (57). С. 57–64. URL: <https://doi.org/10.37915/pa.vi57.591>

МЕТОД НАВЧАННЯ ЛЮДИНИ З ПЕРШИХ ДО ОСТАННІХ СЕКУНД ЖИТТЯ

Нами розроблений і опробований метод навчання людини з перших до останніх секунд життя. Енергоінформаційне навчання починається з перших секунд життя людини. І це принципово важливо! Перший урок - на перших секундах! Починається він з пізнання Любові Всеосяжної. Нову Людину планети зустрічає Любов людська і Любовь Всеосяжна. Посередництвом біополя матері і біополя батька дитина співнастроюється з Любов'ю Всеосяжною. Батьки інтуїтивно входять в гармонію з Єдиним Енергоінформаційним Простором Землі (ЄЕІПЗ) і направляють свою енергію-увагу на співнастроювання енергій Простору з біополем дитини.

Зразу після пологів, без перерви, щоденно, необхідно здійснювати біофізичні впливи обома батьками на дитину з конкретними мислеформами для його постнатального розвитку. Цей етап здійснюється протягом трьох років. Особливе значення мають біофізичні впливи протягом перших двох років життя, коли активно розвиваються нервова система і головний мозок. Після народження дитини відбувається активне формування нейронних зв'язків, ріст і ускладнення структури головного мозку. До трьох років об'єм мозку дитини досягає 80% від об'єму мозку дорослої людини. Розвиток дитини в цей період має первинне значення!!! Японські вчені вважають, що після трьох років дитину вчити вже пізно. *Ми вважаємо, що починати вчити дитину треба з перших секунд її життя!* Навчання з перших секунд життя сприяє створенню Нової Людини.

Починаючи з першого дня життя, батьки повинні щоденно співнастроювати свою дитину з енергіями Простору. Це не усвідомлений за своєю сутністю процес навчання, оснований на **принципі співнастроювання цілісної системи біополя дитини з цілісною системою енергоінформаційного егрегора планети**. Навчання відбувається за **принципом ототожнення енергій**. Підсвідоме невербальне навчання відбувається паралельно на всіх напрямках цілого, а не послідовно. Це в геометричній прогресії прискорює процеси пізнання!

Співнастроювання біополя дитини з Простором забезпечує прямий процес пізнання і закладає основу для подальшого **засвоєння знань методом зчитування інформації**. Засвоєна і закладена інформація проявляється з часом. Співнастроювання дитини з Простором сприяє досягненню гармонії з внутрішнім і зовнішнім світом. Налаштовується енергетичний зв'язок дитини з батьками на все життя, а також активізується її здібність зчитувати інформацію з ЄЕІПЗ.

Біополе дитини, яке знаходиться в гармонії з Простором, сприймає не більше ніж можливо і потрібно сприйняти і за кількістю і за змістом.

Дитина набуває підсвідомий досвід співнастроювання з Простором для подальшого пізнання змісту життя, Законів Буття і Позачасової Мудрості.

Спілкування з дитиною з перших секунд життя сприяє розвитку розумового апарату. Поєднання невербального з вербальним навчанням дає максимальні результати.

Досягальний розвиток дитини забезпечується щоденним енергоінформаційним впливом батьків і практичним засвоєнням знань дитиною. Розвиток здійснюється внаслідок щоденного навчання батьками в спілкуванні, одержанням дитиною інформації від батьків на енергетичному рівні та співнастроюванні дитини з Простором.

Шкільна, середня спеціальна і вища освіта здійснюється на принципах вербальної подачі інформації разом з невербальними енергоінформаційними діями «Педагога Нового часу».

Навчання ґрунтується на єдиних принципах енергоінформаційних впливів за нижче вказаною методикою. Аудиторія повинна бути попередньо підготовлена. Їй необхідно дати основні поняття енергоінформаційного спілкування. Для дошкільної освіти принцип навчання пропонується такий же, з урахуванням специфіки аудиторії, з підбором часових параметрів і з проявом елементарної енергії-уваги аудиторії. За основу береться модель проведення заняття для вузів.

На основі проведених нами експериментів у системі освіти пропонується наступна методика навчання:

1. Протягом перших 20 секунд заняття педагог і аудиторія (із закритими очима) входять в стан спокою. Це дозволить абстрагуватися від всього, що може заважати пізнанню;

2. Наступні 20 секунд аудиторія (із закритими очима) мисленно готує до сприйняття клітини головного мозку. Проводиться співнастроювання з педагогом і з енергетикою предмета. Кожен учень співнастроюється зі всією аудиторією для досягнення загального резонансу. Колективний резонанс сприяє додатковому енергетичному підживленню і підвищує засвоєння всієї аудиторії незалежно від успішності кожного учня;

3. 60 секунд – енергоінформаційне спілкування педагога з аудиторією (із закритими очима). Відбувається телепатична передача всього об'єму інформації заняття. Педагог мисленно проходить всю тему заняття;

4. 43 хвилини вербальне подання інформації разом з енергоінформаційним спілкуванням;

5. 20 секунд (із закритими очима) енергетичне закріплення матеріалу.

Перехід з попереднього до наступного етапу анонсується педагогом.

Принципове значення має фактор енергоінформаційного розвитку педагога. Кожен педагог є генератором енергії і може проводити заняття за пропонованою методикою. Сила енергії залежить від енергоінформаційної зрілості педагога, який за сутністю своєю – лідер. Він повинен протягом всього заняття підтримувати аудиторію в полі своєї енергетики. Від першої до останньої секунди заняття педагог впливає своєю енергією. Педагог майбутнього – це викладач, який працює на високому енергоінформаційному рівні. Аудиторія майбутнього – це учні, які усвідомили перевагу пізнання на основі енергоінформаційної взаємодії. Чим сильніше усвідомлений енергоінформаційний обмін між педагогом і аудиторією, тим більше ефективність навчання. Енергія-уваги учнів повинна бути направлена на співнастроювання і зчитування інформації, яка подається педагогом на енергетичному рівні.

Енергія-інформація – це жива енергія, і вона незрівнянно більше дає пізнання, ніж просто інформація. Симбіоз методів навчання на основі усвідомленого та підсвідомого сприйняття інформації дає максимальні результати.

При проведенні педагогом енергоінформаційних дій на аудиторію, спостерігаються норми екології сприйняття. Енергоінформаційні дії проводяться за взаємною згодою, для досягнення спільної мети. Якщо в процесі заняття конкретний учень відчує перенавантаження сприйняття, то він тимчасово абстрагується від педагога і від теми заняття.

Післявузівська освіта заснована на принципі самоосвіти – єдності традиційних методів пізнання з співнастроюванням і зчитуванням інформації із Єдиного Енергоінформаційного Поля, об'єм якого невичерпний.

Енергія – уваги, направлена на зчитування інформації з ЄІПЗ, розвиває інтуїцію. *Розум апелює тільки тим, що знає. Інтуїція осягає все, що існує. Інтуїція – здібність зчитувати інформацію з Єдиного енергоінформаційного Простору Землі.*

Інтуїтивний метод пізнання: Людина співнастроюється з Простором і думає в його енергіях на вибрану тему. Простір направляє хід думок.

Навчання відбувається з перших до останніх секунд життя. В протилежному випадку порушується енергоінформаційна схема людини – «пізнання-творчість». І перед відходом в інший світ людина, отримує важливі знання про перехід і їй відкривається раніше невідоме.

Співнастроювання з Простором – це шлях підсвідомого сприйняття. З часом набуваються навички зчитування інформації з Простору і накладається процес підсвідомого навчання.

В суспільстві існує диспропорція професійних знань і знань Законів Буття. Система освіти дає глибокі професійні знання, необхідні для підготовки спеціаліста і недостатньо надає те, що необхідно для підготовки людини. Існує багато дисциплін для навчання спеціаліста і немає жодного предмета не побічно, а конкретно, який би пробуджував усвідомлення пріоритету моральних якостей над професійними. При всій значимості професійних знань для прогресу, ці знання є другорядними відносно до знань Позачасової Мудрості, яка дає відповіді на головні питання людства. Програма розвитку здібностей людини повинна мати предмети глибокої моралі, які виходять із пізнання Законів Буття. Система освіти несе моральну відповідальність за те, що соціально не зорієнтовані професіонали можуть завдавати і завдають шкоду суспільству! Кому як не науці сприяти створенню воістину гармонійного розвитку особистості? Перед наукою лежить завдання творчого осмислення всього потенціалу існуючих знань. Пропонуємо в масштабі системи освіти прийняти програму факультативного подання знань Законів Буття. Чому б не давати факультативно реально існуючі знання, які знаходяться в процесі вивчення наукою і наукове обґрунтування яких – питання тільки часу? Факультативна подача також надає можливість аудиторії для творчої участі у вивченні проблем сучасності.

Все нове приживається з труднощами і з долею скептицизму. Але ті, які відгукнулись на експеримент мають можливість одержати якісний стрибок в освіті. Експеримент – основа емпіричного методу навчання. Розвиток неможливо без експерименту.

Теорію перевіряє практика. Спільний творчий експеримент педагога і аудиторії на добровільних засадах можливо почати на факультативних заняттях. Те, що сьогодні є нетрадиційним поглядом, завтра може бути складовою традиційних методів навчання. Нетрадиційне стає традиційним завдяки експерименту.

Не надано достатньої уваги доясельному навчанню.

Метод енергоінформаційного навчання дітей опробований десятьма подружніми парами, і всі вони його одобрили.

Шкільне енергоінформаційне навчання, за згодою батьків і учнів, дало позитивні результати. Необхідне широке, факультативне застосування запропонованої методики.

Підлягають додатковому вивченню різноманітні методи невербального навчання, що дозволяє в єдності з вербальними методами одержати максимальні результати.

Необхідно об'єднати досягнення системи освіти з можливостями енергоінформаційних технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко М.С., Миронова Г.Д. Наукові основи уявлення про енергоінформаційні організації людини. Х.: Нац. ун. ім. Г.В. Каразіна, 2012. 137 с.

2. Гончаренко М.С. Дослідження впливу енергоінформаційної дії на організм людини / Гончаренко М.С., Камнєва Т.П., Коновалова О.О.: Збірник наукових статей, КР.: Нац. ун., 2003. 386 с.

3. Родіонов В.А. Розвиток феноменальних здібностей покоління Індіго -розробка програми інтенсивних методів і академічної освіти. / Родіонов В.А.: Збірник наукових статей «До основ фізичної взаємодії». Д.: Міжнар. Ак. Біоенерготехнологій, 2017. 247 с.

ХОРЕОГРАФІЧНА ОСВІТА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ ВИХОВАНЦІВ

Європейські орієнтири у сфері хореографічної освіти, що сформувалися внаслідок реформування освітнього простору, були спрямовані на розвиток особистості, розкриття індивідуальності та творчого потенціалу. Вони формували художньо-естетичні цінності, сприяли соціалізації, вдосконалювали комунікативні навички, підтримували духовний і фізичний розвиток, а також забезпечували становлення національної та громадянської ідентичності. Саме так тлумачить дефініцію «художньо-естетична цінність» [1].

Сучасні виклики, зумовлені воєнними подіями, актуалізували значення формування у вихованців хореографічних колективів загальнонаціональних та універсальних людських орієнтирів. Як зазначає Т. Ґалахер, система цінностей дозволяє досягти культуру народу й налагоджувати міжнаціональний діалог, що є важливим для євроінтеграції України. Ю. Калиновський підкреслює: наявність таких орієнтирів є основою націєтворення та захисту духовної й державної незалежності. Подібні погляди підтримує і П. Петрович, наголошуючи, що національні цінності, передаючись із покоління в покоління, забезпечують самосвідомість нації та віддзеркалюють державні інтереси [2].

Хореографічний колектив як форма позашкільної освіти має значний потенціал у вихованні ціннісних орієнтирів молоді. Тут формуються правильне ставлення до культурних здобутків, моральні переконання та життєві орієнтири, що сприяє становленню гармонійної особистості [3]. Особливу роль відіграє мовленнєва ідентифікація: заняття повинні відбуватися в україномовному середовищі. Викладач, використовуючи державну мову під час уроків, спілкування з батьками чи ведення соціальних мереж, формує у вихованців приклад патріотизму та національної єдності. Використання французької термінології в класичному танці є допустимим, однак пояснення методики мають надаватися українською. Постійне функціонування української мови у колективі сприяє її природному поширенню в побуті дітей та формує стійке відчуття національної приналежності.

Не менш значущим є виховання естетичних цінностей. Їхня основа має ґрунтуватися на вшануванні українських традицій та водночас інтеграції у світовий мистецький контекст. Репертуар дитячих колективів повинен бути яскравим, зрозумілим для вікової категорії, містити сюжетні лінії та можливості для імпровізації [5]. Особливу роль відіграє ознайомлення дітей з українським народним танцем, адже глобалізаційні процеси створюють ризик нівелювання національної самобутності. Тому навіть у сучасних напрямках хореографії важливим є звернення до фольклорних джерел і створення стилізованих постановок, що ідентифікуватимуть українське мистецтво у світовому просторі.

Розвиток художнього смаку та вміння аналізувати мистецькі твори є наслідком роботи керівника колективу. Як наголошують Бойко та ін., процес формування естетичних орієнтирів залежить від педагогічних і моральних пріоритетів учителя. Викладач не лише знайомить із мистецькою спадщиною, а й залучає вихованців до сучасних форм культурної активності – від соціальних мереж і флешмобів до перформансів, що сприяє гармонійному розвитку [1].

Окремим напрямом є формування морально-етичних цінностей. Танцювальна діяльність сприяє вихованню взаємоповаги, гідності, толерантності, співпраці та відповідальності. Виступи на сцені й гастролі виховують усвідомлення публічності, а отже – відповідальність за власні слова та вчинки. Важливими є й елементи корпоративної культури: використання символіки колективу, мерчу чи брендових атрибутів, що зміцнює відчуття спільності. Поведінка учасників колективу формує не лише особистий імідж, а й репутацію творчого осередку та навіть держави.

Етичні орієнтири утверджуються через приклад педагога, заохочення, делегування відповідальності старшим учасникам, проведення бесід та обговорень. Дослідження підтверджують: участь дітей у спільних завданнях стимулює розвиток взаємодопомоги й підтримки [4]. Таким чином, хореографічні колективи стають не лише школою танцю, а й важливим соціально-виховним простором, де формується комплекс національних, естетичних і моральних цінностей сучасної молоді.

Хореографічні колективи виступають потужним інструментом формування ціннісних орієнтацій сучасної молоді. Їхня діяльність поєднує розвиток художньо-естетичного смаку, виховання морально-етичних якостей та формування національної ідентичності. Завдяки системній роботі педагога діти засвоюють не лише техніку танцю, а й долучаються до культурної спадщини, навчаються поваги до традицій і водночас відкриваються для глобальних мистецьких процесів. Українське мовне середовище колективу зміцнює патріотичні почуття й сприяє поширенню державної мови у повсякденному житті вихованців. Важливим є також виховання толерантності, взаємоповаги, відповідальності та командної взаємодії, що формується через спільну творчу діяльність і сценічний досвід. Отже, хореографічні колективи не лише розвивають танцювальні навички, а й забезпечують комплексний вплив на становлення гармонійної, духовно багатой та соціально активної особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гулько Т., Рибалко Л. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичної культури та спорту в умовах воєнного стану в Україні. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*, Вип. 2(10), 2023. С. 20–27.
2. Петрочко, Ж. В. Національні цінності як сучасний державницько-суспільний пріоритет України. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*, 2017. Вип. 21(2). С. 146–157.
3. Рибалко Л. Напрями модернізації професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичної культури та спорту в умовах воєнного стану. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2024. 3К(176). С. 404–409.

4. Рибалко Л.М. Дидактичні умови та способи оптимізації навчально-тренувального процесу в системі підготовки спортсменів. *Біомеханіка*. 2020. № 2. С. 111–121.

WYBRANE DETERMINANTY (NIE)BEZPIECZNEJ CYBEREDUKACJI

Artykuł poświęcony jest problemom związanym z celami kształcenia w cyberedukacji. Ukazane zostało podejście do celów wypracowane w obszarze sztucznej inteligencji przyjmujące cztery typy celów, po dwa dla nauczyciela i uczącego się. Omówiono główne założenia będące podstawą tworzenia celów w cyberprzestrzeni oraz zasady ich budowania.

We wszelkich rozważaniach o edukacji na plan pierwszy wysuwany jest model kształcenia oparty na celach zadaniowych. Model ten sięgający początku lat 60-tych pomysłu Roberta Magera następnie rozwijany m.in. przez Benjamina Blooma, Dawida Krathwohla i Anitę Harrow oraz ich zespoły został przeniesiony do cyberedukacji. Przełożenie tego modelu bez zmian uwzględniających specyfikę komunikacji opartej na technologiach informacyjnych przyczyniło się do powstania szeregu problemów w kształceniu. Ich złożoność ukazują trzy poniżej prezentowane zagadnienia.

1. Nauczyciele posługując się taksonomiami celów operacyjnych formalnie określają stan osiągnięć uczących się. Problem w tym, że za pomocą celów operacyjnych nie jesteśmy w stanie zbudować modelu kształcenia, w którym możliwe będzie wskazanie wszystkich osiągnięć uczących się. Także cele ogólne w społeczeństwie medialnym bogate znaczeniowo, z uwagi na wysoki przyrost wiedzy, nie pozwalają wskazać kierunku rozwoju ucznia w trakcie uczenia się. Widać to wyraźnie, gdy analizujemy losy absolwentów szkół średnich uzyskujących bardzo dobre oceny na świadectwach np. uczniowie szkół ze świadectwem z czerwonym paskiem w dorosłym życiu często nie osiągają zbyt dużych sukcesów, także w dalszej karierze edukacyjnej nie wyróżniają się szczególnie.

Analizując działania edukacyjne w cyberprzestrzeni zauważamy, że występuje tu szereg elementów, które jeszcze bardziej komplikują proces oceniania uczniów i ich dochodzenia do wysokich efektów kształcenia. Wprowadzenie na dużą skalę mediów do edukacji skutkuje z jednej strony różnorodnymi ograniczeniami, z drugiej, pojawieniem się znacznie większych możliwości uczenia się. Ograniczoność wynika z właściwości technologii informacyjnej. Technologia z natury swej nadaje procesowi uczenia się charakter algorytmiczny, co sprawia, że szereg działań heurystycznych podejmowanych przez uczącego się zostaje zepchniętych na plan dalszy. Z kolei większe możliwości stwarza w zakresie rozszerzenia dostępu do nieograniczonych zasobów wiedzy zawartych w bazach informacyjnych oraz sieci Internet. Tworzy też warunki do zapoznania się z wielością sposobów podejścia do różnych problemów życiowych, czy też oglądu rzeczywistości itp. W związku z tym mamy do czynienia z oceną końcową uczącego się, która jest wypadkową nie tylko opartą o jego aktywność, ale także aktywność nauczyciela oraz mediów. Zwielokrotnia to liczbę czynników decydujących o efekcie końcowym uczenia się.

2. Nowoczesne technologie informacyjne kładą nacisk na wizualną stronę uczenia się, co w połączeniu z naturalną preferencją człowieka do odbioru informacji przez receptory wzrokowe powoduje umacnianie i nadmierne rozwijanie tego kanału dopływu danych z otoczenia do mózgu. Odbywa się to kosztem innych kanałów odbioru informacji przez człowieka. W efekcie pojawia się nierównomierność rozwoju poszczególnych obszarów mózgu, co sprawia, że wytwarza się u człowieka różna wrażliwość odbioru informacji przez poszczególne receptory. W związku z tym powstaje nieuchwytna dla oceniającego sytuacja, w której niemożliwe jest stwierdzenie stanu wszechstronnego rozwoju uczącego się, a tym samym określenie stopnia osiągnięcia przez uczących się w cyberprzestrzeni, celów kształcenia.

3. Ze względu na swoją specyfikę cyberedukacja charakteryzuje się jednoznacznością i dosłownością odbioru informacji. Umyka uwadze oceniających sfera rozwoju wewnętrznego człowieka. Dziś trudno nam określić skutki długofalowe takiego uczenia się.

Przytoczone przykłady dobrze ilustrują współczesną bezradność systemu dydaktycznego a także pokazują jak skomplikowane są mechanizmy leżące u podłoża współczesnej krytyki celów kształcenia. Ukazują też złożoność oceny osiągniętych celów w cyberedukacji, oraz wskazują na potrzebę wypracowania nowego podejścia do edukacji. Parafrazując McLuhana mamy do czynienia z sytuacją, w której media nie uzupełniają istniejącego procesu edukacyjnego, ale budują jego nowy wymiar, co wymaga odmiennego podejścia do formułowania celów i dokonywania oceny procesu kształcenia. Tym bardziej jest to ważne, że cele cyberedukacji tworzą zachowania coraz głębiej osadzone w przestrzeni rzeczywistości wirtualnej.

Ten stan rzeczy spowodował, że wiele osób praktycznie parających się kształceniem, zniecierpliwionych niejasnościami i kontrowersjami występującymi wokół problemu precyzyjności definicji celów kształcenia w cyberedukacji, zaczęło tworzyć własne procedury budowania tych celów w poszczególnych dziedzinach działalności edukacyjnej. Zjawisko to dobrze jest widoczne w kształceniu na odległość, gdzie cele ogólne zastępowane są celami częściowymi, związanymi z zadaniami, które nie uwzględniają potrzeby zmian w ogólnych zachowaniach człowieka tylko poddają ocenie pewne wybiórcze umiejętności. Ponieważ te umiejętności są oczekiwane przez pracodawców zainteresowanych profesjonalizmem osób zatrudnionych na danym stanowisku pracy, szkoła coraz bardziej ewoluuje właśnie w tym kierunku, dostosowując się do określonych wymogów. W miejsce wszechstronnego kształcenia w cyberedukacji powstają centra wybranej wiedzy, które zaprojektowane zostały pod kątem opanowania przez uczącego się informacji oraz nabycia umiejętności potrzebnych do wykonania ściśle określonej pracy. Odzwierciedleniem tych działań jest tworzenie w sieci komputerowej ustrukturyzowanych i ściśle dobranych zasobów wiedzy. Efektem poczyniń edukacyjnych jest tworzenie u człowieka coraz bardziej przypadkowych struktur informacyjnych o rzeczywistości, która w połączeniu z dostarczaną przez media masowe papką informacyjną buduje pozory wiedzy w umyśle człowieka. Powstaje sytuacja, w której mamy coraz wyższe wykształcenie a jednocześnie coraz mniej rozumiemy otaczający nas świat. Stan ten rozciąga się na wszystkie poziomy kształcenia. Mamy coraz większą grupę

naukowców znakomicie wyposażonych w wiedzę zawodową i równocześnie niewiele rozumiejących zachodzące wokół nich zjawiska społeczne.

Problem jest o tyle ważny, że nie zawsze z istotnego społecznie zjawiska zdajemy sobie sprawę. Wynika to z wysokiej dynamiki zmian związanych z rozwojem technologii komunikacyjnych oraz niespotykanego w historii ludzkości przyrostu wiedzy. Wprawdzie w trakcie procesu edukacyjnego obserwujemy symptomy różnych negatywnych zjawisk, ale przymykamy na to oko, ponieważ zastosowanie zadaniowych celów jest niezwykle kuszące dla nauczyciela projektującego proces kształcenia. Chęć zastosowania utartego podejścia do celów kształcenia wynika z natury ludzkiej a także prostoty budowy takiego projektu kształcenia. Obecnie obserwujemy wytworzenie się specyficznej sytuacji, z jednej strony obserwujemy dwa nurty dyskusji o celach: ten oparty na doświadczeniach ze sztuczną inteligencją i humanistyczny, z drugiej, oparty na praktyce nauczycielskiej, będący mieszanką tradycji dydaktycznej i wdrażanych przez system edukacyjny celów operacyjnych. Ze względu na ograniczoność niniejszego tekstu w dalszych rozważaniach podejmię tylko wątek dyskusji nad celami kształcenia budowanymi w oparciu o aparat pojęciowy i doświadczenia sztucznej inteligencji.

Sztuczna inteligencja a cele kształcenia. Od początku rozwoju inteligentnych systemów kształcenia podstawowym problemem były cele uczenia się. System oparty na metodach sztucznej inteligencji wymagał doprecyzowania wielu działań związanych z określeniem celów w tym z ich poprawnym i celnym formułowaniem. Chcąc ograniczyć wielość zmiennych, jakie musiał uwzględnić system inteligentny, nacisk położono na wybór celów oraz strategii nauczania dla każdego ucznia. Wykorzystano tu szereg rozwiązań stosowanych w programach ekspertowych, m.in.: w programie opracowanym przez A. Nowella, J. C. Shawa i H. Simona «Uniwersalny Rozwiązywacz Problemów» (General Problem Solver – GPS) oraz stworzonego przez D. Sleemana i J. S. Browna (1982) «Inteligentny Nauczyciel». Drugi z wymienionych programów zawierał:

- model uczącego się,
- model optymalnej metody rozwiązywania problemu,
- reguły wyznaczające w jakim momencie komputer powinien ingerować w działania uczącego się oraz dostarczał wskazówek, gdy zaistnieje potrzeba [1, 38].

Układ przyjęty w «Inteligentnym Nauczycielu» wymagał przeanalizowania problemu celów kształcenia. W efekcie wielu różnych eksperymentów z systemami inteligentnymi przyjęto trzy podstawowe założenia, które muszą być rozpatrywane przy tworzeniu celów.

Należy stworzyć przynajmniej cztery grupy celów kształcenia, które są aktywne podczas kształcenia.

Nauczyciel i uczeń formułują po dwie grupy celów kształcenia określanych mianem: operacyjnych i strategicznych. Założono, że jeżeli cele są kompatybilne to proces uczenia się przebiega lepiej i szybciej. Jeśli cele te nie harmonizują ze sobą pojawiają się kłopoty w kształceniu i nauczaniu, co skutkuje określonym stanem frustracji. Założenie to oparto na praktyce nauczycielskiej.

Formułowane przez nauczyciela cele operacyjne zakładają typ i poziom wykonania zadań przez uczącego się. Są one uczącym się narzucane przez nauczyciela.

Z kolei cele strategiczne określają specyficzne działania nauczyciela mając za zadanie wspomóc proces nauczania dla osiągnięcia bieżącego celu operacyjnego przez uczniów. Cele te stanowią swego rodzaju «plan działań» nauczyciela oparty na wiedzy kognitywistycznej. Nauczyciel może sformułować wiele celów strategicznych i je próbować osiągnąć zanim uczący się ostatecznie uzyska pożądany efekt. Powiązane ze sobą cele strategiczne mogą być wybierane, stosowane, oceniane i odrzucane, tak długo aż okażą się najbardziej odpowiednie dla uczącego się. Cele strategiczne w dynamiczny sposób rodzą się i reorganizują wpływając na uzyskiwane przez uczących się efekty kształcenia, np.:

- Jeżeli założony przez nauczyciela sposób odbioru i przetwarzanie informacji przez uczącego się nie przynosi oczekiwanych rezultatów to nagle wyłania się konieczność stworzenia innej formy przekazu.

- Jeżeli okaże się, że przekaz słowny nie pozwala uzyskać założonego rezultatu to zmieniamy go na multimedialny

- Jeżeli jeden typ ćwiczeń okazuje się mało efektywny, to wprowadzamy inne ćwiczenie.

Cele operacyjne uczącego się wyrażają to czego zamierza się on nauczyć lub co przyjmuje za cel nauki. Z reguły uczący się formułuje lub akceptuje cel operacyjny, w momencie, gdy wchodzi w relację z inną osobą. Cel uczącego się może powstać w wyniku sugerowania go przez nauczyciela lub uczący się może sam sformułować swój własny cel, który zwykle jest rezultatem jego pragnień i zamierzeń. Uczący się może oczekiwać pomocy dydaktycznej w osiągnięciu celu. Najczęściej, kiedy nauczyciel nie wskaże celu nauczania, uczący się dochodzi do celu sam korzystając z dostarczonych materiałów, czy na podstawie uczestnictwa w zajęciach oraz analizowania zagadnień egzaminacyjnych i testów. Nauczyciel proponując cel nie ma gwarancji, że uczeń zrozumie, jakie są jego oczekiwania. Często prowadzi to do konfliktu pomiędzy celami uczącego się a nauczycielem. Przykładami mogą być: uczenie się niewłaściwego materiału do kolokwium, wielokrotne poprawianie pracy pisemnej dostarczanej nauczycielowi aż ten ją zaakceptuje.

Cele strategiczne uczącego się wyrażają to, co uczeń zamierza zrobić, aby osiągnąć swój cel w procesie uczenia się. Obejmują one zarówno samokształcenie, jak i plan strategiczny zaproponowany przez nauczyciela i aktywnie przyjęty przez uczącego się.

Cele operacyjne reprezentują cel, na który jest nastawione kształcenie, natomiast cele strategiczne składają się z planów działań, które doprowadzą do osiągnięcia celu. Cele operacyjne i strategiczne to te, które nauczyciel i uczący się budują jako podstawę do podejmowania decyzji dotyczących projektu i realizacji kształcenia. Cele operacyjne i strategiczne pozwalają uczącemu się skupić uwagę na istotnych elementach, skoncentrować wysiłek i opanować materiał nauczania. Pozwala to optymalizować proces uczenia się, w którym 80% osiągniętych wyników uzyskujemy poprzez 20% nakładu pracy, co wynika z zasady Wilfredo Pareto zwanej prawem istotnej mniejszości i błażej większości.

Cele strategiczne uczącego się wyrażane są za pomocą czynności, które podejmuje on w procesie samokształcenia. Na poszczególnych etapach edukacji, cele te mogą przynosić bądź nie przynosić oczekiwanych efektów. Dlatego jednym z głównych celów

kształcenia musi być pomoc w rozwijaniu umiejętności uczenia się, co umożliwia uczącemu się formułować lepsze i bardziej produktywne cele strategiczne.

W projektowaniu procesu kształcenia występuje tendencja do postrzegania celów operacyjnych jako monolitu wielu działań i zabiegów pozwalających uzyskać określone zachowanie. W cyberedukacji spotykamy pojedyncze duże cele operacyjne, których osiągnięcie zajmuje kilka minut procesu kształcenia. Obok nich spotykamy znaczną liczbę celów operacyjnych o zróżnicowanym uszczegółowieniu, które buduje się dokonuje się na dwa sposoby: poprzez redukcję lub fragmentację na prostsze cele, lub poprzez zredukowanie do poziomu serii celów częściowych, które prowadzą stopniowo do osiągnięcia celu większego. Na przykład cel, który chcemy osiągnąć podczas uczenia się gry na gitarze z multimedialnego materiału może być podzielony na następujące cele operacyjne:

- Uczący się potrafi poprawnie włączyć program komputerowy,
- Uczący się potrafi bezbłędnie wykonać ćwiczenie pierwsze,
- Uczący się potrafi według wskazówek wykorzystać w różnych układach chwytu poznane przy ćwiczeniu pierwszym itd.

Te same cele operacyjne mogą zostać uszczegółowione tworząc następujący układ kolejnych czynności, np.:

Uczący się potrafi wyszukać w menu ikonę z programem do gry na gitarze,

Uczący się potrafi szybko dwukrotnie nacisnąć lewy przycisk myszki i uruchomić program,

Uczący się umie wyszukać w menu ćwiczenie pierwsze,

Uczący się umie zgodnie z rysunkami pokazać ułożenie palców na gryfie gitary,

Uczący się potrafi wykonać podane w ćwiczeniu chwytu gitarowe, itd.

Zadaniem uszczegółowienia jest z jednej strony zapewnienie zrozumienia celu i jego osiągnięcia poprzez wybór i użycie środków oraz oszacowanie wyników. Występuje tu jednak pewien problem. Otóż zbyt duże uszczegółowienie celów operacyjnych może powodować zatarcie istoty celu głównego. Ma to miejsce wówczas, gdy cele operacyjne dotyczące nabycia praktycznych umiejętności obsługi komputera mające cechy algorytmiczne przysłaniają istotę szerszych celów o charakterze heurystycznym. Innymi słowy, jeżeli cele operacyjne zakładają osiągnięcie wiedzy a nie uwzględniają zachowań transgresyjnych stanowiących podstawę uzyskania wyższego poziomu mądrości, mamy do czynienia z bardzo niekorzystnie kształtowanym procesem uczenia się.

W czasie procesu nauczania cele operacyjne oraz cele strategiczne odpowiednio do nich dobrane są dynamiczne i zmieniają się przez cały czas. Cele operacyjne podejmowane są i osiągane w pewnym porządku. Przez cały czas procesu kształcenia mamy do czynienia z wyborem i oceną celów a także tworzeniem nowych. W ten właśnie sposób cele operacyjne i odpowiadające im cele strategiczne (zarówno nauczyciela i ucznia) podlegają wysokiej dynamice zmian.

Nigdzie nie jest to bardziej widoczne niż wówczas, gdy w trakcie procesu uczenia się dostrzegamy błędy i chcemy je skorygować. Jakże często nauczyciel zmuszony jest zatrzymać przekaz nowych informacji i dokonać korekty. W trakcie tych czynności wybierany jest nowy chwilowy cel kształcenia: jest to cel operacyjny uszczegółowiony w

stosunku do dotychczasowego celu. Gdy uczący się osiągną uszczegółowiony cel operacyjny wówczas poprzedni cel operacyjny staje się ponownie celem głównym nauczania. Zjawisko to obrazuje kilka sytuacji występujących w procesie kształcenia:

- Uczącemu się, który ma problem z wyborem danej wielkości np. objętości pokazywane są dodatkowe pary wzorów.

- Uczący się nie potrafi dokonać poprawnej oceny zjawiska wówczas dajemy mu serię zadań, które pozwalają przeanalizować poszczególne elementy wchodzące w skład oceny ogólnej.

Podczas procesu kształcenia zmiana celów operacyjnych skutkuje zmianami w celach strategicznych, które dostosowują się, aby wesprzeć osiągnięcie celu ostatecznego. Tworzy to dynamizm kształcenia, który poza uczącym się i nauczycielem obejmuje szereg innych elementów procesu kształcenia np. źródeł treści kształcenia, animacji, filmu itp.

Wykorzystanie doświadczeń z badań nad sztuczną inteligencją przyczyniło się do stworzenia przez zwolenników tej koncepcji szeregu zasad tworzenia celów w cyberedukacji. Najczęściej wymienia się następujące zasady:

- Projektowanie kształcenia powinno odbywać się wówczas, gdy wcześniej zostaną prześledzone cele operacyjne i strategiczne.

- Cele powinny być zaprojektowane, jako struktura wielopoziomowa i dynamiczna.

- Proces kształcenia powinien umożliwić uczącemu się zdobywanie podstawowych informacji bezpośrednio związanych z typem uczenia się i oczekiwanym wykonaniem.

- W procesie kształcenia nie powinno być informacji i interakcji nie związanych z jego celem.

- Zachowania wymagane podczas ćwiczeń powinny odpowiadać zachowaniom wyrażonym w celu kształcenia.

LITERATURA

1. Siemieniecki B., (1994) Komputery i hipermedia w procesie edukacji dorosłych, Wydaw. Adam Marszałek, Toruń.

ЕФЕКТ РЕВЕРСІЇ ДОСВІДУ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У сучасному освітньому просторі зростає потреба у методиках, що не лише передають знання, а й розвивають вищі когнітивні навички. В епоху інформаційного суспільства презентації стали невід'ємною частиною освітнього процесу, виконуючи функції візуалізації та структурування матеріалу. Їхнє значення виходить за межі простої ілюстрації, оскільки вони виконують низку важливих дидактичних функцій: візуалізацію складних концепцій, структурування матеріалу, економію часу викладача та залучення уваги аудиторії [1]. Однак, ефективність цього інструменту залежить від його грамотного застосування, що вимагає глибокого розуміння когнітивних механізмів сприйняття.

У цьому дослідженні автор теоретично обґрунтовує застосування методу реверсії принципів мультимедійного навчання – свідомого порушення правил подачі візуальної інформації – як інструменту для розвитку аналітичних здібностей. Особлива актуальність цього методу підкреслюється в контексті навчання курсантів вищих військових навчальних закладів, де критичне мислення та аналіз інформації в умовах невизначеності є ключовими професійними компетенціями.

Фундаментальним підґрунтям для нашого розуміння ролі візуальних матеріалів у навчанні є когнітивна теорія мультимедійного навчання, розроблена Річардом Меєром (Mayer, R.). Ця теорія постулює, що людський мозок володіє окремими каналами для обробки візуальної та слухової інформації. Одночасне залучення обох каналів дозволяє зменшити когнітивне навантаження та сприяє глибшому засвоєнню матеріалу [2]. Дослідження Р. Меєра, зокрема, демонструють, що студенти, які вивчають матеріал через поєднання аудіо-пояснення та візуальної анімації, показують значно вищі результати, ніж ті, хто отримує лише текстові або лише візуальні дані. До того ж, ефективність візуалізації пояснюється домінуванням візуального аналізатора в системі людського сприйняття, адже мозок обробляє візуальні елементи значно швидше, ніж текст, що дозволяє миттєво ідентифікувати ключові концепції та створювати міцні асоціативні зв'язки.

Втім, більшість дослідників хоча й відзначають важливість використання принципів мультимедійного навчання у вищій військовій освіті [3] випускають із поля зору важливе зауваження Р. Меєра – мультимедійне навчання, в основі якого лежить візуальне подання інформації, краще підходить для ефективного запам'ятовування, а не для критичного аналізу інформації. Більше того, принципи навчання, які є ефективними для початківців, можуть стати менш корисними або навіть перешкоджатимуть навчанню досвідчених фахівців. *«Методики навчання, що є високоефективними для недосвідчених учнів, можуть втрачати свою ефективність і навіть мати негативні наслідки при використанні з більш досвідченими учнями. Ми називаємо це явище ефектом реверсії досвіду (expertise reversal effect)»* – відзначає Р. Меєр [4, 32]. Це явище було виявлено експериментально в ході досліджень австр-

ралійського психолога С. Калюги (Kalyuga, S.) та його колег [5, 24] і було взято до уваги самим Р. Меєром у його подальших дослідженнях в рамках когнітивної теорії мультимедійного навчання.

Студенти, курсанти і слухачі, що мають досить високий рівень інтелекту та попередніх знань чи професійного досвіду, можуть витримувати підвищене когнітивне навантаження, тоді як суттєве спрощення навчального матеріалу чи доведення вже відомої їм інформації знижує їх мотивацію до навчання. Тож, важливо враховувати ефект реверсії досвіду при підготовці навчальних матеріалів і безпосередньому проведенні занять.

На нашу думку, на основі розуміння ефекту реверсії досвіду можна спроектувати навчальний «метод реверсії» як цілеспрямований дидактичний прийом. Він полягає у навмисному порушенні деяких ключових принципів теорії Р. Меєра: *принципу узгодженості* (навмисне додавання несуттєвої інформації), *принципу просторової близькості* (навмисне окреме подання елементів, що стосуються одного поняття) та *принципу надмірності* (навмисне дублювання інформації з невеликими розбіжностями і помилками) задля цілеспрямованого і контрольованого ускладнення сприйняття інформації курсантами (слухачами) для розвитку їх аналітичних здібностей.

Висунута нами гіпотеза ґрунтується як на експериментах Р. Мейєра, так і на основі наших власних професійних спостережень в ході освітньої діяльності. Очікується, що навмисне ускладнення навчального матеріалу призведе до підвищення глибини розуміння та здатності до аналізу, незважаючи на ймовірне збільшення часу засвоєння. Вимірювання цих показників може бути проведено за допомогою експерименту, де буде оцінюватися не лише запам'ятовування, а й аналітичні навички та вміння вирішувати нестандартні задачі курсантами. Цей метод гіпотетично дозволить перетворити потенційний бар'єр в контексті сприйняття інформації на ефективний інструмент для тренування критичного мислення та стійкості до інформаційного перевантаження.

Наш підхід є свідченням того, що принципи Р. Мейєра – це не набір жорстких правил, а гнучкий інструмент, який при правильному застосуванні може бути змінений для досягнення вищих освітніх цілей. Подальші дослідження можуть бути зосереджені на практичному (експериментальному) вивченні впливу запропонованого методу на формування стійкості курсантів до інформаційного стресу та розробці методологічних рекомендацій для його впровадження у військовій та інших сферах освіти, де критичне мислення в умовах невизначеності є запорукою ефективної професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко Н., Пасько О. Когнітивні аспекти мультимедійної освіти / Наука, освіта і суспільство: актуальні проблеми теорії та практики: зб. тез доп. (Кропивницький, 10 берез. 2023 р.). Кропивницький: ЦФЕНД, 2023. Ч. 1. С. 13–14.
2. Поворознюк О. Потенціал мультимедійних технологій у формуванні готовності майбутніх фахівців інженерних військ до професійної діяльності / Актуальні питання гуманітарних наук: міжвуз. зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького держ. пед.

ун-ту ім. Івана Франка. Дрогобич: Вид. дім «Гельветика», 2024. Вип. 74. Т. 2. С. 321–325.

3. Домаренко М. Принципи теорії КТМЛ Р. Мейера, спрямовані на мінімізацію стороннього когнітивного навантаження / Тези 77-ї наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»: зб. тез доп. (Полтава, 16–22 трав. 2025 р.). Полтава: Нац. ун-т ім. Юрія Кондратюка, 2025. Т. 1. С. 252–253. URL: <https://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PoltNTU/19001/1/1.pdf>

4. Mayer R. Multimedia Learning // The psychology of learning and motivation, 2002. № 41. P.85-139.

5. Kalyuga S., Ayres P., Chandler P., Sweller J. The expertise reversal effect // Educational Psychologist, 2003. № 38(1). P. 23–31. URL: https://doi.org/10.1207/S15326985EP3801_4

«МУЗИКА В МУЗЕЇ»: ОСВІТНЯ ПРОГРАМА НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ У ЛЬВОВІ ІМЕНІ АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО

Музика – невід’ємний і дуже дієвий компонент різних сфер музейної діяльності. Важливого значення в цьому контексті набуває співпраця з колективами та навчальними закладами, для яких музей стає музичним майданчиком для виступів і відомих виконавців, і початківців. Особливу роль музика відіграє під час проведення освітніх заходів, зокрема інтерактивних уроків, що в межах педагогічної програми «Музейна школа» відбуваються в історичному комплексі Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького.

Для дошкільнят було втілено цікавий динамічний проєкт **«Малює. Музика. Музей»**, що розпочався зі співпраці з Центром музичного розвитку «Темпо». Музика є чудовим елементом занять для наймолодших відвідувачів, сприяючи кращому запам’ятовуванню та сприйняттю будь-якої теми. В експозиційному просторі серед картин і скульптур діти знайомляться з музичними інструментами, слухають і самі виконують пісні, що стимулює розвиток чуття ритму та звуку.

Музейні уроки для школярів реалізуються завдяки використанню різноманітних методик. Одним із найпопулярніших є цикл занять **«Музика в живописі, графіці та скульптурі»**, під час яких діти, прослуховуючи аудіозаписи, знаходять аналогії звуків із зображеннями у творах мистецтва.

Доволі популярним заняттям цього циклу є **«Музичні портрети»** – урок-знайомство з відомими персоналіями. У скульптурному портреті авторства *Михайла Парашука* школярі відкривають для себе постать одного з найвідоміших українських композиторів – **Станіслава Людкевича**. Водночас їм пропонувано прослухати гаївки в музичній обробці маестро і провести паралелі з однойменним живописним ескізом його сучасника – художника *Івана Труша*. У бібліотеці музею діти мають можливість побачити прижиттєві музичні видання композитора, а також прочитати фрагменти з книги про Станіслава Людкевича авторства *Анатолія Кос-Анатольського* [13].

Особливе зацікавлення у дітей викликає постать знаного українського оперного співака **Михайла Голинського**, чий шаржевий портрет авторства художника *Святослава Гординського* вони можуть роздивитися в експозиції. Діти знайомляться з поняттям класичної музики та з історією опери, прослуховують старі записи у виконанні артиста, а книга спогадів про нього дозволяє ближче пізнати львівське музичне життя ХХ століття [6].

Яскраву постать найвідомішої української оперної виконавиці – **Соломії Крушельницької** – розкриває низка матеріалів із музейного архіву та фототеки: документи, світлини, плакати, листи й особисті речі співачки. Цікавими епізодами уроку є прослуховування фрагментів опери «Аїда» Джузеппе Верді та презентація елементів сценічного костюма С. Крушельницької-Аїди. Крім того, учасникам уроку запропоно-

вано детально проаналізувати збережену в колекції музейного архіву афішу-програму цього спектаклю, який оперна діва обрала для свого дебюту у Великому театрі у Варшаві в 1898 році [3].

Не менш захопливою для дітей є гра-квест **«Як звучать картини»**, що ґрунтується на асоціаціях образотворчих сюжетів із мелодіями. Вдало підібрані для цієї гри живописні твори *Марії Водзіцької «Концерт»* та *Леопольда Левицького «Джаз»*, створюючи особливу атмосферу, збагачують учасників новими враженнями і допомагають поринути у світ емоцій. В ігровій формі діти знайомляться з українськими народними музичними інструментами, розпізнаючи їхні зображення на полотнах *Петра Грегорійчука «Маланка»* (дуда), *Григорія Смольського «Космач»* (кобза, бандура), *Веніаміна Кушніра «Трембітарі»* (трембіта) й інших. Вивченню українського фольклору сприяє цикл літографій *Івана Остафійчука*, створений за мотивами народних пісень *«Стоїть явір над водою»*, *«Чумаки, мати, чумаки»*, *«Ой зійди, зійди, ясен місяцю»*, *«В кінці греблі шумлять верби»*. Використання архівного запису пісні *«Туман яром, туман над водою»* 1930-х років доповнює аналіз однойменної графічної композиції *Івана Крисляча*.

Під час цієї гри-квесту учасники заняття вчаться за колористичними особливостями розпізнавати етнографічні райони України, зокрема Карпати і Яворівщину (*Мирон Яців «Яворівська пісня»*). У сюжетах творів, представлених в експозиції, діти мають змогу також побачити танцювальні мотиви, відчути народний карпатський колорит (*Георгій Якутович «Аркан»*, *Григорій Смольський «Космач»*) і вишуканий стиль танців (*Михайло Ліщинер «Танцівниці»*).

З особливостями класичної музики учнів знайомить музична гра **«Пори року»**, під час якої вони розглядають однойменний цикл акварелей *Стефанії Гебус-Баранецької* та живописних композицій *Іванни Нижник-Винників*, *Золтана Шолтеса*, *Михайла Мороза*, одночасно слухаючи уривки чотирьох скрипкових концертів італійського композитора Антоніо Вівальді.

Помічним у вивченні мистецьких стилів і напрямів ХХ століття є тематичне заняття **«Музика моря»**. Роздивляючись мариністичні пейзажі в експозиції (*Олекса Грищенко «Море»*, *Володимир Патик «Човни»*, *Святослав Гординський «Море»*), діти вчаться визначати ознаки імпресіонізму, проводять аналогії симфонічних ескізів Клода Дебюссі та Моріса Равеля з образотворчими творами *Івана Труша*, *Осипа Куриласа* і *Миколи Бурачека*. Поєднання авангардних тенденцій в образотворчому мистецтві та музиці особливо яскраво виражене у графічній роботі *Леопольда Левицького «Джаз»*, виконаній у супрематичній манері, й у живописному полотні *Михайла Ліщинера «Наші гості»*.

Особливу цінність для вивчення історії музичної культури становлять книжкові та періодичні видання зі збірки бібліотеки НМЛ, які дають уявлення про розвиток української музики в різні часові періоди. Надзвичайно цікавим у цьому контексті є знайомство з часописом *«Артистичний вісник»* – першим українським журналом про мистецтво, який за редакцією Івана Труша та Станіслава Людкевича упродовж 1905 року видавало товариство «Боян». Учні з'ясовують тематику номерів, знайомляться з

авторами публікацій і з проблемами, які вони порушували, пробують аналізувати й оцінювати події музичного життя початку ХХ століття [2].

Порівняти здобутки української музики зі світовими музичними досягненнями школярі можуть, погортавши іноземні періодичні видання, як-от *«Panorama Musical»*, що представляє музичний обшир у контексті культурно-мистецького життя ХХ століття [24].

Теоретичні знання з музики учні здобувають за матеріалами посібника *Станіслава Людкевича «Загальні основи музики»* [15], а поради для швидкого опанування практичних навичок музикування знаходять у виданні *Гната Хоткевича «Підручник гри на бандурі»* [19].

Важливим для вивчення фольклорної музики є перегляд етнографічних матеріалів з нотами, зокрема праць *«Галицько-руські народні мелодії»* [7] та *«Мелодії українських народних пісень з Поділля і Холмищини»* [16], що були надруковані в *«Етнографічному збірнику»* (1906) і в *«Матеріялах до української етнології»* (1916) відповідно. У бібліотеці НМЛ зберігаються також збірники українських народних пісень, які уклали *Філарет Колесса* [18] та *Микола Лисенко* [8], музичні твори *Йосипа Кишакевича* [10], видання симфоній *Дениса Січинського* та *Михайла Вербицького* [22].

Особливо вагомими для вивчення української музики у світовому контексті є твори відомих зарубіжних композиторів Ференца Ліста, Адама Вронського, Роберта Шумана й інших, які у своїй творчості звертались і до української тематики. З огляду на це важливо познайомити учнів із такими іноземними музичними виданнями, як *«Cztery kołomyjki»* [25] та *«Pieśni ludu ruskiego»* [23].

Музика урізноманітнює навчальний процес і є чудовим доповненням до уроків літератури. Саме цей факт спонукав нас розробити цикл занять **«Музейна Шевченкіана»**, під час яких учням пропонується прослухати певні композиції, що вдало доповнюють зміст жанрових картин і портретів в експозиції, а також ілюстрацій до книжкових видань із бібліотеки НМЛ. Особливо доречними з цього погляду є музичні видання *«Кобзар»* за редакцією *Станіслава Людкевича* [11] та *«Музика до «Кобзаря»»* [17] за редакцією *Миколи Лисенка*, представлені в музейній бібліотеці. Ці й аналогічні видання «озвучують» творчість класиків української літератури, як-от *Івана Франка «Вічний революціонер»* [5], *Олександра Олеся «Ой чого ти, тополенько, не цвітеш?»* [10], *Гната Хоткевича* україномовну версію *«Шакунтали»* [20], *Івана Котляревського «Наталка Полтавка»* [14]. Неабияку цікавість у юних українців викликає рідкісне видання *«Ще не вмерла Україна»* (1918) [21] з музейної збірки.

Важливим доповненням до літературного циклу уроків **«Музейна казка»** слугують дитячі музичні видання. Найцікавішою для дошкільнят є музична казка *«Гусеня»* [4], на прикладі якої малеча може відтворити ціле музично-театральне дійство.

Часто для проведення музичних уроків у музеї використовуємо предмети з колекції відділу рукописів і стародруків, даючи учням можливість познайомитися з поняттям рукописної та друкованої книги на музичну тематику. Гортаючи сторінки *«Ірмологіона нотного»* [9] й *«Антифонарія нотнопілінійного»* [1], діти вчать розпізнавати ноти, а також самі пробують відтворити окремі фрагменти.

Цікавим музичним компонентом музейних уроків з історії є архівні листівки. Жвавий інтерес викликають *поштівки* з ілюстраціями авторства *Едварда Козака* до пісень доби січового стрілецтва [12], зокрема «Ой у лузі червона калина», «Їхав стрілець на війноньку» та інших. Знайомлячись із цією фондовою групою архіву Володимира Поповича, учні можуть прочитати на листівках цитати з відомих пісень і порівняти їх із образотворчими сюжетами.

Наочним матеріалом під час тематичних уроків часто слугують предмети з фондів народного мистецтва, зокрема *кахлі* (Інв. № НМК-472, Інв. № НМК-743), *тарілки* (Інв. № НМК-811) та *гличики* (Інв. № НМК-1956), на яких зображено музичні інструменти. Такі зображення допомагають сформувати в учнів уявлення про роль музики в давнину. Також діти зацікавлено спостерігають за демонстрацією таких особливих видів українських народних музичних інструментів, як *свищик* (Інв. № НМК-1592, Інв. № НМК-1601) і *ріжок-свистунець* (Інв. № НМК-1117), які промовисто свідчать про давні українські традиції та ремесла.

Музичну тематику занять якнайкраще можна пов'язати з майстер-класами, залучаючи юних поціновувачів мистецтва, зокрема, до друку ліногравюр за мотивами графіки Стефанії Гебус-Баранецької та Леопольда Левицького, а також до створення відповідних композицій у різних живописних техніках.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антифонарій нотнолінійний. Рим, XV ст. (Ркп-892)
2. *Артистичний Вістник: місячник посвячений музиці і штуці*. Львів: Союз співачьких і музичних товариств у Львові. 1905. № 1–10.
3. Афіша-програма спектаклю Великого театру у Варшаві за оперою Дж. Верді «Аїда», 1898–1899 рр. // НМЛ ім. А. Шептицького. Архів. НМЛ-30035/2. А-8/1.
4. Бурик Н., Витвицький В. Гусеня: казочка-жарт. Регенсбург: Вид-во «Нашим дітям», 1946. 16 с.
5. Вічний революціонер: хор мужеский з оркестрою, фортепяновий витяг на 4 руки / І. Франко, Людкевич. Львів: Накладом тов. «Бандурист», 1906. 20 с.
6. Голинський М. Спогади / упоряд.: Г. Тихобаєва, І. Криворучка, Д. Білавич. Львів: Априорі, 2006. 616 с.
7. *Етнографічний збірник. Т. 22: Галицько-руські народні мельодії* / зібрав на фонограф Й. Роздольський, списав і зредагував С. Людкевич. Львів: Накладом Наукового товариства імені Шевченка / з друкарні Наукового товариства імені Шевченка / під зарядом К. Беднарського, 1907. 382 с.
8. Збирныкъ украинськихъ писень / упоряд. М. Лисенко. Київ: Вид-во Леона Ідзиковського, [б/д.]. 4 с.
9. Ірмологіон нотний. Мальчиці, 1750–1757 рр. (Ркк-168)
10. Кишакевич Й. Ой чого ти тополенько не цвітеш?: [ноти]: мішаний хор / слова О. Олеся; [худ.] Р. Лісовський. Львів, 1925. 4 с.
11. Кобзар: [ноти] 1861–1911: збірка композицій до слів Т. Шевченка / в укладі на мішаний хор Т. Шевченко, Людкевич, І. Косинин. [Львів, 1911]. 24 с.

12. Комплект листівок «В 50-річчя УСС». Нью-Йорк, 1965 р. // НМЛ ім. А. Шептицького. Архів. Фонд В. Поповича. НМЛ-61394/22–32. ФВП-81/1–11.
13. Кос-Анатольський А. Станіслав Пилипович Людкевич: популярний нарис / за ред. В. Дарди. Київ: Мистецтво, 1951. 44 с.
14. Лисенко М. Наталка Полтавка [ноти]: опера на 3 дії. Клавір. Київ: Мистецтво, 1953. 58 с.
15. Людкевич С. Загальні основи музики (теорія музики). Коломия: Накладом «Загальної книгозбірні», 1921. 136 с.
16. Матеріяли до української етнології. Т. 16: Мельодії українських народних пісень з Поділля і Холмщини / зібрані Л. Плосайкевичом і Я. Сенчиком; за ред. С. Людкевича; передм. Ф. Колесси. Львів: Накладом Наук. т-ва ім. Шевченка, 1916. 108 с.
17. Музика до Кобзаря Т. Шевченка: [ноти] / М. В. Лисенко, Т. Г. Шевченко. Київ: Кн. маг. Леона Ідзиковського, 1911. 6 с.
18. Наша дума. Галицько-руські народні пісні / упоряд. Ф. Колесса. Львів: 3 друкарні Наукового товариства імені Шевченка, 1902. 32 с.
19. Хоткевич Г. Підручник гри на бандурі. Київ: Держ. вид-во України, 1929. 45 с.
20. Хоткевич Г. Шякунталя: [ноти]: муз. (вокальні) ілюстрації до драми Каліда-си »Sakuntala»: Київ, [1927]. 23 с.
21. Ще не вмерла Україна: 200 патріотич. і нар. укр. пісень на фп. / упоряд.: Д. Січинський, Людкевич. Станіславів: Наклад і власність книгарні М. Гасклера, 1918. 46 с.
22. VI-та. симфонія (про повну оркестру) / за ред. Д. Січинського. Станіславів: Вид. музичне «Станіславівського Бояна», 1905. Ч. 21. 10 с.
23. Niewiadomski S. Pieśni ludu ruskiego: na fortepian: op. 10. Lwów: Księgarnia i skład nut Gubrynowicza i Schmidta, [ca 1890]. 36 s.
24. *Panorama Musical: Souscription* / Maquette G. Melin. Paris, 1968. 64 p.
25. Pięknym Rusinkom: Hafija, Kataryna, Olenka i Makryna: cztery kolomyjki na fortepian Jana Ustyanowicza. Lwów: Nakładem Księgarni Seyfartha i Czajkowskiego, [б/д.]. 6 s.

ОСНОВНІ ВИКЛИКИ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПОЖЕЖНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

У сучасних реаліях тривалої російсько-української війни як ніколи постає питання про створення безпечного освітнього середовища. Адже постійні обстріли не тільки призводять до руйнування критичної інфраструктури, але й цілої низки освітніх установ. Ворог намагається поширити хаос та безлад у державі, який би не дозволив підростаючому поколінню розвиватися шляхом здобуття освіти. Новітня українська молодь, яка у вирі війни зростає, усвідомлює як ніколи необхідність у оволодінні новітніми технологіями захисту не тільки своїх персональних даних, але й збереження фізичного здоров'я, життя. Війна ставить перед ними нові вимоги: вміти користуватися життєзберігальними технологіями [1].

Однією із таких життєзберігальних технологій є досконале знання і використання на практиці правил протипожежної безпеки. Основи пожежної освіти формуються в дітей впродовж всього їхнього життя: сімейне виховання, профілактичні знання отримані у садочку, школі та вдосконалені під час навчання у професійно-технічному чи вищому навчальному закладі. Кожен у своєму побуті старається дотримуватися елементарних правих протипожежної безпеки. Новітні обстріли та вибухи змушують громадян ставитися відповідальніше до повідомлень про повітряну тривогу, внаслідок якої постійно виникають локальні або ж масштабні пожежі. Для подолання цих наслідків війни вагоме значення зі сторони держави повинно надаватися підготовці фахових спеціалістів із пожежної безпеки [2].

Новітні виклики війни ставлять перед вищими навчальними закладами України потребу в оновленні освітньо-професійних програм «Пожежна безпека», де би враховувалися особливості виникнення, поширення та гасіння різнотипових пожеж із застосуванням новітніх технологій. До освітніх програм треба вводити новітні навчальні предмети, які б різнобічно розкривали методику організації та проведення процесів гасіння, враховуючи особливості матеріалу забудови [4].

Шквальні та постійні обстріли спонукають новітніх спеціалістів із пожежної безпеки оволодіти практичними знаннями із надання первинної і невідкладної домедичної допомоги [5]. Ці навички потрібні як для порятунку людей, які потрапили у епіцентр пожежі, так і для самих пожежників, які можуть потенційно зазнати травм під час виконання професійних обов'язків. Сучасні освітньо-професійні програми повинні враховувати виклики війни та зазнавати постійних оновлень і вдосконалень [3]. Адже професійна та технологічна модернізація сприятиме наближенню нашої перемоги як на фронті, так і в тилу, коли ми навчимося надавати своєчасну протипожежну безпеку та обмежувати ареал поширення вогнища, рятуючи людей та їхнє майно в умовах війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брик Р. Організація безпечного освітнього середовища в умовах сьогодення: концептуальні та нормативно-правові аспекти. *Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення в умовах воєнного і повоєнного часу: збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції*, 07 березня 2025 р. / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук, М. І. Чорна. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2025. С. 27-32.
2. Глінчук Ю. До проблеми безпечного освітнього середовища. *Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення в умовах воєнного і повоєнного часу: збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції*. С. 32-35.
3. Дудка У. Безпека та виклики української системи освіти. *Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення в умовах воєнного і повоєнного часу: збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції*. С. 45-46.
4. Носко О. Ключові аспекти діяльності керівника закладу освіти з питань забезпечення пожежної безпеки. *Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення в умовах воєнного і повоєнного часу: збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції*. С. 95-100.
5. Литвин А., Кухта Ю. Проблеми безпеки життєдіяльності здобувачів вищої освіти. *Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення в умовах воєнного і повоєнного часу: збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції*. С. 214-218.

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

У сучасних реаліях російсько-української війни постає новий виклик для української учнівської молоді – зберегти свою національну ідентичність. В умовах загрози втрати державності виникає потреба збереження стійкості у своїх громадянських поглядах. Сучасна війна вплинула на радикальні зміни у суспільному житті, поставивши на провідне місце питання про належну організацію та проведення національно-патріотичного виховання учнівської молоді, яке опирається на оволодіння знаннями з історичного минулого не тільки української держави, але й рідного краю, ознайомлення із місцевими пам'ятками, які належать до загальної культурної спадщини [5].

Одним із провідних та найбільш ефективних засобів виховання учнівської молоді у патріотичному дусі виступають різнотипові музейні установи. Вважаємо, що саме при допомозі музейної педагогіки ми здатні розгорнути та ефективно провести національно-патріотичне виховання підростаючого покоління українців, яке у майбутньому буде проводити повоєнну відбудову своєї держави [4].

Широкомасштабне вторгнення російського агресора (лютий 2022 р.) спричинилося до активізації розробки та впровадження у навчальних закладах Концепції національно-патріотичного виховання відповідно до рішень Міністерства освіти та науки України (червень 2022 р.). Відповідно перед музеями поставлено завдання проводити просвітницьку роботу серед молоді, щоб вона краще пізнавала історію та культуру своєї держави і краю. Через оновлення експонатів музею, ми повинні прагнути на прикладі героїв російсько-української війни розвивати в учнів патріотичні почуття. Проведення тематичних заходів передбачає відзначення ювілейних свят, до відзначення яких варто залучати учнів. Серед ефективних форм патріотичного виховання можемо відзначити – учнівські флешмоби, різнотипові квести, майстер-класи, виховні заходи, пізнавальні екскурсії, виконання науково-дослідних і пізнавальних завдань [3].

Національно-патріотичне виховання варто розглядати як завчасно сплановану виховну працю, яка зорієнтована на розвиток серед учнівської молоді почуття патріотизму та визначення своєї національної приналежності. У сучасних реаліях інформаційної війни окреслені завдання посідають провідне значення [2].

Серед навчальних предметів вивчення української мови, історії та культури посідають провідне місце. Саме означені предмети формують та розвивають почуття українства. Вони сприяють становленню проукраїнського світогляду учнівської молоді, допомагає об'єднати жителів однієї держави в один народ довкола провідних ідей. Виховні години та тематичні уроки можна проводити на зразках героїчної боротьби та відваги активістів ключових історичних подій (наприклад Революції Гідності, Помаранчевої революції, героїв російсько-української війни та всіх, хто боролися та продовжують боронити українську державність) [1].

Таким чином, в сучасних реаліях тривалої російсько-української війни як ніколи постає гостра необхідність визначитися із своєю національною ідентичністю. Сучасна українська молодь не може бути космополітами, адже щодень є свідками жахливих наслідків московських обстрілів, які спонукають її визначитися та боротися за своє існування. Новітня боротьба виховує в учнів патріотичні почуття як гордість за свою державу, яка відзначається незламністю та героїзмом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко Н., Косянчук С. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації [для вчителів, методистів, авторів програм і підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти, управлінців, політиків]. Київ: Фенікс, 2022. 64 с.
2. Бондаренко Н. Модерна українська ідентичність як основа формування європейськості майбутньої еліти. *Обдаровані діти – скарб нації!:* матер. III Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф. 18–23 серп. 2022 р. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022. С. 139–149.
3. Ковальчук О. Сучасний погляд на національно-патріотичне виховання. URL: <http://vvak.in.ua/attachments/article/251/.pdf>
4. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text>
5. Чорна К. Виховання громадянина, патріота, гуманіста. Науково-методичний посібник. К.: ТОВ «ХІК», 2004. 96 с.

ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ БЛОКЧЕЙН-ТЕХНОЛОГІЙ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ

У сучасних умовах трансформації освітнього простору, зумовленої як глобальними цифровими змінами, так і потребами особистісного розвитку здобувачів освіти, дедалі актуальнішою постає проблема впровадження інноваційних технологій у процес навчання. Однією з таких технологій, яка активно обговорюється в контексті модернізації освітніх систем, є блокчейн (blockchain). Хоча спочатку ця технологія застосовувалась у сфері фінансів і криптовалют, останніми роками дослідники та практики розглядають її потенціал у галузі освіти, зокрема – в навчанні іноземних мов [2, 345].

Метою дослідження є вивчення інноваційного потенціалу блокчейн-технологій у процесі викладання іноземних мов, окреслення можливих напрямів їх застосування, аналіз переваг і ризиків, а також обґрунтування практичної доцільності впровадження блокчейн-інструментів у мовну освіту.

Завдання дослідження полягають у аналізі теоретичних та прикладних джерел щодо використання блокчейну в освітньому процесі [1; 3]; визначенні можливостей інтеграції блокчейн-технологій у навчальні практики викладання іноземних мов [4; 6]; дослідженні впливу таких технологій на ефективність і прозорість навчального процесу; виокремленні викликів і ризиків, що можуть виникати при їх застосуванні в академічному середовищі.

Методи дослідження охоплюють контент-аналіз наукових публікацій, аналітичне узагальнення результатів попередніх досліджень, вивчення успішних прикладів впровадження блокчейн-рішень у навчанні, а також метод моделювання для прогнозування потенційних наслідків застосування технологій у вивченні іноземних мов.

У широкому розумінні блокчейн – це розподілений реєстр, який забезпечує незмінність, прозорість та перевірку даних без потреби у посередниках. У галузі освіти ця технологія здатна виконувати низку функцій: забезпечення довготривалого зберігання та перевірки сертифікатів, фіксація академічних досягнень, захист авторських прав на інтелектуальні продукти, токенизація навчальних досягнень тощо [5, 52].

У контексті викладання іноземних мов блокчейн може бути інтегрований у такі сфери:

1. Цифрова сертифікація: підтвердження мовного рівня за допомогою смарт-контрактів, які автоматично видають сертифікати після проходження онлайн-курсу або тестування [6, 491].
2. Академічна доброчесність: фіксація процесу виконання завдань і оцінювання у блокчейні дозволяє уникнути випадків плагіату або фальсифікацій оцінок [1, 38].
3. Мотиваційні системи: впровадження *edutokens* як винагороди за активність у мовному середовищі – наприклад, за участь у дискусійних форумах, створення мультимедійного контенту, допомогу іншим студентам у вивченні мови [4; 6].

4. Децентралізоване управління освітніми спільнотами: студенти можуть брати участь в ухваленні рішень щодо освітнього контенту чи форматів роботи курсів, використовуючи токени голосування.

5. Персоналізація освітньої траєкторії: на основі даних, зафіксованих у блокчейні, можна формувати індивідуальні маршрути вивчення мови, орієнтовані на реальні потреби користувача [3, 21].

Водночас інтеграція блокчейн-рішень у мовну освіту супроводжується низкою викликів:

- технічні бар'єри: потреба у відповідному програмному забезпеченні, технічному супроводі, доступі до мережі [1, 40];

- підготовка кадрів: відсутність у більшості викладачів цифрових навичок роботи з технологією блокчейн [5, 130];

- правові обмеження: невизначеність нормативно-правової бази щодо використання блокчейну в освіті України [3, 19];

- ризики кібербезпеки: необхідність захисту персональних даних студентів від стороннього втручання або втрати [5, 135].

Вивчаючи інноваційні можливості блокчейн-технологій, доцільно звернути увагу на концепцію «цифрового портфоліо», реалізованого на основі блокчейну. Такий підхід дозволяє формувати безперервну історію навчальних досягнень студента у вигляді ланцюга перевірених записів – модулів, тестів, творчих проєктів, участі в обговореннях, тощо. На відміну від традиційних LMS-систем, блокчейн не дає змоги змінити або видалити вже внесені результати, що забезпечує академічну доброчесність та формує довіру між усіма учасниками освітнього процесу [1, 36].

У сфері викладання іноземних мов це особливо актуально, оскільки прогрес мовленнєвих навичок часто оцінюється якісно, а не кількісно. Збереження таких елементів як аудіо-/відеозаписи усних відповідей, текстів творів, перекладів, участі в групових проєктах може бути структуровано у блокчейн-реєстрі, де кожна нова активність формує блок у портфоліо студента [6, 494].

Крім того, технологія блокчейн дозволяє стандартизувати визнання результатів навчання на міжнародному рівні. У випадках, коли здобувач бере участь у програмах академічної мобільності, цифрові сертифікати про рівень володіння мовою, отримані, наприклад, у закордонному закладі вищої освіти, можуть бути автоматично верифіковані приймаючою стороною через блокчейн-систему [6; 5].

Не менш перспективним є використання смарт-контрактів у формуванні адаптивних курсів. За допомогою таких алгоритмів освітні модулі можуть активуватись лише після проходження попередніх, автоматично зберігаючи результати в особистому блокчейні. Це дозволяє формувати індивідуальні траєкторії вивчення іноземної мови та уникати дублювання навчального контенту [3, 20].

Проте для досягнення повного потенціалу впровадження блокчейн-рішень у мовну освіту потрібно враховувати не лише технічні та нормативні аспекти, а й психолого-педагогічні фактори. Зокрема, важливо забезпечити мотивацію здобувачів освіти, їхню обізнаність з принципами роботи технології, а також сформувати у викладачів цифрову грамотність і готовність до змін [1, 41; 5, 135].

Результати дослідження засвідчують, що блокчейн має потужний потенціал у трансформації викладання іноземних мов, зокрема в онлайн-освіті, мобільному навчанні та в системах неформальної мовної підготовки. Його застосування дозволяє підвищити рівень довіри до результатів навчання, сприяє формуванню цифрових компетентностей, стимулює мотивацію до вивчення іноземних мов.

Таким чином можна зробити висновки, що блокчейн-технології можуть стати інструментом якісних змін у викладанні іноземних мов, особливо в умовах дистанційної та змішаної освіти. Проте для повноцінного впровадження необхідна міждисциплінарна підготовка педагогів, технічна підтримка та адаптація законодавчої бази. Освітні установи мають враховувати як інноваційні переваги, так і потенційні загрози цієї технології. Актуальність для науки і практики полягає в тому, що дослідження можливостей блокчейну в освіті дозволяє формувати нову парадигму взаємодії між викладачем, студентом і освітнім середовищем, орієнтовану на прозорість, автономію та довіру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуменюк О. В. Блокчейн в освіті: можливості та перспективи. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. № 1 (81). С. 32–44.
2. Стойка О. Я. Тенденції цифровізації підготовки вчителів в Республіці Польща, Угорщині та Україні: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / Інститут педагогіки НАПН України. Київ, 2024. 566 с.
3. Чапля Г. А. Технології блокчейн в освіті: реалії та виклики. *Освітній простір України*. 2020. № 2. С. 15–22.
4. Nakamoto S. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System [Електронний ресурс]. 2008. <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>
5. Tapscott D., Tapscott A. Blockchain revolution: how the technology behind bitcoin is changing money, business, and the world. New York: Penguin, 2016. 348 p.
6. Sharples M., Domingue J. The blockchain and kudos: A distributed system for educational record, reputation and reward. European Conference on Technology Enhanced Learning. Springer, Cham, 2016. P. 490–496.

РОЛЬ ТРЕНАЖЕРІВ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПІДГОТОВКУ ФАХІВЦІВ ДЛЯ МОРСЬКОГО СЕКТОРА

З розвитком технологій змінюються і навички, необхідні для роботи в нових умовах. Паралельно змінюються методи навчання, що ґрунтуються на нових освітніх підходах, таких як навчання на основі компетенцій. Це порушує питання, як оптимізувати поєднання різних освітніх рішень у навчальному закладі, на борту судна та на тренажері (симуляторі) у випадку підготовки фахівців для морського сектора.

Широке використання симуляторів у різних секторах економіки свідчить про їх важливе значення для освітнього процесу. Наприклад, в авіаційній галузі перевірка кваліфікації пілотів є обов'язковою процедурою двічі на рік. Ліцензія пілота залишається дійсною лише після складання іспиту на симуляторі. У залізничному транспорті взаємодія машиністів із диспетчером (диспетчерською службою) також відпрацьовуються за допомогою симуляторів. У деяких країнах у період карантину, пов'язаного з COVID-19, симулятори водіння виявилися безцінною альтернативою навчанню водінню автомобіля. Зрештою, у галузі медицини використання симуляторів є невід'ємною частиною підготовки лікарів, бо таким чином там замінюється практика навчання на реальних пацієнтах.

Технології доповненої (AR) та віртуальної реальності (VR), що застосовуються в симуляторах, дозволяють створювати реалістичні симуляції морських умов, відпрацьовувати елементи навігації, маневрування та дії в екстрених ситуаціях з підвищеною безпекою та зниженими витратами. У свою чергу, організація дистанційного навчання студентів також створює можливості для отримання підготовки, яка не прив'язана до конкретного часу.

За останні десятиліття роль симуляторів значно зросла саме для морської освіти. Сьогодні симулятори дозволяють реалістично моделювати будь-які морські операції. Якщо раніше вони використовувалися здебільшого для розвитку індивідуальних (технічних) навичок членів екіпажу судна, то сьогодні з'явилася можливість відпрацьовувати командну роботу та нетехнічні навички. У сучасних симуляторах значно покращено взаємодію між людьми, технологіями та довкіллям, що робить їх повністю реалістичними.

Морський сектор являє собою тип критично важливої для безпеки системи, що характеризується потенційною небезпекою втрати життя, нанесення значної шкоди навколишньому середовищу. Тому питання забезпечення безпеки залишаються одним із ключових завдань, які стоять перед сучасною морською освітою. Безпека на судні починається з усвідомлення кожним моряком впливу власної поведінки на безпеку судна. Безпечніші судна працюють в умовах іншої культури безпеки, де активне управління ризиками заздалегідь передбачає оцінку та контроль ризиків. Сучасні симулятори природно підходять для навчання цим процедурам безпеки і

дають можливість підвищити поінформованість про безпеку та навчити тому, що можна робити в екстремальних умовах і як це зробити безпечно [1].

Важливо розуміти, що як симулятор, так і підготовка на борту судна мають свої сильні сторони, що залежать від мети навчання. На симуляторі можна робити помилки без серйозних наслідків. Насамперед, той, хто навчається, отримує можливість (швидко) застосувати нові знання в реальній обстановці [2]. Проте на борту судна він зіткнеться з зовсім іншими аспектами робочого середовища: тривалим перебуванням далеко від дому, несенням вахти, монотонними операціями, пильністю, багатокультурною командою та інтеграцією всіх елементів навчання в єдину операцію. В обох випадках завжди існують певні межі, які потрібно враховувати. Але обмеження на симуляторі не обов'язково повинні бути обмеженнями на борту судна і навпаки.

У рамках збалансованої програми навчання оптимальне поєднання досвіду на борту судна та практики на симуляторі з онлайн- та офлайн-навчанням призводить до ефективного розвитку компетенцій. Як навчання в умовах знаходження на судні, так і навчання на тренажері сприяють розвитку компетенцій, маючи свої переваги та недоліки [3].

В сучасних умовах освіта, професійне навчання та підготовка кадрів мають вирішальне значення для ведення безпечного та ефективного морського бізнесу, що в перспективі позитивно впливає на залучення та утримання спеціалістів у морському секторі.

Отже, враховуючи інновації в морському секторі, впровадження нових технологій в системі освіти, доцільно і надалі підвищувати роль симуляторів та їх вплив на навчання у морському секторі, перейнявши досвід інших країн та секторів економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Van der Graaf, G., 2007, Hearts and Minds, vijftien jaar gedragsonderzoek operationeel gemaakt, Shell International Exploration and Production BV, NVVK jubileum congres 25–26 april.
2. Tovstokoryi, O. M., & Popova, G. V. (2021). Use of virtual reality simulators for the formation of future navigators' professional competencies. *Information Technologies and Learning Tools*, 82(2), 46-62. <https://doi.org/10.33407/itlt.v82i2.3605>.
3. Томчаковський Г., Россомаха О., Саф'ян О., Колєсник О., Муценко П. Використання технологій віртуальної реальності в морському освітньому процесі. Актуальні питання у сучасній науці. № 5(11) (2023). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-5\(11\)-459-468](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-5(11)-459-468).

ФОРМУВАННЯ АКЦЕНТУАЦІЙНОЇ НОРМАТИВНОСТІ МОВЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ

Виразне, правильне, чітке усне мовлення фахівця медичної галузі є показником його професійної компетентності й культури. Одним із важливих компонентів мовленнєвої культури є володіння акцентуаційними нормами, що забезпечує усталене наголошування слів. «Теперішня система наголошення має давню історичну мотивацію, тому через неможливість пояснити сучасними фонетико-морфологічними законами справляє враження чогось «дуже примхливого» і почасти несистемного» [3, 45]. Однак український наголос характеризується своїми особливостями. Він динамічний, тобто наголошений склад вимовляється з більшою силою, ніж ненаголошені склади; вільний – може припадати на різний за порядком склад; наголос рухомий, себто здатний переміщуватися у слові зі зміною форми цього слова. Український наголос може змінювати лексичне значення або граматичну форму слова: лікарський (від лікар) – ліка́рський (від ліки) чи насипати (доконаний вид дієслова) – насипа́ти (недоконаний вид дієслова).

Базові правила наголошення українських слів студенти медичних ЗВО опановують у шкільному курсі української мови та літератури, демонструють засвоєні знання під час складання національного мультипредметного тесту. У вищій школі здобувачі освіти поглиблюють й удосконалюють свої знання та уміння нормативного наголошення відповідної фахової лексики, зокрема медичних термінів, на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням).

Пропонуємо окремі завдання, які, на наш погляд, є дієвими для вироблення навичок правильного наголошення професійно орієнтованих слів. Радимо студентам виконувати завдання як усно, так і письмово. Як слушно зауважує Т. Мельник, «прослуховування чужого мовлення, по-перше, сприяє кращому засвоєнню інформації, по-друге, розвитку критичного аналізу почутого» [1, 96].

Завдання 1. Прочитайте подані висловлювання. Чи погоджуєтеся Ви з ними? Обґрунтуйте своє твердження.

1. «Не треба говорити так, як усі, щоб не виділятися, треба звикнути до правильного наголосу і скрізь, з усіма говорити правильно. Тоді й «усі» поступово звикнуть і до кварта́л, і до фено́мен, і до експе́рт» (Алла Коваль).

2. «Сьогодні є всі підстави говорити про те, що звукова мова має надзвичайно важливе значення в активізації біоритмів національного інстинкту, для зміцнення психофізичної структури національного типу, для мобілізації суспільства на основі етнонаціоналізму» (Олександра Сербенська).

3. «Ніщо так не зриває завіси з таємниць нашого рівня мовної культури (і загальної також), як наголоси» (Алла Коваль).

4. «Наголос – душа слова» (Ірина Фаріон).

Завдання 2. Прочитайте вирази, правильно наголошуючи їх. Скористайтесь словником для перевірки вживання наголосу у таких конструкціях.

Багатошарова пов'язка; будеш (була) експертом у галузі нейрохірургії; вимога щодо якості ліків; виразний симптом; експертне видання; захисна наклейка на упаковці медичного препарату; значний перепад температури тіла; ідемо (йдете)/підемо (підуть) разом у відділення неврології; імплантаційне свердло; кишкова мікробіота; корисна кропива; косий зріз таблетки; лікування спини; надлишок сечі; м'язове захворювання; незручний момент; ознаки черепного ушкодження; перепис рецептурних найменувань; очні краплі; милиця металева; паховий бандаж лівобічний; поодинокі випадки інфекційного захворювання; приймати натщесерце (натще), показник вмісту креатиніну; переляк, що викликав тахікардію; показник артеріального тиску; проти-правцева сироватка; процес видужання; сечовий міхур; зміни у сітчастій оболонці; надлишок гормонів щитоподібної залози; терези для дозування порошків; тонка кишка.

Завдання 3. Розподіліть слова у колонки за місцем наголосу. Правильність перевірте за словником. На основі укладеної таблиці сформулюйте основні правила наголошення поданих слів.

На першому
складі

На другому
складі

На третьому
складі

На четвертому
складі

На п'ятому
складі

Подвійний
наголос

Іменники: абсорбер, абсорбент, аналог, випадок, виразка, окіст, залоза, виняток, ваги (у множині), висновок, спина, витрата, екстрагування, вислуга, перекис, запитання, завдання, захворювання, неспання, пероксид, всмоктування, медикамент, розпад, заголовок, феномен, припис, показ, приріст, верба, вільха, розтин, середина, мережа, ніздря, вимога, видання, каталог, клітковина, циклоергометр, термометр, тонометр, недуга, квартал, щелепа, різновид, надлишок, видання.

Прикметники: грудний, слуховий, легеневий, вушний, кишковий, жировий, паховий, кульшовий, паховий, пахвинний, стронцієвий, черепний, м'язовий, підгрудний, берилієвий, шлунковий, порошковий, печінковий, проносний, запальний, фаховий, сечовий, міжщелепний, больовий, черговий, зародковий, хрящовий, правописний, реберний, експертний, кальцієвий, слинний, урочистий, сітчастий, здухвинний, багаторазовий, багатошаровий, стовідсотковий, цілодобовий, незручний, очний, пристарілий, підлітковий, проникний, спиртовий.

Прислівники і службові частини мови: завчасу, завжди, назавжди, доверху, надміру, впереміш, навзгак, звисока, здалека, разом, почасти, зозла, зрання, мабуть, усередині, натщесерце, натще, адже, котрий, нашвидкуруч.

Завдання 4. Установіть значення слів залежно від їх наголошення. Уведіть слова у словосполучення чи речення, щоб продемонструвати розбіжність у значенні. Яку функцію виконує в цих словах наголос?

Бубон – бубо́н, ви́года – виго́да, вико́ристання – вико́риста́ння, зади́хатися – зади́хати́ся, зв'я́зки – зв'я́зкі, лу́па – лупа́, ніко́ли – ніко́ли, о́рган – о́рга́н, по́ра – по́ра, те́рен – те́рен.

Завдання 5. Запишіть терміни за їхніми визначеннями, поставте наголос. У чому виявляється різномісність наголосу у термінологічних словах?

1. Втрата здатності писати за умови збереження рухів руки. 2. Брак або порушення симетрії. 3. Порушення координованих рухів м'язів. 4. Метод рентгенологічного дослідження бронхів, що полягає у введенні в бронхи непроникної для рентгенівських променів речовини. 5. Ступінь чіткості голосу хворого під час вислуховування його грудної клітки. 6. Страх перед уведенням вакцини. 7. Обстеження гортані за допомогою ларингоскопа. 8. Захворювання молочних залоз, у яких утворюються пухлиноподібні вузлики. 9. Прилад для вимірювання життєвої ємності легень. 10. Дослідження порожнини сечового міхура за допомогою цистоскопа.

Завдання 6. Поставте наголоси у словах, погрупуйте їх за особливостями побудови і наголошування.

Абазія, агнозія, аденопатія, акрофобія, астазія, асфіксія, гематологія, гепатомегалія, гідрофобія, гіпотрофія, гомеопатія, дозиметрія, електроенцефалографія, ізогамія, інтроверсія, кардіографія, кардіоміопатія, лімфографія, мегаломанія, мієломалія, мієлопатія, мікрокорія, невропатія, патологія, перфузія, пневмографія, поліневропатія, психопатія, рентгенометрія, симетрія, спленомегалія, тонометрія, фармакогнозія, фармакоманія, фармакопоя, фармація, фетопатія, флюорографія.

Отже, акцентуаційна нормативність мовлення здобувачів вищої медичної освіти є одним із ключових компонентів їхньої професійної культури мовлення. Формування правильного наголошення професійно орієнтованої лексики потребує системної й цілеспрямованої роботи, що має здійснюватися не лише на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням), але й під час вивчення профільних медичних дисциплін, коли студенти активно використовують і засвоюють спеціальну термінологію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мельник Т. Методика формування граматичної правильності мовлення студентів у медичному закладі вищої освіти. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Випуск 2 (147). Одеса, 2024. С. 94–98. URL: <https://nv.pdpu.edu.ua/>

2. Тишковець М. П., Мельник Т. П., Новіцька О. І., Заліпська І. Я. Українська мова (за професійним спрямуванням): практикум для здобувачів вищої фармацевтичної освіти. Тернопіль: ТОВ «ЗАЗА ПРИНТ», 2025. 112 с.

3. Фаріон І. Д. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення піблїчних людей): монографія. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. 332 с.

ВИКОРИСТАННЯ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНИХ ЗАДАЧ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ВИЩОЇ МАТЕМАТИКИ КУРСАНТАМИ

Сучасна система підготовки курсантів вимагає поєднання ґрунтовної теоретичної підготовки з формуванням практичних навичок, які забезпечують готовність до майбутньої професійної діяльності. У цьому контексті вивчення вищої математики набуває особливого значення, адже математичні знання є основою для опанування багатьох спеціальних дисциплін, пов'язаних з військовою справою, технікою та інформаційними технологіями. Одним із найбільш ефективних шляхів підвищення мотивації та розвитку практичного мислення курсантів є використання професійно орієнтованих задач.

Застосування такого підходу дозволяє наблизити навчальний процес до реальних умов діяльності майбутніх офіцерів, створити можливості для розвитку аналітичних здібностей, логічного мислення, а також умінь застосовувати математичні методи під час вирішення прикладних завдань [1];

Використання професійно орієнтованих задач сприяє усвідомленню курсантами значущості математичних знань у військово-практичній сфері, формує їхню мотивацію до навчання та забезпечує міцнішу інтеграцію теорії з практикою.

Професійно орієнтовані задачі умовно поділяють залежно від характеру об'єктів, що в них розглядаються:

- математичні – умова та вимога таких завдань повністю пов'язані з математичними поняттями;
- практичні – принаймні один із об'єктів має реальний характер;
- прикладні – виникають у реальних сферах діяльності та розв'язуються засобами математичного моделювання;
- міжпредметні – зміст завдань узгоджується з матеріалом інших навчальних дисциплін і відображає міжпредметні зв'язки.

Так, при вивченні різних типів диференціальних рівнянь першого порядку доцільно розглянути і військово-прикладні задачі [2];

Наведемо приклад задачі, математичною моделлю якої є задача Коші для звичайного диференціального рівняння першого порядку з відокремлюваними змінними. Розглянемо такий процес як охолодження ствола гармати. Нехай після стрільби ствол гармати нагрівається до 200 °С і температура навколишнього середовища 20 °С. Температура ствола зменшується згідно із законом охолодження Ньютона, що виражається рівнянням.

$$\frac{dT}{dt} = -k(T - T_{\text{серед}}),$$

де $T(t)$ – температура ствола в момент часу t ,

$T_{\text{серед}}$ - температура середовища,

$k = 0.1$ – стала охолодження (залежить від матеріалу),

$T(0)$ – початкова температура.

Знайти $T(t)$ - температуру ствола через t хвилин.

Маємо рівняння: $\frac{dT}{dt} = -0.1(T - 20)$

Це диференціальне рівняння 1-го порядку, розділимо змінні:

$$\frac{dT}{T - 20} = -0.1 dt$$

Інтегруємо обидві частини:

$$\ln|T - 20| = -0.1t + C$$

Позбудемось логарифма:

$$|T - 20| = e^{-0.1t+C} = Ae^{-0.1t}, \quad A = e^C > 0$$

Оскільки $T(t) > 0$, модуль можна опустити.

Знаходимо A за початковою умовою $T(0) = 200$:

$$200 = 20 + A \Rightarrow A = 180$$

В результаті температура ствола через t хвилин:

$$T(t) = 20 + 180e^{-0.1t}$$

Наприклад, через 10 хвилин температура ствола буде:

$$T(10) = 20 + 180e^{-0.1 \cdot 10} \approx 86.22^\circ\text{C}$$

Можна побудувати криву залежності температури від часу. Дана задача допомагає в моделюванні процесу охолодження стволів гармат, кулеметів, ракетних двигунів; допомагає в визначенні часу до наступного можливого пострілу, щоб уникнути перегріву ствола.

Подальший розвиток сучасних досліджень феномену «професійної спрямованості навчання математики» здійснюється у чотирьох основних напрямках:

1. визначення засобів і умов, що забезпечують ефективну реалізацію принципу професійно орієнтованого навчання, а також пошук шляхів його впровадження [3];

2. використання математичних знань і методів у професійній сфері [4];

3. розгляд професійної спрямованості як чинника мотивації навчальної діяльності студентів;

4. розуміння професійної спрямованості як засобу формування комплексу професійно значущих якостей особистості, необхідних як для результативного опанування навчальних дисциплін, так і для подальшої якісної професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тріус Ю. В. Проблемне навчання у системі підготовки курсантів з інженерних спеціальностей *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2020. № 2 (76). С. 85–92.
2. Трофименко В. І. Професійна спрямованість задач при навчанні вищої математики/ Трофименко В. І. *Вісник ДВНЗ «ПХДПУ ім. Г. Сковороди»*. – Додаток 5 до Вип.31: Тематичний випуск «Проблеми емпіричних досліджень в психології» 2014. С. 341–349.
3. Трофименко В. І., Кудзінівська І. П. Активізація самостійної роботи студентів при вивченні математичних дисциплін в умовах дистанційного навчання. *Забезпечення якості вищої освіти: проблеми та перспективи розвитку: V Міжнар. наук.-метод. конф., м. Одеса, 3-4 лютого 2022 р.: тези доп.* Одеса: ОНЕУ, 2022. С. 286–287. URL: <https://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/14263>
4. The war in Ukraine shows how technology is changing the battlefield [Електронний ресурс] *The Economist*. URL: <https://www.economist.com/special-report/2023/07/03/the-war-in-ukraine-shows-how-technology-is-changing-the-battlefield>

MULTICULTURAL COMPETENCE IN ENGINEER-TEACHERS TRAINING

In the context of globalization and international cooperation in science and education, the formation of multicultural competence in future engineer-teachers has become an integral component of professional training. This competence ensures effective communication, cooperation, and integration into the global educational and professional community. The paper analyzes the concept of multicultural competence, its structure, and the methods of its development within the training of engineer-teachers. It also highlights the pedagogical conditions, technologies, and strategies that enhance multicultural awareness and tolerance among students in engineering education.

Modern engineering education faces the challenge of preparing professionals who can work in multicultural and multilingual environments. The growing mobility of students and teachers, international academic exchange and participation in global research projects require a new model of teacher training. For future engineer- teachers, multicultural competence is not only an ethical or social requirement but also a professional necessity. It determines their ability to teach and communicate effectively with learners from diverse cultural backgrounds, apply inclusive teaching methods, and integrate international experience into their educational practice.

Multicultural competence is defined as the ability of an individual to interact effectively and appropriately with people from other cultures based on knowledge, skills, and attitudes that support intercultural communication [1]. In the context of teacher education, it includes awareness of cultural diversity, tolerance, empathy, and readiness to adapt teaching strategies to different cultural contexts. For engineer-teachers, this competence extends to the ability to explain technical concepts in culturally sensitive ways and to facilitate collaboration among international student teams.

According to Fantini and Tirmizi [2], multicultural competence consists of three interrelated components: cognitive – knowledge of cultural norms, communication styles, and traditions; affective – openness, empathy, and respect toward cultural differences; behavioral – skills in adapting verbal and non-verbal communication and problem-solving strategies in multicultural environments.

Engineering as a field is inherently international. Projects often involve multinational teams working across borders and cultures. Therefore, future engineering teachers must model these collaborative practices in the classroom. They should be able to integrate multicultural case studies, international project tasks, and examples of engineering solutions developed in different cultural contexts.

The educational process should provide opportunities for intercultural dialogue through collaborative learning, participation in international competitions and virtual exchange programs. Research shows that project-based learning and collaborative online international learning (COIL) formats significantly enhance multicultural competence by exposing students to diverse perspectives [3].

The development of multicultural competence in engineer-teachers' education depends on several pedagogical conditions:

1. Incorporation of intercultural content into the curriculum – including foreign language courses, cultural studies, and modules on international engineering ethics.
2. Use of interactive and reflective teaching methods, such as discussions, role plays and case studies based on real intercultural situations in engineering practice.
3. Organization of international cooperation projects, including academic mobility, virtual exchanges and joint research.
4. Creation of a tolerant learning environment, where diversity is seen as a resource for innovation and personal development.

The role of the teacher educator is crucial. They should act as a cultural mediator, facilitating students' reflection on their own cultural identity and attitudes. Reflection activities, such as intercultural diaries and peer discussions, help students analyze stereotypes and develop openness toward other cultures.

Modern digital technologies provide new opportunities for fostering multicultural competence. Virtual reality, online international collaborations and social media projects allow students to engage in authentic intercultural communication without leaving their country. For example, simulation games and collaborative design tasks in international virtual teams develop both engineering and intercultural communication skills.

Moreover, the integration of Content and Language Integrated Learning (CLIL) in technical education enhances both linguistic and cultural awareness. It allows engineering students to study professional subjects in English or another foreign language, thus broadening their cultural and communicative horizons [4].

Assessing multicultural competence requires a combination of qualitative and quantitative methods. Questionnaires, reflective essays, and self-assessment scales are often used to measure students' awareness, attitudes and behavioral readiness. Rubrics evaluating teamwork, communication style and openness to diversity can be integrated into project-based assessments. According to Deardorff [5], continuous formative assessment combined with feedback helps students track their progress and internalize multicultural values.

Multicultural competence is an essential component of professional training for future engineer-teachers. It ensures their ability to work effectively in diverse educational settings, foster intercultural understanding among students and contribute to global engineering education. To develop this competence, education institutions should integrate intercultural content into curricula, apply interactive and reflective teaching methods and utilize digital tools for international collaboration. The formation of multicultural competence should become a strategic priority for modern engineering pedagogy, promoting inclusivity, cooperation and innovation in education and professional practice.

REFERENCES

1. Byram M. (2021). Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence: Revisited (2nd ed.). Bristol, UK: Multilingual Matters. 272 p.

2. Fantini A.E., & Tirmizi A. (2020). Exploring and Assessing Intercultural Competence: Concepts, Models, and Research. Cham, Switzerland: Springer International Publishing. 215 p.
3. O'Dowd R. (2019). Online Intercultural Exchange: Policy, Pedagogy, Practice. London, UK: Routledge. 266 p.
4. Marsh D., & Coyle D. (2019). CLIL in Action: Content and Language Integrated Learning. Cambridge, UK: Cambridge University Press. 192 p.
5. Deardorff D.K. (2020). Manual for Developing Intercultural Competence: Theory and Practice. New York, NY: Routledge. 306 p.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

У сучасних умовах зростання техногенних, природних та соціальних небезпек особливого значення набуває якість професійної підготовки фахівців цивільного захисту, здатних ефективно діяти в екстремальних ситуаціях. Військові конфлікти, масштабні надзвичайні події, гуманітарні кризи вимагають не лише високого рівня спеціальних знань і практичних умінь, а й сформованої психолого-педагогічної компетентності, що забезпечує стресостійкість, комунікативну гнучкість, лідерство, готовність до прийняття відповідальних рішень у ризиконебезпечних умовах.

Аналіз зарубіжних практик засвідчує, що у країнах Європейського Союзу, зокрема у Федеративній Республіці Німеччина, значну увагу приділено цілісній підготовці фахівців цивільного захисту, яка інтегрує технічні, організаційні, педагогічні й психологічні компоненти. Зарубіжні системи підготовки персоналу служб цивільного захисту демонструють різноманітні моделі інтеграції психологічного та педагогічного компонентів у процес професійного становлення. Вони базуються на принципах безперервного навчання, міждисциплінарності, розвитку емоційного інтелекту, саморегуляції та командної взаємодії. Психолого-педагогічна складова в цій системі розглядається не як додаткова, а як невід'ємна частина професійної підготовки рятувальників та інших спеціалістів кризового реагування. Важливе місце у зарубіжних моделях підготовки посідають практикоорієнтовані методи: симуляції реальних НС, польові тренування, командно-штабні навчання, робота з віртуальними тренажерами. Такі форми дають змогу наблизити навчальний процес до реальних умов діяльності фахівців цивільного захисту.

Зокрема, науковцями підкреслено, що початкова підготовка з надання першої допомоги повинна містити елементи самозахисту, розвитку стресостійкості та емоційного контролю. Метою програми є не лише засвоєння базових медичних навичок, а й формування здатності до психологічної саморегуляції в екстремальних ситуаціях, що є критично важливим як для професіоналів, так і для цивільного населення [4].

У Німеччині, Федеральним відомством у справах цивільного захисту та допомоги при катастрофах, представлено програму професійного вдосконалення, яка включає як технічні, так і психолого-педагогічні блоки. Йдеться про проведення тренінгів з розвитку лідерства, командної взаємодії, прийняття рішень у стресових умовах, етичної відповідальності та педагогічної підтримки постраждалих [3].

У концепції, розробленій у Гессені, чітко структуровано етапи навчання персоналу підрозділів цивільного захисту. У документі підкреслено необхідність цілеспрямованого формування емоційної витривалості, готовності до навчальної взаємодії, здатності проводити інструктажі, просвітницьку роботу серед населення, а також надавати психологічну підтримку у кризових ситуаціях. Таким чином, педагогічний

компонент розглядається як функціональна частина професійної діяльності рятувальника [2].

У матеріалах Державної служби України з надзвичайних ситуацій, присвячених аналізу системи цивільного захисту Німеччини, також зазначено, що однією з особливостей німецької моделі є поєднання високого рівня децентралізації з якісною багаторівневою психолого-педагогічною підготовкою фахівців. Важливо, що ще на етапі вступу до підготовчих програм здійснюється орієнтація на психологічну стійкість, мотиваційну зрілість та комунікативну компетентність кандидатів [1].

Важливим напрямом у дослідженні підготовки фахівців є також аналіз можливостей закладів вищої освіти Європи щодо реагування на виклики природного та техногенного характеру. У працях науковців підкреслено, що ефективна підготовка кадрів у сфері ризиконебезпечних професій передбачає включення до навчального процесу модулів із психології стресу, педагогіки надзвичайних ситуацій, командної взаємодії та гуманітарного реагування [5].

Таким чином, зарубіжний досвід демонструє ефективність інтегрованих підходів до професійної підготовки фахівців цивільного захисту, де психолого-педагогічна складова посідає провідне місце поряд із технічними знаннями та навичками. Це підтверджує доцільність розроблення і впровадження аналогічної моделі у вітчизняну систему підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту з урахуванням як європейських стандартів, так і національних потреб безпекової галузі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Федеративна Республіка Німеччина [Електронний ресурс], Державна служба України з надзвичайних ситуацій, 2018. URL: <https://www.dsns.gov.ua/ua/Federativna-Respublika-Nimechchina.html>
2. Ausbildung und Fortbildung des Personals der Einheiten und Einrichtungen des Katastrophenschutzes in Hessen. [Eine elektronische Ressource]. URL: https://innen.hessen.de/sites/default/files/media/hmdis/kats_konzept_2011_anlage_teil_3_neu_0.pdf
3. Jahresprogramm, 2019» [Eine elektronische Ressource], Bundesamt für Bevölkerungsschutz und Katastrophenhilfe, 2019. URL: <https://www.bbk.bund.de.12>
4. Rahmenkonzept Ausbildung in Erster Hilfe mit Selbstschutzhinhalten [Eine elektronische Ressource] / BBK. Gemeinsam handeln. Sicher leben, 2019. URL: https://www.bbk.bund.de/SharedDocs/Downloads/BBK/DE/Publikationen/Sonstiges/Rahmenkonzept_Ausbildung_Erste_Hilfe_Selbstschutz.pdf?__blob=publicationFile
5. S. Perdikou, J. Horak, L. Halounová et al., The capacity of European Higher Educational Institutions to address threats imposed by natural hazards. Nat Hazards, 81, 1447–1466, 2016. URL: <https://doi.org/10.1007/s11069-015-2139-2>

ДИСКУСІЙНИЙ МЕТОД НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

Реформування освіти в сучасній Україні, зокрема історичної, передбачає формування в учнів на уроках історії творчого мислення, здатності аргументовано захищати власну точку зору, критично ставитися до будь-яких джерел інформації. Основним результатом навчання історії є набуття школярами компетентностей як комплексу знань, вмінь та навичок. Одним із важливих умінь є здатність будувати власні докази чи спростовувати інші докази. Дискусійні методи навчання дозволяють вирішити ці завдання.

Сучасні науковці в галузі педагогічної науки, як вітчизняні, так і зарубіжні, по-різному визначають сутність дискусії як дидактичної категорії. Деякі методисти розглядають її як форму навчання, інші – метод навчання. О. Пометун, відома вітчизняна науковиця, розглядає дискусію в контексті розвитку інтерактивних технологій навчання.

Основними ознаками дискусії в процесі навчання історії в школі є: 1) наявність проблемної ситуації; 2) орієнтація учнів на поглиблене вивчення проблеми; 3) активна комунікація учнів один з одним та вчителем, їх робота в групах для виконання спільного завдання, визначення загального групового підходу для реалізації цього завдання; 4) наявність чіткої логіки за принципом: теза – аргумент – спростування або доведення тези; 5) наявність організаційного ланцюга: формулювання проблемної ситуації – обговорення проблемної ситуації – прийняття узгодженого рішення – підсумки.

Урок-дискусія з історії складається з двох етапів: перший етап (підготовчий) – вибір спікера, підготовка виступів та розподіл ролей; другий етап – дискусія, тісно пов'язаний з груповою роботою [3, с.81]. На уроках-дискусіях клас поділяється на робочу групу, члени якої беруть участь у дискусії, і аудиторію, члени якої або виконують роль спостерігачів, або беруть безпосередню участь у дискусії.

Проведення дискусії передбачає дотримання певних правил: 1) всі учні мають право висловити власну думку; 2) точки зору всіх учнів повинні поважатись; 3) дотримання норм етики; 4) не можна говорити занадто довго та часто; 5) підтримка дружньої атмосфери протягом дискусії; 6) уникнення критики інших. Перелічені принципи можуть змінюватись та доповнюватись. Зауваження щодо порушень правил дискусії не повинні бути образливими.

Існують різні методи дискусії, кожен з яких має свої особливості та методику проведення. Вчитель історії, плануючи проведення уроку-дискусії, заздалегідь обирає певний дискусійний метод та готує відповідне методичне забезпечення. Найбільш поширені методи дискусії – дебати, круглий стіл, симпозіум, концентричні кола, дискусія в стилі телевізійного ток-шоу, дискусія «мозковий штурм» тощо [1, 61]. Дебати передбачають заслуховування заздалегідь підготовлених виступів представників двох протилежних за позицією груп. Учасники повинні переконати решту учнів, не нападаючи на опонента. Під час круглого столу відбувається бесіда на рівних не-

ликої групи учнів, які також спілкуються і з рештою учнів класу. На уроці-симпозіумі обговорюються всім класом виступи учнів із заздалегідь підготовленими повідомленнями. Дискусія «Мозковий штурм» передбачає колективне обговорення проблеми, залучення до бесіди всіх учнів.

Дискусійні методи можуть бути застосовані на різних етапах уроку: на етапі актуалізації знань (найчастіше дебати та судове слухання, які дозволяють у короткий термін перевірити знання великої кількості учнів); протягом вивчення нового матеріалу (круглий стіл, судове засідання, які дозволяють залучити учнів до самостійної роботи); на етапі закріплення та узагальнення знань учнів (форум, дебати, посилюють активну взаємодію між учнями).

Доцільно починати використовувати методи дискусії на уроках історії вже у 5-7 класах, закладаючи основу майбутньої роботи в старших класах [2, 130]. Дискусійні методи успішно розвивають в учнів комунікативні вміння та навички. Використання дискусійних методів у старших класах повинно бути систематичним. Ці методи потребують розвинутих риторичних навичок учнів, наявності у них багатого словникового запасу, знання граматичних норм мовлення. Багатьом учням бракує таких здібностей. Всі учні по різному сприймають ситуацію дискусії. Деякі учні психологічно не можуть відстоювати власну позицію, відчувають справжній стрес. Інші школярі навпаки впевнено висловлюють думки, навіть, коли мало обізнані в навчальному матеріалі, їх сам процес захоплює настільки, що вони втрачають повагу до позиції інших учнів. Це робить питання використання дискусії на уроках ще більш актуальним.

Краще обирати для обговорення на уроках історії теми, проблеми, які неоднозначно оцінюються істориками, мають різні інтерпретації в наукових колах. Обговорення саме таких питань буде найкраще сприяти формуванню в учнів об'єктивної картини світу та здатності до компромісу [4, 18]. Вибір конкретних методів дискусії для певного уроку та класу залежить від рівня підготовленості класу, від сформованості в даному класі необхідних знань, вмінь та навичок. Враховуючи, що ця технологія потребує наявності міцних знань з історії, високих інтелектуальних здібностей та розвинутих риторичних здібностей учнів, вона не може бути застосована на уроках в класах з низьким інтелектуальним рівнем розвитку учнів.

Отже, дискусійні методи є надзвичайно важливими, виконують низку важливих навчальних завдань – розвивають критичне мислення, ерудицію, вміння самостійно працювати з різними історичними джерелами, виховують толерантність до поглядів інших, комунікативну культуру, формують впевненість у власних силах, вміння психологічно тримати себе перед аудиторією тощо. Ці методи допомагають реалізувати триєдину освітню мету – освітню, розвивальну та виховну.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баханов К.О. Інноваційні системи, технології та моделі навчання історії в школі. Монографія. Запоріжжя: Просвіта, 2000. 160 с.
2. Курилів В. Методика викладання історії: Навчальний посібник. Львів, Торонто, Світ. 2003. 248 с.

3. Пометун О., Пирожено Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.метод.посібник. К.: А.С.К., 2003. 192 с.

4. Савчук О.А. Дискусія у систематизаціях та узагальненнях. *Доба*. 2004. № 4. С. 16–23.

ПРИРОДНИЧІ НАУКИ. ТУРИЗМ. ЕКОЛОГІЯ.
ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА. ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ

Людмила БАЛУШКА
(Львів, Україна)

ОСНОВИ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ СТУДЕНТА

Здоров'я молоді є основою соціально-економічного та культурного потенціалу країни, а його погіршення через недостатню фізичну активність, поширення шкідливих звичок і низький рівень медичної культури викликає занепокоєння.

Фізична культура і регулярна рухова активність повинні стати невід'ємними елементами підготовки молодих спеціалістів, сприяючи не лише зміцненню їхнього здоров'я, але й підвищенню інтелектуальної працездатності та стресостійкості. Важливим завданням суспільства є пропагування здорового способу життя, що включає раціональне харчування, рухову активність, відмову від шкідливих звичок, профілактику хронічних захворювань і підвищення екологічної свідомості.

Формування свідомого ставлення студентів до власного здоров'я має відбуватися через освітню роботу, залучення кураторів та створення сприятливих умов для здорового способу життя на рівні закладів освіти. Сучасні студенти стикаються зі значними викликами в процесі адаптації до умов навчання у вищих навчальних закладах, що включає інтенсивні розумові та емоційні навантаження. Водночас їхній спосіб життя часто позначається низькою руховою активністю, незбалансованим харчуванням, стресом та схильністю до шкідливих звичок [1].

Згідно з дослідженнями, більше ніж 50% впливу на здоров'я людини має її спосіб життя. У цьому контексті важливо акцентувати увагу студентів на трьох ключових аспектах ЗСЖ: фізичному, духовному та соціальному здоров'ї. Основними методами впровадження таких змін є поширення освітніх програм, інтерактивних форм роботи та розвиток самосвідомості молоді через пропаганду принципів: "здоровим бути модно, стильно і красиво".

Система освіти повинна сприяти формуванню культури здоров'я через навчальні курси (фізична культура, валеологія) і позанавчальні активності, спрямовані на підвищення рухової активності, попередження шкідливих звичок і формування навичок самоконтролю за здоров'ям. Особлива увага має бути зосереджена на студентах першого курсу, які найбільше схильні до стресу через зміну середовища.

Покращення стану здоров'я студентів можливе лише за умови активного залучення молоді до ініціатив із формування ЗСЖ, що передбачає розвиток особистої відповідальності, творчої ініціативи та усвідомлення важливості здорового способу життя для професійного й особистісного успіху. Цей підхід має підкріплюватися систематичними заходами з фізичного виховання, профілактики хвороб і шкідливих звичок, а також запровадженням освітніх спецкурсів, орієнтованих на гармонійний розвиток студентів.

Формування здорового способу життя студентської молоді є пріоритетним завданням, що вимагає комплексного підходу, який включає інформаційно-просвітницьку роботу, інтеграцію здоров'язбережувальних дисциплін в освітній процес, підвищення рухової активності та особисту відповідальність студентів за стан власного здоров'я [2].

Ефективний режим праці та відпочинку є критично важливим для здоров'я та продуктивності студентів, оскільки базується на закономірностях біологічних процесів в організмі. Добре організований розпорядок дня враховує індивідуальні особливості, постійність дій, правильне чергування активності й відпочинку, а також забезпечує повноцінний сон та раціональне харчування.

Раціональне харчування передбачає збалансованість білків, жирів, вуглеводів, мінералів і вітамінів, енергетичний баланс, ритмічність прийомів їжі та врахування індивідуальних потреб. Рухова активність повинна бути адекватною: від мінімальної для підтримки нормального функціонування організму до оптимальної, що сприяє його розвитку. Самостійні заняття фізичними вправами та активний відпочинок є важливими для запобігання негативним наслідкам гіподинамії.

Організація режиму дня, харчування та фізичної активності забезпечує не лише підтримання здоров'я, але й підвищує здатність до ефективного навчання та соціальної діяльності [3].

Дефіцит часу через інтенсивний навчальний графік, підготовку до іспитів, участь у додаткових курсах та громадській діяльності є ключовим бар'єром на шляху до ведення здорового способу життя (ЗСЖ) серед студентів. Низька мотивація до ЗСЖ часто пов'язана з відсутністю усвідомлення його важливості або відсутністю негайних негативних наслідків від нездорових звичок. Високий рівень стресу, зумовлений академічними вимогами, соціальним тиском та очікуваннями оточення, сприяє емоційному переїданню, палінню та вживанню алкоголю.

Також мають значення соціальні чинники, зокрема вплив друзів та родини, можуть як сприяти, так і перешкоджати здоровому способу життя. Інфраструктурні обмеження, як-от нестача спортивних залів, відсутність доступу до здорової їжі та недостатність інформаційних ресурсів про здоровий спосіб життя, ускладнюють його дотримання [4].

ЛІТЕРАТУРА

1. Омеляненко Д.Д., Артеменко Р.Ю., Свінцицька Н.М. Здоровий спосіб життя серед студентів як важлива складова узагальнюючих параметрів здоров'я нації: ВДНЗ України «Українська медична стоматологічна академія» – Полтава.
2. Литвиненко О.М. Формування здорового способу життя в студентській молоді. *Педагогіка. Наукові праці*. 2013. Вип. 146. Том 158. С. 42–46.
3. Шепеленко Т. В., Буц А. М., Бодренкова І. О. Фізичне виховання у формуванні здорового способу життя: Навч. посібник. Харків: УкрДУЗТ, 2018. 125 с.
4. Моца А.А., Олаг Н.К. Формування здорового способу життя в студентській молоді. *Вісник науки та освіти. Серії: філологія, культура і мистецтво, педагогіка, історія та археологія, соціологія*. 2024. №10 (28). С. 1025–1036.

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ТА ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В УПРАВЛІННІ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННИМ БІЗНЕСОМ

Сучасний готельно-ресторанний бізнес знаходиться у стані постійної трансформації під дією цифровізації та технологічних інновацій. Конкурентоспроможність підприємств індустрії гостинності дедалі більше визначається їх здатністю впроваджувати та ефективно використовувати сучасні цифрові рішення. За цих умов, інноваційні підходи не тільки сприяють оптимізації операційної діяльності, але й формують нові стандарти якості обслуговування, персоналізації сервісу та сталого розвитку. Таким чином, цифрові технології стають ключовим інструментом стратегічного управління та фактором, що визначає успіх готельно-ресторанного бізнесу в умовах глобальної конкуренції [14, 455–456; 6, 174–177].

Одним із найважливіших напрямів інновацій є впровадження автоматизованих систем управління (Property Management Systems, PMS), які поєднують усі аспекти діяльності готелю – від бронювання та управління номерами до аналітики продажу та контролю витрат. Такі рішення, як «Opera», «Cloudbeds» або «Mews» дозволяють оптимізувати роботу персоналу, знизити людський фактор і підвищити точність управлінських рішень. У ресторанній сфері аналогічні функції виконують POS-системи та CRM-платформи, що забезпечують керування замовленнями, лояльністю клієнтів та ефективну комунікацію з гостями [15, 254–257].

Не менш важливу роль відіграє використання штучного інтелекту та машинного навчання. Ці технології дозволяють прогнозувати попит, розробляти динамічне ціноутворення та формувати індивідуальні пропозиції клієнтам. Наприклад, на основі аналізу поведінки гостей система може автоматично пропонувати відмінні послуги – від вибору номера до персоналізованого меню. Чат-боти та віртуальні помічники, що працюють на базі «ШІ», забезпечують цілодобову підтримку клієнтів, скорочуючи навантаження на співробітників та покращуючи якість взаємодії з гостями [11, 187–192; 9, 214–217].

Цифрові технології також активно впроваджуються у сферу маркетингу та комунікацій. Інструменти інтернет-маркетингу, соціальні мережі та платформи онлайн-бронювання (Booking, Expedia, Airbnb) стали невід'ємною частиною стратегії просування готелів та ресторанів. Використання аналітики даних дозволяє більш точно визначати цільову аудиторію та адаптувати контент під її потреби. Особливого значення набуває впровадження технологій доповненої (AR) та віртуальної реальності (VR), які дозволяють клієнтам заздалегідь «занурюватися» в атмосферу закладу, обираючи номер чи зал для банкетів у форматі 3D-туру [3, 221–225; 12, 203–209; 13, 180–183].

Окрему увагу слід приділити питанням сталого та «розумного» управління. Концепції «розумного готелю» (Smart Hotel) та «розумного ресторану» (Smart Restaurant) передбачають використання «Інтернету речей» (IoT) для автоматичного регулювання освітлення, температури та енергоспоживання. Такі технології не тільки підвищують комфорт гостей, але й сприяють екологічній стійкості, знижуючи витрати на ресурси. Провідні світові бренди, такі як «Hilton» та «Marriott», активно розвивають напрями «green innovation», впроваджуючи енергозберігаючі системи та цифрові рішення для моніторингу сталого розвитку [1, 197–200; 8, 200–203; 7, 70–76].

З іншого боку, цифровізація впливає і систему управління персоналом. Онлайн-платформи навчання, тренінгові програми з елементами гейміфікації та використання HR-аналітики сприяють підвищенню кваліфікації співробітників та створенню корпоративної культури інновацій. Технології дистанційного моніторингу продуктивності дозволяють керівництву контролювати ключові показники ефективності (KPI) та своєчасно реагувати на зміни в операційній діяльності [4, 164–167; 10, 243–250].

Міжнародне співробітництво у сфері впровадження інноваційних та цифрових технологій відіграє важливу роль у розвитку готельно-ресторанного бізнесу. Глобальні готельні мережі, такі як «Marriott International», «Hilton Hotels & Resorts», «Accor» та «Hyatt», активно обмінюються досвідом із технологічними компаніями, стартапами та освітніми установами, створюючи стратегічні альянси для розробки нових цифрових рішень. Міжнародні конференції та професійні виставки, такі як «Hospitality Technology Expo», сприяють поширенню кращих практик, обміну інноваційними ідеями та стандартизації технологічних процесів. Завдяки таким формам співробітництва готельєри отримують доступ до передових ІТ-розробок, платформ управління даними та систем штучного інтелекту, що значно підвищує якість обслуговування та ефективність управління. Крім того, спільні міжнародні проекти сприяють уніфікації стандартів сталого розвитку, цифрової безпеки та етики використання технологій, формуючи глобальну екосистему інновацій індустрії гостинності [5, 230–232; 6, 174–177; 2, 183–186].

Таким чином, інноваційні підходи та цифрові технології стають невід'ємною частиною сучасного управління в готельно-ресторанному бізнесі. Вони забезпечують підвищення ефективності, прозорості та гнучкості дій, сприяють розвитку клієнторієнтованості та сталого зростання підприємств. Впровадження технологій штучного інтелекту та автоматизації відкриває нові обрії для стратегічного розвитку індустрії гостинності. У майбутньому саме здатність інтегрувати цифрові рішення у повсякденну діяльність визначатиме конкурентну перевагу готелів та ресторанів на глобальному ринку гостинності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белоусова-Зомбор Г., Корсак Р. Цифрові технології в управлінні персоналом у готельно-ресторанному бізнесі. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XVII: Подолання кризових ситуацій у науці та освіті. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 20 2024. С. 197–200.

2. Буглина М., Корсак Р. Інноваційні тенденції у готельно-ресторанному бізнесі України: досвід ЄС та перспективи адаптації. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XVIII: Методологічні інновації в дослідженнях і викладанні: від теорії до практики. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2025. С. 183–186.

3. Гуштан Т., Корсак Р. Роль VR та AR – технологій для розвитку воєнно-патріотичного туризму та готельно-ресторанного бізнесу. Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том II. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2024. С. 221–225.

4. Гуштан Т., Корсак Р., Ільницький В. Інтерактивні методи навчання в готельно-ресторанній сфері. Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни. Том I. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 164–167.

5. Ільницький В., Корсак Р. Міжнародна співпраця України та ЄС у сфері туризму та гостинності. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XVII: Подолання кризових ситуацій у науці та освіті. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2024. С. 230–232.

6. Ільницький В., Корсак Р. Стратегії підвищення конкурентоспроможності готелів та ресторанів на міжнародному ринку. Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни. Том I. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 174–177.

7. Корсак Р.В. Роботизація як інноваційний інструмент розвитку міжнародної готельної та туристичної індустрії. № 3 (2025): Development Service Industry Management. С. 70–76.

8. Корсак Р., Годя І., Світлинець О. Інноваційне устаткування як рушійна сила розвитку міжнародної готельно-ресторанної індустрії // Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том III. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2025. С. 200–203.

9. Корсак Р., Гуштан Т. Інноваційні концепції готелів майбутнього. Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том III. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2025. С. 214–217.

10. Корсак Р.В., Гуштан Т.В., Годя І.М. Роль інформаційних технологій та устаткування у підготовці фахівців готельно-ресторанної справи: педагогічний підхід. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 85. Том 2. 2025. С. 243–250.

11. Корсак Р.В., Гуштан Т.В., Годя І.М. Роль інноваційного устаткування як чинника підвищення конкурентоспроможності підприємств галузі в умовах євроінтеграції. Причорноморські економічні студії. Випуск 87. С. 187–192.

12. Корсак Р.В., Гуштан Т.В., Годя І.М. Економічний ефект впровадження ІТ-технологій та устаткування у міжнародній готельній індустрії. Причорноморські економічні студії. Науковий журнал Випуск 92. С. 203–209.

13. Корсак Р., Ільницький В. Маркетингові стратегії для «мілітарі» готельно-ресторанних комплексів: ефективні підходи та інструменти. Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни. Том І. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 180–183.

14. Корсак Р.В., Світлинець О.В. Вплив цифровізації на міжнародну готельну індустрію. Актуальні проблеми та перспективи розвитку агропродовольчої сфери, індустрії гостинності та торгівлі [Електронний ресурс]: тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф., 5 листопада 2024 р. / Державний біотехнологічний ун-т. Електронні текстові дані. – Харків, 2024. С. 455–456.

15. Леско В., Корсак Р. Інноваційні підходи до планування ресторанного бізнесу. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XVII: Подолання кризових ситуацій у науці та освіті. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2024. С. 254–257.

КРОС-КУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ОБСЛУГОВУВАННЯ ТУРИСТІВ У МІЖНАРОДНИХ ГОТЕЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Сучасний готельний бізнес функціонує в умовах глобалізації, де культурна різноманітність гостей стає не просто фактором, а стратегічним викликом. Міжнародні готельні мережі обслуговують туристів та ділових мандрівників з різних куточків світу, і кожна культура формує специфічні очікування щодо сервісу, рівня комфорту, стилю спілкування та навіть організації простору. Успіх глобальних готельних брендів сьогодні багато у чому залежить від їхньої здатності враховувати культурні відмінності та адаптувати стандарти обслуговування, зберігаючи при цьому єдиний корпоративний стиль та філософію гостинності [5, 218–221; 15, 78–83].

Насамперед, ключовим аспектом крос-культурного обслуговування є мовна комунікація. У міжнародних готелях дуже важливо забезпечити можливість спілкування кількома мовами. Англійська мова, безумовно, виступає глобальним засобом спілкування, проте гості з Китаю, Японії, Франції чи арабських країн почуваються більш комфортно, якщо персонал здатний звернутися до них рідною мовою. Крім того, використання мовних технологій – онлайн-перекладачів або мобільних програм – стає важливою частиною сучасного сервісу [8, 451–452; 14, 460–464].

Другим важливим елементом є форми привітання та етикет. Наприклад, рукошляхання є загальноприйнятим жестом, тоді як у Японії більш доречний уклін. У країнах Близького Сходу надмірний фізичний контакт може бути сприйнятий як порушення особистого простору. Міжнародні мережі навчають співробітників зважати на ці нюанси, адже невербальна комунікація нерідко відіграє більшу роль, ніж слова [13, 35–49; 6, 312–319; 9, 184–189; 1, 164–167].

Особлива увага приділяється харчовим звичкам та релігійним обмеженням. Для гостей-мусульман необхідні «халяльні» страви, а для юдеїв – кошерні. Індійські туристи часто дотримуються вегетаріанської дієти, а європейці все частіше віддають перевагу веганському меню. Деякі культури повністю виключають алкоголь, тоді як інші, навпаки, сприймають як обов'язковий елемент вечірнього дозвілля. Наявність різноманітного меню та маркування продуктів у готелі стає показником поваги до культурних відмінностей [4, 48–53; 7, 217–223].

Четвертим аспектом виступають очікування щодо рівня обслуговування. Американські туристи найчастіше цінують оперативність і чітке виконання стандартів, тоді як європейські гості віддають перевагу повільному сервісу, що дозволяє насолодитися атмосферою. Туристи з Китаю та Південної Кореї очікують максимально персоналізованого підходу, включаючи допомогу у побутових дрібницях та увагу до деталей. Вміння балансувати між універсальними стандартами та індивідуальними очікуваннями є завданням міжнародних готельних брендів [11, 186–188; 7, 217–223].

Не менш важливими є просторові норми та особисті межі. Культура скандинавських країн або Німеччини передбачає значну дистанцію у спілкуванні, тоді як у Латин-

ській Америці теплі обійми та близький контакт цілком допустимі. Нездатність персоналу врахувати подібні особливості може призвести до непорозумінь та негативного враження про сервіс.

Значний вплив має і ставлення до часу. У країнах Північної Америки та Європи високо цінується пунктуальність – запізнення на зустріч чи затримка із заселенням у номер сприймається як серйозний мінус. Водночас у Латинській Америці чи півдні Азії тимчасові рамки є суворими, а невеликі затримки вважаються цілком прийнятними. Міжнародні готелі намагаються вибудовувати графік обслуговування, зберігаючи баланс між власними стандартами та культурними очікуваннями гостей.

Особливої уваги потребує ґендерний аспект обслуговування. У країнах Близького Сходу, наприклад, неприпустимо, щоб жінка-гість спілкувалася безпосередньо із співробітником-чоловіком, чи навпаки. У західних країнах такі обмеження відсутні, і персонал має демонструвати рівність та відкритість. Нездатність враховувати ці чинники може призвести до конфліктів і навіть до скандалів [7, 217–223].

Окремим напрямком виступають традиції гостинності та обміну подарунками. У Японії, наприклад, велике значення має правильне вручення сувенірів, а в арабських країнах гостей часто пригощають традиційними напоями як знаком особливої поваги. Для міжнародних готельних мереж важливо не тільки зберігати універсальні стандарти, але й адаптувати їх до конкретних культурних контекстів [16, 40–44].

Сучасні міжнародні готелі активно впроваджують цифрові технології, але тут також виявляються культурні відмінності. Молоді мандрівники з Європи або США із задоволенням користуються мобільними програмами для реєстрації, чат-ботами та електронними ключами. У той же час туристи старшого віку з деяких країн віддають перевагу живому спілкуванню і паперовим документам. Гнучкість та наявність альтернативних варіантів обслуговування стає найважливішим елементом крос-культурного підходу [10, 187–192; 8, 451–452].

Зрештою, одним із ключових факторів є повага до культурної ідентичності гостей. Це може виражатися у декорі готелю, у проведенні національних свят, наданні тематичних послуг або навіть в особливому оформленні простору, що відображає мультикультурність. Такий підхід допомагає формувати індивідуалізований досвід перебування у готелях різної концептуальної тематики, зокрема, «бутик» чи «мілітарі» та сприяє зростанню лояльності клієнтів [2, 231–234; 12, 180–183].

Отже, крос-культурні особливості обслуговування в міжнародних готельних мережах є важливим аспектом сучасного менеджменту в індустрії гостинності. Успіх світових брендів багато у чому залежить від того, наскільки гнучко вони вміють адаптувати стандарти обслуговування до культурних очікувань клієнтів. Мовна компетентність персоналу, знання правил етикету, повага до релігійних традицій та харчових обмежень, облік просторових та ґендерних норм – все це формує позитивне враження про сервіс та зміцнює довіру гостей.

Таким чином, грамотна реалізація крос-культурного обслуговування дозволяє міжнародним готельним мережам не тільки залучати туристів з різних регіонів світу, але й утримувати їх за рахунок створення унікального досвіду, що відповідає культурним цінностям та звичкам гостей. Це робить культуру обслуговування не просто

операційним елементом, а стратегічним ресурсом, що визначає конкурентоспроможність та сталий розвиток вітчизняного готельного бізнесу у глобальному масштабі [3, 230–232].

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуштан Т., Корсак Р., Ільницький В. Інтерактивні методи навчання в готельно-ресторанній сфері. Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни. Том І. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 164–167.

2. Ільницький В., Корсак Р. Використання готельно-ресторанних послуг у військово-історичному туризмі. Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том ІІ. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2024. С. 231–234.

3. Ільницький В., Корсак Р. Міжнародна співпраця України та ЄС у сфері туризму та гостинності. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XVII: Подолання кризових ситуацій у науці та освіті. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2024. С. 230–232.

4. Кобзар Н.В. Роль міжкультурної комунікації в підготовці менеджерів туризму. Вісник Луганського національного Університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки. Частина І. 2011. №14 (225). С.48–53.

5. Корсак Р. Вплив культурних особливостей на управління готелями у міжнародній індустрії гостинності. Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том ІІІ. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2025. С. 218–221.

6. Корсак Р. Педагогічні та культурні аспекти підготовки персоналу у міжнародній готельній індустрії. Актуальні питання гуманітарних наук. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2024. Вип. 80. С. 312–319.

7. Корсак Р, Гуштан Т. Економічна роль управління культурними відмінностями у міжнародній готельній індустрії. Причорноморські економічні студії Науковий журнал Випуск 89. С. 217-223.

8. Корсак Р.В., Гуштан Т.В. Крос-культурний менеджмент у готельно-ресторанному бізнесі. Актуальні проблеми та перспективи розвитку агропродовольчої сфери, індустрії гостинності та торгівлі [Електронний ресурс]: тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф., 5 листопада 2024 р. / Державний біотехнологічний ун-т. – Електронні текстові дані. Харків, 2024. С. 451-452.

9. Корсак Р., Гуштан Т. Філософія концепції «омотенаші» у міжнародній готельно-ресторанній Індустрії. № 1 (2025): Development Service Industry Management. С. 184-189.

10. Корсак Р.В., Гуштан Т.В., Годя І.М. Роль інноваційного устаткування як чинника підвищення конкурентоспроможності підприємств галузі в умовах євроінтеграції. Причорноморські економічні студії. Випуск 87 С. 187-192.

11. Корсак Р., Гуштан Т., Годя І. Сучасні тренди готельно-ресторанного бізнесу у країнах ЄС. Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни. Том І. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 186-188.

12. Корсак Р., Ільницький В. Маркетингові стратегії для «мілітарі» готельно-ресторанних комплексів: ефективні підходи та інструменти. Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни. Том І. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 180–183.

13. Свентицька Н.В. Міжкультурна комунікація як інтегративний компонент туристичної освіти. *Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка*. 2012. №4(239). Ч.ІІ. С. 35-40.

14. Тирон О. М. Роль міжкультурного особистісного спілкування в бізнесі гостинності в кризовий період. *International scientific journal «Grail of Science»*. № 16 (June, 2022). С. 460-464.

15. Belal H., Kunio S., Michitaka K. Value Co-creation with Customer through Recursive Approach Base on Japanese «omotenashi» Service *International Journal of Business Administration*, 2013, Vol. 4, Issue 1.P. 78-83.

16. Haraoka, N. Labor Market Reform Is Vital to Preserve «omotenashi» in Japan's Hotel Business. *Economy, Culture & History Japan Spotlight Bimonthly*. Jan/Feb 2015, Vol. 34 Issue 1. P. 40-44.

РОЗВИТОК НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ЯК СКЛАДОВОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ГОСТИННОСТІ В СУЧАСНІЙ ОСВІТІ

Розвиток науково-дослідної компетентності студентів як складової професійної підготовки у сучасній освіті є одним із ключових напрямів модернізації освітнього процесу, спрямованого на формування здатності майбутніх фахівців критично мислити, аналізувати, систематизувати інформацію, проводити самостійні дослідження та впроваджувати їх результати у практичну діяльність. У контексті сучасної парадигми освіти, яка базується на компетентнісному підході, дослідницька компетентність розглядається як інтегральна якість особистості, що поєднує знання, уміння, навички та ціннісні орієнтації, необхідні для наукової діяльності. Зростання ролі дослідницького компонента зумовлене потребою суспільства в інноваційно орієнтованих фахівцях, здатних не лише сприймати готові знання, але й генерувати нові ідеї, рішення та технології [6, 226-230; 10, 201-205].

Науково-дослідна компетентність формується в процесі інтеграції теоретичної підготовки та практичної діяльності студентів. Цей процес передбачає активну участь здобувачів освіти у наукових гуртках, проєктах, конференціях, виконанні курсових і кваліфікаційних робіт, де вони набувають досвіду пошуково-аналітичної діяльності. Як зазначають Корсак Р. та Кашка М., у сучасній системі професійної підготовки важливим є поєднання академічної освіти з інноваційними формами навчання, що стимулюють розвиток дослідницького мислення та вміння самостійно здобувати знання [10, 201-205]. Такий підхід дозволяє сформувати в студентів не лише предметну компетентність, а й здатність застосовувати наукові методи до вирішення практичних проблем у сфері своєї професії.

Суттєвим чинником розвитку науково-дослідної компетентності є впровадження інтерактивних методів навчання. Дослідження Корсака Р. та Ільницького В. доводить, що використання кейс-методу, ділових ігор, моделювання професійних ситуацій і міждисциплінарних проєктів активізує пізнавальну діяльність студентів, розвиває вміння аргументовано висловлювати власну позицію, критично оцінювати результати та формулювати наукові висновки [2, 164-167]. Саме ці форми роботи сприяють переходу від репродуктивного до творчо-дослідницького типу навчання.

Важливою складовою дослідницької підготовки є залучення студентів до реальних наукових проєктів, що реалізуються у співпраці з бізнесом, громадськими організаціями чи органами державної влади. У цьому контексті інтеграційна модель «освіта – наука – бізнес», яку описують Ільницький В. і Корсак Р., відкриває широкі можливості для розвитку практикоорієнтованих досліджень, що поєднують теоретичні знання з реальними потребами ринку праці [3, 231-234]. Така взаємодія не лише забезпечує здобувачам вищої освіти можливість отримати досвід наукової діяльності, але й

сприяє формуванню у них підприємницького мислення, інноваційної культури та розуміння соціальної відповідальності науки.

Формування дослідницької компетентності є неможливим без належного розвитку цифрових навичок. Саме тому акцентування на диджиталізації освітнього процесу відкриває нові можливості для здійснення наукової діяльності: використання онлайн-баз даних, аналітичних інструментів, систем наукової комунікації, а також штучного інтелекту для обробки великих масивів інформації [7, 209-213]. Вміння здобувачів освіти працювати з цифровими технологіями стає однією з ключових компетенцій сучасного дослідника, адже дозволяє прискорити процес отримання, аналізу та інтерпретації наукових результатів.

Особливої уваги заслуговує зв'язок між розвитком науково-дослідної компетентності та професійною підготовкою у сфері гостинності. Так у сфері гостинності наукова діяльність студентів має прикладний характер, спрямований на вивчення поведінки споживачів, аналіз ринкових тенденцій, розробку інноваційних сервісних концепцій і маркетингових стратегій [1, 162-165].

Науково-дослідна діяльність студентів також має виховний вимір. Адже саме через участь у наукових заходах формується не лише інтелектуальна, а й громадянська зрілість особистості, здатність до командної роботи, взаємоповаги та дотримання етичних норм у науковому середовищі. Це особливо важливо в умовах сучасної війни, коли наукове знання повинно нести гуманістичну місію, сприяти національній консолідації та безпеці [4, 192; 5, 227-229; 8, 180-183].

Дослідження свідчать, що ефективний розвиток науково-дослідної компетентності неможливий без цілеспрямованої роботи викладача - наставника. Його роль полягає у створенні мотиваційного середовища, організації наукових дискусій, підтримці творчих ініціатив студентів. Викладач при цьому виступає не лише джерелом знань, а й фасилітатором наукового пошуку, який допомагає студенту усвідомити власний потенціал як дослідника.

Важливо також зазначити, що розвиток дослідницьких умінь вимагає системного підходу до організації освітнього процесу. Вона має ґрунтуватися на поєднанні науково-методичних інновацій, цифрових технологій і практичного досвіду, що дозволяє створити інтеграційне освітнє середовище. Таке середовище сприяє формуванню компетентного фахівця, здатного до саморозвитку та наукової творчості [9, 426-431].

Перспективи подальшого розвитку науково-дослідної компетентності студентів пов'язані з розширенням міжнародної співпраці між університетами, участю у програмах академічної мобільності, реалізацією спільних наукових проєктів і підвищенням ролі англомовної наукової комунікації. Це дозволить українським студентам інтегруватися у світовий науковий простір, обмінюватися досвідом, розвивати міжкультурну наукову компетентність і формувати нові підходи до вирішення глобальних проблем освіти та науки.

Узагальнюючи, можна зазначити, що розвиток науково-дослідної компетентності є фундаментальною умовою підготовки конкурентоспроможного фахівця у сучасній системі освіти. Цей процес потребує комплексного підходу, який поєднує академічні знання, практичну діяльність, цифрові технології та міжнародну співпрацю. Науково-

дослідницька підготовка стає не лише інструментом професійного зростання, але й засобом формування нової генерації мислячих, креативних і відповідальних громадян, здатних забезпечити сталий розвиток держави та суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боднар Л., Корсак Р. Вплив євроінтеграції на підготовку кадрів у готельно-ресторанному бізнесі. Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том III. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2025. С. 162-165.
2. Гуштан Т., Корсак Р., Ільницький В. Інтерактивні методи навчання в готельно-ресторанній сфері. Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни. Том I. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 164–167.
3. Ільницький В., Корсак Р. Використання готельно-ресторанних послуг у військово-історичному туризмі. Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том II. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2024. С. 231–234.
4. Корсак Р. Роль патріотичного виховання персоналу у сфері гостинності та туризму. Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том III. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2025. С.191-195.
5. Корсак Р. Роль сучасної готельно-ресторанної освіти у міжнародній індустрії гостинності. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XVIII: Методологічні інновації в дослідженнях і викладанні: від теорії до практики. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2025. С. 227-229.
6. Корсак Р., Бабенко С. Професійна підготовка кадрів для HORECA. Актуальні проблеми розвитку сфери гостинності: перспективи та виклики. матеріали III Міжнародної наукової конференції (1-2 травня 2025 р.). – Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2025. С.226-230.
7. Корсак Р., Годя І. Диджиталізація та підготовка кадрів у сфері гостинності. Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том III. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2025. С.209-213.
8. Корсак Р., Ільницький В. Маркетингові стратегії для «мілітарі» готельно-ресторанних комплексів: ефективні підходи та інструменти. Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни. Том I. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 180–183.
9. Корсак Р.В., Гуштан Т.В., Кашка М.Ю. Професійна підготовка фахівців у готельно-ресторанній справі: сучасні тенденції та інноваційні методи. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2024. Вип. 74. С. 426-431.

10. Корсак Р.В., Гуштан Т.В., Кашка М.Ю. Сучасні тенденції підготовки фахівців спеціальності «Готельно-ресторанна справа» як чинник підвищення конкурентоспроможності галузі. Причорноморські економічні студії. Науковий журнал. 2024. Випуск 86. С. 201-205.

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СФЕРИ ГОСТИННОСТІ НОВОГО ПОКОЛІННЯ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ ОСВІТИ, НАУКИ Й БІЗНЕСУ

Сучасний етап розвитку освітньої системи України характеризується глибокими трансформаціями, що зумовлені поєднанням глобальних тенденцій, технологічного прогресу та викликів воєнного часу. В умовах постійних змін ринку праці, зростаючій ролі інновацій та цифровізації, актуальним стає питання підготовки фахівців нового покоління, здатних ефективно діяти у динамічному середовищі. У цьому контексті інтеграція освіти, науки й бізнесу постає як ключовий напрям модернізації вищої освіти та формування конкурентоспроможного людського капіталу [5, 22-229].

Інтеграційна модель передбачає створення єдиного освітньо-науково-виробничого простору, у якому знання, практика та інновації формують синергетичний ефект. Такий підхід забезпечує не лише якісну підготовку здобувачів освіти, але й зміцнення взаємозв'язків між навчальними закладами бізнесом і науковими інституціями. Зокрема, у сфері готельно-ресторанного бізнесу інтеграція освітнього процесу з практичною діяльністю та науковими дослідженнями створює умови для підготовки висококваліфікованих фахівців, що володіють сучасними компетенціями та креативним мисленням [6, 226-230].

Важливо наголосити, що інтеграція освіти, науки й бізнесу не є просто співпрацею між окремими суб'єктами, а являє собою системну модель взаємодії, спрямовану на досягнення спільних цілей. Цей процес передбачає взаємне використання ресурсів, спільне проведення наукових досліджень, залучення бізнесу до формування освітніх програм і участь здобувачів вищої освіти у реальних виробничих процесах [8, 180-183].

Теоретичні основи інтеграції базуються на концепціях компетентнісного підходу, дуальної освіти та освітньо-наукових кластерів. Відповідно до цих підходів, сучасний фахівець має не лише володіти знаннями, а й уміти їх застосовувати у практичних ситуаціях, бути готовим до постійного професійного розвитку та самонавчання. Це особливо актуально для галузі гостинності, де швидка адаптація до нових технологій, сервісних стандартів і потреб клієнтів є запорукою успіху [9, 426-431].

Освітній процес у сучасних університетах дедалі більше орієнтований на створення інтегрованих навчальних середовищ, котрі передбачають використання цифрових технологій, симуляційних платформ, інтерактивних методів навчання, які формують у здобувачів освіти комплекс професійних і соціальних компетентностей [2, 164-167]. Такий підхід дозволяє студентам не лише засвоювати знання, але й виробляти навички командної роботи, критичного мислення та креативності.

Одним із найважливіших аспектів інтеграційної моделі є практикоорієнтована підготовка. Її сутність полягає у поєднанні академічних знань із реальним досвідом, який здобувачі отримують у процесі стажувань, практик чи участі у спільних проєктах із бізнес-партнерами. У готельно-ресторанній сфері такі підходи є визначальними,

оскільки забезпечують можливість засвоєння стандартів обслуговування, управління клієнтським досвідом та ефективної організації виробничих процесів [6, 226-230].

Інтеграція освіти й науки відкриває простір для формування дослідницьких компетентностей студентів. Залучення молоді до прикладних досліджень у сфері туризму, гостинності та маркетингу сприяє появі інноваційних рішень, які можуть бути впроваджені у бізнес-практику. Саме така взаємодія дозволяє перетворювати університети на осередки інноваційного розвитку [8, 180-183].

Слід зазначити, що особливу роль у підготовці фахівців нового покоління відіграє цифровізація. Вона не лише змінює методи навчання, але й формує нові вимоги до компетентностей працівників. Використання цифрових технологій у процесі навчання дозволяє майбутнім фахівцям опановувати інструменти аналітики, управління, комунікації та маркетингу [7, 209-213]. Такі навички є базовими для ефективного функціонування у сучасній готельно-ресторанній індустрії.

Водночас інтеграційна модель передбачає переосмислення ролі викладача. У нових умовах він виступає не лише носієм знань, а й наставником, модератором освітнього процесу, який координує взаємодію між студентом, наукою та бізнесом. Такий підхід забезпечує глибшу персоналізацію навчання та формує у студентів почуття відповідальності за власний освітній і професійний шлях [10, 201-205].

Не менш важливою складовою підготовки фахівців нового покоління є формування патріотичних і соціально відповідальних цінностей. У період воєнних випробувань українська система освіти виконує не лише функцію професійної / фахової підготовки, а й виховання громадян, здатних брати участь у національному відновленні та захисті країни. Патріотичне виховання в сфері гостинності сприяє розвитку корпоративної культури, заснованої на моральних і етичних принципах [4, 191-195].

Інтеграція освіти, науки й бізнесу створює можливість формування нових навчально-наукових платформ, у межах яких відбувається тісна співпраця студентів, науковців та підприємців. Такі майданчики дозволяють проводити спільні тренінги, дослідження, розробляти інноваційні продукти, що відповідають запитам ринку.

У сфері готельно-ресторанного бізнесу інтеграційні процеси набувають особливої ваги через необхідність адаптації галузі до нових умов – воєнного часу, релокації бізнесу, зміни туристичних потоків. У цих умовах освіта стає не лише механізмом передачі знань, а й чинником відновлення регіональної економіки та національної ідентичності [3, 2031-2034].

Важливою перевагою інтеграційної моделі є можливість залучення студентів до реальних бізнес-кейсів. Участь у розробці маркетингових стратегій для готелів, створенні туристичних маршрутів або аналізі споживчої поведінки дозволяє студентам набувати досвіду прийняття управлінських рішень у реальних умовах [8, 180-183].

Водночас варто враховувати, що інтеграційна модель вимагає інституційних змін. Необхідно створювати ефективні механізми державно-приватного партнерства, оновлювати зміст освітніх програм, розвивати інноваційні освітні кластери, які поєднують академічне середовище з практикою бізнесу. Такий підхід дозволяє підвищити гнучкість системи освіти [1, 162-165].

Сучасні тенденції свідчать, що підготовка фахівців нового покоління має ґрунтуватися на принципах інноваційності, гнучкості й практичної спрямованості. Інтеграція освіти, науки й бізнесу в цьому контексті виступає не лише методологічною засадою, а й реальною умовою успішної модернізації освітнього процесу [10, 201-205].

Реалізація інтеграційних підходів потребує розвитку цифрової інфраструктури освіти. Електронні навчальні платформи, віртуальні лабораторії, симуляційні технології створюють умови для активного залучення студентів у практичну діяльність навіть у дистанційному форматі [7, 209-213].

Слід відмітити, що інтеграційна модель сприяє формуванню особистісно орієнтованої освіти, у межах якої здобувач виступає не пасивним споживачем знань, а активним учасником навчального процесу. Це змінює освітню парадигму – від передавання інформації до створення умов для саморозвитку та творчої самореалізації [2, 164-167].

Особливої уваги заслуговує підготовка педагогічних кадрів, здатних працювати у нових інтегрованих умовах. Вони мають володіти практичним досвідом, цифровими навичками та розумінням потреб сучасного бізнесу. Без цього забезпечити ефективне поєднання освіти, науки й практики неможливо [9, 426-431; 10, 201-205].

Водночас інтеграційні процеси формують передумови для розвитку військово-патріотичного туризму як напрямку, що поєднує освітній, науковий і економічний потенціал. Залучення студентів до дослідження історико-культурних маршрутів може сприяти як професійному зростанню, так і становленню національної самосвідомості [3, 231-234].

Загалом інтеграція освіти, науки й бізнесу має системний ефект, що проявляється у підвищенні якості підготовки фахівців, ефективності наукових досліджень і конкурентоспроможності економіки. Освітні заклади, які активно впроваджують інтеграційні моделі, формують репутацію інноваційних центрів регіонального розвитку.

Водночас залишаються проблеми, пов'язані з недостатнім фінансуванням, слабкою нормативною базою, нерівномірним доступом до технологій та невисокою мотивацією бізнесу до участі в освітніх ініціативах. Їхнє подолання вимагає системної державної підтримки та створення стимулювальних механізмів для підприємств [1, 162-165].

Отже, інтеграція освіти, науки й бізнесу є не лише концепцією, а реальною стратегією майбутнього. Вона поєднує знання, інновації та практику, формуючи новий тип фахівця – гнучкого, компетентного, патріотичного та орієнтованого на розвиток суспільства. Саме така модель підготовки кадрів забезпечить поступальний рух України до європейського освітнього простору та сприятиме підвищенню конкурентоспроможності національної економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боднар Л., Корсак Р. Вплив євроінтеграції на підготовку кадрів у готельно-ресторанному бізнесі. Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том III. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2025. С. 162-165.

2. Гуштан Т., Корсак Р., Ільницький В. Інтерактивні методи навчання в готельно-ресторанній сфері. Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни. Том І. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 164–167.

3. Ільницький В., Корсак Р. Використання готельно-ресторанних послуг у військово-історичному туризмі. Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том ІІ. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2024. С. 231–234.

4. Корсак Р. Роль патріотичного виховання персоналу у сфері гостинності та туризму. Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том ІІІ. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2025. С.191-195.

5. Корсак Р. Роль сучасної готельно-ресторанної освіти у міжнародній індустрії гостинності. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XVIII: Методологічні інновації в дослідженнях і викладанні: від теорії до практики. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2025. С. 227-229.

6. Корсак Р., Бабенко С. Професійна підготовка кадрів для HORECA. Актуальні проблеми розвитку сфери гостинності: перспективи та виклики. матеріали ІІІ Міжнародної наукової конференції (1-2 травня 2025 р.). – Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2025. С. 226-230.

7. Корсак Р., Годя І. Диджиталізація та підготовка кадрів у сфері гостинності. Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том ІІІ. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2025. С.209-213.

8. Корсак Р., Ільницький В. Маркетингові стратегії для «мілітарі» готельно-ресторанних комплексів: ефективні підходи та інструменти. Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни. Том І. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 180–183.

9. Корсак Р.В., Гуштан Т.В., Кашка М.Ю. Професійна підготовка фахівців у готельно-ресторанній справі: сучасні тенденції та інноваційні методи. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2024. Вип. 74. С. 426-431.

10. Корсак Р.В., Гуштан Т.В., Кашка М.Ю. Сучасні тенденції підготовки фахівців спеціальності «Готельно-ресторанна справа» як чинник підвищення конкурентоспроможності галузі. Причорноморські економічні студії. Науковий журнал. 2024. Випуск 86. С. 201-205.

ПЕРСОНАЛІЗАЦІЯ ПОСЛУГ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ГОТЕЛІВ

У разі стрімкого розвитку індустрії гостинності та зростання конкуренції на ринку готельних послуг особливої уваги набуває орієнтація на індивідуальні потреби клієнта. Сучасні туристи та ділові мандрівники все частіше вибирають готелі не тільки за рівнем цін або розташуванням, але й за ступенем унікальності та персоналізації обслуговування. Персоналізація стає не просто модною тенденцією, але і стратегічним інструментом, що дозволяє готельним закладам зміцнювати конкурентні позиції, підвищувати лояльність гостей та формувати довгострокові відносини з відвідувачами [1, 74–77].

Першим фактором, що визначає значення персоналізації, є використання цифрових технологій для аналізу переваг гостей. Системи управління даними (CRM), мобільні програми та програми лояльності дозволяють збирати та структурувати інформацію про клієнтів: їх улюблені страви, уподобання у типі номера, улюблені види дозвілля. Така база даних стає основою для індивідуального підходу, завдяки якому гість отримує відчуття турботи та уваги [5, 187–192].

Другим важливим аспектом є гнучкість обслуговування. Сучасні готелі все частіше відходять від шаблонних рішень, надаючи можливість вибору: наприклад, адаптація сніданку під дієтичні звички, індивідуальний час прибирання номера або пропозиція додаткових послуг, з метою візиту гостя. Такий підхід підвищує комфорт перебування та посилює почуття ексклюзивності [9, 179–182].

Наступний фактор пов'язаний із застосуванням штучного інтелекту та автоматизації. Віртуальні асистенти, чат-боти та інтелектуальні системи бронювання дозволяють заздалегідь запропонувати гостю персоналізовані пакети послуг, які враховують його досвід взаємодії з готелем. Це не тільки полегшує процес комунікації, але й формує відчуття, що готель знає та цінує кожного клієнта.

Так само значним напрямом персоналізації є організація простору номера. Деякі готелі надають можливість вибору подушок, регулювання температури та освітлення, замовлення додаткових аксесуарів або косметики. Такі деталі створюють атмосферу домашнього затишку та формують емоційну прихильність до готелю, що підвищує ймовірність повторного візиту [14, 1–16].

Персоналізація також проявляється у сфері дозвілля та додаткових послуг. Наприклад, для бізнес-клієнтів пропонуються індивідуальні зали для переговорів, швидкий доступ до ділової інформації, а для сімей з дітьми розважальні програми, адаптовані до віку. Готельне підприємство, що розуміє унікальні потреби різних категорій гостей, отримує перевагу на фоні конкурентів [8, 202–205].

Особливе місце посідає комунікація із клієнтом. Персоналізовані вітальні листи, індивідуальні пропозиції у соціальних мережах, увага до дати народження чи річниці весілля створюють у гостя відчуття, що він для готелю не просто черговий клієнт, а

вагома особистість. Це посилює емоційний зв'язок та стимулює формування позитивного іміджу бренду [11, 112–122].

Інвестиції у навчання персоналу також відіграють ключову роль. Співробітники повинні не тільки володіти стандартами обслуговування, але й уміти знаходити індивідуальний підхід до кожного клієнта, виявляти його очікування та пропонувати оптимальні рішення. Персоналізація у цьому контексті проявляється через емпатію, уважність та високий рівень комунікативної культури [10, 132–135; 3, 164–167].

Відмітимо, що персоналізований сервіс тісно пов'язаний із маркетингом. Готелі, що застосовують стратегію сегментації та реклами, можуть пропонувати клієнтам саме ті послуги, які відповідають їх інтересам. Такий підхід знижує витрати на просування та одночасно підвищує конверсію бронювань, що позитивно відбивається на економічній ефективності готельного підприємства.

Персоналізація послуг сприяє формуванню унікального бренду. У разі, коли багато готелів пропонують схожі умови розміщення, саме індивідуальний підхід стає чинником диференціації. Гості охоче діляться позитивним досвідом у відгуках та соціальних мережах, що формує додатковий канал просування та підвищує довіру до готелю серед потенційних клієнтів [6, 186–188].

Зрештою, важливим фактором є довгострокова лояльність. Гість, який отримав персоналізований сервіс, не тільки повертається повторно, але й стає «послом бренду», рекомендує готель своїм друзям та знайомим. Таким чином, персоналізація трансформується у стійку конкурентну перевагу, що зміцнює позиції готелю на ринку гостинності та сприяє його стабільному розвитку [7, 167–171].

Насамкінець можна відзначити, що персоналізація послуг є не тимчасовою тенденцією, а стратегічним напрямом розвитку готельного бізнесу. Вона дозволяє вітчизняним готелям адаптуватися до запитів міжнародного ринку гостинності, що змінюються, посилювати емоційну цінність взаємодії з клієнтами і формувати стійкі конкурентні переваги [4, 230–232; 12, 76–89].

Вважаємо, що у майбутньому саме ті готелі, які зможуть впровадити комплексну систему персоналізації на основі технологій та людського чинника, займуть лідируючі позиції в індустрії гостинності та більш успішно справлятимуться з викликами глобальної конкуренції [2, 431–432; 13, 78–84].

ЛІТЕРАТУРА

1. Бучинська Т.В. Конкурентоспроможність персоналу як основний чинник підвищення ефективності діяльності підприємства. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. Вип.10(1). С. 74–77.
2. Гуштан Т.В., Корсак Р.В. Управління людськими ресурсами в готельно-ресторанному бізнесі в умовах євроінтеграції. Актуальні проблеми та перспективи розвитку агропродовольчої сфери, індустрії гостинності та торгівлі [Електронний ресурс]: тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф., 5 листопада 2024 р. / Державний біотехнологічний ун-т. Електронні текстові дані. Харків, 2024. С. 431–432.

3. Гуштан Т., Корсак Р., Ільницький В. Інтерактивні методи навчання в готельно-ресторанній сфері. Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни. Том І. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 164-167.

4. Ільницький В., Корсак Р. Міжнародна співпраця України та ЄС у сфері туризму та гостинності. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XVII: Подолання кризових ситуацій у науці та освіті. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2024. С. 230-232.

5. Корсак Р.В., Гуштан Т.В., Годя І.М. Роль інноваційного устаткування як чинника підвищення конкурентоспроможності підприємств галузі в умовах євроінтеграції. Причорноморські економічні студії. Випуск 87 С. 187-192.

6. Корсак Р., Гуштан Т., Годя І. Сучасні тренди готельно-ресторанного бізнесу у країнах ЄС. Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни. Том І. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 186-188.

7. Корсак Р., Кашка М. Проблеми покращення стратегічно ї діяльності підприємств готельно-ресторанного бізнесу в Україні. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 28. Том 2. С. 167-171.

8. Корсак Р., Комар М. Сутність і специфіка готельно-ресторанних послуг. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XV: Наукові пошуки в контексті викликів і конфліктів. Конін – Ужгород – Перемишль – Херсон. Херсон: Посвіт, 2023. С. 202-205.

9. Корсак Р., Мазюкевич Є. Сучасні тенденції організації обслуговування у вітчизняному готельному бізнесі. Міжнародна конференція: «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи». Том XV. Конін – Ужгород – Перемишль – Херсон: Посвіт, 2023. С. 179-182.

10. Кудла Н.Є., Пелех К.Ю. Персонал як чинник конкурентної переваги підприємств з надання туристичних послуг. Інновації, тренди та перспективи індустрії гостинності: Матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 12 грудня 2019 р.). Львів: ЛТЕУ, 2019. С. 132-135.

11. Однолько В. Теоретичні основи сервісу на підприємстві готельно-ресторанної справи. Розвиток методів управління та господарювання на транспорті. 4(81), 2022. С. 112-122.

12. Ilytskyi V., Korsak R., Sichka I. Interregional European Integration, Trade And Tourism Cooperation Of The Countries Of Eastern And Central Europe (On The Example Of Ukraine And The Czech Republic). *European journal of transformation studies*. 2019. Vol. 7. № 1. С. 67–89.

13. Hushtan T., Korsak R. The Role of State Support in the Development of the Hotel and Restaurant Business in the Context of Crisis Phenomena and Eurointegration Processes. *Baltic Journal of Economic Studies*, Vol. 10. No. 2, 2024. P. 78-84.

14. Beerli-Palacio A., Martín-Santana J., Román-Montoya C. Complementary services at hotels in accordance with their pricing strategy and the price sensitivity of tourists. *International Journal of Hospitality Management* May 2020. P. 1-16.

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ,
(Дрогобич, Україна)
Роман КОРСАК,
Тетяна ГУШТАН
(Ужгород, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ «МІЛІТАРІ-ГОТЕЛЯМИ» В МІЖНАРОДНІЙ ГОТЕЛЬНОЙ ІНДУСТРІЇ

Сучасна міжнародна готельна індустрія стрімко розвивається, охоплюючи нові концепції і ніші. Одним із цікавих та відносно нових напрямків стало формування «мілітарі-готелів» – спеціалізованих готельних підприємств, орієнтованих на військовослужбовців, ветеранів, співробітників силових структур та туристів, які цікавляться військовою тематикою [8, 180-183; 6, 230-232].

Мілітарі-готелі поєднують у собі традиційні стандарти гостинності з елементами дисципліни, патріотизму та тематичного оформлення, що відбиває військову культуру. Такі готелі часто будуються поблизу воєнних об'єктів, меморіальних комплексів або музеїв, а також позиціонуються як місця патріотичного відпочинку. Управління мілітаріями вимагає особливого підходу – поєднання суворої організаційної структури, продуманого маркетингу, високих стандартів безпеки та адаптації до міжнародних норм сервісу [5, 231-234].

У контексті зазначеного відмітимо головні особливості управління «мілітарі-готелями»:

1. Організаційна структура та дисципліна. Головна особливість управління «мілітарі-готелем» полягає в чіткій системі підпорядкованості та дисципліни, що нагадує військову ієрархію. Кожен співробітник має певні обов'язки, а керівництво діє з урахуванням точних регламентів. Така структура забезпечує стабільність, відповідальність та високу швидкість реакції на управлінські завдання. Керівник «мілітарі-готелю» має вміння застосовувати принципи командного менеджменту, підтримувати порядок та формувати дух єдності колективу.

2. Пріоритет безпеки. Безпека у «мілітарі-готелях» є одним із ключових аспектів управління. Тут діють підвищені стандарти контролю доступу, відеоспостереження, охорони території та захисту конфіденційної інформації. Це особливо важливо у міжнародному контексті, коли серед гостей можуть бути військові делегації, дипломати чи ветерани. Керівник повинен не тільки стежити за дотриманням стандартів безпеки, але й формувати у персоналу культуру уважності та відповідальності [10, 250-253].

3. Тематичне оформлення та атмосфера. Інтер'єр «мілітарі-готелю» відіграє важливу роль у формуванні його іміджу. Дизайн, символіка, форма персоналу, кольорова гама та навіть музичний супровід – все підпорядковане єдиній концепції. Однак при цьому необхідно зберігати баланс між тематичністю та комфортом, щоб атмосфера готелю викликала у гостей почуття поваги, гордості та довіри, а не напруженості. Керівник має продумати деталі – від оформлення номерного фонду до корпоративного стилю персоналу [2, 221-225].

4. Підбір та підготовка персоналу. Персонал «мілітарі-готелю» повинен не тільки володіти професійними навичками, але й розділяти дух патріотизму, дисципліни та поваги. В управлінні важливе місце займає система навчання – регулярні тренінги, семінари з стандартів обслуговування та з питань етикету спілкування з особливою категорією гостей. Ефективне керівництво передбачає створення атмосфери командної підтримки, взаємної поваги та відповідальності [3, 164-167; 7, 84-86].

5. Маркетингові стратегії та міжнародне позиціонування. «Мілітарі готелі» займають специфічну нішу в міжнародній готельній індустрії. Їхнє просування будується на тематичному позиціонуванні: поєднанні патріотичних мотивів, історичної спадщини та якісного сервісу. В управлінні маркетингом важливо використовувати цифрові канали – соціальні мережі, офіційний сайт, платформи бронювання, а також співпрацювати з ветеранськими організаціями, туристичними операторами та державними структурами. Такий підхід дозволяє не тільки залучати туристів, але й зміцнювати міжнародний імідж країни [8, 180-183].

6. Використання міжнародних стандартів управління. Незважаючи на військову специфіку, «мілітарі-готелі» повинні відповідати загальноприйнятим міжнародним стандартам управління, таким як ISO, HACCP та принципам сталого розвитку. Менеджер зобов'язаний впроваджувати цифрові технології – CRM-системи, онлайн-сервіси бронювання, автоматизовані програми контролю якості та зворотного зв'язку. На міжнародному рівні це допомагає забезпечити конкурентоспроможність та довіру з боку гостей різних країн [1, 205-209].

7. Соціальна та культурна місія «мілітарі-готелів». «Мілітарі-готелі» виконують як комерційну, так і соціальну функцію. Вони сприяють популяризації військової історії, підтримці ветеранів, вихованню почуття гордості та патріотизму. На міжнародній арені такі готелі стають символом національної ідентичності та культурного діалогу між країнами [4, 226-230; 9, 248-250].

Таким чином, управління «мілітарі-готелями» у міжнародній готельній індустрії є комплексним процесом, що вимагає поєднання дисципліни, стратегічного мислення, інновацій та високої культури обслуговування. Ефективний менеджмент ґрунтується на суворому контролі безпеки, професійній підготовці персоналу, розробці унікального бренду та впровадженні сучасних управлінських технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончарук С., Корсак Р., Годя І. Специфіка використання устаткування у готельно-ресторанних комплексах історико-військової тематики. Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том II. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2024. С. 205-209.

2. Гуштан Т., Корсак Р. Роль VR та AR – технологій для розвитку воєнно-патріотичного туризму та готельно-ресторанного бізнесу. Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том II. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2024. С. 221-225.

3. Гуштан Т., Корсак Р., Ільницький В. Інтерактивні методи навчання в готельно-ресторанній сфері. Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни. Том І. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 164-167.

4. Даниш Ю., Корсак Р. Проблеми залучення готельно-ресторанної інфраструктури у військово-подієві заходи. Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том II /. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2024. С. 226-230.

5. Ільницький В., Корсак Р. Використання готельно-ресторанних послуг у військово-історичному туризмі. Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том II. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2024. С. 231–234.

6. Ільницький В., Корсак Р. Міжнародна співпраця України та ЄС у сфері туризму та гостинності. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XVII: Подолання кризових ситуацій у науці та освіті. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2024. С. 230-232.

7. Ільницький В., Корсак Р. Сучасні тенденції розвитку військового туризму в Україні. Тенденції розвитку туристичної індустрії в умовах глобалізації: матеріали І-ої Міжнародної науково-практичної конференції (27–28 квітня 2017 р., м. Ужгород). Ужгород: ПП «Інватор», 2017. С. 84–86.

8. Корсак Р., Ільницький В. Маркетингові стратегії для «мілітарі» готельно-ресторанних комплексів: ефективні підходи та інструменти. Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни. Том І. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 180–183.

9. Корсак Р., Ільницький В. Роль екскурсійної діяльності у готельно-ресторанному бізнесі. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XVII: Подолання кризових ситуацій у науці та освіті. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2024. С. 248-250.

10. Лазурко А., Корсак Р. Розвиток військово-патріотичного туризму через готельно-ресторанні послуги. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XVII: Подолання кризових ситуацій у науці та освіті. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2024. С. 250-253.

РОЗВИТОК SPA-ГОТЕЛІВ ЯК ПЕРСПЕКТИВНОГО НАПРЯМУ ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ

В останні десятиліття індустрія гостинності переживає активну трансформацію, обумовлену зміною запитів туристів та зростанням інтересу до комплексного відпочинку, що поєднує комфорт проживання та турботу про здоров'я. Одним з найперспективніших напрямків стала концепція SPA-готелів, які пропонують клієнтам не тільки розміщення та традиційний сервіс, але й широкий спектр оздоровчих, релаксаційних та косметологічних процедур. Така інтеграція сервісу дозволяє задовольняти потреби сучасного споживача, орієнтованого на гармонію тіла та душі, що робить SPA-готелі важливим елементом у структурі глобальної готельної індустрії [1, 126-123].

Перспективи розвитку SPA-готелів безпосередньо пов'язані із зростанням популярності «wellness»-туризму, який останніми роками стає невід'ємною частиною туристичного ринку. Сучасні мандрівники шукають не просто місце для відпочинку, але можливість відновити сили, покращити фізичний стан та знизити рівень стресу. SPA-готелі, пропонуючи інноваційні «wellness»-програми, стають відповіддю на цей тренд та відкривають для себе нові сегменти цільової аудиторії [8, 56-58].

Одним із ключових напрямків розвитку SPA-готелів є розширення асортименту оздоровчих процедур. Крім традиційних масажів, лазень та саун, у практику вводяться програми «детоксу», гідротерапії, аюрведичні практики, а також спеціалізовані медичні послуги. Це дозволяє готелям позиціонувати себе не просто як місце для відпочинку, а як повноцінні центри здоров'я, що значно підвищує їхню конкурентоспроможність на ринку гостинності [6, 164-165].

Велике значення має впровадження інноваційних технологій. Сучасні SPA-комплекси активно використовують обладнання для апаратної косметології, кисневих капсул, кріотерапії та інших передових методик. Ці інновації дозволяють розширювати спектр послуг та задовольняти запити вимогливих клієнтів, які орієнтуються на високу якість та ефективність процедур [9, 98-102; 7, 187-192].

Окрему увагу варто приділити архітектурним та дизайнерським рішенням SPA-готелів. Створення гармонійної атмосфери, що сприяє релаксації, вимагає ретельного опрацювання інтер'єру, використання натуральних матеріалів, приглушеного освітлення та елементів біодизайну. Таким чином, SPA-готель формує унікальне емоційне середовище, яке стає невід'ємною частиною вражень гостей.

Важливим перспективним напрямком є інтеграція SPA-послуг з локальними природними ресурсами. Багато готелів використовують мінеральні води, лікувальні грязі або кліматичні особливості регіону для розробки унікальних програм. Такий підхід дозволяє не тільки підкреслити індивідуальність об'єкта, але й сприяє розвитку медичного туризму, який у поєднанні з готельним сервісом набуває нових масштабів [1, 126-133].

Маркетингові стратегії SPA-готелів також зазнають змін. Ставка робиться на просування ідей здорового способу життя, індивідуальний підхід до гостей та формуван-

ня бренду через емоційну цінність. Соціальні мережі, блоги про «wellness» та участь у міжнародних виставках дозволяють SPA-готелям розширювати свою впізнаваність та залучати іноземних клієнтів [9, 98-102].

Важливу роль відіграє підготовка персоналу. Розвиток SPA-готелів вимагає фахівців високого рівня – масажистів, дієтологів, інструкторів йоги, косметологів та лікарів, здатних формувати індивідуальні програми для гостей. Інвестиції у навчання та підвищення кваліфікації співробітників стають основою довгострокового успіху готельного підприємства [3, 431-432; 12, 78-84].

У найближчій перспективі очікується посилення екологічного вектора розвитку SPA-готелів. Гості все частіше вибирають заклади, які використовують органічну косметику, натуральні матеріали та відновлювані джерела енергії. Концепція сталого розвитку гармонійно поєднується з філософією «wellness» та робить такі готелі особливо привабливими для міжнародної аудиторії [2, 154-157; 5, 230-232].

Розвиток SPA-готелів також пов'язаний із формуванням нових форматів відпочинку. Все більше популярності набувають спеціалізовані тури – «yoga-retreat», «detox-канікули», програми «mindfulness», які дозволяють поєднувати проживання в готелі із системним підходом до оздоровлення. Це розширює можливості бізнесу та робить SPA-готелі центрами комплексного туризму [1, 126-133].

Також відмітимо, що розвиток SPA-готелів в Україні багато в чому визначається процесами євроінтеграції, які задають нові стандарти якості в індустрії гостинності. Вступаючи в діалог із європейським туристичним простором, вітчизняні готелі змушені адаптувати свої послуги до вимог ЄС: підвищувати рівень безпеки, впроваджувати екологічні практики, сертифікувати оздоровчі програми та орієнтуватися на міжнародні протоколи у сфері «wellness» та медицини. Такий вектор відкриває нові можливості для залучення іноземних туристів, формує довіру до українського готельного продукту та дозволяє зміцнити позиції країни на міжнародному ринку SPA- та «wellness»-туризму [3, 431-432; 10, 67-89; 11, 181-187].

У наш час, невід'ємною частиною успішного функціонування SPA-готелів стає інноваційний підхід до навчання персоналу, зокрема впровадження інтерактивних методів підготовки. Використання онлайн-платформ, симуляторів, VR-технологій та гейміфікації дозволяє не тільки підвищити професійні навички співробітників, але й формувати у них гнучкість, здатність швидко реагувати на потреби клієнтів та пропонувати індивідуальні рішення. Інтерактивне навчання сприяє кращому засвоєнню знань, розвитку комунікативних компетенцій та командної роботи, що особливо важливо для SPA-готелів, де якість сервісу безпосередньо залежить від професіоналізму персоналу та їхнього вміння створювати атмосферу довіри та комфорту для гостей [4, 164-167].

Таким чином, SPA-готелі є перспективним напрямом в індустрії гостинності, що поєднує традиційний готельний сервіс із сучасними оздоровчими та релаксаційними практиками. Їх розвиток відповідає актуальним запитам суспільства, орієнтованого на здоров'я, баланс та високу якість життя. У майбутньому саме такі заклади зможуть зайняти лідируючі позиції на ринку гостинності, оскільки вони формують унікальний продукт, здатний задовольнити різноманітні потреби туристів та створити довгострокову цінність як для гостей, так і для всієї індустрії гостинності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоус Т. SPA-індустрія в Україні: аналіз розвитку та перспективи. Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2018. С. 126-133.
2. Гуштан Т., Годя І. Роль устаткування для розвитку екологічних ініціатив у готельно-ресторанному бізнесі. Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни. Том І. Дрогобич –Ужгород –Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 154-157.
3. Гуштан Т.В., Корсак Р.В. Управління людськими ресурсами в готельно-ресторанному бізнесі в умовах євроінтеграції. Актуальні проблеми та перспективи розвитку агропродовольчої сфери, індустрії гостинності та торгівлі [Електронний ресурс]: тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф., 5 листопада 2024 р. / Державний біотехнологічний ун-т. Електронні текстові дані. Харків, 2024. С. 431-432.
4. Гуштан Т., Корсак Р., Ільницький В. Інтерактивні методи навчання в готельно-ресторанній сфері. Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни. Том І. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 164-167.
5. Ільницький В., Корсак Р. Міжнародна співпраця України та ЄС у сфері туризму та гостинності. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XVII: Подолання кризових ситуацій у науці та освіті. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2024. С. 230-232.
6. Корсак Р. Фітнес заходи і SPA у курортній справі. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи, перспективи . Том V. Конін – Ужгород – Херсон – Кривий Ріг: Посвіт, 2018. С. 164-165.
7. Корсак Р.В., Гуштан Т.В., Годя І.М. Роль інноваційного устаткування як чинника підвищення конкурентоспроможності підприємств галузі в умовах євроінтеграції. Причорноморські економічні студії. Випуск 87 С. 187-192.
8. Кропивницька, О.Вплив відвідування SPA-центру на здоров'я людини. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». 2017. С. 56-58.
9. Чекалюк О. Сучасні тенденції розвитку SPA-індустрії в Україні. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». 2019. С. 98-102.
10. Ilnytskyi V., Korsak R., Sichka I. Interregional European Integration, Trade And Tourism Cooperation Of The Countries Of Eastern And Central Europe (On The Example Of Ukraine And The Czech Republic). *European journal of transformation studies*. 2019. Vol. 7. № 1. С. 67–89.
11. Ilnytskyi V., Korsak R., Hodia I. Ukrainian-czech economic links: diplomacy, trade, and tourism (the beginning of the XXI century). *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4. № 4. Pp. 181–187.
12. Hushtan T., Korsak R. The Role of State Support in the Development of the Hotel and Restaurant Business in the Context of Crisis Phenomena and Eurointegration Processes. *Baltic Journal of Economic Studies*, Vol. 10. No. 2. 2024. P. 78-84.

РОЗВИТОК DECOUPLED ТА HEADLESS CMS (2015-СЬОГОДНІ)

Система управління контентом (CMS) - це програмний пакет, який забезпечує певний рівень автоматизації завдань, необхідних для ефективного управління контентом.

Нові вимоги до доставки контенту на різні платформи призвели до появи гнучкіших систем управління контентом.

- **Decoupled CMS:** Система, що відокремлює управління контентом і його відображення. Приклад: Drupal з підтримкою API для інтеграції з іншими системами.

- **Headless CMS:** CMS, яка не має фронтенду і працює через API, дозволяючи доставляти контент на будь-який пристрій. *Приклад:* Contentstack, який використовує API-first підхід для доставки контенту.

Ці нові системи дозволяють більш гнучко управляти контентом і публікувати його на різних пристроях (мобільні телефони, смарт-годинники, голосові пристрої тощо) [2].

Класифікація CMS

Системи керування вмістом (CMS) можуть бути класифіковані за різними ознаками, що дозволяє визначити їх функціональні можливості, а також тип технології, на основі якої вони працюють. Розглянемо основні категорії класифікації CMS.

За функціональністю:

- *CMS для електронної комерції (E-commerce CMS)*

Ці системи призначені для створення та управління інтернет-магазинами, дозволяючи підприємствам продавати товари та послуги через Інтернет. Вони включають в себе всі необхідні інструменти для обробки транзакцій, управління каталогом товарів, інтеграції з платіжними системами, управління замовленнями та запасами товарів.[1]

Приклад: Shopify, WooCommerce (плагін для WordPress), Magento.

- *CMS для блогів (Blogging CMS)*

Ці системи зосереджені на створенні та управлінні блогами, що дозволяє користувачам публікувати статті, новини та інший текстовий контент. Вони пропонують прості інструменти для редагування тексту, роботи з медіа-файлами (фото, відео), а також можливість коментування та взаємодії з читачами.

Приклад: WordPress, Blogger.

- *Корпоративні CMS (Enterprise CMS)*

Ці системи призначені для великих компаній та організацій, що потребують масштабованих і гнучких рішень для управління корпоративними веб-сайтами, внутрішніми порталами та документами. Вони підтримують складну структуру контенту, численні рівні доступу та інтеграцію з іншими корпоративними системами (наприклад, CRM або ERP).

Приклад: Drupal, SharePoint.[3]

- *CMS для новин та медіа*

Ці системи орієнтовані на публікацію новин, статей та іншого контенту для масової аудиторії. Вони мають інструменти для швидкого оновлення контенту, роботи з багатьма авторами та створення статей, а також для інтеграції з соціальними мережами.

Приклад: Joomla, WordPress (може бути використаний і для новинних сайтів).

- *Навчальні та оcsimні CMS (LMS – Learning Management System)*

Ці системи використовуються для створення онлайн-курсів та навчальних платформ. Вони надають можливість створювати курси, відстежувати прогрес студентів, проводити тести, а також взаємодіяти з учнями через форуми чи чати.

Приклад: Moodle, LearnDash.

- *Інтернет-порталу (Portal CMS)*

Ці CMS призначені для створення великих інформаційних порталів, які можуть включати новини, форуми, блоги, соціальні мережі, а також інтеграцію з іншими веб-додатками. Вони забезпечують можливість обробки великої кількості різноманітного контенту та можуть підтримувати складні системи навігації.

Приклад: Liferay, Drupal.

За технологією:

- *Хмарні CMS*

Ці системи працюють у хмарному середовищі, що означає, що вони не потребують встановлення на локальні сервери користувача. Користувачі отримують доступ до інтерфейсу CMS через веб-браузер, а всі дані зберігаються на віддалених серверах. Хмарні CMS часто мають підписку або модель "як послуга" (SaaS) і дозволяють зручне масштабування ресурсів залежно від потреб користувача. Вони також забезпечують автоматичне оновлення та резервне копіювання.

Приклад: Wix, Shopify, Squarespace.

- *Локальні CMS (On-premises CMS)*

Ці системи встановлюються на локальних серверах користувача або в його внутрішній інфраструктурі. Вони забезпечують більшу контрольованість та безпеку даних, оскільки всі файли та інформація зберігаються на локальних машинах. Локальні CMS часто використовуються великими компаніями або організаціями, які потребують повного контролю над своєю інформацією.

Приклад: WordPress (якщо встановлений на локальному сервері), Drupal (якщо розгорнутий локально).

- *Гібридні CMS*

Ці системи поєднують елементи хмарних та локальних CMS, дозволяючи користувачам отримувати переваги обох технологій. Вони можуть використовувати локальне зберігання даних для конфіденційної інформації, в той час як інші функції, наприклад, публікація контенту або інтеграція з іншими сервісами, виконуються в хмарі.

Приклад: Contentful, Kentico.

Таким чином, класифікація CMS за функціональністю та технологією дозволяє вибрати відповідну систему залежно від потреб користувача чи організації. Вибір між хмарними та локальними CMS, а також між різними типами за функціональністю, безпосередньо залежить від масштабів проєкту, вимог до безпеки, бюджету та специфіки роботи з контентом.[1]

ЛІТЕРАТУРА

1. oiko, B. (n.d.). *Content Management Bible* (2nd ed.). <https://content.e-bookshelf.de/media/reading/L-586489-6fd8eb9b1c.pdf>
2. "Contentstack. (n.d.). *Content management systems: History and headless CMS*. <https://www.contentstack.com/blog/all-about-headless/content-management-systems-history-and-headless-cms>

ЗНАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВИТИ ТА ТРЕНІНГІВ ПЕРСОНАЛУ У ВПРОВАДЖЕННІ СИСТЕМИ НАССР У СФЕРІ ГОСТИННОСТІ

Сучасна індустрія гостинності є однією з сфер світової економіки, що найбільш динамічно розвивається, де ключовим фактором успіху стає не тільки якість пропонуванних послуг, але й професіоналізм обслуговуючого персоналу. Саме співробітники, які мають високу кваліфікацію, формують позитивне враження у гостей, забезпечують конкурентоспроможність підприємства та сприяють зміцненню його репутації на ринку. В умовах постійного зростання вимог клієнтів та впровадження міжнародних стандартів, таких як система безпеки харчових продуктів НАССР, значення професійної освіти та регулярних тренінгів персоналу значно зростає. Навчання стає непростим інструментом підвищення кваліфікації, але й стратегічним елементом управління якістю обслуговування [6, 227-229; 2, 231-234].

Професійна освіта у сфері гостинності формує у майбутніх спеціалістів комплекс знань та навичок, необхідних для ефективної роботи у готелях, ресторанах та туристичних комплексах. Зазначене включає теоретичну підготовку, практичні стажування та модульне навчання, спрямоване на розвиток компетенцій у сфері менеджменту, обслуговування, комунікації і дотримання міжнародних стандартів. У сучасних умовах важливу роль відіграє інтеграція освітніх програм із реальними потребами глобальної індустрії, що дозволяє випускникам бути максимально адаптованими до вимог ринку праці [3, 230-232; 11, 180-183].

Одним із ключових напрямів підвищення професійного рівня персоналу є проведення регулярних тренінгів та семінарів. Ці заходи дозволяють працівникам як удосконалювати професійні навички, так і формувати правильне ставлення до гостей, розвивати вміння працювати у команді, вирішувати конфлікти і забезпечувати високий рівень сервісу. Тренінги часто орієнтовані на практичне освоєння стандартів обслуговування, включаючи протоколи спілкування, технології подачі страв, особливості організації харчування та збирання, а також процедури безпеки, які передбачені системою НАССР [4, 77-83].

Система НАССР (Hazard Analysis and Critical Control Points) займає особливе місце у підготовці персоналу ресторанного та готельного бізнесу. Вона передбачає системний підхід до контролю якості та безпеки продуктів харчування, мінімізацію ризиків забруднення та попередження харчових отруєнь. Навчання персоналу принципам НАССР дозволяє не тільки забезпечувати безпеку гостей, але й зміцнювати довіру до підприємства, оскільки дотримання таких стандартів сприймається як показник високої культури обслуговування [7, 226-230; 9, 206-210].

Крім того, сучасна підготовка персоналу передбачає використання цифрових технологій. В останні роки активно розвиваються онлайн-платформи для дистанційного навчання, симуляційні програми, а також інтерактивні курси з менеджменту та клієнтського сервісу. Такий формат забезпечує гнучкість навчання та можливість постій-

ного професійного зростання навіть для працівників, зайнятих у повсякденній операційній діяльності [1, 164-167; 8, 209-213; 10, 243-250].

Особлива увага в навчанні приділяється розвитку «м'яких» навичок (soft skills), таких як комунікабельність, емоційний інтелект, стресостійкість та орієнтація на клієнта. Саме ці якості формують корпоративну культуру гостинності та визначають якість взаємодії між персоналом та гостями [12, 24-28; 5, 350-357].

Таким чином, професійна освіта та тренінги персоналу є основними чинниками успішного функціонування підприємств сфери гостинності. Системна підготовка кадрів, заснована на поєднанні теоретичних знань, практичних навичок та стандартів НАССР, забезпечує високий рівень обслуговування, знижує виробничі ризики та зміцнює конкурентні позиції підприємства. У сучасних умовах навчання персоналу має розглядатися не як разова процедура, а як безперервний процес, спрямований на розвиток професійної компетентності, адаптацію до інновацій та формування корпоративної культури якості. Тільки за такого підходу підприємства індустрії гостинності зможуть успішно відповідати міжнародним стандартам НАССР і задовольняти очікування клієнтів, що зростають.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуштан Т., Корсак Р., Ільницький В. Інтерактивні методи навчання в готельно-ресторанній сфері. Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни. Том І. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 164-167.
2. Ільницький В., Корсак Р. Використання готельно-ресторанних послуг у військово-історичному туризмі. Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том ІІ. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2024. С. 231–234.
3. Ільницький В., Корсак Р. Міжнародна співпраця України та ЄС у сфері туризму та гостинності. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XVII: Подолання кризових ситуацій у науці та освіті. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2024. С. 230-232.
4. Колісник Г. М., Корсак Р. В., Лакас В. В. Сучасні підходи використання тренінгових технологій в готельно-ресторанному бізнесі для управління персоналом. Вісник Сумського національного аграрного університету. Економіка і менеджмент. 2020. № 1 (83). С. 77-83.
5. Корсак Р. В. Педагогічні стратегії формування практичних навичок у сфері HoReCa та туризму. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 88, том 1, 2025. С. 350-357.
6. Корсак Р. Роль сучасної готельно-ресторанної освіти у міжнародній індустрії гостинності. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XVIII: Методологічні інновації в дослідженнях і викладанні: від теорії до практики. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2025. С. 227-229.
7. Корсак Р., Бабенко С. Професійна підготовка кадрів для HoReCa. Актуальні проблеми розвитку сфери гостинності: перспективи та виклики. матеріали III Міжна-

родної наукової конференції (1-2 травня 2025 р.). Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2025. С. 226-230.

8. Корсак Р., Годя І. Диджиталізація та підготовка кадрів у сфері гостинності. Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том III. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2025. С. 209-213.

9. Корсак Р., Гуштан Т. Впровадження системи НАССР у технологічний процес виробництва кулінарної продукції у закладах ресторанного господарства. Актуальні проблеми розвитку сфери гостинності: перспективи та виклики. матеріали III Міжнародної наукової конференції (1-2 травня 2025 р.). Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2025. С. 206-210.

10. Корсак Р.В., Гуштан Т.В., Годя І.М. Роль інформаційних технологій та устаткування у підготовці фахівців готельно-ресторанної справи: педагогічний підхід. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 85, том 2, 2025. С. 243-250.

11. Корсак Р., Ільницький В. Маркетингові стратегії для «мілітарі» готельно-ресторанних комплексів: ефективні підходи та інструменти. Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни. Том І. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 180–183.

12. Попик М.М., Реблян А.М. Професійна підготовка майбутніх фахівців сфери гостинності в європейських країнах. *Norwegian Journal of development of the International Science*. Vol 63.2021. P. 24–28.

МЕХАНІЗМИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ГОТЕЛІВ У МІЖНАРОДНІЙ ГОТЕЛЬНОЇ ІНДУСТРІЇ

Концептуальні готелі займають особливе місце у міжнародній готельній індустрії, являючи собою сучасний формат гостинності, заснований на унікальній ідеї, індивідуальному стилі та високій якості сервісу. На відміну від традиційних мережевих готелів, концептуальні готелі формують власну філософію – вони не просто надають проживання, а пропонують гостям особливий культурний чи емоційний досвід. В умовах посилення глобальної конкуренції та зростання вимог туристів питання підвищення конкурентоспроможності таких закладів стає ключовим. Сучасні концептуальні готелі прагнуть не тільки залучити клієнтів, але й утримати їх за рахунок неповторної атмосфери, індивідуального підходу та інноваційного менеджменту [3, 196-198; 9, 214-217].

Одним із головних механізмів підвищення конкурентоспроможності є створення сильного бренду та унікальної концепції. Концептуальний готель повинен мати чітко сформульовану ідею – архітектурний стиль, дизайнерське рішення, культурну тематику чи філософію гостинності. Саме на цій основі формується емоційний зв'язок із гостем: він обирає не просто місце для ночівлі, а цілу атмосферу, яка відповідає його способу життя та естетичним смакам. Чітко виражений бренд та індивідуальний образ готелю посилюють його позиції на міжнародному ринку та сприяють формуванню лояльної клієнтської бази [5, 199-203].

Не менш важливим механізмом є персоналізація обслуговування. Концептуальні готелі приваблюють гостей, які цінують увагу до деталей та індивідуального підходу. Персоналізація проявляється у адаптації сервісу під конкретні потреби клієнта: від вибору меню і типу подушки до організації спеціальних подій чи індивідуальних турів. Для цього активно застосовуються CRM-системи, що дозволяють збирати дані про уподобання гостей та використовувати їх для формування персональних пропозицій. Саме персоналізований сервіс стає ключовим фактором конкурентоспроможності концептуальних готелів [6, 231-234; 12, 180-183].

Третім напрямком є впровадження цифрових технологій. Цифровізація – це інструмент просування, але й також чинник підвищення ефективності управління. Сучасні концептуальні готелі використовують онлайн-системи бронювання, автоматизовані програми управління ресурсами (PMS), чат-боти для комунікації з гостями, мобільні програми для контролю послуг та smart-технології у номерах. Це створює враження технологічного комфорту, економить годину клієнта і підвищує його задоволення від перебування. Активна присутність у соціальних мережах та якісний онлайн-маркетинг також допомагають просувати бренд на міжнародному рівні [1, 105-107; 10, 187-192; 11, 177-179; 13, 455-456].

Наступним механізмом є розвиток партнерських зв'язків та культурних колаборацій. Концептуальні готелі часто співпрацюють із місцевими дизайнерами, художниками

ми, кулінарами чи виробниками, створюючи неповторний локальний стиль. Такі партнерства дозволяють поєднувати комерційний успіх із культурною автентичністю, що формує додану цінність і підсилює емоційний образ закладу [8, 218-221].

Важливим чинником конкурентоспроможності виступає управління якістю та підготовка персоналу. Співробітники концептуальних готелів мають не тільки надавати послуги, але й бути носіями філософії бренду. Високий рівень професіоналізму, культура спілкування, знання іноземних мов та емоційний інтелект формують довіру гостей та підвищують репутацію закладу. Регулярне навчання, тренінги та програми мотивації персоналу сприяють формуванню сталого рівня сервісу [4, 164-167].

Значну роль відіграє також орієнтація на сталий розвиток та екологічні стандарти. Дедалі більше концептуальних готелів упроваджують практики «зеленого менеджменту»: енергоефективні технології, сортування відходів, використання екологічних матеріалів, співпраця з місцевими постачальниками. Це не тільки знижує витрати, але й формує позитивний імідж серед міжнародних туристів, для яких екологічна відповідальність є важливою цінністю [2, 154-157; 14, 78-84].

Додатковим механізмом є емоційний брендинг. Концептуальний готель продає не просто послугу, а враження – атмосферу, історію, почуття. Використання «сторітелінгу», візуального контенту, історій про заснування та розвиток бренду допомагає створити емоційну прив'язаність гостей та забезпечує високу впізнаваність на міжнародному ринку гостинності [5, 199-203; 7, 230-232].

Таким чином, конкурентоспроможність концептуальних готелів у міжнародній готельній індустрії визначається поєднанням унікальності, інноваційності та емоційної привабливості. Основними механізмами її підвищення виступають: створення сильного бренду та концепції, персоналізація сервісу, впровадження цифрових технологій, розвиток партнерських зв'язків, управління якістю персоналу, орієнтація на сталий розвиток та формування емоційного іміджу. Концептуальні готелі, які здатні поєднати ці елементи у своїй стратегії, не тільки виживають в умовах міжнародної конкуренції, але й перетворюються на культурні символи, що формують нові стандарти гостинності у XXI столітті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Годя І., Корсак Р. Індустрія гостинності: інноваційні рішення для устаткування готельно-ресторанного господарства. Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція. Миколаївський національний аграрний університет. 2024. С. 105-107.
2. Гуштан Т., Годя І. Роль устаткування для розвитку екологічних ініціатив у готельно-ресторанному бізнесі. Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни. Том І. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 154-157.
3. Гуштан Т., Корсак Р. Формування унікальної конкурентної пропозиції для готелів малого формату в умовах військового стану: досвід Закарпаття. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XVIII: Методологічні інновації в дослідженнях і викладанні: від теорії до практики. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2025. С. 196-198.

4. Гуштан Т., Корсак Р., Ільницький В. Інтерактивні методи навчання в готельно-ресторанній сфері. Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни. Том І. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 164-167.

5. Демус В., Корсак Р. Роль сервісу у формуванні бренду готельно-ресторанного комплексу. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XVIII: Методологічні інновації в дослідженнях і викладанні: від теорії до практики. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2025 С.199-203

6. Ільницький В., Корсак Р. Використання готельно-ресторанних послуг у військово-історичному туризмі. Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том II. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2024. С. 231–234.

7. Ільницький В., Корсак Р. Міжнародна співпраця України та ЄС у сфері туризму та гостинності. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XVII: Подолання кризових ситуацій у науці та освіті. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2024. С. 230-232.

11. Корсак Р. Вплив культурних особливостей на управління готелями у міжнародній індустрії гостинності. Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том III. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: «Гельветика», 2025. С. 218-221.

12. Корсак Р., Гуштан Т. Інноваційні концепції готелів майбутнього. Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том III. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2025. С. 214-217.

13. Корсак Р.В., Гуштан Т.В., Годя І.М. Роль інноваційного устаткування як чинника підвищення конкурентоспроможності підприємств галузі в умовах євроінтеграції. Причорноморські економічні студії. Вип. 87. С. 187-192.

14. Корсак Р., Годя І. Роль інформаційних технологій і устаткування у готельно-ресторанному бізнесі: автоматизація процесів та аналітика. Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни. Том І. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 177-179.

15. Корсак Р., Ільницький В. Маркетингові стратегії для «мілітарі» готельно-ресторанних комплексів: ефективні підходи та інструменти. Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни. Том І. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 180–183.

16. Корсак Р.В., Світлинець О.В. Вплив цифровізації на міжнародну готельну індустрію. Актуальні проблеми та перспективи розвитку агропродовольчої сфери, індустрії гостинності та торгівлі [Електронний ресурс]: тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф., 5 листопада 2024 р. Державний біотехнологічний ун-т. Електронні текстові дані. Харків, 2024. С. 455-456.

8. Hushtan T., Korsak R. The Role of State Support in the Development of the Hotel and Restaurant Business in the Context of Crisis Phenomena and Eurointegration Processes. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2024. Vol. 10. No. 2, 78-84.

ТЕНДЕНЦІЇ ЗМІН ХАРАКТЕРИСТИК СНІГОВОГО ПОКРИВУ НА МЕТЕОСТАНЦІЇ ЛУЦЬК

Проблема змін клімату та розроблення шляхів адаптації до них турбує не лише науковців, а й пересічних громадян та місцеві громади. Адже негативний вплив погоди на самопочуття і працездатність людини, погіршення умов ведення сільського й лісового господарства, зменшення обсягів та зниження якості водних ресурсів призводять до збільшення фінансових витрат, загострення продовольчої, сировинної та екологічної криз.

Згідно прогнозу регіонального клімату України у XXI столітті за глобальними кліматичними моделями та сценаріями очікується підвищення приземної температури повітря в усі пори року, особливо в зимовий сезон. Прогностичні дані також вказують на можливість зміни режиму випадання опадів: збільшення їх взимку й навесні та зменшення в літньо-осінній період [2, 51]. Саме такі тенденції вже намітилися на метеостанції Луцьк, що у Волинській області: зростають температура повітря майже в усі місяці року, тривалість безморозного періоду [4, 46], кількість опадів, особливо в холодний період року [3, 121–122].

Сніговий покрив є одним з природних видів водних ресурсів, що має різновекторне значення для господарства: з одного боку, убезпечує земну поверхню від інтенсивного промерзання вглиб, що сприяє перезимівлі озимих культур, насиченню ґрунту вологою, переведенню поверхневого водного стоку в підземний; а з іншого – снігові заноси створюють труднощі для транспорту, мокрий сніг іноді призводить до масового ламання дерев та обриву ліній електропередач, накопичення снігу на крутих гірських схилах формує снігові лавини, великі снігозапаси сприяють формуванню високих повеней чи паводків. Отож, сніговий покрив є важливим чинником формування природних умов, проте його характеристики дуже мінливі в часі та просторі, особливо в умовах змін циркуляційних процесів в атмосфері. Зважаючи на це, необхідно відслідковувати тенденції коливальних його характеристик [1, 52–53].

На метеостанції Луцьк сніговий покрив зазвичай з'являється в 3-ій декаді листопада і ще можливий у 3-ій декаді березня (рис. 1). Середня декадна висота снігового покриву найчастіше коливається в межах 4–10 см. Хоча в окремі роки висота снігового покриву на кінець декади буває значно вищою середніх значень, наприклад, взимку 2005–2006, 2009–2010, 2011–2012, 2012–2013, 2020–2021 рр. (рис. 2). За досліджувані 2005–2025 роки найбільша висота снігового покриву на кінець декади (26 см) спостерігалася взимку 2009–2010 рр. (3-я декада січня) і взимку 2012–2013 рр. (3-я декада грудня) (див. рис. 1). Натомість, деякі зими бувають майже безсніжними, як от у 2019–2020 рр., 2024–2025 рр. – лише 2 см снігу протягом однієї декади (див. рис. 1).

Упродовж досліджуваного періоду кількість декад за зиму зі сніговим покривом у Луцьку варіювала від 1 до 12. За цей час найбільша кількість декад із сніговим покривом спостерігалася взимку 2005–2006 рр. і 2012–2013 рр. (див. рис. 2). Щодо час-

тоти формування снігового покриву в холодний період року за місяцями, то за ці двадцять років сніговий покрив найчастіше спостерігався у січні, а найменше – у березні (рис. 3).

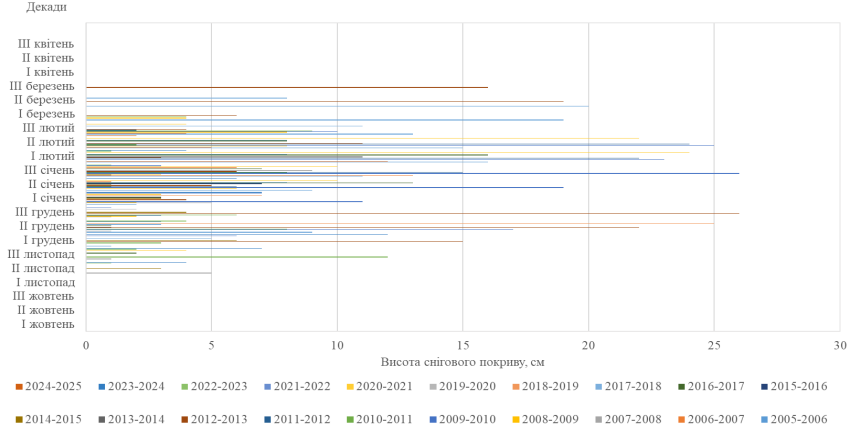

Рис. 1. Висота снігового покриву на кінець декади, метеостанція Луцьк, 2005–2025 рр. (за даними Волинського ЦГМ)

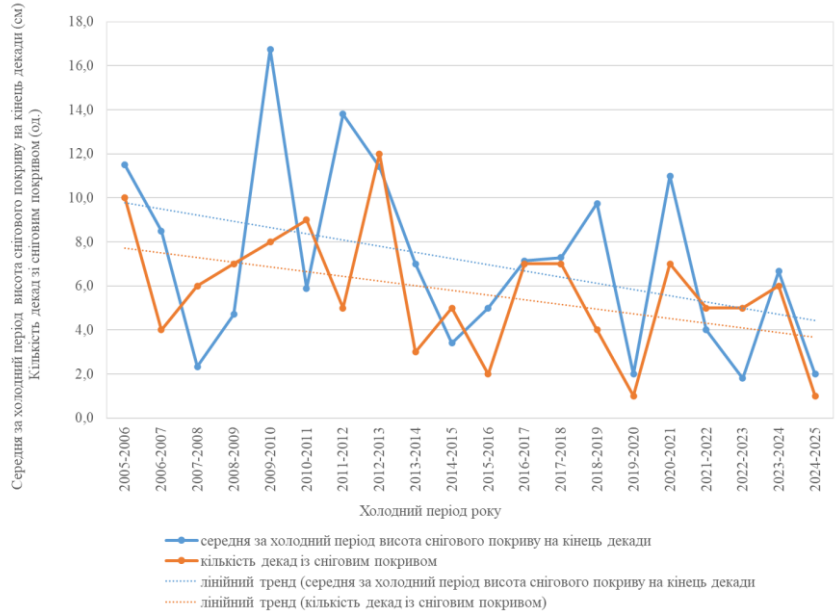

Рис. 2. Кількість декад зі сніговим покривом та середня за холодний період року висота снігового покриву на кінець декади (за даними Волинського ЦГМ)

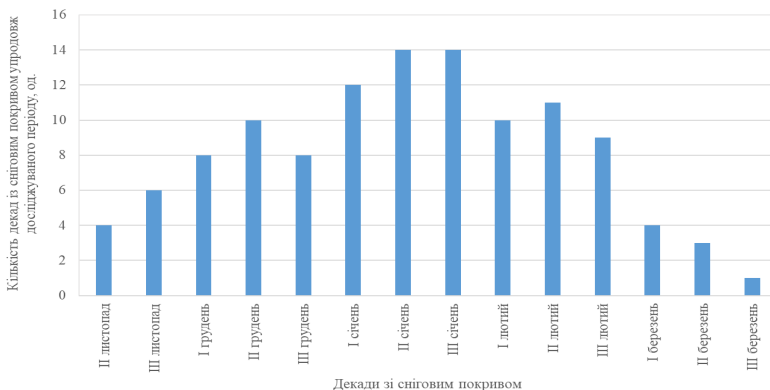

Рис. 3. Частота формування снігового покриву в холодний період року за декадами впродовж 2005–2025 рр. (визначено автором за даними Волинського ЦГМ)

Висновки. Результати дослідження свідчать, що в останні двадцять років спостерігається значне зменшення кількості твердих опадів на території міста Луцьк: досить стрімко зменшуються середня декадна висота снігового покриву і кількість декад зі сніговим покривом. Найбільш сніжним місяцем є січень, а найменший рівень висоти снігового покриву спостерігається в березні. У жовтні та квітні сніговий покрив не утворювався. За тривалістю снігового покриву найбільш сніжними були зими 2005–2006 і 2012–2013 рр., а за середньою декадною висотою снігового покриву – зима 2009–2010 рр.

Збільшення часового ряду дослідження та вивчення інших характеристик снігового покриву у зв'язку з динамікою температури повітря дадуть змогу не тільки аналізувати тенденції кліматичних змін, а й прогнозувати їх.

ЛІТЕРАТУРА

1. Валерко Р. А. Екологічна оцінка змін клімату на території м. Коростень Житомирської області. *Вісник ЖНАЕУ*. 2015. № 2 (50). Т. 1. С. 46–54.
2. Звіт про науково-дослідну роботу розроблення сценаріїв зміни кліматичних умов в Україні на середньо- та довгострокову перспективу з використанням даних глобальних та регіональних моделей. 2013. 135 с. URL: <https://uhmi.org.ua/project/rvndr/climate.pdf>
3. Павловська Т. С. Багаторічна (1974–2023 рр.) динаміка місячних сум опадів на метеостанції Луцьк (Волинська область, Україна). *Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів: матеріали X Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції / за ред. Ю. М. Барського та В. Й. Лажніка (м. Луцьк, 15–16 травня 2025 р.)*. Луцьк: ФОП Мажула Ю. М., 2025. С. 119–122.
4. Павловська Т. С., Федонюк М. А., Рудик О. В. Температурний режим повітря у Волинській області: хронологічний та хорологічний аспекти. *Географічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 1. С. 39–48. DOI <https://doi.org/10.32782/geochasvnu.2023.1.04>

5. Павловська Т. Тенденції змін кількості опадів у холодний і теплий періоди року у Волинській області. *Актуальні питання історії, громадянознавства, географії та методик їх викладання*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Рівне, 20 травня 2025 р.). Рівне, 2025. С. 179–183.

КРЕАТИВНІ ТА ІННОВАЦІЙНІ КОНЦЕПЦІЇ ГОТЕЛЬНИХ ПОСЛУГ

Готельна індустрія у всьому світі вже давно перестала бути виключно сферою, яка надає стандартний набір послуг проживання та харчування. Сучасний турист розглядає готель не тільки як місце для нічлігу, але й як простір, де формуються нові враження, де реалізуються культурні, соціальні і навіть освітні запити. Це відбувається одночасно із зміною життя суспільства, розвитком цифрових технологій, глобалізацією та зростанням конкуренції на ринку гостинності [6, 196–199].

Сьогодні цінність готелю визначається не кількістю зірок, а його здатністю виділятися серед безлічі пропозицій, створювати для гостя особливу атмосферу та досвід, який він не отримає більше ніде. Саме тому у готельному бізнесі все більшу роль відіграють креативні та інноваційні концепції – вони допомагають закладам адаптуватися до нових очікувань клієнтів та формувати стійкі конкурентні переваги [1, 183–186].

Сьогодні, одним із найпомітніших напрямів інновацій є розвиток бутик-готелів, де акцент робиться не на масштаб, а на унікальність концепції. Тут важливий дизайн, атмосфера, тематичність інтер'єру та індивідуальний сервіс. Гості обирають такі готелі заради емоційного досвіду – можливість відчувати себе частиною особливого світу, що відбиває культуру, стиль чи філософію власників. Бутик-готелі стають своєрідними арт-просторами, де кожна деталь інтер'єру продумана, а обслуговування будується за принципами персоналізації [2, 196–198; 14, 442–449; 15, 44–62].

Другий значний тренд – використання розумних технологій («smart hotel»). Сучасні готелі активно використовують автоматизовані системи керування номерами, цифрові ключі, голосових асистентів та мобільні програми, що дозволяють контролювати освітлення, температуру, бронювання послуг. Такий підхід робить перебування максимально зручним та відповідає очікуванням покоління «цифрових мандрівників», які звикли до високого рівня технологій у повсякденному житті. Також, контексті зазначеного зростає роль цифрової освіти персоналу готельних закладів [10, 187–192; 8, 200–203; 3, 164–167].

На окрему увагу заслуговує концепція екологічних та стійких готелів («eco-friendly hotels»). З кожним роком зростає кількість гостей, які свідомо вибирають місця проживання з урахуванням екологічної відповідальності. Тому, готельні заклади впроваджують системи енергозбереження, сортування відходів, повторне використання води, пропонують органічне харчування та мінімізують використання пластику. Більше того, екологічна складова стає частиною маркетингової стратегії: подорожуючі охоче обирають готелі які демонструють соціальну відповідальність [9, 214–217; 11, 186–188].

Відмітимо, що у наш час серед креативних концепцій все більшої популярності набирають тематичні готелі. Вони орієнтовані на певну ідею чи сюжет: кіно, музика, література, воєнні події, історичні епохи, чи національні традиції. Такий формат дозволяє

гостям поринути в унікальну атмосферу, перетворюючи проживання на повноцінну історико-культурну чи розважальну подію. Наприклад, є готелі, які оформлені в стилі «мілітарі» та надають відповідний формат послуг [12, 180–183; 4, 231–234].

Інноваційним напрямком є і розвиток «wellness» та SPA-готелів, де проживання поєднується із турботою про здоров'я, відновленням сил та психологічною рівновагою. Тут акцент робиться не тільки на комфорті номерів, але й на медичних, косметологічних та фітнес-послугах, створенні програм детоксикації та антистресових пакетів. Таким чином, готель стає простором для оздоровлення та самовдосконалення [7, 164–165; 13, 98–102].

Не менш цікавою є концепція соціальних готелів та «колінгів». Концепція соціальних готелів і колінгів – це сучасні напрямки в індустрії гостинності, що виникли як відповідь на трансформацію способу життя, процеси глобалізації та потребу людей у більш гнучких, доступних та орієнтованих на співтовариство форматах проживання. Зокрема, соціальні готелі є готельними закладами, в яких акцент робиться не тільки на наданні послуг розміщення, але й на створенні умов для спілкування та культурного обміну між гостями. «Колінги» – це формат колективного проживання, що поєднує особисті кімнати з добре продуманими загальними зонами для роботи, відпочинку, приготування їжі та дозвілля. На відміну від готелів, «колінг» частіше розрахований на середньо-і довгострокове проживання – від декількох тижнів до декількох місяців [6, 196-199; 9, 214-217: 16].

Також все частіше зустрічаються експериментальні формати готельних послуг, такі як капсульні готелі, крижані та підводні готелі. Вони не тільки дивують, але й стають туристичними атракціями. Гості обирають їх заради незвичайного досвіду, який неможливо отримати за стандартних умов проживання [9, 214–217].

Таким чином, креативні та інноваційні концепції стають найважливішим чинником розвитку сучасного готельного бізнесу. Вони дозволяють вийти за рамки стандартного набору послуг та створювати унікальні ціннісні пропозиції для різних категорій клієнтів. Якщо раніше готель був тільки функціональним простором для нічлігу, то сьогодні він перетворюється на джерело вражень, технологій, здоров'я, культурного та соціального досвіду.

Отже, креативні та інноваційні концепції – це не тимчасова мода, а довгострокова стратегія розвитку індустрії гостинності. Ті вітчизняні готельні підприємства, які своєчасно впроваджують нові підходи, набувають можливості формувати сильні конкурентні позиції, утримувати клієнтів та залучати нові аудиторії, забезпечуючи сталий розвиток на міжнародному ринку готельного бізнесу [5, 230-232].

ЛІТЕРАТУРА

1. Буглина М., Корсак Р. Інноваційні тенденції у готельно-ресторанному бізнесі України: досвід ЄС та перспективи адаптації. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XVIII: Методологічні інновації в дослідженнях і викладанні: від теорії до практики. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2025. С. 183-186.

2. Гуштан Т., Корсак Р. Формування унікальної конкурентної пропозиції для готелів малого формату в умовах військового стану: досвід Закарпаття. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XVIII: Методологічні інновації в дослідженнях і викладанні: від теорії до практики. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2025 С. 196-198.

3. Гуштан Т., Корсак Р., Ільницький В. Інтерактивні методи навчання в готельно-ресторанній сфері. Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни. Том I. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 164-167.

4. Ільницький В., Корсак Р. Використання готельно-ресторанних послуг у військово-історичному туризмі. Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том II. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2024. С. 231–234.

5. Ільницький В., Корсак Р. Міжнародна співпраця України та ЄС у сфері туризму та гостинності. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XVII: Подолання кризових ситуацій у науці та освіті. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2024. С. 230-232.

6. Корсак Р. Сучасні тенденції розвитку міжнародного готельного бізнесу. Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том III. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2025. С. 196-199.

7. Корсак Р. Фітнес заходи і SPA у курортній справі. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи, перспективи. Том V. Конін – Ужгород – Херсон – Кривий Ріг: Посвіт, 2018. С. 164-165.

8. Корсак Р., Годя І., Світлиць О. Інноваційне устаткування як рушійна сила розвитку міжнародної готельно-ресторанної індустрії. / Р. Корсак, І. Годя, О. Світлиць // Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том III. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2025. С. 200-203.

9. Корсак Р., Гуштан Т. Інноваційні концепції готелів майбутнього. Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том III. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2025. С. 214-217.

10. Корсак Р.В., Гуштан Т.В., Годя І.М. Роль інноваційного устаткування як чинника підвищення конкурентоспроможності підприємств галузі в умовах євроінтеграції. Причорноморські економічні студії. Випуск 87. С. 187-192.

11. Корсак Р., Гуштан Т., Годя І. Сучасні тренди готельно-ресторанного бізнесу у країнах ЄС. Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни. Том I. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 186-188.

12. Корсак Р., Ільницький В. Маркетингові стратегії для «мілітарі» готельно-ресторанних комплексів: ефективні підходи та інструменти. Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни. Том I. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 180–183.

13. Чекалюк, О. Сучасні тенденції розвитку SPA-індустрії в Україні. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». 2019.С. 98-102.

14. Hussein A. S., Hapsari R. D. V., Yulianti I. Experience quality and hotel boutique customer loyalty: Mediating role of hotel image and perceived value. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, 19 (4). 2018. P. 442-459.

15. Loureiro S. M. C., Rita P., Sarmiento E. M. What is the core essence of small city boutique hotels?. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 14 (1). 2020. P. 44-62.

16. What is coliving?URL: <https://coliving.com/what-is-coliving> (дата звернення 30.09.2025)

EDUCATIONAL-DIVERSIFICATION DESIGN OF NATURAL SCIENCES IN THE PRESENT CONDITIONS

In the 21st century, higher education was undergoing deep transformations, which are caused by the rapid development of technologies, globalization, changes in social values and increasing the role of knowledge as a key resource of development. Higher education is an important element of the development of society because it shapes the intellectual potential of the nation, provides training of specialists and promotes scientific research. A special place in these processes belongs to the natural sciences – a fundamental basis of technological progress, ecological consciousness and innovative economy [1,4]. Natural sciences are the foundation for the development of technology, medicine, ecology and many other areas that are important for the sustainable development of humanity [3, 5]. In modern conditions, the higher education and research system in Ukraine faces numerous challenges that require prompt response [2]. Higher education institutions adapt their educational programs to new circumstances. Much of the educational process occurs in a remote format, which allows to ensure the continuity of education. At the same time, this requires the introduction of new approaches to teaching and assessing knowledge.

Natural sciences are the basis of scientific knowledge of the world that form students' ability to think logically, experiment, analyze and draw sound conclusions. Such competences become especially important in the conditions of the modern scientific and technological revolution, when there is a need for specialists capable of working at the intersection of different fields of knowledge.

In higher education, the educational components of the natural industry - physics, chemistry, biology, ecology, geology, mathematics – perform a dual function. First, they provide fundamental preparation, forming a basis for further specialized knowledge. Secondly, contribute to the development of scientific outlook, understanding of complex relationships between natural, technical and social systems [3, 5]. One of the most powerful challenges is the introduction of digital technologies into the educational process. Online platforms, virtual laboratories, experimental simulators and artificial intelligence tools open up new opportunities for teaching science education components. However, they require new competencies from teachers and significant investments in technical infrastructure from universities. Maintaining the quality of experimental training also remains a problem: the practical skills needed by future scientists cannot always be replaced by digital analogues. Climate change, the energy crisis, ecosystem degradation, and population growth pose new challenges for the natural sciences. Therefore, universities must train specialists who not only understand the scientific content of these processes, but also can offer comprehensive solutions that take into account socio-economic, ethical, and technological aspects.

Modern higher education in Ukraine and around the world demonstrates a variety of approaches to teaching and research in the natural sciences. Many universities are actively implementing interdisciplinary programs that allow higher education students to gain knowledge from different fields. Interdisciplinarity is not just a combination of several fields of knowledge, which requires the development of a culture of scientific dialogue, but the integration of their methods, principles and concepts to solve complex problems. An interdisciplinary approach to teaching natural sciences allows us to train specialists who are able to work in conditions of uncertainty and quickly adapt to changes, when traditional approaches may be insufficient. In natural sciences, this approach is particularly effective: modern biology requires knowledge of computer science (bioinformatics), chemistry is closely related to physics (physical chemistry), and environmental studies - to economics and sociology (socioecology).

Leading universities around the world are implementing interdisciplinary educational programs that combine natural, technical, and humanities educational components. The integration of the Ukrainian education system into the European educational space involves updating the standards of training in natural sciences in accordance with the principles of the Bologna Process, which means an orientation to learning outcomes, academic mobility, individualization of educational trajectories and the development of a practical component. In leading universities in the world, a teacher is simultaneously an active researcher who ensures the relevance of educational material and the involvement of students in real scientific projects. In Ukraine, such a model is only being formed. Positive examples are the development of student scientific laboratories, the participation of young people in international grant programs and startup competitions.

Modern science education reforms are aimed at stimulating creativity, developing entrepreneurial skills, and forming a responsible attitude towards the use of natural resources. The concepts of STEM and STEAM (supplementing science and engineering disciplines with art and design) reflect a new logic of education: science should be not only exact, but also humanistically oriented. One of the conditions for the sustainable development of science education is to consolidate the principles of academic integrity. Plagiarism, manipulation of experimental results, unethical use of data are problems that undermine trust in science. The formation of a culture of responsibility to society begins at the university. The spread of Open Science and open access to data promotes transparency in research, cooperation between different countries, and increased trust in scientific results.

Thus, higher education in the field of natural sciences is currently in a state of profound transformation. Technological progress, digitalization, the need to solve global problems and the formation of an innovative economy are forcing universities to reconsider traditional approaches to teaching and research. Higher education and natural sciences face numerous challenges that require adaptation and innovation. Adaptation to new conditions, the introduction of innovative teaching methods and an interdisciplinary approach to scientific research can become key factors for the restoration and development of higher education in Ukraine. Interdisciplinarity is becoming an important tool for training specialists capable of solving complex problems of our time. Successful

implementation of interdisciplinary programs in higher education can significantly improve the quality of education and scientific research, which, in turn, will contribute to the development of society as a whole. In this context, the implementation of interdisciplinary approaches and adaptation of educational programs to the current challenges and needs of the modern world are of particular importance. At the same time, support from the international academic community is an important factor that contributes to the preservation of the scientific and educational potential of Ukrainian universities and ensures their ability to effectively implement their educational and scientific mission in conditions of multidimensional transformations.

REFERENCES

1. Azizov T. N., Orlova O. M. Vplyv viiny na navchalni zaklady ta mozhyvosti navchannia. Osvitnii protses v umovakh viiny ta u poviennnyi period: vyklyky, pravyla, perspektyvy: materialy vseukrainskoho naukovo-pedahohichnoho pidvyshchennia kvalifikatsii (4 bereznia – 14 kvitnia 2024 roku). Lviv – Torun: Liha-Pres, 2024. С. 23-25.
2. Osvita v umovakh voiennoho stanu: vyklyky, rozvytok, povienni perspektyvy. Informatsiino-analitychnyi zbirnyk, 2023. 64 c.
3. Diachen-Bohun M., Homilla L., Shkura T., Rokotianska V. & Orlovkyi O. Mizhdystsyplinarnist yak innovatsiinyi pidkhid pry vykladanni pryrodnychkh nauk. Vytoky pedahohichnoi maisternosti, 2023. Т. 32. S. 100–106. <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2023.32.292646>
4. Kryvylova O., Oleksenko K., Kurylo O., Bondarenko H., Bilohur V., Pyurko V., Khrystova T., Pyurko O., Arabadzy-Tipenko L. Educational Reform Challenges: A Motivated Pedagogue. *Pakistan Journal of Life and Social Sciences*, 2025. № 23(1). P. 198-205. E-ISSN: 2221-7630; P-ISSN: 1727-4915. <https://doi.org/10.57239/ PJJSS-2025-23.1.0017>
5. Voronkova V., Nikitenko V., Oleksenko R., Harbar H., Pyurko V., Khrystova T., Pyurko O., Arabadzy-Tipenko L. Comprehensive Solution to the Problems of 5g Distance Education in the Context of Artificial Intelligence Challenges. *Pakistan Journal of Life and Social Sciences*, 2025. № 23(1). P. 161-170. E-ISSN: 2221-7630; P-ISSN: 1727-4915. <https://doi.org/10.57239/PJJSS-2025-23.1.0014>

АНАЛІЗ ПОТЕНЦІЙНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ НАСЛІДКІВ

Аналіз потенційних екологічних наслідків полягає в оцінюванні можливих змін у довкіллі через вплив природних чи антропогенних чинників. Цей процес допомагає визначити ймовірні позитивні або негативні наслідки для екосистем, здоров'я людей, економіки та соціального життя. Подібний аналіз зазвичай є складовою частиною екологічної експертизи або оцінки впливу на довкілля, що частково знайшли відображення у роботах [1, 2].

Оцінка впливу на довкілля є комплексним інструментом, покликаним оцінити й врахувати потенційні екологічні наслідки будь-якої запланованої господарської діяльності. Його головна мета – запобігти екологічним ризикам, забезпечити охорону довкілля та ефективно використовувати природні ресурси під час розробки й реалізації проєктів.

Розглянемо основні етапи аналізу потенційних екологічних наслідків.

1. Визначення джерел впливу:

- антропогенні фактори: виробництво, урбанізація, транспорт, сільське господарство, лісозаготівля, енергетика, будівництво;
- природні фактори: стихійні лиха (пожежі, повені, посухи тощо), кліматичні зміни, зсуви ґрунту, епідемії серед флори і фауни.

2. Ідентифікація змін у довкіллі:

- забруднення атмосферного повітря: парникові гази, тверді частки, оксиди азоту та сірки можуть призводити до погіршення його якості, зміни клімату та проблем з дихальною системою людини;
- забруднення води: наслідки промислових стоків з вмістом хімікатів і сміття викликають деградацію водних екосистем, забруднення питної води та загибель біорізноманіття;
- погіршення ґрунтів: накопичення пестицидів і важких металів викликає зменшення родючості, руйнування харчових ланцюгів і зниження сільськогосподарської продуктивності;
- втрати біорізноманіття: вирубка лісів, розширення територій міст й інтенсивна аграрна діяльність та інші антропогенні чинники призводять до зникнення певних видів флори і фауни та дисбалансу екосистем.

3. Оцінка впливу на екосистеми:

- водні екосистеми: вплив на процеси в гідробіології, міграція риб, якість води та темпи відновлення водних ресурсів;
- лісові екосистеми: наслідки вирубування лісів для стабільності ґрунтів, регулювання водного балансу та збереження біорізноманіття;
- сільськогосподарські екосистеми: вплив змін агротехнологій на родючість ґрунтів, концентрацію поживних речовин, використання пестицидів і процеси ерозії ґрунту;

- морські екосистеми: наслідки забруднення, підвищення температури води та зміни кислотності океану (як наслідок зростання рівня CO₂) для коралових рифів, морської флори і фауни.

4. Вивчення кліматичних наслідків:

- викиди парникових газів спричиняють глобальне потепління та екстремальні погодні явища, підвищення рівня моря та деградацію екосистем;

- зміна температурного режиму може вплинути на сільське господарство й різноманітні сезонні природні процеси.

5. Аналіз соціально-економічних наслідків:

- здоров'я населення: зростання захворюваності через погіршене повітря й дефіцит чистої води;

- економічні збитки: скорочення ресурсів впливає на стабільність секторів економіки (сільського господарства, туризму, рибальства тощо);

- міграція населення: екологічні фактори змушують частину населення переселятися на інші території з більш сприятливими умовами;

- погіршення якості життя: несприятливі екологічні зміни ускладнюють доступ до природних ресурсів, зокрема чистої води та продуктів харчування, а також посилюють соціальну нерівність.

6. Коротко- й довгострокові наслідки:

- короткострокові включають погіршення якості води та повітря, втрату біоресурсів і зниження врожайності;

- довгострокові передбачають кліматичні зміни, зникнення тваринних і рослинних видів, деградацію екосистем і виснаження ресурсів.

7. Оцінка можливих ризиків:

- екологічні ризики: аналіз вірогідності виникнення різноманітних екологічних проблем (втрата лісів, ерозія ґрунтів, підвищення рівня токсичних речовин) та їх впливу на природні екосистеми;

- соціальні ризики: оцінка потенційної шкоди для здоров'я людей, погіршення якості життя, зростання соціальної напруги через брак природних ресурсів;

- економічні ризики: можливі фінансові втрати, пов'язані із виснаженням природних ресурсів, зниженням туристичної привабливості, зменшенням врожайності внаслідок змін у кліматі.

8. Розробка стратегій зниження наслідків:

- впровадження природоохоронних заходів: створення заповідних зон, відновлення та збереження екосистем, зменшення негативного впливу людської діяльності;

- екологічний моніторинг: реалізація систем спостереження й контролю за станом атмосфери, водних ресурсів і ґрунтів для оперативного виявлення проблем;

- використання відновлюваних джерел енергії: зниження залежності від викопних видів палива та скорочення викидів парникових газів;

- стійкий розвиток: застосування підходів сталого сільського господарства, мінімізація впливу промисловості й урбаністичних процесів на довкілля.

Отже, аналіз потенційних екологічних наслідків є ключовим етапом ухвалення рішень у сфері розбудови інфраструктури, реалізації промислових проєктів, управління

ня природними ресурсами й охорони довкілля. Він дає змогу зменшити ризики для екосистем, здоров'я населення й економіки через своєчасне виявлення потенційних загроз і створення ефективних заходів для їх мінімізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сидоренко В., Демків А. Комплексне оцінювання екологічного ризику як метод підвищення рівня екологічної безпеки. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи*: матер. XVII-ї Міжнародної науково-практичної конференції. Том XVII: Подолання кризових ситуацій у науці та освіті. (Конін – Ужгород – Перемишль – Херсон, 10 жовтня 2024 р.). Конін – Ужгород – Перемишль – Херсон, 2024. С. 259–261.

2. Сидоренко В., Демків А., Тищенко В. Методологія аналізу ризику впливу шкідливих факторів навколишнього середовища на здоров'я населення. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи*: матер. XII-ї Міжнародної науково-практичної конференції. Том XII: Якісні дослідження для покращення життя людини. (Конін – Ужгород – Перемишль, 22 квітня 2022 року). Конін – Ужгород – Перемишль, 2022. С. 171–174.

РОЗВИТОК ФІЗИЧНИХ ЯКОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ САМОСТІЙНИХ ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ

Процес розвитку фізичних якостей під час самостійних занять фізичною культурою – це актуальне питання сьогодення. Причин на це багато. Одна з основних полягає у підвищенні гіподинамії, що призводить до розвитку цілого ряду захворювань. А враховуючи те, що далеко не всі люди мають можливість та час займатися у спортивних залах, попит на самостійні заняття постійно зростає [3].

Проаналізувавши всю наявну інформацію, ми розробили та запропонували методiku, яка складається із загального макроциклу, тривалістю 12 тижнів. Даний макроцикл поділяється на 3 мезоцикли по 4 тижні кожен. А мезоцикл, у свою чергу, поділяється на 4 мікроцикли по 1 тижню.

У першому мезоциклі учні знайомляться з вправами та вчать правильній техніці їх виконання, поступово збільшуючи об'єм. Даний мезоцикл спрямований на покращення загальної фізичної підготовки. У другому мезоциклі збільшується інтенсивність вправ та кількість їх повторень. Робиться акцент на силових та швидкісних вправах. А у третьому мезоциклі закріплюються набуті навички. Можна збільшити тривалість бігу до 25-30 хвилин, запровадити «кругове тренування», а також ускладнити вправи на координацію та зробити акцент на гнучкості [1].

Для дослідження ефективності запропонованої методики розвитку фізичних якостей у процесі самостійних занять фізичною культурою, ми провели педагогічний експеримент. Він проходив у Ліцеї № 3 імені В'ячеслава Чорновола Дрогобицької міської ради Львівської області. Для експерименту було відібрано 120 учнів від 7 до 9 класу. Зокрема, 100 учнів склали експериментальну групу дослідження, а 20 учнів увійшли у контрольну групу. Тривав педагогічний експеримент 12 тижнів. Учні експериментальної групи у процесі педагогічного експерименту займалися за розробленою нами методикою, а учнів контрольної групи – за звичним планом, тобто лише на уроках фізичної культури. Перед початком педагогічного експерименту, ми провели первинну діагностику рівня розвитку фізичних якостей. Отримані показники склали вихідні дані дослідження. Для оцінки даних показників ми обрали відповідні методи, а саме:

- для оцінки сили – стрибок у довжину з місця;
- для оцінки швидкості – біг на короткі дистанції, а саме на 30 метрів;
- для оцінки витривалості – тест Купера;
- для оцінки гнучкості – нахил тулуба вперед із положення сидячи;
- для оцінки спритності та координаційних здібностей – біг з перешкодами, розміщеними у ряд або, як його ще називають, біг «змійкою» [4].

Далі ми порівнювали отримані дані зі стандартними нормами та розділили студентів за показниками, а саме на тих, у кого низький, задовільний, середній та високий рівні розвитку фізичних якостей [2]. Наприкінці педагогічного експерименту ми повторно

оцінили рівень розвитку фізичних якостей. У процесі такої повторної оцінки ми отримали кінцеві дані дослідження. Завершальним етапом педагогічного експерименту було порівняння вихідних та кінцевих даних дослідження. Ми помітили, що показники контрольної групи практично не змінилися, тоді як у показниках експериментальної групи відбулися наступні зміни:

- учні з низьким та задовільним рівнем розвитку сили перейшли до середнього та високого рівня;
- значно знизилася кількість учнів з низьким рівнем розвитку швидкості (на 10%);
- покращився рівень розвитку витривалості учнів (на 12%);
- зросла кількість учнів із середнім та високим рівнем розвитку гнучкості (на 11%);
- знизилася кількість учнів з низьким рівнем розвитку спритності та координаційних здібностей (на 9%).

Отримані дані дали можливість зробити висновок щодо ефективності запропонованої нами методики розвитку фізичних якостей у процесі самостійних занять фізичною культурою. Проте слід пам'ятати, що розроблена методика слугує лише певним прикладом того, як можна планувати власні самостійні заняття. За потреби, дану програму можна коригувати та адаптовувати під власні можливості та потреби [5].

ЛІТЕРАТУРА

1. Захожий В. Методика формування готовності старшокласників до самостійних занять фізичними вправами. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я в сучасному суспільстві*. № 2(10). 2016. С. 32-37.
2. Іщенко О.С. Формування мотивації підлітків до занять фізичною культурою в умовах навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук з фізичного виховання та спорту: спец. 24.00.02 – фізична культура, фізичне виховання різних груп населення. Київ, 2016. 23 с.
3. Романчук В.М., Пронтенко К.В., Пронтенко В.В., Бойко Д.В. Розвиток фізичних якостей студентів засобами гирьового спорту у процесі самостійних занять / [В.М. Романчук, К.В. Пронтенко, В.В. Пронтенко, Д.В. Бойко]: навч.-метод. посібник. – Житомир: ЖВІ НАУ, 2012. 224 с.
4. Хоменко С., Рибалко П., Гудим С., Гудим М. Особливості методики розвитку фізичних якостей студентів неспортивних спеціальностей на заняттях фізичною культурою. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: науковий журнал* / МОН України, Сумський держ. пед. ун-т ім. А.С.Макаренка; [редкол.: А.А.Сбруєва, М.А.Бойченко, О.Є.Антонова та ін.]. Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2019. № 6 (90). С. 174–185.
5. Шалар О. Підготовка підлітків до самостійних занять фізичною культурою: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук: спец. 13.00.09 – теорія навчання. Харків, 2002. 20 с.

РОЛЬ ЕРГОТЕРАПІЇ В ПРОФІЛАКТИЦІ КОНТРАКТУР І ДЕФОРМАЦІЙ КІНЦІВОК У ПАЦІЄНТІВ, ЯКІ ПЕРЕНЕСЛИ ІШЕМІЧНИЙ ІНСУЛЬТ

Актуальність. Ішемічний інсульт є однією з основних причин інвалідизації та смертності серед дорослого населення. У світі проживає майже 94 мільйони людей, які перенесли інсульт та щорічно 7 мільйонів людей від нього помирає [1]. Одним із частих ускладнень постінсультного періоду є розвиток м'язово-суглобових порушень: контрактури формуються у 20–30% пацієнтів протягом перших 3–6 місяців після інсульту, а деформації – у 10–20% випадків [3].

Контрактури виникають через тривале скорочення м'язів і сухожилів, що обмежує рухливість суглобу, тоді як деформації проявляються у неправильному положенні кінцівок, що ускладнює виконання повсякденних дій. Ці порушення значно впливають на здатність пацієнтів до самообслуговування, посилюють залежність від сторонньої допомоги та знижують якість життя [4].

У проведеному дослідженні [3] оцінювалось поширеність підвищеного м'язового тону та контрактур у пацієнтів після ішемічного інсульту через 7 років після події. Виявили, що третина пацієнтів мала підвищений м'язовий тонус, а у 9% розвинулися контрактури.

У дослідженні [4] оцінювалось поширеність спастичності верхніх кінцівок у пацієнтів після інсульту та її вплив на догляд. Оцінювали за шкалою Тардье, шкалою пасивного діапазону рухів, шкалою болю та модифікаційною шкалою Ренкіна. Виявили, що спастичність значно ускладнює догляд за пацієнтами, збільшує біль та обмежує рухливість.

Профілактика контрактури кисті реалізується через індивідуалізовані програми ерготерапії [6]:

1) Розтягування пальців і великого пальця: поступово розтягувати пальці та великий палець, утримуючи їх у прямому положенні кілька секунд, а потім згинати їх, утримуючи також кілька секунд. Повторювати 10 разів.

2) Дотики пальців до великого пальця: по черзі торкатися кінчика кожного пальця до кінчика великого пальця, утримуючи кілька секунд. Повторювати 10 разів.

3) Піднімання пальців і великого пальця: покласти руку на стіл долонею вниз і піднімати кожен палець та великий палець по черзі, утримуючи кілька секунд. Повторювати 10 разів.

4) Стиснення м'яча або пластиліну: стискати м'яч або пластилін пальцями та великим пальцем, утримуючи кілька секунд. Повторювати 10 разів.

5) Флексія та екстензія зап'ястя: тримати руку перед собою долонею вниз. Піднімати та опускати зап'ястя, утримуючи кілька секунд у кожному положенні. Повторювати 10 разів.

6) Кола зап'ястям: тримати руку перед собою долонею вниз. Робити кругові рухи зап'ястями по черзі в обидві сторони, утримуючи кілька секунд у кожному напрямку.

Повторювати 10 разів.

Профілактика контрактури плеча [5]:

1) Позиціонування та навчання: правильне розташування ураженої руки під час відпочинку або сну може допомогти запобігти розвитку контрактур. Рекомендується використовувати подушки або опори для підтримки плеча в нейтральному положенні.

2) Слінги: використання плечових слінгів може допомогти підтримувати руку та запобігти її неправильному положенню, що може призвести до контрактури.

3) Тейпування: кінезіотейпування може бути корисним для зменшення спастичності та підтримки м'язів, що допомагає у профілактиці контрактур.

4) Нейром'язова електрична стимуляція (NMES): Цей метод використовує електричні імпульси для стимуляції м'язів, що може допомогти у відновленні їх функції та запобіганні контрактур.

Основна мета втручання ерготерапії – збереження наявної рухливості суглобів, профілактика контрактур та покращення функціональної активності пацієнта. Це досягається через індивідуально підібрані програми реабілітації, що включають фізичні вправи, навчання адаптаційними технікам та використання допоміжних засобів [2].

Ерготерапія сприяє покращенню здатності пацієнтів до самообслуговування та підвищення якості їхнього життя [4].

Отже, ерготерапія відіграє ключову роль у профілактиці контрактур і деформацій у пацієнтів після ішемічного інсульту. Вона спрямована на збереження рухливості суглобів та запобігання їх неправильному положенню, що дозволяє підтримувати функціональну активність пацієнтів. Використання спеціально підібраних фізичних вправ дозволяє підтримувати гнучкість кисті та плеча, стимулюючи рухливість уражених кінцівок. Регулярне виконання вправ та правильне розташування кінцівок під час відпочинку є ефективним методом запобігання спастичності. Ерготерапія також допомагає зменшити біль та підвищити комфорт пацієнтів під час догляду. Використання допоміжних засобів і адаптаційних технік дозволяє відновити навички самообслуговування. Застосування комплексної програми ерготерапії сприяє відновленню функцій верхніх кінцівок. Ефективне поєднання фізичних вправ, адаптаційних методик і допоміжних засобів значно покращує якість життя пацієнтів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Feigin VL, Brainin M, Norrving B, Martins SO, Pandian J, Lindsay P, F Grupper M, Rautalin I. World Stroke Organization: Global Stroke Fact Sheet 2025. *Int J Stroke*. 2025 Feb;20(2):132-144.

2. Glaess-Leistner S, Ri SJ, Audebert HJ, Wissel J. Early clinical predictors of post stroke spasticity. *Top Stroke Rehabil*. 2021 Oct;28(7):508-518.

3. Persson CU, Holmegaard L, Redfors P, Jern C, Blomstrand C, Jood K. Increased muscle tone and contracture late after ischemic stroke. *Brain Behav*. 2020 Feb;10(2):e01509.

4. Shiner CT, Vratsistas-Curto A, Bramah V, Faux SG, Watanabe Y. Prevalence of upper-limb spasticity and its impact on care among nursing home residents with prior stroke. *Disabil Rehabil*. 2020 Jul;42(15):2170-2177.

5. Shoulder Dysfunction Associated with Stroke URL: https://www.physio-pedia.com/Shoulder_Dysfunction_Associated_with_Stroke
6. Stroke: Hand Rehabilitatio URL: https://www.physio-pedia.com/Stroke%3A_Hand_Rehabilitation

ЕРГОТЕРАПІЯ В СИСТЕМІ КОМПЛЕКСНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЕЙ З РАС

Актуальність. Розлади аутистичного спектру (РАС) – це складні нейророзвиткові порушення, що виявляються в порушеннях соціальної взаємодії, комунікації та наявності повторюваних моделей поведінки. У дітей з РАС часто спостерігаються проблеми з сенсорною обробкою інформації, моторним розвитком та адаптивною поведінкою, що негативно впливає на їх повсякденне функціонування. У зв'язку з цим знижується їхня самостійність та якість життя, а сім'ї таких дітей часто стикаються з підвищеним рівнем стресу та потребою у фаховій підтримці [1,3].

В Україні в останні роки відзначається зростання діагностування РАС, що є частиною глобальної тенденції, пов'язаної з покращенням діагностичних методів та підвищенням обізнаності. Проте незважаючи на це, все ще бракує спеціалізованих втручань, які відповідають потребам дітей з РАС і підтримують їхній розвиток у різних сферах. Ерготерапія як інтервенція має значний потенціал для покращення якості життя цих дітей, оскільки вона охоплює широкий спектр функціональних навичок: від сенсорної обробки до моторики і самообслуговування. Особливо важливо врахувати локальний контекст, наприклад, для Львівської області, де чисельність дітей з РАС не відома офіційно через недостатню статистику. Однак, орієнтовно, за світовими показниками, кількість дітей із цим діагнозом може становити до 1% від дитячого населення, що у Львівській області означає тисячі дітей, які потребують допомоги [2]. Відсутність чіткої статистики ускладнює планування і реалізацію комплексної підтримки.

Діти з РАС характеризуються значними сенсорними відхиленнями, які включають гіпер- або гіпочутливість до різних видів стимулів. Наприклад, деякі діти уникають гучних звуків чи яскравого світла, тоді як інші навпаки шукають додаткових тактильних або вестибулярних стимулів для нормалізації свого стану. Ці сенсорні дисфункції безпосередньо впливають на їхню здатність адаптуватися в навколишньому середовищі. На практиці це проявляється у труднощах з дрібною моторикою: утримання ручки, застібання ґудзиків, маніпуляції з маленькими предметами. Проблеми з великою моторикою, зокрема координація рухів, баланс та планування рухів, також зустрічаються досить часто. Такі порушення ускладнюють дитині участь у повсякденних активностях, що є важливою складовою її самостійності [3].

Крім моторики, дітям з РАС часто важко впоратися з адаптивними завданнями, такими як харчування, одягання, особиста гігієна, а також із зміною умов та новими ситуаціями. Часто вони демонструють низький рівень уваги і труднощі в саморегуляції, що знижує ефективність навчання та соціалізації [1].

Ерготерапія спрямована на комплексний розвиток дитини та максимізацію її функціональних навичок. Основою втручання є індивідуальний підхід з урахуванням сенсорних потреб, моторного розвитку та адаптивних труднощів конкретної дитини.

Особливо ефективним у роботі з дітьми з РАС є використання методів сенсорної інтеграції, розроблених на основі нейропсихологічних досліджень. Сенсорна інтеграція – це процес, за допомогою якого мозок організовує та інтерпретує сенсорну інформацію, отриману від органів чуття. У дітей з РАС цей процес порушений, тому спеціально підібрані вправи та ігри допомагають нормалізувати сенсорне сприйняття [3,5]. Це можуть бути різні рухові активності (гойдання, лазіння, балансування), тактильні ігри (робота з різними текстурами), а також вправи на розвиток координації та дрібної моторики (пластилін, нанизування намистин, малювання) [1]. Значне місце займають тренування навичок самообслуговування: поступове навчання самостійному одяганню, гігієні, користуванню столовими приборами. Це дозволяє підвищити автономність дитини і знизити навантаження на сім'ю.

Результати різних досліджень підтверджують, що ерготерапія з елементами сенсорної інтеграції позитивно впливає на функціональний розвиток дітей з РАС. Наприклад, у рандомізованих контрольованих дослідженнях відзначено покращення у сфері моторних навичок, самообслуговування, сенсорної адаптації, а також соціальної взаємодії після курсу терапії тривалістю від 8 до 12 тижнів [4,5]. У іншому дослідженні вивчався вплив ерготерапії, побудованої на принципах сенсорної інтеграції, на повсякденне функціонування та участь дітей з РАС. Протягом 10 тижнів 32 дитини (віком 4–8 років) брали участь у двох 60-хвилинних сеансах щотижня. Оцінювання проводилось до й після втручання, а також через 2 місяці після завершення. У дітей з експериментальної групи було зафіксовано статистично значуще покращення в адаптивній поведінці, сенсорній обробці та рівні участі в соціальних та побутових активностях [6].

Водночас, у науковій літературі зустрічаються застереження щодо неоднорідності методик і недостатньої кількості довгострокових досліджень, що ускладнює загальні висновки. Більшість робіт підкреслюють потребу у стандартизації протоколів ерготерапії і більш широкому впровадженні науково обґрунтованих підходів [5].

Одне з турецьких досліджень описує ефективність моторної інтервенційної програми як частини комплексної ерготерапії для дітей з РАС. Протягом 12 тижнів діти з експериментальної групи отримували фізичні активності, спрямовані на розвиток координації, рівноваги, дрібної моторики та соціальної взаємодії. Результати показали значне покращення в моторних та соціальних навичках, а також у базових академічних умінь, що підкреслює цінність багатовимірного підходу до терапії дітей з аутизмом [4].

Львівська область має великий потенціал для розвитку комплексної допомоги дітям з РАС. За офіційними даними [2], кількість дітей із діагнозом РАС у регіоні зростає, але бракує централізованої статистики та узгоджених методик реабілітації. На сьогодні в області працює кілька спеціалізованих закладів, проте більшість з них зосереджені на педагогічній підтримці, а ерготерапевтична допомога все ще знаходиться на стадії розвитку. З огляду на це, важливо підтримати ініціативи з підготовки фахівців-ерготерапевтів, а також впроваджувати адаптовані програми з урахуванням потреб локальної популяції. Проведення досліджень на базі львівських клінік та

реабілітаційних центрів могло б дати цінні дані про особливості дітей з РАС в регіоні і сприяти розробці ефективних програм втручання.

Отже, ерготерапія відіграє ключову роль у комплексній підтримці дітей з РАС. Кожен з підходів базується на науково підтверджених методах, які спрямовані на покращення різних аспектів розвитку дитини. В результаті комплексного застосування ерготерапії з елементами сенсорної інтеграції діти з РАС стають більш впевненими у своїх можливостях, а за допомогою моторних включень вони стають здатними краще адаптуватися до навколишнього середовища і з більшою легкістю взаємодіяти з іншими людьми, що сприяє успішному навчанню та соціалізації, та є надзвичайно важливим для подальшого розвитку і інтеграції у суспільство.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вітомська, М.В., Михайлова, І.О. (2023). Вплив ерготерапії та сенсорної інтеграції на рівень самообслуговування у дітей з розладами аутистичного спектра. *Art of Medicine*, 14–20.
2. Національна служба здоров'я України (НСЗУ). Статистичні дані про облік пацієнтів з РАС в ЕСОЗ та фінансування програм реабілітації.
3. Солтик, І. Т., Базильчук, О. В. (2023). Ерготерапія з використанням сенсорної інтеграції. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15, (5K(165))*, 123-127.
4. Altun, T. et al. (2024). Effects of Motor Intervention Program on Academic Skills, Motor Skills and Social Skills in Children with Autism Spectrum Disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 54, 2628–2642.
5. Chang, Y.-S., et al. (2023). Effects of sensory integration therapy on social responsiveness and sensory processing in preschool children with ASD. *Journal of Autism and Developmental Disorders*.
6. Schaaf, R.C., Benevides, T., Kelly, D. et al. (2022). Sensory integration-based occupational therapy improves daily function and participation in children with autism: A randomized controlled trial. *American Journal of Occupational Therapy*, 76 (2).

ПЕРСПЕКТИВНІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ МАЛИХ БУТІК-ГОТЕЛІВ

Сучасна готельна індустрія переживає активні трансформації, пов'язані з глобалізацією, зміною споживчих переваг та розвитком цифрових технологій. В останні десятиліття все більшої популярності набувають малі butik-готелі, які виділяються індивідуальним стилем, ексклюзивним сервісом та особливою атмосферою. Вони відрізняються від мережевих готелів своєю орієнтацією на унікальний досвід проживання та високу персоналізацію обслуговування [14, 44-62; 7, 186-188].

Однак, незважаючи на свою привабливість для певної категорії гостей, butik-готелі стикаються з низкою викликів, включаючи конкуренцію з великими готельними мережами, необхідність постійного оновлення концепції та обмежені фінансові ресурси. У зв'язку з цим ключовим фактором їх успішного функціонування стає розробка та реалізація перспективних стратегій розвитку, що дозволяють зайняти стійке місце на ринку та залучити лояльну аудиторію [11, 257-266; 10, 78-84].

Перспективною стратегією розвитку малих butik-готелів є орієнтація на унікальність концепції та фірмовий стиль. В умовах перенасиченого ринку клієнти шукають нові враження та індивідуальність. Тому дизайн інтер'єру, архітектурні рішення та навіть оформлення окремих номерів мають відображати особливу ідею чи історію, пов'язану з регіоном, культурою чи певною темою. Така концептуальність формує емоційну прихильність гостей та сприяє позитивним відгукам [12; 16, 181-199].

Ще одним напрямом перспективного розвитку стає цифровізація та впровадження сучасних технологій. Butik-готелі можуть активно використовувати онлайн-бронювання, мобільні програми для гостей, безконтактні способи оплати та інтелектуальні системи управління номерами. Зазначене не тільки підвищує рівень комфорту, але й дозволяє оптимізувати витрати на персонал, що є особливо важливим для невеликих об'єктів з обмеженим бюджетом [6, 187-192; 2, 431-432].

Значні перспективи відкриває розвиток персоналізованого сервісу. На відміну від мережевих готелів, де обслуговування стандартизовано, butik-готелі можуть будувати відносини з гостями на основі індивідуального підходу. Це проявляється в обліку переваг клієнта, гнучкості у наданні додаткових послуг, персоналізованих рекомендацій. Такий формат обслуговування перетворює гостей на постійних клієнтів та сприяє створенню позитивного іміджу [13, 442-459].

У наш час особливого значення набуває стратегія інтеграції з місцевою культурою та спільнотою. Butik-готелі можуть пропонувати своїм клієнтам гастрономічні тури, майстер-класи від місцевих ремісників, екскурсії до автентичних місць. Це формує унікальну конкурентну перевагу, оскільки туристи мають можливість познайомитися з регіоном через призму місцевого досвіду [15, 209-214; 3, 223-227].

Перспективним напрямом є також розвиток екотуризму та впровадження екологічно відповідальних практик. Сьогодні все більше мандрівників звертають увагу на сталий розвиток готельного бізнесу та турботу про довкілля. Butik-готелі можуть

запроваджувати енергозберігаючі технології, сортування відходів, використовувати екологічні матеріали в інтер'єрі, пропонувати органічне харчування. Це формує імідж соціально відповідального бізнесу та залучає аудиторію, орієнтовану на цінності сталого розвитку [1, 154-157].

Значний потенціал криється у створенні партнерств та мережевих об'єднань малих бутік-готелів. Спільна участь у міжнародних виставках, обмін досвідом, спільні маркетингові кампанії дозволяють розширити охоплення аудиторії та підвищити впізнаваність бренду. Об'єднання ресурсів допомагає також знижувати витрати та отримувати більш вигідніші умови при міжнародній співпраці з туристичними агентствами та онлайн-платформами [5, 230-232; 8, 67-89; 9, 181-187].

Вважаємо, що особливу увагу необхідно приділити розвитку гастрономічного спрямування. Власні ресторани чи кафе у бутік-готелях стають не тільки додатковим джерелом доходу, але й частиною загальної концепції. Авторська кухня, заснована на місцевих продуктах, може стати унікальним елементом бренду та фактором, що приваблює клієнтів [16, 181-199].

Невід'ємною стратегією є активне використання інтернет-маркетингу та соціальних мереж. Бутік-готелі повинні працювати над своїм іміджем у цифровому просторі, просуваючи унікальність через візуальні історії, блоги, відгуки гостей. Платформи «Instagram», «TikTok», «Facebook» та інші стають інструментами формування спільноти навколо бренду та залучення нової аудиторії [12].

Також відмітимо, що важливим чинником сталого розвитку є гнучкість у формуванні цінової політики. Малі бутік-готелі, зазвичай, неспроможні конкурувати з мережевими готелями за рівнем цін, але вони здатні запропонувати оптимальне співвідношення «ціна-якість», доповнивши його унікальністю сервісу. Застосування динамічного ціноутворення, акційних пропозицій та спеціальних пакетів послуг дозволяє залучити різноманітні категорії клієнтів [14, 44-62].

Зрештою, перспективною стратегією залишаються інвестиції у підготовку та мотивацію персоналу. Саме співробітники створюють ту атмосферу гостинності, яка вирізняє бутік-готелі від інших закладів розміщення. Постійне навчання, розвиток «soft skills», система мотивації та залучення персоналу стають запорукою високого рівня сервісу та лояльності гостей [4, 164-167].

Таким чином, перспективні стратегії розвитку малих бутік-готелів формуються на основі поєднання інновацій, персоналізації та інтеграції з культурним і соціальним контекстом регіону. Їхня успішність визначається здатністю створювати унікальні враження для гостей, впроваджувати сучасні технології та підтримувати високі стандарти якості обслуговування. Вважаємо, що бутік-готелі мають значний потенціал в умовах попиту, що зростає на індивідуалізований туризм, і правильне стратегічне планування дозволить їм зайняти стійке місце на ринку гостинності, забезпечуючи довгостроковий розвиток і конкурентні переваги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуштан Т., Годя І. Роль устаткування для розвитку екологічних ініціатив у готельно-ресторанному бізнесі. Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної

російсько-української війни. Том І. Дрогобич –Ужгород –Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 154-157.

2. Гуштан Т.В., Корсак Р.В. Управління людськими ресурсами в готельно-ресторанному бізнесі в умовах євроінтеграції. Актуальні проблеми та перспективи розвитку агропродовольчої сфери, індустрії гостинності та торгівлі [Електронний ресурс]: тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф., 5 листопада 2024 р. / Державний біотехнологічний ун-т. Електронні текстові дані. Харків, 2024.С. 431-432.

3. Гуштан Т., Корсак Р., Годя І. Особливості євроінтеграції готельно-ресторанного комплексу України до Європейського союзу. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XVII: Подолання кризових ситуацій у науці та освіті. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2024. С. 223-227.

4. Гуштан Т., Корсак Р., Ільницький В. Інтерактивні методи навчання в готельно-ресторанній сфері. Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни. Том І. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 164-167.

5. Ільницький В., Корсак Р. Міжнародна співпраця України та ЄС у сфері туризму та гостинності. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XVII: Подолання кризових ситуацій у науці та освіті. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2024. С. 230-232.

6. Корсак Р.В., Гуштан Т.В., Годя І.М. Роль інноваційного устаткування як чинника підвищення конкурентоспроможності підприємств галузі в умовах євроінтеграції. Причорноморські економічні студії. Випуск 87. С. 187-192.

7. Корсак Р., Гуштан Т., Годя І. Сучасні тренди готельно-ресторанного бізнесу у країнах ЄС. Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни. Том І. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 186-188.

8. Ilnytskyi V., Korsak R., Sichka I. Interregional European Integration, Trade And Tourism Cooperation Of The Countries Of Eastern And Central Europe (On The Example Of Ukraine And The Czech Republic). *European journal of transformation studies*. 2019. Vol. 7. № 1. С. 67–89.

9. Ilnytskyi V., Korsak R., Hodia I. Ukrainian-czech economic links: diplomacy, trade, and tourism (the beginning of the XXI century). *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4. № 4. Pp. 181–187.

10. Hushtan T., Korsak R. The Role of State Support in the Development of the Hotel and Restaurant Business in the Context of Crisis Phenomena and Eurointegration Processes. *Baltic Journal of Economic Studies*, Vol. 10. No. 2, 2024. P. 78-84.

11. Ahmad, N. F., Hemdi, M. A., & Othman, D. N. Boutique hotel attributes and guest behavioral intentions. *Journal of Tourism, Hospitality & Culinary Arts*, 9(2). 2017. P. 257-266.

12. BLLA (Boutique & Lifestyle Lodging Association 2021). Boutique and lifestyle hotels and properties– Definitions. Retrieved December 13, 2021. URL: <http://www.blla.org>. (дата звернення 05.09.2025).

13. Hussein A. S., Hapsari R. D. V., Yulianti I. Experience quality and hotel boutique customer loyalty: Mediating role of hotel image and perceived value. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, 19 (4). 2018. P. 442-459.

14. Loureiro S. M. C., Rita P., Sarmiento E. M. What is the core essence of small city boutique hotels?. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 14 (1). 2020. P. 44-62.
15. Rabontu I. C., Niculencu G. Boutique hotels – New appearances in hotel industry in Romania. *Annals of University of Petrosani, Economics*, 9(2). 2009. P. 209–214.
16. Vlami A. Boutique Hotel by HCH: A New Tourism Trademark as a Tool for the Development of Small Hotels. In book: *Sustainable Growth Strategies for Entrepreneurial Venture Tourism and Regional Development*. 2023. P.181-199. DOI:10.4018/978-1-6684-6055-9.ch012

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ЙОГИ У ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ СТУДЕНТІВ

Сучасні системи фізичного виховання у закладах вищої освіти повинні забезпечувати не лише розвиток фізичних якостей, а й формування психоемоційної стійкості, підвищення працездатності та адаптаційних можливостей молоді. В умовах високих інтелектуальних навантажень студенти часто стикаються з перевтомою, стресами та гіподинамією. У цьому контексті набуває актуальності інтеграція методик східних практик у навчальний процес, зокрема, використання асан йоги.

Йога є давньою системою фізичного та духовного вдосконалення, яка включає фізичні вправи, дихальні техніки та медитативні практики. У сучасних умовах найбільш доступним для інтеграції у навчальний процес є комплекс асан, які мають загально-оздоровчу та профілактичну спрямованість.

Як зазначають автори науково-методичних джерел, йога має виражений позитивний вплив на різні системи організму людини, а також на психо-емоційний стан. У зв'язку з цим її можна рекомендувати з метою профілактики захворювань, виникнення хронічних стресозалежних станів для осіб різного віку [1, 4]. Виконання асан сприяє розвитку гнучкості, сили та витривалості без перевантаження опорно-рухового апарату [2, 3]. Наприклад, Тадасана (поза гори) формує правильну поставу, Врікшасана (поза дерева) розвиває рівновагу, Бхуджангасана (поза кобри) розвиває силу та гнучкість спини, а Пашімоттанасана (нахил сидячи вперед) підвищує еластичність м'язів і знімає напругу в поперековому відділі. Регулярне використання цих вправ у фізичному вихованні чинить сприятливий вплив на фізичну працездатність та забезпечує оздоровчий ефект.

Асани йоги у поєднанні з дихальними техніками, релаксацією позитивно впливають на нервову систему. Вони знижують рівень стресу, підвищують концентрацію уваги та здатність до самоконтролю, що є особливо важливим у період інтенсивного навчального навантаження та під час проходження здобувачами вищої освіти контрольних заходів. Таким чином, йога сприяє формуванню навичок саморегуляції та збереженню психічного здоров'я студентів. Залучення елементів йоги у фізичне виховання розширює світогляд студентів, знайомить їх з культурними традиціями Сходу та сприяє розвитку відповідальності за власне здоров'я. Окрім цього, йога формує ціннісне ставлення до здорового способу життя, що відповідає завданням сучасної вищої школи. Комплекси асан можуть бути застосовані на початку або наприкінці заняття з фізичного виховання. Наприклад, у розминку можна включити Тадасану та Врікшасану, в основну частину – Бхуджангасану та Пашімоттанасану, у завершальну – Шавасану. Такий підхід не вимагає спеціального обладнання, є доступним для більшості студентів і водночас забезпечує оздоровчий ефект.

Таким чином, дані науково-методичної літератури та практичний досвід свідчать, що застосування асан йоги у фізичному вихованні студентів має значний потенціал. Вони сприяють гармонійному розвитку фізичних якостей, зміцненню здоров'я, підви-

щенню стійкості до стресів і формуванню позитивного ставлення до здорового способу життя. Однак, реалізація даного підходу висуває відповідні вимоги до структури підготовленості викладача фізичного виховання. Лише фахівець з ґрунтовними знаннями анатомії, фізіології, методики фізичного виховання та практики йоги може ефективно впроваджувати елементи йоги у процес фізичного виховання здобувачів вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мосейчук Ю. Ю., Мороз О. О. Вплив рекреаційно-оздоровчих занять по системі хатха-йоги на показники фізичного та психоемоційного стану жінок першого зрілого періоду. Молодий вчений. 2017. № 3.1(43.1). С. 218-220.
2. Сергієнко К. С. Вплив йоги на організм людини у фізичному та психологічному плані. Нотатки сучасної науки: електронний мультидисциплінарний науковий часопис. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2022. No 3. С. 57-59.
3. Шевців У., Васіков В., Іваночко О. Йога-асани Махаріші як система фізичного та духовного вдосконалення особистості. Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення: зб. матеріалів XIII Міжнар. наук.-практ. конф. (7-8 жовтня 2022 року, м. Львів). Львів: ЛДУФК імені Івана Боберського, 2022. С. 155-159. URI <http://localhost:8080/handle/34606048/33483>
4. Шейко Н. І., Ківежді К. Б. Сучасні уявлення про вплив йоги на організм людини. Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. 2019. № 2 (80). С. 100-106.

СЕКЦІЙНА РОБОТА З БОРОТЬБИ ДЗЮДО ЯК ЗАСІБ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНOSTІ КУРСАНТІВ

Сучасні реалії висувають високі вимоги до сторін підготовленості курсантів майбутніх правоохоронців у ЗВО зі специфічними умовами навчання. Важливими завданнями процесу підготовки здобувачів вищої освіти є формування високого рівня техніко-тактичної готовності, розвитку витривалості, швидкісних здібностей, сили та психологічної стійкості. У цьому контексті спортивні секції у ЗВО відіграють надзвичайно важливу роль, формуючи в курсантів комплекс якостей, необхідних для успішного виконання службових обов'язків. Регулярні заняття спортом підвищують загальну витривалість, сприяють розвитку сили, швидкості та координації, зменшують ризик професійного стресу. Особливу цінність мають секції з єдиноборств (дзюдо, самбо, бокс, кікбоксинг), легкої атлетики, кросфіту та функціонального фітнесу.

З психологічної точки зору заняття у спортивних секціях та участь у змаганнях формують у здобувачів стресостійкість; навички самоконтролю; вміння діяти в екстремальних умовах; вміння працювати в команді; рішучість, сміливість та ініціативність. Регулярні заняття спортом мають також оздоровчий ефект – допомагають зняти психологічну напругу, відновити емоційний баланс, що має важливе значення у освітньому процесі в ЗВО зі специфічними умовами навчання. Також активна участь курсантів у спортивно-масовій роботі сприяє формуванню лідерських якостей; розвитку почуття відповідальності; вихованню патріотизму, прагненню до самовдосконалення.

Нами було проведено дослідження з метою вивчити показники підготовленості курсантів у процесі занять «Спеціальною фізичною підготовкою» та секційних занять з боротьби дзюдо. У процесі дослідження підготовленість курсантів оцінювалася за тестами відповідно до «Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України» [1]: біг 100 м, біг 1000 м, комплексна силова вправа, рівень володіння тактикою самозахисту. Також застосовувалися тести оцінювання координаційних здібностей [2]: тест рівноваги «Фламінго», тест Копилова (координуваність рухів руками). Дослідження проводилося серед курсантів другого року навчання (здобувачів освітнього ступеня «Бакалавр», які навчаються за спеціальністю «Правоохоронна діяльність»).

Отримані результати свідчать, що під впливом традиційних засобів та методів, які застосовуються у освітньому процесі з навчальної дисципліни «Спеціальна фізична підготовка», забезпечується достовірне підвищення ($p < 0,05$) фізичної підготовленості (витривалості, швидкісних та силових здібностей, оволодіння заходами фізичного впливу). При цьому здобувачі, які протягом навчального року додатково займалися боротьбою дзюдо, продемонстрували більш високу здатність до виконання тестових вправ, передбачених «Положенням про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України». Аналіз досліджених показників розвитку координаційних здібностей курсантів, які додатково займалися у секції з боротьби

дзюдо, свідчить про покращення здатності до рівноваги та координованості рухів від середнього рівня (на початку навчального року) до високого рівня (наприкінці навчального року). Курсанти, які не були задіяні у секційній роботі, продемонстрували менш виражене покращення даних рухових здібностей. Також у процесі проведення дослідження відмічений позитивний вплив секційних тренувань на ефективність оволодіння тактикою самозахисту.

Таким чином, секційна робота у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання розглядається фахівцями як актуальний напрямок оптимізації процесу фізичної підготовки здобувачів. Секційні тренування з боротьби дзюдо для курсантів забезпечують ефективне покращення рівня розвитку рухових здібностей (силових, швидкісних, координаційних здібностей, витривалості) додатково до практичних занять, передбачених навчальним планом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України: наказ МВС України від 26 січня 2016 р. № 50. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0260-16>
2. Сергієнко В. М. Контроль та оцінка рухових здібностей у процесі фізичного виховання: монографія. Суми: Сумський державний університет, 2014. 394 с.

ZDROWY STYL ŻYCIA STUDENTÓW

Współczesne życie studenckie wiąże się z licznymi wyzwaniami, które mają istotny wpływ na zdrowie fizyczne i psychiczne młodych ludzi [1, 4]. Okres studiowania to czas intensywnego rozwoju intelektualnego, kształtowania tożsamości oraz podejmowania ważnych decyzji dotyczących przyszłości. Jednak równocześnie studenci narażeni są na stres związany z nauką, presją społeczną i finansową, a także ograniczonym czasem na regenerację. W tej sytuacji szczególnego znaczenia nabiera zdrowy styl życia, który obejmuje aktywność fizyczną, prawidłowe odżywianie, higienę psychiczną oraz rezygnację z nałogów.

Według danych autorów [2, 3] aktywność fizyczna jest kluczowym elementem zdrowego stylu życia. Regularne ćwiczenia wpływają na poprawę funkcjonowania układu sercowo-naczyniowego, oddechowego i mięśniowego. U osób aktywnych fizycznie obserwuje się lepszą kondycję, większą wydolność oraz mniejsze ryzyko rozwoju chorób przewlekłych, takich jak nadciśnienie tętnicze, cukrzyca typu 2 czy otyłość. Dodatkowo aktywność ruchowa wspiera utrzymanie prawidłowej masy ciała, wzmacnia odporność organizmu i poprawia metabolizm. Ważnym aspektem jest także wpływ aktywności fizycznej na układ kostno-stawowy – ćwiczenia zapobiegają osteoporozie i bólowi kręgosłupa, które coraz częściej pojawiają się u młodych osób prowadzących siedzący tryb życia.

Oprócz korzyści dla zdrowia fizycznego ruch odgrywa istotną rolę w zachowaniu zdrowia psychicznego studentów. Regularne ćwiczenia redukują poziom stresu, poprawiają jakość snu oraz wspierają koncentrację i pamięć. Badania wskazują, że osoby uprawiające sport są mniej narażone na występowanie objawów depresyjnych i lękowych. Wysiłek fizyczny sprzyja wydzielaniu endorfin – hormonów szczęścia, poprawiających samopoczucie i motywację do nauki.

Badania pokazują, że studenci, którzy regularnie uczestniczą w zajęciach sportowych, osiągają lepsze wyniki w nauce i charakteryzują się większą odpornością psychiczną. Nawet umiarkowana aktywność, taka jak spacer, jazda na rowerze czy ćwiczenia fitness, sprzyja zachowaniu dobrej kondycji. Niestety, wielu studentów prowadzi siedzący tryb życia, co sprzyja problemom zdrowotnym, takim jak otyłość czy choroby sercowo-naczyniowe.

Drugim filarem zdrowego stylu życia jest właściwe odżywianie. Studenci często sięgają po szybkie, wysokokaloryczne posiłki, które są tanie i łatwo dostępne, ale ubogie w wartości odżywcze. Brak regularnych posiłków oraz nadużywanie napojów energetycznych prowadzi do osłabienia organizmu i obniżenia koncentracji. Zbilansowana dieta powinna zawierać odpowiednią ilość warzyw, owoców, produktów pełnoziarnistych, a także źródeł białka i zdrowych tłuszczów. Właściwe nawyki żywieniowe sprzyjają nie tylko zdrowiu, lecz także efektywnej nauce i dobrej pamięci.

Życie studenckie często wiąże się ze stresem, bezsennością i zmęczeniem psychicznym. Nadmiar obowiązków akademickich czy niepewność dotycząca przyszłości powodują, że wielu młodych ludzi doświadcza problemów psychicznych, takich jak lęk czy depresja. Ważnym elementem zdrowego stylu życia jest dbanie o równowagę psychiczną – odpoczynek, relaks, rozwijanie pasji i utrzymywanie relacji społecznych. Coraz większego znaczenia nabierają techniki radzenia sobie ze stresem, takie jak medytacja, joga czy ćwiczenia oddechowe.

Nieodłącznym aspektem zdrowego trybu życia jest rezygnacja z używek. W środowisku studenckim powszechne jest spożywanie alkoholu, palenie papierosów czy korzystanie z innych substancji psychoaktywnych. Choć często uznawane są one za element integracji towarzyskiej, w rzeczywistości negatywnie wpływają na zdrowie fizyczne i psychiczne, a także obniżają efektywność w nauce. Edukacja prozdrowotna oraz promocja zdrowych form spędzania czasu wolnego mogą przyczynić się do zmniejszenia poziomu tego zjawiska.

Zdrowy styl życia studentów jest fundamentem prawidłowego funkcjonowania w okresie studiowania i w dorosłym życiu. Regularna aktywność fizyczna, odpowiednia dieta, higiena psychiczna oraz unikanie nałogów to kluczowe elementy sprzyjające zdrowiu i dobrostanowi. Uczelnie wyższe powinny podejmować działania wspierające studentów w kształtowaniu prawidłowych nawyków – poprzez organizację zajęć sportowych, warsztatów psychologicznych czy programów edukacyjnych. Inwestowanie w zdrowie młodego pokolenia to inwestowanie w przyszłość społeczeństwa.

LITERATURA

1. Білецька В., Семененко В., Завальнюк В., Яременко О., Літвінова К. Вплив способу життя на стан здоров'я студентів. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15*. 2023. Вип. 5(164). С. 32-37. [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.5\(164\).07](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.5(164).07)

2. Замрозевич-Шадріна С. Р., Вікторова Л. В., Єфімов Д. В. Проблема здоров'язбереження здобувачів вищої освіти в умовах дистанційного навчання. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 43, т. 1. 2022. С. 105-109. <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/43/1.21>

3. Зубрицький Б. Д., Бірук І. Д., Сініцина О. В., Петрук Л. А. Особливості формування здорового способу життя в студентській молоді засобами фізичної культури і спорту. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15*. 2020. Вип. 3(123). С. 63-66. [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2020.3\(123\).12](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2020.3(123).12)

4. Кий-Кокарева В. Ставлення студентської молоді до свого здоров'я в умовах війни. *Україна. Здоров'я нації*. 2023. Вип. 3. С. 63–67. <https://doi.org/10.32782/2077-6594/2023.3/10>

СЕРВІСНА СТРАТЕГІЯ РЕСТОРАНІВ У ГОТЕЛЬНИХ КОМПЛЕКСАХ

Сучасна індустрія гостинності розвивається в умовах високої конкуренції та постійних змін споживчих очікувань. У цих умовах особливу роль відіграє ресторанный сервіс при готельних комплексах, оскільки він стає не тільки елементом додаткових послуг, але й важливим фактором, що формує імідж та конкурентоспроможність готелю. Сервісна стратегія ресторанів у готельних комплексах дозволяє вибудовувати стійкі відносини з клієнтами, підвищувати рівень задоволеності гостей та створювати унікальну пропозицію, яка вигідно відрізняє підприємство від конкурентів [8, 187-192].

Першим аспектом, який слід розглянути, є інтеграція ресторанного сервісу у загальну стратегію готельного комплексу. Ресторан у готелі не існує як самостійна одиниця: він стає частиною загального бренду, а його стратегія має враховувати специфіку клієнтської бази готелю. Наприклад, бізнес-гості очікують швидкого обслуговування та ділового меню, тоді як туристи віддають перевагу різноманітності страв національної кухні та можливості проведення дозвілля в затишній атмосфері [12, 76-79; 5, 25-30].

Другим елементом сервісної стратегії є наголос на унікальності кулінарної пропозиції. В умовах глобалізації туристи все частіше прагнуть автентичних вражень, і ресторани при готелях здатні задовольнити цю потребу, пропонуючи страви локальної кухні. Такий підхід підвищує привабливість готельного комплексу та сприяє просуванню регіональної гастрономічної культури [10, 255-259].

Третім напрямом є орієнтація на якість обслуговування. Персонал ресторану має не тільки володіти професійними навичками сервісу, але й враховувати індивідуальні уподобання гостей. Індивідуалізація обслуговування стає важливою конкурентною перевагою, оскільки гості цінують увагу до деталей, гнучкість та вміння персоналу створювати комфортну атмосферу [13, 27-33].

Четвертий аспект пов'язаний із технологізацією сервісного процесу. В останні роки в ресторанній сфері активно впроваджуються цифрові технології: онлайн-бронювання столиків, електронні меню, мобільні програми для замовлення та оплати. Для ресторанів при готелях такі інновації є способом підвищити ефективність обслуговування та скоротити час очікування гостей [6, 230-234; 7, 204-208].

П'ятим елементом є диверсифікація послуг ресторану. Сучасні готельні комплекси прагнуть розширення спектру сервісів – від організації сніданків у форматі «шведський стіл» до обслуговування конференцій, банкетів та приватних заходів. Така багатофункціональність дозволяє ресторану охоплювати різні сегменти аудиторії та формувати стійкий потік доходів [9, 15-21; 11, 123-127].

Шостий важливий компонент – це цінова політика. В умовах жорсткої конкуренції ресторанам при готелях необхідно поєднувати доступність високої якості. Цінова пропозиція має бути гнучкою та враховувати особливості сегментації гостей: спеціальні пропозиції для туристичних груп, знижки для постійних клієнтів або пакети «проживання + харчування» [4, 174-177].

Сьомим напрямом сервісної стратегії стає формування атмосфери та створення унікального простору. Інтер'єр, музика, освітлення та навіть стиль подачі страв формують загальне враження про готельний комплекс. У цьому сенсі ресторан виконує не тільки утилітарну функцію, але й роль простору комунікації, відпочинку та культурного дозвілля [9, 141-144].

Восьмий аспект пов'язаний із маркетинговими комунікаціями. Ресторани при готелях активно використовують сучасні канали просування – соціальні мережі, сайти-агрегатори відгуків, колаборації із блогерами. Цілеспрямоване просування дозволяє залучати не тільки гостей, що проживають, але й зарубіжну аудиторію, що підвищує впізнаваність бренду та популяризацію закладу на міжнародному ринку гостинності [3, 230-232].

Дев'ятим напрямком можна назвати сталий розвиток та екологічність. Сучасні клієнти все частіше вибирають готелі та ресторани, які дотримуються принципів «зеленої» стратегії: використання локальних продуктів, скорочення харчових відходів та екологічна упаковка. Це формує позитивний імідж готельного комплексу та відповідає вимогам європейських стандартів [1, 154-157].

Зрештою, десятий аспект стосується управління персоналом. Успішна реалізація сервісної стратегії неможлива без грамотної системи навчання та мотивації працівників. Інвестиції у розвиток персоналу дозволяють забезпечити високий рівень обслуговування, утримати кваліфіковані кадри та підтримувати стабільну якість ресторанного сервісу [2, 164-167].

Таким чином, сервісна стратегія ресторанів у готельних комплексах є комплексним інструментом, спрямованим на формування позитивного іміджу, підвищення конкурентоспроможності та залучення нових категорій клієнтів. Вона охоплює широкий спектр напрямків: від якості та індивідуалізації обслуговування до цифровізації процесів, диверсифікації послуг та запровадження стійких практик. Слід наголосити, що ефективність ресторанного сервісу у готелі залежить не тільки від рівня кухні чи інтер'єру, але й від узгодженості стратегії із загальною концепцією готелю. Тільки у цьому випадку ресторан стає не просто доповненням, але й стратегічним ресурсом, здатним забезпечити довгостроковий успіх готельного бізнесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуштан Т., Годя І. Роль устаткування для розвитку екологічних ініціатив у готельно-ресторанному бізнесі. Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни. Том І. Дрогобич –Ужгород –Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 154-157.
2. Гуштан Т., Корсак Р., Ільницький В. Інтерактивні методи навчання в готельно-ресторанній сфері. Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни. Том І. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 164-167.
3. Ільницький В., Корсак Р. Міжнародна співпраця України та ЄС у сфері туризму та гостинності. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XVII: Подолання кризових ситуацій у науці та освіті. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2024. С. 230-232.

4. Ільницький В., Корсак Р. Стратегії підвищення конкурентоспроможності готелів та ресторанів на міжнародному ринку. Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни. Том І. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С. 174-177.

5. Корсак Р. Сучасні тенденції розвитку ресторанного бізнесу в умовах соціально-економічної трансформації українського суспільства. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 45. Том 1. С. 25-30.

6. Корсак Р., Ільницький В., Годя І. Вплив цифрових технологій на управління персоналом у готельно-ресторанному бізнесі та розвиток військово-патріотичного туризму. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XVIII: Методологічні інновації в дослідженнях і викладанні: від теорії до практики. Конін – Ужгород – Перемишль – Миколаїв: Посвіт, 2025. С.230-234

7. Корсак Р., Годя І., Сіра Е. Роль інноваційного устаткування у кулінарній етнології. Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том III. Київ – Дрогобич – Львів – Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2025. С. 204-208.

8. Корсак Р.В., Гуштан Т.В., Годя І.М. Роль інноваційного устаткування як чинника підвищення конкурентоспроможності підприємств галузі в умовах євроінтеграції. Причорноморські економічні студії. Випуск 87. С. 187-192.

9. Корсак Р., Малець В., Годя І. Ресторанний сервіс: стандарти. Практичний посібник ресторатора. Карпатська Вежа, 2020. 145 с.

10. Корсак Р., Сіра Е. Кулінарна етнологія та глобалізація: вплив міжнародних кулінарних трендів на традиційну кухню. Актуальні проблеми розвитку сфери гостинності: перспективи та виклики: матеріали II Міжнародної наукової конференції (24-25 квітня 2024 р.). – Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2024. С. 255-259.

11. Литвиненко Т.Є. Новітні технології обслуговування у сфері ресторанного бізнесу // Ресторанне господарство і туристична індустрія у ринкових умовах. К., 2018. С. 123-127.

12. Ніколаєва А., Корсак Р. Сучасні тренди та інновації у ресторанному бізнесі. Готельно-ресторанний бізнес та харчові технології. Збірник 296 матеріалів І-ої Всеукраїнської студентської науково-практичної інтернетконференції. Львівський національний університет ім. І. Франка, 2024. С. 76-79.

13. Усіна А.І. Організація послуг харчування. Підручник. Харків: ХНУМГ, 2014. 183 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Айзенбарт Любомира – кандидат філологічних наук, доцент кафедри зарубіжної літератури та полоністики Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Айтов Спартак – кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії та українознавства Українського державного університету науки і технологій (Дніпро)

Арабаджи-Тіпенко Людмила – кандидат біологічних наук, старший викладач кафедри біології та фізичної реабілітації факультету природничих наук Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Балушка Людмила – кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент кафедри спеціальної фізичної підготовки Львівського державного університету внутрішніх справ

Барановська Олена – старший науковий співробітник відділу дидактики Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, м. Київ

Берчук Юрій – аспірант кафедри української літератури та теорії літератури Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Бєлянський Олександр – аспірант кафедри германської філології та перекладу Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Бичок Алла – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій Західноукраїнського національного університету, м. Тернопіль

Білик Соломія – студентка 2 курсу магістратури кафедри німецької мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Бук Богдана – магістрантка факультету початкової освіти та мистецтва Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Бурдяк Ростислав – аспірант кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Бучко Володимир – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Вітковський Олександр – доцент кафедри стоматології дитячого віку Буковинського державного медичного університету

Вознюк Сергій – аспірант кафедри соціальної освіти та соціальної роботи Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Воловик Наталія – доцент кафедри олімпійського та професійного спорту Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Волос Олена – здобувач спеціальності 241 «Готельно-ресторанна справа» ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гажа Людмила – викладач кафедри педагогіки та основ педагогічної майстерності Берестинського педагогічного фахового коледжу КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Годованець Анастасія – студентка 2 курсу філологічного факультету (спец. Українська мова і література. Англійська мова і література) ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Годованець Наталія – доцент кафедри іноземних мов ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гонсалес-Муніс Світлана – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Дніпровського національного університету Олеся Гончара

Григорків-Коротчук Ірина – кандидат філософських наук, асистент кафедри філософії та культурології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Гриник Лілія – доктор філософії (Історія та археологія), науковий співробітник НДС, докторантка Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Гуренко Вікторія – здобувач спеціальності 241 «Готельно-ресторанна справа» ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гуштан Тетяна – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри менеджменту, підприємництва та торгівлі, Ужгородський торговельно-економічний інститут Державного торговельно-економічного університету

Ґжесяк Ян (Grzesiak Jan) – д-р габ., надзвичайний професор Академії прикладних наук у Коніні (Польща)

Ґоголек Влодзімеж (Gogolek Włodzimierz) – д-р габ. педагогічних наук, професор, Варшавський університет (Польща)

Даньків Валерія – бакалавр кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Демків Анна – старший науковий співробітник Інституту наукових досліджень з цивільного захисту Національного університету цивільного захисту України

Дмитрів Софія – магістерка кафедри фундаментальних дисциплін початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Дуда Марія – студентка факультету української та іноземної філології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Думич Володимир – аспірант кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Думич Роман – магістрант факультету початкової освіти та мистецтва Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Думнич Ангеліна – здобувач спеціальності 241 «Готельно-ресторанна справа» ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Дутко Антоніна – бакалавр кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Жовтані Руслана – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри міжнародних комунікацій факультету туризму та міжнародних комунікацій ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Жураківська Оксана – магістрантка факультету початкової освіти та мистецтва Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Зимомря Іван – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; професор Полонійної Академії в Слупську

Зимомря Микола – доктор філологічних наук, професор, академік АН Вищої школи України, Заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри англійської мови та перекладу Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Зимомря Мирослава – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри практики англійської мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Зимомря Олена – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних комунікацій факультету туризму та міжнародних комунікацій ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Ільницький Василь – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Ільчук Ольга – старший викладач кафедри германської філології Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Ісаєнко Галина – кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри математики та фізики Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут (Київ, Україна)

Іовбак Ніка – магістрантка 1 курсу ФМЦТ (спец. Аналіз даних та сучасні технології програмування) ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Кадикало Андрій – аспірант кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Калініченко Тетяна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загального мовознавства і романо-германської філології Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди

Канюк Олександра – завідувач кафедри іноземних мов ДВНЗ «Ужгородський національний університет», кандидат педагогічних наук, доцент

Кемінь Дарина – здобувач спеціальності 241 «Готельно-ресторанна справа» ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Кіш Віктор – магістр 2 курсу ФМЦТ (спец. Аналіз даних та сучасні технології програмування) ДВНЗ «УжНУ»; спец. «Середня освіта. Математика» УУННІ) ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; магістр 2 курсу Університет м. Л'Аква (Італія) (спец. «Системний аналіз»)

Кіш Надія – доцент кафедри іноземних мов ДВНЗ «Ужгородський національний університет», кандидат педагогічних наук

Кнотовіч Ядвіґа (Knotowicz Jadwiga) – д-р педагогічних наук, викладач Академії прикладних наук у Коніні (Польща)

Корсак Костянтин – доктор філософських наук, професор, Інститут екології, економіки і права, м. Київ, Україна

Корсак Роман – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри туристичної інфраструктури та готельно-ресторанного господарства ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Корсак Юрій – кандидат філософських наук, старший науковий співробітник, Інститут вищої освіти НАПН України, м. Київ

Котельбан Анастасія – доцент кафедри стоматології дитячого віку Буковинського державного медичного університету

Кравець Оксана – старший викладач англійської мови кафедри іноземних мов Ужгородського національного університету

Кравченко-Дзондза Олена – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фундаментальних дисциплін початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Криницька Ольга – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності С4 Психологія Навчально-наукового гуманітарного інституту Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

Кузик Ілля – аспірант кафедри стоматології дитячого віку Буковинського державного медичного університету

Логвіненко Наталія – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри військово-гуманітарних дисциплін Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут (ВІТІ)

Лоскорич Роман – магістрант факультету історії, педагогіки та психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Ляшенко Лариса – доцентка, кандидатка педагогічних наук, кафедра англійської мови для природничих факультетів Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Лященко Тетяна – аспірант кафедри соціальної освіти та соціальної роботи Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Медвідь Оксана – доцент кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Мельник Владислав – кандидат юридичних наук, доцент, заступник начальника науково-дослідного відділу технічного регулювання, метрології та системи якості науково-дослідного центру нормативно-технічного регулювання Інституту наукових досліджень з цивільного захисту Національного університету цивільного захисту України

Мельник Юлія – магістр з пожежної безпеки

Михальченко Ігор – викладач Відокремленого структурного підрозділу «Фаховий коледж Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова»

Михальченко Наталія – професорка кафедри початкової освіти Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, кандидат психологічних наук

Мишко Інна – викладач Природничо-гуманітарного фахового коледжу ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Мовчан Діана – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Сумського державного університету

Монастирська Олена – завідувач навчально-методичного кабінету Берестинського педагогічного фахового коледжу Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Ніязов Рустам – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності С4 Психологія Навчально-наукового гуманітарного інституту Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

Огар Анна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри фундаментальних дисциплін початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Олійник Алла – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу навчання української мови та літератури Інституту педагогіки НАПН України

Омельченко Іван – студент Одеського національного морського університету

Павловська Тетяна – кандидат географічних наук, доцент кафедри фізичної географії Волинського національного університету імені Лесі Українки

Пекар Христина – здобувач спеціальності 241 «Готельно-ресторанна справа» ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Петровський Андрій – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного права та процесу Національної академії внутрішніх справ

Пискун Оксана – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, психології і методики технологічної освіти Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

Підвальна Олена – старший викладач кафедри технологій оздоровлення та спорту Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського»

Плачинда Тетяна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри фізичної культури та спорту Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Попп Руслана – доцент кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Пюрко Владислав – магістр, асистент вчителя Гімназії № 22 Мелітопольської міської ради Запорізької області

Пюрко Ольга – кандидат біологічних наук, доцент кафедри ботаніки, екології та садово-паркового господарства факультету природничих наук Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Родіонов В'ячеслав – доктор філософії інформації і IT- технологій, керівник Придніпровського регіонального відділення МАБЕТ, Міжнародна Академія Біоенерго-технологій, м. Дніпро, Україна

Росенко Дмитро – аспірант кафедри фізичної культури та спорту Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Світлицень Ольга – кандидат філософських наук, доцент кафедри туристичної інфраструктури та готельно-ресторанного господарства ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Свястин Іван – аспірант кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Siemieniecki B. Wybrane determinanty (nie)bezpiecznej cyberedukacji

Сидоренко Володимир – провідний науковий співробітник Інституту наукових досліджень з цивільного захисту Національного університету цивільного захисту України

Снітько Дмитро – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Військового інституту танкових військ Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут».

Співак Людмила – завідувачка науково-освітнього сектору НМЛ імені Андрея Шептицького

Стефанишин Катерина – доцентка кафедри української мови Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського МОЗ України

Стецик Юрій – доктор історичних наук, професор кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Стецик Юрій – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Національного університету «Львівська політехніка»

Стойка Олеся – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри іноземних мов ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Терновський Валентин – професор кафедри судноводіння і морської безпеки Одеського національного морського університету

Тесельська Анастасія – магістерка кафедри фундаментальних дисциплін початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Тишковець Марія – доцентка кафедри української мови Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського МОЗ України

Ткачук Ілона – кандидат мистецтвознавства, доцент, завідувачка кафедри рисунку та живопису Львівської національної академії мистецтв

Трофименко Вікторія – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри математики та фізики Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут (Київ, Україна)

Тупченко Валерія – доцент кафедри іншомовної підготовки, європейської інтеграції та міжнародного співробітництва Навчально-наукового інституту «Українська інженерно-педагогічна академія» Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна

Федоренко Яніна – доктор історичних наук, професор, доцент кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін Національного університету цивільного захисту України

Фещак Катерина – викладач кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Фещук Юрій – кандидат технічних наук, старший дослідник, начальник науково-дослідного відділу технічного регулювання, метрології та системи якості науково-дослідного центру нормативно-технічного регулювання Інституту наукових досліджень з цивільного захисту Національного університету цивільного захисту України

Фігура Оксана – старший викладач кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Хрущ Олександр – здобувач спеціальності 241 «Готельно-ресторанна справа» ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Червоношапка Марина – кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент, доцент кафедри спеціальної фізичної підготовки Львівського державного університету внутрішніх справ

Шестопад Олена – аспірантка кафедри практичної психології та педагогіки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

Шкода Наталя – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та археології Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Щигло Лариса – доцент кафедри германських мов Сумського державного університету

Юрош Владислав – аспірант кафедри міжнародної політики Ужгородського національного університету, асистент кафедри теорії та практики перекладу Ужгородського національного університету

Ядчишин Лілія – магістрант факультету історії, педагогіки та психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Янчук Станіслав – здобувач спеціальності 241 «Готельно-ресторанна справа» ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

НАУКОВЕ ВИДАННЯ
ROZWÓJ NOWOCZESNEJ EDUKACJI I NAUKI –
STAN, PROBLEMY, PERSPEKTYWY
TOM XIX: CZŁOWIEK, SPOŁECZEŃSTWO, HISTORIA:
DIALOG W PRZESTRZENI HUMANISTYCZNEJ

Pod redakcją:
Jan Grzesiak, Ivan Zymomrya, Vasyl Ilnytskyj

РОЗВИТОК СУЧАСНОЇ ОСВІТИ І НАУКИ:
РЕЗУЛЬТАТИ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ
XIX: ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО, ІСТОРІЯ:
ДІАЛОГ У ГУМАНІТАРНОМУ ПРОСТОРІ

За редакцією:
Ян Гжесяк, Іван Зимомря, Василь Ільницький

Pod redakcją:
Jan Grzesiak, Ivan Zymomrya, Vasyl Ilnytskyj

Макетування та верстка – Василь Герман
Дизайн обкладинки – Олег Лазебний

Редакція не завжди поділяє думки авторів, за зміст, достовірність інформації та точність цитувань відповідальності не несе.
При передруці статей посилання на збірник є обов'язковим.

Здано до набору 10.10.2025 р. Підписано до друку 24.10.2025 р.
Гарнітура Times. Формат 60х84 1/16.
Друк офсетний. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 19,2. Зам. № 14315
Наклад 100 примірників

Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 2509 від 30.05.2006 р.

Друк ПП «ПÓСВІТ»
Адреса: вул. І. Мазепи, 7, м. Дрогобич, 82100 Україна
тел. факс (03244) 2-23-35, тел.: 3-38-50, 2-23-76.
E-mail: posvitdruk@gmail.com